

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ HAD ve KISAS CEZALARIYLA İLGİLİ
HÜKÜMLERİN EVRENSELLİK veya TARİHSELLİKLERİNİN
TESPİTİ**

Doktora Tezi

Menekşe ÇITAK

Çorum - 2022

**KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ HAD ve KISAS CEZALARIYLA İLGİLİ
HÜKÜMLERİN EVRESELLİK veya TARİHSELLİKLERİNİN TESPİTİ**

Menekşe ÇITAK

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Doktora Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ferhat KOCA

Çorum 2022

Menekşe Çıtak tarafından hazırlanan “Kur’an-ı Kerim’deki Had ve Kısas Cezalarıyla İlgili Hükümlerin Evrensellik veya Tarihselliklerinin Tespiti” adlı tez çalışması 22/12/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK

.....

Prof. Dr. Ferhat KOCA

.....

Prof. Dr. Osman Şahin

.....

Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ

.....

Doç. Dr. Abdülkadir TEKİN

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile Menekşe Çıtak’ın Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Doktora derecesi alması onanmıştır.

Unvanı Adı SOYADI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Menekşe ÇITAK

**KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ HAD ve KISAS CEZALARIYLA İLGİLİ HÜKÜMLERİN EVRENSELLİK
veya TARİHSELLİKLERİNİN TESPİTİ**

Menekşe ÇITAK

ORCID: 0000-0002-1303-992X

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Doktora Tezi

Aralık 2022

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin evrenselliği veya tarihselliği konusu günümüzde İslam hukuku alanında yapılan en önemli tartışma konularından biridir. Her ne kadar tarihsel-eleştiri yöntemi Batı'da oluşmuş ve İslami kaynaklara ilk defa oryantalistler tarafından uygulanmış ise de bu mesele İslami ilimlerde çok erken dönemlerden itibaren farklı isimler ve yöntemler altında tartışılmaya başlanmıştır (mesela, sebebi nüzul, kıyas, istihsan, istislah vb.).

Tezimizde tarih biliminin araştırma yöntemlerinden olan kaynak tarama/araştırma, tenkit, tasnif, tahlil ve tasvir yöntemleri kullanılarak tarihsel-eleştiri yönteminin Batı'daki oluşum nedeni, süreci, Kitab-ı Mukaddes üzerindeki uygulanma aşamaları, ona yöneltilen eleştiriler ve İslami kaynaklara uygulanış biçimi gösterilmiştir.

Daha sonra İslam düşünce tarihinde evrensellik ve tarihsellik konusunda ortaya çıkan üç temel yaklaşım delilleriyle birlikte ortaya konulmuştur. Bunlar Kur'ân-ı Kerim'deki hukuki hükümleri bütün olarak evrensel gören, bütünüyle tarihsel olarak değerlendiren ve Kur'ân'ın içinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin olduğunu kabul ederek bunları birbirinden ayırmak adına bir yöntem öneren görüşlerdir.

Tezde bu yaklaşımlardan her birinin Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına uygulanması halinde ortaya çıkacak sonuçlar saptanmaya çalışılmıştır. Bu durumda evrenselci yaklaşıma göre Kur'ân'daki had ve kısas cezalarının bütünüyle evrensel olduğu, ikinci yaklaşıma göre ilgili hükümlerin tümüyle tarihsel olduğu ve üçüncü yaklaşıma göre ise söz konusu ahkâmın genel olarak evrensel kabul edildiği tespit edilmiştir. Tezde fikhî hükümlerin bütünüyle

evrensellik veya tarihselliğini savunan ilk iki görüşün bazı çelişki ve çıkmazları tenkit edilirken son yaklaşım sahibinin önerdiği yöntemin ise yalnızca Kur'ân-ı Kerim'in ceza hukukuyla ilgili hükümleri üzerinde değil, diğer hukuk alanlarında da uygulanarak doğru sonuçlar elde edilebilecek bir yöntem olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Evrensellik, Tarihsellik, Kur'ân, Had, Kısas

Bilim Kodu: 60403

**THE DETERMINATION OF THE UNIVERSALITY OR HISTORICITY OF THE NORMS
RELATED TO HADD AND QISAS PUNISHMENTS IN THE QURAN**

Menekşe ÇITAK

ORCID: 0000-0002-1303-992X

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Doctor of Philosophy Thesis

December 2022

ABSTRACT

The issue of the universality or historicity of the jurisprudential rulings in the Holy Quran constitutes one of the most crucial areas of debate in the field of Islamic law today. Although the method of historical-criticism was developed in the West and applied to Islamic sources for the first time by orientalists, this issue has been discussed in Islamic sciences under different names and methods since very early periods in history (e.g. causation, qiyas, istihsan, istislah, etc.).

In our thesis, by using the research methods of historical science, namely source scanning/research, criticism, classification, analysis and description, the reason for the formation of the historical-criticism method in the West, its process, the stages of its application on the Bible, the criticisms directed against it and the way it is applied to Islamic sources are shown. Subsequently, the three main approaches to universality and historicity in the history of Islamic thought are introduced together with their arguments. These are briefly described as follows: The view that sees the legal provisions in the Holy Quran as universal in their entirety, the view that evaluates them as historical in their entirety, and finally the view that considers the Quran to contain both universal and historical provisions and thus proposes a method to distinguish them from each other. In this thesis, the results of the application of each of these approaches to hadd and qisas punishments in the Holy Quran are determined. In conclusion, according to the universalist approach the hadd and qisas punishments in the Quran are universal, according to the second approach the relevant

provisions are historical, and according to the third approach the relevant rulings are generally universal. The thesis criticizes some of the contradictions and dilemmas of the first two views, which advocate the universality or historicity of jurisprudential rulings in their entirety, and states that the last method is a method that can be applied not only on the Quranic provisions related to criminal law, but also in other fields of law to obtain appropriate results.

Key Terms: Universality, Historicity, Quran, Hadd, Qisas

Science Code: 60403

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
ÖN SÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE EVRENSELLİK VE TARİHSELLİK TARTIŞMALARI

1.1. Evrensellik ve Tarihsellik Terimlerinin Tanımı.....	21
1.2. İslam Düşüncesinde Evrensellik Ve Tarihsellik Konusundaki Temel Yaklaşımlar	22
1.2.1. Bütün şer'i hükümlerin evrensel olduğunu savunan yaklaşım ve delilleri.....	23
1.2.2. Bütün şer'i hükümlerin tarihsel olduğunu savunan yaklaşım ve delilleri.....	43
1.2.3. Kur'ân-ı Kerîm'de hem evrensel hem de tarihsel hükümler bulunduğunu savunan yaklaşım ve delilleri.....	58

2. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ HAD VE KISAS CEZALARIYLA İLGİLİ HÜKÜMLERİN EVRENSELLİK VEYA TARİHSELLİKLERİNİN TESPİTİ

2.1. Hadler.....	78
2.1.1. Zina.....	80
2.1.2. Kazf (iffetli kadınlara iftira).....	95
2.1.3. Hırsızlık.....	100
2.1.4. Hirâbe (terör/eşkıyalık).....	107
2.1.5. Bagy (devlete isyan).....	114
2.2. Kisas.....	120
2.2.1. Amden katl (kasten adam öldürme).....	123

2.2.2. Hataen katl (taksirle öldürme).....	128
--	-----

3. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DEKİ HAD VE KISAS CEZALARINA DAİR HÜKÜMLERİN EVRENSELLİK VEYA TARİHSELLİKLERİYLE İLGİLİ TARTIŞMALARIN HUKUK TATBİKATINA YANSIMALARI

3.1. Hz. Peygamber Dönemi (610-632).....	136
3.2. Hulefâ-yi Raşîdîn Dönemi (632-661).....	138
3.3. Emevîler Dönemi (661-750).....	140
3.4. Abbasiler Dönemi (750-1258).....	141
3.5. Selçuklular Dönemi (1040-1308).....	144
3.6. Osmanlılar Dönemi (1300-1922).....	147
3.7. Günümüzdeki Müslüman Ülkeler (1922-2022).....	150
3.7.1. Suudi Arabistan Krallığı (1932-2022).....	150
3.7.2. Pakistan İslam Cumhuriyeti (1947-2022).....	154
3.7.3. İran İslam Cumhuriyeti (1979-2022).....	161
SONUÇ.....	168
KAYNAKLAR.....	172

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.mlf.	Adı geçen müellif
a.s.	Aleyhisselam
b.	Bin, İbn
b.y.	Basım yeri yok
bk.	Bakınız
c.	Cilt
c.c.	Celle celâlüh
ev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
ö.	Ölümü
r.a.	Radıyallahu anh
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
sy.	Sayı
thk.	Tahkik eden

t.y.	Tarih yok
v.	Vefatı
vs.	Vesâir, Vesâire
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin evrenselliği veya tarihselliği konusu artık günümüzde yalnızca akademik camiayı ilgilendiren teorik bir mesele olmayıp aynı zamanda her bir Müslümanın gündelik hayatında mutlaka çözmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Mesela, günümüzde ebeveyni vefat etmiş kız ve erkek çocukları mirasta paylarını Kur'ân'ın mirasla ilgili hükümlerini tarihsel kabul edip pozitif hukukla amel ederek eşit bir şekilde mi paylaşacaklar yoksa ilgili Kur'ân ahkâmının evrensel olduğuna inanıp anne-baba bir kardeşler arasında kız çocukları erkek kardeşlerine nazaran yarı hisse mi alacaklardır? Bu durum bugün Müslüman aileler arasında geniş tartışmalara ve gerginliklere sebep olmaktadır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'in bütün halinde tarihsel bir hitap olarak algılanmasının da birçok Müslümanın zihninde –özellikle gençler arasında– deizme doğru bir kapı araladığı söylenmektedir. Özellikle tarihselcilik tartışmalarının yalnızca hukukî alanla sınırlı kalmayıp gittikçe itikat, ibadet ve ahlak da dahil olmak üzere bütün alanlara sirayet etmesi ve nerede duracağını belli olmaması, Hristiyan dünyasında yaşanan ve din adına her şeyin içinin boşaltıldığı ve dinin hayattan kopartıldığı yeni bir mecranın doğmasına yol açabilir. İşte biz günümüzde yapılan ve şiddeti gittikçe artan bu evrensellik ve tarihsellik tartışmalarını Kur'ân-ı Kerim'in özellikle ceza hukukuyla ilgili hükümleri alanında incelemeye ve söz konusu tartışmaların bu alandaki etkilerini ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamız bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi ele alınmış, konuya dair literatür değerlendirmesi yapılmış, ayrıca Batı düşünce tarihinde evrensellik ve tarihsellik tartışmaları incelenerek bu tartışmaların İslami kaynaklara uygulanması ve doğurduğu sorunlar üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın bu kısmında öncelikle kavramsal çerçeve çizilmiş, tarihsel-eleştiri yönteminin oluşum ve gelişim süreci anlatılmıştır.

Tezin birinci bölümünde İslam düşünce tarihinde evrensellik ve tarihsellik tartışmaları incelenmiştir. Bu bağlamda evrensellik ve tarihsellik terimleri tanımlanmış, evrensellik ve tarihsellik konusundaki genel yaklaşımlar ele alınmıştır. Söz konusu yaklaşımlar genel olarak bütün şer'î hükümlerin evrensel olduğunu savunan yaklaşımlar, bütün şer'î hükümlerin tarihsel olduğunu savunan yaklaşımlar ve şer'î hükümlerin evrensellik veya tarihselliklerini tespit konusunda özel birtakım yöntem öneren yaklaşımlar olmak üzere üç temel başlık altında toplanmış ve bu yaklaşımların bütün delilleri ayrıntısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde bütün şer'î hükümlerin evrensel olduğunu savunan, bütün hükümlerin tarihsel olduğunu ileri süren ve bu konunun tespiti için özel yöntem öneren görüşler Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kıyas cezalarıyla ilgili hükümlere tatbik edilmiş ve onların her bir ceza türü hakkında vardıkları sonuçlar incelenmiştir. Klasik fıkıh kitaplarında had cezaları içerisinde incelenen irtidad, içki içme (ve sarhoşluk) ve zina eden evli erkek ve kadın için öngörülen recm cezaları bizzat Kur'ân-ı Kerim'de geçmediği için bu suç ve

cezalarına tezimizde yer verilmemiştir. Tezimizde Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen hırsızlık, hirabe, bagy, zina ve kazf suç ve cezaları üzerinde durulmuştur. Kısas bağlamında ise amden (kasten) ve hataen katlin her bir yaklaşıma göre delilleri ve sonuçları gösterilmiştir. Klasik fıkıh kitaplarında olası kasıtlı (mütesebbiben) öldürme ve müessir fiiller başlığı altında incelenen suç ve cezalar da yine Kur'ân-ı Kerim'de geçmediği için tezimizde ele alınmamıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde evrensellik ve tarihsellik tartışmalarının Kur'ân-ı Kerim'de bulunan had ve kısas cezalarına dair hükümlerin uygulamalarına herhangi bir etkisinin olup olmadığı ele alınmıştır. Bu açıdan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) döneminden başlayarak Hulefa-yi Raşidin, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemi ile günümüzde İslam hukuku esaslarıyla (şeriat) yönetilen bazı ülkelerdeki had ve kısas uygulamaları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma sırasında zorunlu olarak ilgili konu hakkındaki ayet-i kerimelerin meallerinin verilmesi gerekliliğiyle karşılaşmıştır. Geniş yer tutan bu ayet meallerini nakletmekten kaçınmak için ise uygun yerlerde söz konusu ayetler dipnotlara havale edilmiştir. Tezimizde özel olarak zikretmediğimiz durumlarda Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları ile Diyanet Vakfı Yayınları'ndan neşredilen Kur'ân-ı Kerim Mealleri'nden yararlanılmıştır. Kaynaklar dipnotlarda müelliflerinin vefat tarihlerine göre ve nispeten kısaltılarak verilmiş, bu eser ve müelliflerinin tam isimleri ise kaynakçada zikredilmiştir.

Öncelikle kendileri hiç okul yüzü görmedikleri halde bizleri okutmak için her türlü fedakarlığa katlanan canım babam ve anneme, çalışma süresince bana destek olan Erol abime, Haşim abime ve Mustafa dayıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezimi yazmama vesile olan Betül Özbay ve Duygu Başkan'a ve bu konuda tez yazmamı istemediği halde yoğun ısrarım üzerine müsaade eden ve tezin telifine kadar geçen bütün safhalarda her türlü yardım ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Ferhat Koca'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmam sırasında karşılaştığım çeşitli sorunlar hakkında müracaat ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Abdullah Çolak ve Doç. Dr. Nadir Karakuş Beyler ile kendilerinden yararlandığım bütün hocalarıma, özellikle Prof. Dr. Mehmet Azimli, Prof. Dr. Kaşif Hamdi Okur, Prof. Dr. Cemil Hakyemez, Prof. Dr. Selim Türcan, Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır, Dr. Yahya Şenol, Dr. Abdurrahman Yazıcı, Mustafa Islamoglu, Prof. Dr. Ömer Özsoy ve Prof. Dr. Serdar Kurnaz'a şükranlarımı sunarım.

Menekşe Çıtak

Aralık 2022

Çorum

GİRİŞ

Amerikalı yazar ve düşünür Ralph Waldo Emerson'un (1803-1882) dediği gibi "I cannot remember the books I've read any more than the meals I have eaten; even so, they have made me." Kur'ân ahkâmının tarihsellik ve evrensellik konusunu anlamak için hatırlayamayacağımız kadar çok kitap ve makale okuyup tefsir dinlese de hepsinin toplamı - hem metnin içinde alıntı yapmadığımızdan dolayı kaynakçada gösteremediklerimiz hem de metnin içinde kaynak olarak kullandıklarımız- sonuçta bu konu hakkındaki düşüncelerimizi şekillendirdi. Dolayısıyla elinizdeki tezi hazırlarken yapmış olduğumuz okumaları ve en çok yararlandığımız çalışmaları sizinle paylaşmak istiyoruz.

Öncelikle bu konu hakkında yanlış bir şey yazmaktan çekindiğimiz için tezin kaynaklarını tespit ve okuma aşamasında yoğun bir tefsir, hadis, siyer ve İslam tarihi çalışmasında bulduk. Kur'ân-ı Kerim'in Fatiha suresinden başlayarak Nâs suresine kadar en az iki defa tamamının meal ve tefsirini değişik kaynaklardan okuyup notlar aldık; özellikle ahkam ayetleriyle ilgili tartışmaları kalbim mutmain olana kadar tefsirlerden inceledik.

Bu çalışmada yararlandığımız tefsir kaynaklarından bazıları şunlardır: Mukatil b. Süleyman "Tefsir", Taberi "Tefsir", Zemahşeri "Keşşaf", Maturidi "Tevilatu'l-Kur'ân", Fahreddin er-Râzî "Tefsir-i Kebir", Kurtubi "el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân", Suyuti "ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr" ve "Esbâb-ı Nüzul", Elmalılı "Hak Dini Kur'ân Dili", Seyyid Kutub "Fi Zilali'l-Kur'ân", Muhammed Esed "Kur'ân Mesajı", Mevdudi "Tefhimu'l-Kur'ân", İsmail Cerrahoğlu "Tefsir Tarihi" ve "Tefsir Usulü", Diyanet İşleri Başkanlığı'nın neşrettiği Kur'ân Yolu, Mustafa İslamoğlu'nun "Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'ân" adlı eseri ile aynı yazarın internette bulunan yaklaşık 200 adet tefsir videosu, Abdülaziz Bayındır'ın başkanlığındaki Süleymaniye Vakfı'nın Kurandersi internet sitesinde bulunan yaklaşık 1000 civarında tefsir videosu ile Bayyina Institute'tan Nouman Ali Khan'ın tefsirleri.

Bu çalışmaları takip ederken tarihsellik ve evrensellik tartışmasının ne had ve kısas cezalarıyla ne de ahkâmın geneliyle sınırlı olmadığını gördüm. Söz konusu tartışmalarda Kur'ân-ı Kerim'deki ahiret tasvirlerinden Allah tasavvuruna kadar her alanda ayetlerin evrensellik ve tarihsellikleri sorgulanmaktaydı. Bu çerçevede bazı kişiler özellikle kadın konusuyla ve gayri müslimlerle ilgili ayetlerin modern hayat tarzına ve medeni hayat seviyesine uygun düşmediği gerekçesiyle hemen hemen bütün halinde Kur'ân'ın evrenselliğine karşı çıkmaktaydılar. Ayrıca, evrensellik ve tarihsellik tartışmaları içerisinde özellikle çocukların ve kadınların zorla evlendirilmesi, kadına (kocasını boşanmaya ikna edemediği müddetçe kendi başına bir) boşanma hakkının tanınmaması, kadına gayri müslimlerle evliliğin yasaklanması, aile içi şiddet, kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması, recm, mürtetlerin ve hatta namaz kılmayan veya İslam devletine zekat ödemeyen Müslümanların öldürülmesi, dünyanın daru'l-İslam ve daru'l-harb diye ikiye ayrılması, saldırı savaşlarının (günümüzde intihar saldırılarının) meşruiyeti, cariyelere/esir düşmüş kadınlara tecavüzün mubah sayılması (onların cinselliğinden evlilik dışı istifade edilmesi, onların

avretinin özgür kadınların avretinden farklı olarak erkeğin avreti gibi değerlendirilmesi), savaş esirlerinin köleleştirilmesi ve hatta öldürülmesi, adetli kadının oruç tutamaması, mescitte oturamaması, Mushaf'a dokunamaması; ribadan kastın tefecilik olduğu ve aslında faizin yasaklanmadığı veya beyu'l-îne sayesinde buna meşru bir kılıfın uydurulması ya da daru'l-harpte faiz yemenin helal olduğu, kadınların erkekler üzerine idareci olamayacağı, imamların/devlet başkanlarının yalnızca Kureyş kabilesinden olacağı, kadınların şahitliğinin erkeğin şahitliğinin yarısı olduğu; kadının önce babasına, evlendikten sonra da eşine itaat etmek zorunda olduğu, hadislerin gayri metluv vahiyler olduğu, nesih konusu, peygamberlerin ismet sıfatı ve tüm sahabilerin adil olduğu, gayri müslimlerin mirasçı olamayacağı, miras hukukunda avliye meselesi... gibi konular yer almaktaydı. Tüm bu konular hakkında bir bilgi ve kanaat edinmeden tez konumuz olan had ve kısas cezalarının evrenselliği veya tarihselliği hakkında bir sonuca ulaşmak hemen hemen imkânsız gibiydi.

Tezimiz sırasında ahkam tefsirleri yanında tabii olarak İslam hukuk tarihini de inceledik. Bu çalışmalara Cahiliye döneminden başladık. Söz konusu dönemle ilgili yaptığımız okumalar bizim fikrî gelişmemize önemli katkılarda bulunmuştur. Bu okumalarda İslam şeriatının Hz. Peygamber'le (s.a.v.) başlamadığını ve Cahiliye döneminde dahi Hz. İbrahim'in (a.s.) şeriatının kalıntılarının yaşatıldığını müşahade edince, nesih anlayışımız ve ahkâmın tarihselliği hakkındaki görüşlerimizde büyük değişimler oldu. Bu alanda yararlandığımız kaynaklardan bazıları şunlardır: Şemsettin Günaltay "İslam Öncesi Arap Tarihi" ve "İslam Öncesi Araplar ve Dinleri", Taha Hüseyin "Cahiliye Şiiri Üzerine", Ali Osman Ateş "İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri", Mehmet Azimli "Cahiliyye'yi Farklı Okumak", Mustafa Öztürk "Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın" ve "Kıssaların Dili", Adnan Demircan "Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik", Adem Apak "Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü" ve "Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasi Tarihindeki Etkileri", Hamdi Tayfur "Kusay'ın Mekke Devrimi", Selim Türcan "Kimlik ve Kitab İlişkisi Bağlamında İlk Dönem Kur'ân Tasavvuru ve Dönüşümü" ve Yaşar Çelikkol "İslam Öncesi Mekke".

Tezimizin giriş bölümüyle ilgili olarak Almanya'da Westfälische Wilhelms-Universität Münster'de yapmış olduğumuz Erasmus sömestrinde hem konumuzla ilgili Almanca kaynaklara ulaşma hem de oradaki hocalarla tarihsellik ve evrensellik konularını müzakere etme ve Kur'ân'ı Eski ve Yeni Ahit'le kıyaslama fırsatımız oldu. Giriş kısmında istifade ettiğimiz eserlerden bazıları şunlardır: M. Said Şimşek "Günümüz Tefsir Problemleri" ve "Kur'an Ahkâmının Evrenselliği" adlı makale, Ahmet Nedim Serinsu "Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzul", Şevket Kotan "Kur'ân ve Tarihselcilik", Fatma Betül Altıntaş "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu", Michel Foucault "Hapishanenin Doğuşu", Recep Demir "Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem" (doktora tezi) ve "Tarihsellik ve Evrensellik Tartışmalarında Hz. Peygamber'in Şahsiyle İlgili Ayetlerin Anlaşılması Sorunu". Almanca kaynaklardan ise şunlardan yararlandık: Armin Daniel Baum "Jesus, die Evangelien und der christliche Glaube", Armin Sierszyn "Christologische Hermeneutik: eine udie über Historisch-kritische, Kanonische und Biblische Theologie mit besonderer Berücksichtigung

der philosophischen Hermeneutik von Hans-Georg Gadamer”, Bernhard Lohse “Martin Luther: Eine Einführung in sein Leben und sein Werk”, Eckhard J. Schnabel / Heinz-Werner Neudorfer “Das udium des Neuen Testaments - Eine Einführung in die Methoden der Exegese”, Edward Said “Orientalismus”, Ernst Fuchs “Hermeneutik”. Franz Graf-Stuhlhofer “Auf der Suche nach dem historischen Jesus. Über die Glaubwürdigkeit der Evangelien und die Zweifel der Skeptiker” ve “Elf Merkmale des historisch-kritischen Umgangs mit der Bibel”. Gerhard Maier “Das Ende der historisch-kritischen Methode”. Gottfried Maron “Die römisch-katholische Kirche von 1870 bis 1970”. Jens Schröter “Von Jesus zum Neuen Testament. udien zur urchristlichen Theologiegeschichte und zur Entstehung des neutestamentlichen Kanons”. Johann Salomo Semler “Abhandlung von freier Untersuchung des Canons (1771)”. Klaus Berger “Das kranke Herz der Theologie. In: Widerworte. Wieviel Modernisierung verträgt Religion?”, Konstantinos Nikolakopoulos “Das Neue Testament in der Orthodoxen Kirche. Grundlegende Fragen einer Einführung in das Neue Testament”, Leonhardt Rochus “Grundinformation Dogmatik”, Werner Georg Kümmel “Einleitung in das Neue Testament”.

Tezimizin birinci bölümünde tefsirler yanında peygamber tasavvuru ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) içtihatları (sünnet) konusunda hadis ve siyer çalışmalarını inceledik. Bu konuya çok vakit ayırmamızın sebebi tefsir çalışmalarıyla birlikte tarihselcilerin kendi görüşlerini ispat edebilmek için öne sürdükleri hemen hemen yukarıda zikrettiğimiz tüm “sorunlu” meselelerin Kur’ân’da geçmediğini ve hadis külliyatına ve mezheplerin fetvalarına dayandırıldığını tespit etmemizdir. Bu bağlamda bizim için asıl çözülmesi gereken soru Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetinin konumu ve kaynak değeri idi yani monoteist bir din olan İslam’da yegâne şari’ olan Yüce Allah’ın yanında peygamberin söz ve tasarruflarının şer’i değeri idi. Siyer ve hadis literatürü içerisinde en çok yararlandığımız eserler şunlar olmuştur: İbn İshak “Siretü İbn İshak”, Türk asıllı ve Şafii mezhebine mensub bir âlim olan Zerkeşi’nin (ö. 794) kaleme aldığı “Hz. Aişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler”, İzzet Derveze “Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı” ve “Kur’ân’ı Anlamada Usul / Kur’ânü’l Mecid”, Martin Lings “Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources”, Musa Carullah Bigiyef “Sünnet: Kur’ân Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım”, Muhammed Hamidullah “Hz. Peygamber’in Savaşları” ve “İslâm Peygamberi”, Mevdudi “Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı”, Fuat Sezgin “Buhari’nin Kaynakları”, Said Ramazan el-Buti “Fıkhu’s Siyre”, Mehmed Said Hatiboğlu “Hz. Peygamber ve Kur’ân Dışı Vahiy” ve “Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri”, Muhammed Gazali “Nebevi Sünnet”, “Fıkhu’s Sire”, Yusuf el-Karadavi “Sünneti Anlamada Yöntem”, İbrahim Sarmış “Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak”, “Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı”, “Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı” ve “Hadisler Kur’ân’la Eşdeğer midir?”, Mehmet Erdoğan “Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet”, Vecdi Akyüz “Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam Ansiklopedisi”, Hayri Kırbaçoğlu “Alternatif Hadis Metodolojisi”, “İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi” ve “İslam Düşüncesinde Sünnet / Eleştirel Bir Yaklaşım”, İsmail Hakkı Ünal “İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu”, Bünyamin Erul “Sahabenin Sünnet Anlayışı”, Mehmet Azimli

“Siyeri Farklı Okumak”, Salahattin Polat “Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri”, Hüseyin Hansu “Mutezile ve Hadis”, Mustafa İslamoğlu “Üç Muhammed (İki Tasavvur Bir Gerçek)”. Ayrıca Kur’ân’daki ahkâmın evrenselliği konusunda Hüseyin Çelik’in “Kur’ân Ahkâmının Değişmesi” ve Suat Erdoğan’ın “Kur’ân ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu” adlı eserlerinden oldukça yararlandığımı belirtmeliyim.

Evrensel olan ahkâmın içerisinde bazı cüz’i hükümlerin tarihsel olabileceği konusunda yararlandığımız eserler arasında ise şunları zikredebiliriz: Reşid Rıza “Gerçek İslam’da Birlik”, Musa Carullah Bigiyef “Kavaid-i Fıkhiyye”, Tâhir İbn Âşûr “İslam Hukuk Felsefesi-Gaye Problemi/Mekasidu’s-şeri’ati’l-İslamiyye”, Yusuf el-Karadavi “İslam Fıkhnı Yeniden Okumak”, ve “Öncelikler Fıkhi”, Allal el Fasi “İslam Hukuk Felsefesi: Kaynaklar, Yöntemler, Amaçlar”, Ali Bardakoğlu “İslam’ı Doğru Anlıyor Muyuz?”, Casir Avde “İslam Hukuk Felsefesi - Makasidü’s-Şeria”, Saffet Köse “Hz. Ömer’in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış”, Tariq Ramadan “Radikale Reform”.

Tarihsellik konusunda özellikle şu eserler bizim için ufuk açıcı olmuştur: Muhammed İkbâl “İslam’da Dini Düşüncenin Yeniden Yapılandırılması”, Fazlur Rahman “Ana Konularıyla Kur’ân”, “İslam”, “İslam ve Çağdaşlık”, “İslami Yenilenme: Makaleler 1-4” ve “Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu”, Roger Garaudy “Entegrizm” ve “Yaşayan İslam”, Muhammed Abid el-Cabiri “Arap-İslâm Aklının Oluşumu”, “Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı”, “Arap-İslâm Siyasal Aklı”, Hayri Kırbaşoğlu “Müslüman Kalarak Yenilenmek”, Ferhat Koca “Hakikat Peşinde Yalın Kalem” ve “Kur’ân-ı Kerim’deki Fıkhi Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi”, İlhami Güler “Allah’ın Ahlakiliği Sorunu”, “Din’e Yeni Yaklaşımlar” ve “Sabit Din Dinamik Şeriat”, Mustafa Öztürk “Kur’ân ve Tarihsellik Üzerine”, “Kur’ân-ı Kendi Tarihinde Okumak”, “Kur’ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri” ve “Kur’ân’ın Mu’tezili Yorumu” ve Ömer Özsoy “Kur’ân ve Tarihsellik Yazıları”.

Çalışmamızın ikinci bölümünde tefsir kaynakları yanında klasik hadis mecmualarından da yararlandık. Bunlara ulaşırken tüm hadislerin Arapça orijinaliyle birlikte İngilizce tercümesinin yer aldığı sunnah.com sitesinden çokça faydalandık. Bu bölümde Serahsi “el-Mebcut”, el-Mevsilî “el-İhtiyar”, İbn Kudame el-Makdisi “el-Muğni”, Gazzali “el-Mustasfa”, İbn Rüşd “Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesit” ve Şatibi “el-Muavafakât” gibi klasik fıkıh kaynakları yanında, en çok faydalandığımız çağdaş eserler şunlardır: Abdulkadir Udeh “İslam Ceza Hukuku”, Muhammed Ebu Zehra “Suç ve Ceza” ve “Mezhepler Tarihi”, Seyyid Sabık “Fıkhu’s-Sünne”, M. Akif Aydın “Türk Hukuk Tarihi”, Abdullah Çolak “İslam Hukuku, Ceza ve Borçlar”, Adem Yıldırım “İslam Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi”, “İslam Hukukunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur’ân Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi” ve “Kur’ân-Sünnet Işığında Cezanın Amacı” (doktora tezi), Ferhat Koca “Fıkıh Usulü”, “İslam Düşüncesinde Selefilik”, “İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis” ve “Kur’ân-ı Kerim’deki Fıkhi Hükümlerin Evrensellik ve

Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi”, Mustafa Avcı “Osmanlı Ceza Hukuku – Genel Hükümler” ve “Osmanlı Ceza Hukuku – Özel Hükümler”.

Bütün bu araştırmalarımız esnasında Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nden (DİA), İSAM’ın İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı’ndan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu’ndan ve YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi’nden çok yararlandığım için bu platformların yetkililerine ve emeği geçen herkese şükranlarımı sunarım.

Tezimizde yalnızca Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen cezaları inceleyip sünnette geçenlere değinmeyişimizin sebebine geçmeden öncelikle sünnetten ne anladığımıza açıklık getirmek istiyoruz:

Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerim’de her nebiye kitapla birlikte hikmet de bahsettiğini bildirmektedir.¹ İmam Şafii’nin yorumladığı üzere bize göre de bu hikmet sünnete² yani kitabı anlama ve beyan melekesine tekabül etmektedir. Bir örnekle daha anlaşılır kılmak adına Kur’ân-ı Kerim’i bir ağacın köküne benzetecek olursak Sünnet’i o ağacın yeryüzünde görünen kısmı olan gövdesine, dallarına ve meyvesine benzetebiliriz. Buna göre, Kur’ân’a aykırı bir sünnet olamayacağı gibi, ona dayanmayan bir sünnet de düşünülemez. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’i teoriden pratik hayata aktaran sünnetin görevi asıl hükmü koyan tek şari Yüce Allah’ın hükümlerini kendi zamanı ve mekanına uygulamaktır. Dolayısıyla haram ve helal koyma yetkisi yalnızca Allah’a mahsus olup Allah’ın elçisi olan nebiler bu helal ve haramları tarihsel olarak uygulayabilmek için kendi zaman ve mekanlarında birtakım uygulamalar, mesela, nehiyler yürürlüğe sokabilir. Yüce Allah’ın Kur’ân-ı Kerim’de koyduğu haramları evrensel ve koşulsuz olduğu halde, Hz. Peygamber’in koyduğu nehiyler tarihsel ve herhangi bir illete/sebebe bağlıdır.³ İlet ortadan kalktığında yasak hükmü de ortadan kalkar; illet yeniden ortaya çıktığında hüküm de yine hayat bulur. Örnek olarak kadınların mahremsiz bir şekilde seyahat etme yasağı ile insan ve hayvan sureti çizme yasağını vermek istiyoruz.

Kadınların mahremsiz yolculuk yapamayacağı konusunda Kur’ân-ı Kerim’de herhangi bir yasak yokken sünnette bu konuyla ilgili tamamen yasaklayan⁴, bir devenin bir günde⁵, iki

¹ el-En’am 6/84-90.

² Şafii, *er-Risale*, çev. A. Şener ve İ. Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 245-257.

³ “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünneti, ilahi iradenin somut bir ifadesi olan Kur’an’ı beyan eden ilk beşerî örnektir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) örnekliliğini ikinci şıkkın imkansızlığı ve başka alternatiflere kapalılık şeklinde değerlendirmemekteyiz. Bize göre, Hz. Peygamber’in sünnetinin istikrasından elde edilen hüsn-i niyet, kolaylık, tedric, yüksek ahlaki örneklilik gibi birtakım genel ilkeler yani umumî sünnet-i nebevî bizim için bağlayıcı bir hüküm ve hüküm kaynağı teşkil eder. Hz. Peygamber’in tikel her bir sünneti ise sadece miladi yedinci yüzyılda Kur’an’ın mümkün, mevcut ve makâsıd-ı şârie en uygun düşen tarihsel birer yorumu niteliğindedir.” Bk. Ferhat Koca, “İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve Kaynaklar Hiyerarşisi Üzerine Bazı Düşünceler”, *İlahiyat Fakülteleri I. İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı ve İslam Hukuk Usulünün Problemleri Sempozyumu Çorum 14-15 Mayıs 2004* (2005): 31-32.

⁴ Peygamber (s.a.v.) “Hiçbir kadın yanında bir mahremi olmadıkça sefere çıkmasın; kadının beraberinde mahremi bulunmadıkça yanına hiçbir erkek girmesin” buyurdu. Peygamber’in bu uyarısı üzerine sahâbîlerden biri: “Yâ Resûlellah! Ben şu ve şu askerler içinde gazaya çıkmak istiyorum. Hâlbuki hanımım hacc yapmak istiyor (ne buyurursun)? diye sordu. Resûlullah: “Sen de hanımınla beraber git!” buyurdu. Bk. Buhari, “Muhsar”, 37.

günde⁶ ve üç günde⁷ gidebileceği bir mesafeden daha uzağa gitmeyi nehyeden rivayetlerin yanında, bir kadının tek başına Hire'den çıkıp hac için Mekke'ye seyahat edeceği ve Allah'tan başkasından korkmayacağı öngörüsü⁸ bulunmaktadır. Şimdi Kur'an'da böyle bir haram olmadığına göre ve Hz. Peygamber'in de Kur'an'a dayanmayan bir yasak koyma yetkisinin bulunmadığına göre, bu nehiyleri Kur'an'da dayandırabileceğimiz bir hüküm bulmamız gerekir. Kur'an'a baktığımızda insanların canına, malına ve ırzına karşı yapılan tüm ihlallerin haram kılındığını müşahede ediyoruz.⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanını incelediğimizde ise, onun yaşadığı toplumda kadınların emniyeti sağlanamadığı için onları koruyabilecek bir mahremi olmadan kadınların tek başlarına seyahat etmelerini yasaklandığı anlaşılmaktadır. İslam devletinin güvenlik sağlama imkanları geliştikçe yani yol güvenliği bulunan bölge genişledikçe seyahat izninin de genişlediği görülmektedir. O zaman Hz. Peygamberin hedef gösterdiği "güvenli ortam" gerçekleşene kadar yani bir kadının tek başına emniyet içerisinde seyahat edebileceği bir toplumsal ortam oluncaya kadar kadınların güvenliğini sağlamaya yönelik birtakım tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulacağı söylenebilir. Netice olarak kadınlara yönelik mahremsiz seyahat yasağı Allah'ın Kur'an'da geçen evrensel bir yasağı değil; kadının canını, malını ve ırzını korumak için tarihsel olarak Hz. Peygamberin (s.a.v.) koymuş olduğu bir nehiydir. Bu nehiy emniyetin sağlanamaması koşuluna bağlıdır; söz konusu bu şart ortadan kalktığında yasak da ortadan kalkacaktır.

İkinci örnek olan insan ve hayvan sureti çizme yasağı Kur'an-ı Kerim'de geçmediği gibi Sebe suresinin 13. ayetinde¹⁰ cinlerin Hz. Süleyman (a.s.) için heykeller yaptıklarını ve onun sarayında dikili bulunan heykellerden bahsedilmektedir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an'a dayanmayan bir yasak koyamayacağına göre, bu resim çizme yasağının amacı Kur'an'da geçen ve kendi toplumunun ihlal ettiği başka bir haramla ilgili olmalıdır. Bu konuya daha yakından baktığımız zaman Hz. Peygamber'in ilk muhataplarının insan ve hayvan suretinde

⁵ Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Allaha ve ahiret gününe inanan bir kadına bir gece ve gündüz devam edecek bir mesafeye yanında bir mahremi olmadıkça gitmesi helâl değildir." Bk. Buhari, "Taksiru's-Salat", 4.

⁶ Ebu Saîd el-Hudri'den (r.a.): Ben Hz. Peygamber'den son derece dikkatimi çeken ve hayretimi toplayan dört hikmetli şey işittim. (Bunlardan biri): "Yanında kocası yâhut kendisine nikâh düşmeyen bir yakını bulunmaksızın bir kadın, iki günlük mesafeye yolculuk etmesin." Bk. Müslim, "Hacc", 415, 416.

⁷ Abdullah b. Ömer'den (r.a.): Peygamber (s.a.v.): "Bir kadın yanında kendisine nikâh düşmeyen bir mahremi bulunmaksızın üç günlük bir yolculuğa çıkamaz/çıkmasın" buyurmuştur. Bk. Buhari, "Taksiru's-Salat", 4.

⁸ Adiy b. Hâtim (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: Ben Peygamberimin yanında bulunduğum sırada bir adam gelip, O'na fakirlikten şikâyet etti. Sonra başka bir kimse geldi ve O'na yol kesilmesinden şikâyet etti. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: - "Adiy! Sen Hîre şehrinin gördün mü?" dedi. Ben: - Hayır, görmedim, fakat orası hakkında bana haber verildi, bilgim var, dedim". Peygamberimiz: - "Eğer ömrün olur da yaşarsan hevdecî (hevdecî: kadınların binmesi için devenin sırtına konulan küçük mahfel) içinde yolculuk eden kadının Hîre'den hareket edip Allah'tan başka hiç kimseden korkmayarak tâ Ka'be'yi tavaf edeceğini göreceksin" buyurdu. Ben buna şaşırarak kendi kendime: Beldelerde fitne ve fesât ateşini tutuşturmuş olan o Tayy kabilesinin yol kesicileri nerede olacak ki (kadın tek başına yolculuk edecek)! dedim.".... Adiy şöyle demiştir: Ben Hîre'den hevdecî içinde yolculuğa çıkıp, Allah'tan başka hiç kimseden korkmayarak nihayet Ka'be'yi tavaf eden kadını gördüm. Bk. Buhari, "Menakıb", 25.

⁹ Bk. en-Nisa 4/29, 92-93; el-Maide 5/32; el-Furkan 25/68; el-İsra 17/32.

¹⁰ "Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır." es-Sebe 34/13.

birtakım putlara tapan bir toplum olduğunu görürüz. Böyle bir toplumu Kur'ân'ın yasakladığı şirkten uzak tutmak için Hz. Peygamber insanları şirke götürebilecek her türlü yolları yasaklamıştır. Nitekim o canlı oldukları halde bitkilerin resmedilmesini yasaklamadığı gibi, bir perdede gördüğü resimlere tepki gösterirken aynı kumaşın kesilip üzerine oturulan minder haline getirilmesine ses çıkarmamıştır.¹¹ Bu durum resim yasağının resme konu olan nesnenin canlı varlığından değil, insanların ve hayvanların yüceltilmesi tehlikesinden kaynaklandığını göstermektedir. Sonuç olarak insan ve hayvan sureti çizme Kur'ân'da haram kılınmadığı halde Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu nehyetmiştir. Bu nehiy ise Kur'ân'daki şirk yasağına dayandırılmıştır. Bir toplumda bu konularla ilgili şirk tehlikesi bulunmadığı zaman ilgili yasak hükmü ortadan kalkacağı gibi, şirk tehlikesi yeniden ortaya çıktığında ise söz konusu yasak da yeniden yürürlüğe girecektir.

Kur'ân-sünnet ilişkisiyle alakalı sonuç olarak Kur'ân-ı Kerim'in zorunlu ve bağlayıcı bir hüküm kaynağı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin ise onun bir açıklama ve uygulama örneği/modeli olduğu söylenebilir. Biz Kur'ân dışında Hz. Peygamber'le birlikte ilk üç nesli tarihin konusu olmak yerine dinin konusu haline getiren selefi anlayış¹² yerine, bağlayıcı (evrensel) hüküm koyma yetkisini yalnızca Allah'a (Kur'ân'a) has kılarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlayabilmek için tarihi bir model olarak değerlendiriyoruz. Sünnette bulunan bu örnek uygulamalar günümüzde toplumun ihtiyaç, şart ve imkanları da dikkate alınarak aynen uygulanabileceği gibi, farklı başka örnek ve modeller de uygulanabilir. Mesela, Yüce Allah'ın Kur'ân'da yasakladığı haram fiiller hakkında, mesela, içki içme konusunda Hz. Peygamber Kur'ân'ın öngördüğü suç-ceza dengesini de dikkate alarak bazı cezalar takdir etmiştir.¹³ Bu cezai hükümler tarihsel olup her dönemde Müslümanlar suç-ceza dengesini tekrar gözden geçirerek aynı veya farklı cezalar koyabilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında 40 celde olan içki cezası Hz. Ömer (r.a.) zamanında içki içen suçluların artması sebebiyle ve caydırıcılık amacıyla 80 celdeye çıkarılmıştır.¹⁴ Dolayısıyla, ceza hukukuyla ilgili hükümlerin evrenselliğini ve tarihselliğini tespit bağlamında tezimizde evrensel olduğunu kabul ettiğimiz Kur'ân-ı Kerim'deki cezai hükümleri incelemekle yetindik.

Araştırmamızın bu safhasında şimdi Batı düşünce tarihindeki evrensellik ve tarihsellik tartışmalarına kısa bir göz atmak istiyoruz.

¹¹ Buhari, *Sahih*, "Libas", 91.

¹² Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 7.

¹³ Buhari, "Hudud", 4.

¹⁴ Ebu Davud, "Hudud", 35-36.

“Tarih” sözcüğü, geçmişte kalan olaylar ve insanlar topluluğunu yani olup bitenleri konu edinen bilim dalını ifade eder.¹⁵

Tarihsel/tarihi kelimesi bir sıfat olup olayların ve değerlerin “tasviri” anlamına gelir yani “tarihle ilgili” ve “tarihe ait” demektir. Terim olarak tarihsellik¹⁶ “olayların olgusallığı” anlamında kullanılmıştır.¹⁷

Tarihselcilik¹⁸ ise olaylar ve değerler karşısında takınılan “tavır” manasına gelmektedir.

Tarihsellik en genel anlamıyla bir olayı, olguyu, durumu ortaya çıktığı zamana, mekâna ya da şartlara atfetmek, o zamanla kayıtlamaktır. İnsanın varlığını ve hadiseleri çevre şartlarının belirlediği tarihî konumları ve insanın onları kavrayışıyla birlikte geçmişin gelecekle ilgili önümüze çıkardığı imkânların meydana getirdiği tarihi bir bütünlük içinde değerlendirmeye tarihsellik denir.¹⁹

Tarihselcilik ise durumları ve olayları anlamının doğru yolunun durum ve olayların tarihlerini veya bu olayların gerçekleştiği bağlamın tarihini anlamaktan geçtiğini, tarihî fenomenlerin tekrar edilemezliğini, geçmişin bugüne ait inanç, prensip ve motifler çerçevesinde açıklanamayacağını savunan akımdır. Tarihselcilik bu açıdan tarihsel fenomenlerin biricikliğini vurgulayan, her çağın ve tarihsel dönemin o döneme damgasını vuran fikirler ve ilkeler aracılığı ile yorumlanması gerektiğini ve dolayısıyla geçmişteki insanların eylemlerinin tarihçinin kendi çağına ait değer, inanç ve motifler temel alınarak açıklanamayacağını savunan bir düşünce sisteminin adıdır. Bu sebeple bir şeyin tarihine ilişkin tasvir o şeye ilişkin yeterli bir açıklamadır. Bu anlamda bir kültür veya din ancak kendi tarihsel bağlamı içinde anlaşılabilir, açıklanabilir ve değerlendirilebilir. Her şey tarihsel ve akıp giden tarihin parçası olduğu için herhangi bir değişmez evrensel rasyonalite veya ahlaklılık standardı yoktur. Tarihsellik bir nevi olayların tasvirîdir, tarihselcilik ise olaylar ve değerler karşısında takınılan bir tavidir. Bir örnek ile açıklarsak; “A, x ve y şartlarında geçerli olmuştur” cümlesi A’nın tarihsel olduğunu vurgular. “A’nın geçerli olması sadece x ve y şartlarının tahakkuku ile mümkündür” cümlesi ise her dönemin kendi değerleri ile var olduğunu ve geçmişte geçerli olmuş değer ve hükümlerin içinde bulunulan günde geçerli olmadığını vurgulayarak tarihselciliği işaret eder.²⁰

¹⁵ Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 22.

¹⁶ Almanca: Geschichtlichkeit, İngilizce: historicity, Fransızca: Historicité.

¹⁷ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul* (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 30.

¹⁸ Almanca: Historismus, Fransızca: historisme veya historicisme, İngilizce: historicism, İtalyanca: storicismo. Serinsu, *a.g.e.*, 32, 42.

¹⁹ Altıntaş, *a.g.e.*, 25-26.

²⁰ Altıntaş, *a.g.e.*, 26.

Herhangi bir metin yorumlanırken o metnin nerede, ne zaman, hangi amaçla ve kim tarafından yazıldığı tespit edilmeye çalışılır. Bu sorulara yanıt bulmak ve tarihi metinleri incelemek için 18. ve 19. yüzyıllarda tarihsel-eleştiri yöntemi geliştirilmiştir. Özellikle İncil'i yorumlama yöntemi olarak tanınmakta olan tarihsel-eleştiri yönteminin amacı Kutsal metinleri tarihsel bağlamında anlamak ve yorumlamaktır. Bunu yaparken metnin varsayılan menşei ve kökeninin yeniden inşası ve kendi tarihinin içine yerleştirilmesi önemli bir rol oynar. Tarihsel-eleştiri yönteminin alt disiplinleri metin tenkidi, metin tahlili, redaksiyon, edebî form (biçim) ve gelenek/rivayet tenkididir. Tarihsel-eleştiri yöntemi Protestan ve Katolik kiliselerinde çoğunluk tarafından İncil'i yorumlamanın temel yöntemi olarak kabul edilmektedir.²¹

Bu metodun adının "tarihsel-eleştiri yöntemi" olarak tanımlanmasının sebebi onun incelenecek metnin uzun bir geçmişe dayandığını, kısmen şifahi kısmen yazılı bir tarihe sahip olduğunu varsaydığındandır yani yazarının yazma sırasındaki tarihsel ve teolojik ortamını, ilgili İncil kitabında ifade edilen teolojiyi aydınlatmaya çalıştığındandır. Öte yandan, bu yöntem eleştireldir. Çünkü gerçekte yaşanmış olaylarla İncil'deki rivayetler arasında veya elimizde bulunan metin ile onun sonradan kilise tarafından yapılan yorumu arasında bir fark olduğu varsayılır. Dolayısıyla okuyucunun İncil metninin ön aşamalarını (hangisinin orijinal olduğu ve neyin hangi teoloji sebebiyle değiştirildiğini) tespit edebilmek için muazzam muhakeme/eleştiri becerilerine sahip olması gerekir.

Tarihsel-eleştiri yönteminin İncil özelinde gelişim sürecine baktığımızda İncil araştırmalarında tarihsel-eleştiri yönteminin kurucusu olarak Eski Ahit ve Yeni Ahit metnlerinin nüsha çeşitliliğiyle ilgilenen Richard Simon (1638-1712) kabul edilir. Tarihsel-eleştiri yöntemi modern dönemin bir kazanımı ve İncil'in eski kilise veya orta çağ yorumundan kopuşunu temsil etmektedir. Bu yöntemin zamanla Kitâb-ı Mukaddes'e de uygulanmasına birçok tarihi etken sebep olmuştur: Bunlar arasında Rönesans'ın bireyseliği ve doğa bilimlerine yönelmeyi teşvik edişi, reform hareketiyle birlikte otoritelerin ve dogmaların sorgulanmaya başlaması, hümanizmin Tanrı yerine insanı merkeze alıp akla ve bilime verilen önemin artması ve Aydınlanma ile otoriter, teokratik ve hiyerarşik yapıya karşı başkaldırının yaşanması gibi sebepler sayılabilir.²²

Rönesans'ın hedefi, herkesin tek tip olmasını isteyen evrenselci karakterli orta çağ otoritelerinden kurtulmaktı. Bütün filozoflar -bazı küçük farklı yaklaşımlara sahip olsalar da- büyük bir organizmanın organları gibi ana organizmada birleşiyorlardı. Rönesans bu düşüncüyü yıkarak bireyseliğin yolunu açmıştır. Artık tek bir yolu takip etmek değil de her bireyin kendi yoluna devam etme düşüncesi hâkim hale gelmiştir.²³

²¹ Altıntaş, *a.g.e.*, 387.

²² Ernst Fuchs, *Hermeneutik* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1996), 159-161.

²³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 161.

Rönesans döneminde antik çağa karşı ilgi artarken Orta Çağ Hristiyan felsefesine ve kiliseye karşı bir antipati oluşmuştur. Bu nedenle de dine karşı eleştirel bir yaklaşım sergilenmeye başlanmış, doğaya ve doğa bilimlerine yönelinmiş ve Allah yerine insan hayatın merkezine oturtulmuştur. Rönesans felsefesi kilisenin tüm hayat üzerindeki hegemonyasını yıkmak için yeni bir dil, yeni bir hukuk ve yeni bir devlet anlayışını ortaya koymuştur. Eski kilisenin yerine ilk Hristiyanlığa dönme arzusuyla yeni bir din düşüncesi oluşturulmaya çalışılmış, bu da reform hareketlerinin doğmasına sebep olmuştur.²⁴

Tarihselciliği ortaya çıkaran önemli etkenlerden biri de Fransız Devrimi ile bütün dünyada “tek tip” hayat tarzını hâkim kılmak için bütün Avrupa’yı, bu arada Prusya’yı da işgal eden Fransız yayılcılığına -veya evrenselciliği- karşı Almanların kendi hayat tarzlarını, müesseselerini, kendi kültürlerini muhafaza etme gayretidir. M. Mandelbaum tarihselcilik kavramının Birinci Dünya savaşından sonra yaygınlaştığını söylemiştir. Yani Birinci Dünya savaşı ve Almanların bu savaşta mağlubiyetleri geçmişin kültürel ve politik geleneklerinin yeniden yorumlanması teşebbüslerine neden olmuştur. Bu yeni yorumun en önemli problemlerinden biri beşerî kültürü anlamak ve kültürel değerler hakkında hüküm vermek için salt tarihî bir yaklaşımın uygun bir temel olup olmadığı idi.²⁵ Nihayet tüm bu gelişmeler kutsal metinlerin sıradan bir metin olarak incelenmesine kapı aralamış²⁶ ve tarihsel-eleştiri yöntemi tefsir edilecek metni tarih üstü bir konumda görmek yerine, tarihe tabi kabul etmiştir.²⁷

Rasyonalizm felsefesiyle yakından bağlantılı olarak ortaya çıkan tarihsel-eleştiri yönteminin yaygınlaşmasında ve sonunda kutsal metinler üzerine uygulanmasında birkaç aydın önemli roller oynamıştır. Aydınlanmanın öncülerinden Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) vahyin akıl tarafından algılanamayacağına inanmış²⁸ ve bu yüzden çelişkileri nedeniyle İncillerin tarihsel güvenilirliğinin sorgulandığı Reimarus’un “Fragmente eines Ungenannten” adlı eserini yayınlamıştır.²⁹ O’na göre Hristiyanlığın gelişmesinde önemli bir evreyi teşkil eden kutsal kitaptaki vahiyler sadece belirli bir dönemin tarihsel görüşünü ifade eder ve artık bu döneme geri dönmek de mümkün değildir. 1793’te Immanuel Kant “Salt Aklın Sınırları İçinde Din” başlıklı kitabını yazmış ve burada insanların

²⁴ Şevket Kotan, *Kur’ân ve Tarihselcilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 76.

²⁵ Recep Demir, *Kur’ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 52.

²⁶ Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 389.

²⁷ Ernst Fuchs, *Hermeneutik* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1996), 159 vd.

²⁸ Bk. Lessing, *Die Erziehung des Menschengeschlechts* (München: Deutscher Taschenbuch Verlag Verlagsgesellschaft, 1997).

²⁹ Rochus Leonhardt, *Grundinformation Dogmatik* (Stuttgart: Uni-Taschenbücher, 2009), 189.

kurtuluş yerine nasıl doğru hareket edeceklerine dair talimatlara ihtiyaçlarının olduğunu savunmuştur. Böylece etiğe doğru güçlü bir eğilim oluşmuştur.³⁰

Aydınlanmadan etkilenen ve teolojide tarihsel-eleştiri yönteminin “babası” olarak kabul edilen Johann Salomo Semler³¹ ilk kez “kanonun özgürce incelenmesini”³² talep etmiş ve kanonun evrensel geçerliğini “insanlığın dini tarihi”³³ ile değiştirmiştir. Böylece İncil’in içeriğini belirli zamanların, mekânların, tarihi ve kültürel çağların şahitleri olarak düşünmüştür. Ona göre artık tefsir ilmi belli öğretileri doğrulama aracı olmaktan çıkarılmalı ve metnin tenkitçi bir gözle okunmasına başlanmalıdır. Hermeneutiğin amacı metin yazarlarının onu anladıkları gibi anlamaya ulaşmaktır. Buna göre kutsal metinleri eşzamanlı (synchron) okumaktan vazgeçip artzamanlı (diachron) bir okumaya geçilmeli ve metinlerin nesnel ve literal tarihi anlamı (sensus literalis historicus) ortaya çıkarılmalıdır. Semler bunun için iki hermeneutik kural geliştirmiştir. Bunlardan birincisi tefsircinin kendisi ile Kitab-ı Mukaddes metni arasındaki tarihsel mesafenin farkında olması gerektiği; ikincisi ise Kitab-ı Mukaddes tefsirinin metin tefsirinin evrensel ilkelerine uyularak yapılması gerektiğidir. Bu şu demektir: Her ne kadar metinlerin farklı karakterlerine ve muhtevalarına dikkat edilmesi gerekirse de tefsir sırasında dini dogmatik bir okuma ile metne dogmatik anlamlar yüklemek yerine tarihselci-tenkitçi bir okuma yapılmalıdır. Semler bu bağlamda Allah’ın Kelamı ile Kutsal Metni birbirinden ayırmakta ve metni “Allah ve Allah’ın bizlerle olan ilişkisi hakkındaki belli konuların bizlere aktarılması” olarak görmektedir. Semler’e göre Kutsal Metinler Allah’ın Kelamı değildir. Yine Protestan bir tavırla Semler teolojik okumanın hiçbir özel değeri olamayacağını ileri sürmektedir. Çünkü teologlar kendi doktrinlerini metne yükleyerek metni susturmakta ve onun yerine kendileri konuşmaktadırlar. Semler’in bir başka iddiası da İsa ve İncil yazarlarının tebliğde buldukları insanlarla iletişim kurabilmek için onların dilini ve kavramlarını kullanma ihtiyacı duymuş olduklarıdır (accomodation theory). Bu fikir Semler’e göre Yeni Ahit’in çeşitli metinleri arasındaki dil ve hatta doktrin farklılıklarını açıklamaktadır. Sonuç olarak Semler’in çabası akılcı ve tenkitçi bir tefsir metodu ve bilimsel bir teoloji ortaya koymak olmuştur.³⁴

19. yüzyılda tarih ve edebiyat, dilbilim, sosyoloji ve diğer ilim dallarının yardımıyla tarihsel-eleştiri yönteminin üç ana işlevi ortaya çıkmıştır:

1. İncil metinlerinde yorumlanan kıssaları araştırmak,

³⁰ John William Rogerson, “Bibelwissenschaft I/2: Geschichte und Methoden”, *Theologische Realenzyklopädie*, c. 6 (Berlin: Walter de Gruyter, 1993), 350.

³¹ Armin Sierszyn, *Christologische Hermeneutik: eine Studie über Historisch-kritische, Kanonische und Biblische Theologie mit besonderer Berücksichtigung der philosophischen Hermeneutik von Hans-Georg Gadamer* (Münster: Lit Verlag, 2010), 25; Bernhard Lohse, *Martin Luther: Eine Einführung in sein Leben und sein Werk* (München: Beck, 1997), 191.

³² Bk. Johann Salomo Semler, *Abhandlung von freier Untersuchung des Canons (1771)* (Berlin: Nabu Press, 2011).

³³ Sierszyn, *a.g.e.*, 27.

³⁴ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzul* (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 25.

2. İncil metinlerinin filolojik analizini yapmak,

3. Yazar veya editör tarafından amaçlanan tarihsel anlamı açıklamak.

Öte yandan, Roma Katolik Kilisesi bu tarihsel-eleştiri yöntemine uzun süre karşı çıkmıştır.³⁵ Tarihsel-eleştiri yorumun başlaması yirminci yüzyılın başlarında Roma Katolik Kilisesi'ndeki anti-modernist akım tarafından engellenmiş ve 1960'lara kadar anti-modernist andı ve Papalık İncil Komisyonu'nun olumsuz kararları etkili olmuştur.³⁶

Yorum yetkisini elinden kaybetmek istemeyen Roma kilisesi Kutsal Kitap tefsirlerini İsa'da (a.s.) görülen Mesihî şahsiyeti doğrulama amacına yönelik kullanmıştır. İsa'nın ölümü, yeniden dirilmesi ve insanlığı kurtarması bu dogmanın esasını teşkil etmektedir. Geliştirilen gramatik, alegorik ve tipolojik yorum yöntemleri tamamıyla bu dogmanın ispatlanmasına yöneliktir. Bu anlamda yorum çabaları kapalı bir daire içinde, tarihten ve tarihi bağlamdan kopuk olarak sürmüştür.³⁷

Hıristiyanlığın bu dogmatik çerçevesinin on altıncı yüzyılda ortaya çıkan Reform hareketleriyle birlikte kırılmaya başladığı görülmektedir. Önce Kilise'nin yorum üzerindeki otoritesi kaldırılmıştır. Gelişen akılcılık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan farklı disiplinler Kutsal Kitaplar'da yazılanların bu disiplinler çerçevesinde soruşturulmasına yol açmıştır. Sonunda İkinci Vatikan Konseyi'nin Dogmatik Anayasası Dei Verbum İncil metinlerinin insanlar tarafından yazıldığını kabul etmiş ve bu yazarların yazma amacı, kullanılan edebi türleri ve zamanın kültürü dikkate alınarak belirlenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, yorumda Kutsal Yazıların birliğinin yanı sıra Kilise geleneği de dikkate alınmış ve sonunda Kutsal Yazıların yorumlanmasının tek yetkili merci olarak Kilise (yani Kilisenin Magisterium'u) kabul edilmiştir (Dei Verbum, 12).³⁸

Ortodoks teolojisi İncil kitaplarının kökeni ve yazarları hakkında eski kilisede verilen bilgilere büyük bir güven duyarken Alman tarihsel-eleştiri yöntemini benimseyen ilahiyatçıların çoğunluğu bunlara şüpheyle yaklaşmışlardır. Ortodoks teologlar tarihsel-eleştiri yöntemiyle elde edilen sonuçları takdir etseler de kutsal metinlerde yalnızca tarihsel unsurları görme eğiliminin olduğunu eleştirmişlerdir.³⁹ Onlara göre, Kutsal kitapların tefsiri yazarların ilham

³⁵ Theodor Schneider, Wolfhart Pannenberg, *Verbindliches Zeugnis III - Schriftverständnis und Schriftgebrauch* (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1998), 345-347.

³⁶ Gottfried Maron, *Die römisch-katholische Kirche von 1870 bis 1970* (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1972), 312 vd.

³⁷ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzul* (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 23.

³⁸ Bundan önce İncil'in Kutsal Ruh tarafından ilham yoluyla vahyedildiği savunuluyordu.

³⁹ Konstantinos Nikolakopoulos, *Das Neue Testament in der Orthodoxen Kirche. Grundlegende Fragen einer Einführung in das Neue Testament* (Berlin, Lit Verlag, 2014), 300-320.

aldığı gerçeğine karşı, mucizeler ve peygamberlik gibi olağanüstü vahiy olasılığına açık olmalıdır.⁴⁰

Tarihsel-eleştiri yöntemi İncil özelinde tenkid de edilmiştir. Franz Graf-Stuhlhofer tarihsel-eleştiri yönteminin “ilham” kavramını görmezden gelmek, İncil mesajını çeşitli (sadece beşerî) “teolojilere” bölmek veya kehaneti inkâr etmek gibi toplam on bir temel eğilimini saymış⁴¹ ve bu yöntem özellikle doğaüstü faktörleri (mucizeler veya peygamberlik gibi) görmezden gelmekle suçlanmıştır.⁴² Bu eğilimlere ek olarak tarihsel-eleştiri yönteminin müfret İncil raporlarının tarihselliği konusunda ağırlıklı olarak şüpheli bir yaklaşımı bulunmaktadır. Nitekim bu yöntemin muhalifleri onu “tarihsel-eleştiri” yerine “İncil tenkidi” olarak tanımlamışlar⁴³ ve İncil’i olumlu tefsir etmenin zıddı olarak görmüşlerdir.⁴⁴ Bu birbirine zıt yorum metodolojilerini “liberal” ve “geleneksel” olarak da ifade etmek yerinde olur.⁴⁵ Birçok İncil metninin tarihselliği hakkındaki şüpheler Tanrı’nın eylemlerinin içsel olaylara indirgenmesi ve “olgusal olandan hayali olana bir eğilim” olarak değerlendirilmesi şeklinde bir iddia ile sonuçlanır.⁴⁶

Uzun bir süre boyunca tarihsel-eleştiri yöntemi Eski Ahit araştırmasının önde gelen bir yöntemi iken son 30 yılda tarihsel-eleştiri yönteminin çıkmazlarına işaret eden sesler yükselmeye başlamıştır. Eleştiri noktaları arasında metnin mevcut halinin ihmal edilmesi, müfessirin kendi disiplini dışındaki diğer teolojik disiplinlerle metodolojik etkileşimde bulunmaması, metnin kökenine ilişkin farklı hipotezlerin bolluğu ve sözde nesnel yöntemlerin uygulanması ve müfessirin öznel yargıları arasındaki gerilim yer almaktadır.⁴⁷

Yazılı bir metnin yazım öncesinin yeniden inşası büyük ölçüde varsayımlara bağlı olduğu için burada bir “varsayım teolojisi”nden söz edilebilir ve bu da geleneksel “güven teolojisi” ile çelişir.⁴⁸ Yeni Ahit bilgini Klaus Berger bugün uygulandığı şekliyle tarihsel-eleştiri

⁴⁰ Nikolakopoulos, *a.g.e.*, 22 vd.

⁴¹ Franz Graf-Stuhlhofer, “Elf Merkmale des historisch-kritischen Umgangs mit der Bibel”, *Jahrbuch für Evangelikale Theologie*, c. 30 (Witten: SCM R. Brockhaus, 2016), 196–208.

⁴² Armin Daniel Baum, *Jesus, die Evangelien und der christliche Glaube* (Nürnberg: VTR Verlag, 2008), 114.

⁴³ Franz Graf-Stuhlhofer, *Auf der Suche nach dem historischen Jesus. Über die Glaubwürdigkeit der Evangelien und die Zweifel der Skeptiker* (Leun: Heroldverlag, 2013), 16; Werner Georg Kümmel, *Einleitung in das Neue Testament* (Heidelberg: Quelle + Meyer, 1980), 8.

⁴⁴ Leo Scheffczyk, *Auferstehung. Prinzip christlichen Glaubens* (Einsiedeln: Johannes Verlag, 1976), 58, 63.

⁴⁵ Baum, *a.g.e.*, 37.

⁴⁶ Helge Stadelmann, “Stellungnahme zum Schriftverständnis”, *Präsidium des BEFG: Sol! Oder auch anders? Beiträge aus dem BEFG zum Umgang mit der Bibel*, Ed. BEFG (Kassel: Oncken Verlag, 2008), 91.

⁴⁷ Joachim Vette, “Bibelauslegung, historisch-kritische (AT)”, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet* (2008): 9, erişim 20 Mayıs 2022, https://www.bibelwissenschaft.de/fileadmin/buh_bibelmodul/media/wibi/pdf/Bibelauslegung_historisch_kritische_AT__2018-09-20_06_20.pdf

⁴⁸ Franz Graf-Stuhlhofer, *Auf der Suche nach dem historischen Jesus. Über die Glaubwürdigkeit der Evangelien und die Zweifel der Skeptiker* (Leun: Heroldverlag, 2013), 16; Werner Georg Kümmel, *Einleitung in das Neue Testament* (Heidelberg: Quelle + Meyer, 1980), 17

yönteminde bazı temelsiz varsayımlar bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna İsa'nın sözlerinin gerçekliği ve asılsızlığı için ikna edici olmayan kriterler, Yuhanna İncil'inin tarihsel olarak değersiz görülmesi ve mucizeleri inkar konuları örnek olarak verilebilir.⁴⁹

Tarihsel-eleştiri yönteminde İncil metinlerine bir ateist gibi yaklaşma eğilimi bulunmaktadır. Dolayısıyla İncil'de geçen olaylarda doğaüstü bir gücün bulunması ihtimali hesaba katılmaz; ilahi müdahalenin herhangi bir kanıtı tamamen insan eyleymiş gibi açıklanır. İncil metinlerinin kendileri defalarca Tanrı'ya ve O'nun tarihteki eylemlerine atıfta bulunduğu halde araştırmacı bildirilen olaylarda ilahî fiil olasılığını temelden dışlarsa metinde ilahi fiile dair herhangi bir iz bulamaz. Bu nedenle tarihsel-eleştiri yöntemi önkoşulları nedeniyle İncil metinlerini incelerken bizi Tanrı'yı keşfetmeye götürmez.⁵⁰ Nitekim Tanrı hakkında soru sormak için kiliseye gidenler tarihsel-eleştiri araştırmalarından dolayı hayal kırıklığına uğrarlar.⁵¹

Metodik ateizm yalnızca Tanrı'nın İncil'de bildirilen olaylara karışmasında değil, aynı zamanda İncil metinlerinin yazılmasında da dışlanır. İncil metinlerinden ilham alma fikri tarihsel-eleştiri tefsirde önemli bir yere sahip değildir.⁵²

Tarihsel-eleştiri yönteminin islami kaynaklara uygulanmasına gelince İslami disiplinler baştan itibaren temel olarak tarihselci bir bakış açısına sahip olmuştur. "Zaten herhangi bir hitabın, bir metnin dili üzerinde çalışmak demek, mesela, dilin artzamanlı olarak tanımlanması, analiz edilmesi demek, tamamıyla tarihselci bakış açısına sahip olunmasını gerekli kılmaktadır."⁵³ Dolayısıyla, başlangıçtan itibaren tefsir disiplini bu bakış açısıyla işletilmiştir. Hıristiyan orta çağ geleneğinde Kutsal Kitab'ın yorum karşısında herhangi bir otoritesi ve otonomisi bulunmamakta; İncil'in yorumu Kilise'nin ortaya koyduğu din anlayışını ispata yönelik ideolojik bir baskı aracı olarak kullanılmaktaydı. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in tefsirinde Kur'ân'ın bizzat kendisi otorite olarak kabul edilmiş olup yorumun maksadı Kur'ân vahyinin anlam ve amacını ortaya çıkarmaktır.⁵⁴

Öte yandan, modern çağa kadar İslam tarihinde "tarihsel-eleştiri" yöntemi adı altında doğrudan bu metot uygulanmamış olsa da Kur'ân'ın tarihsel hükümlerini evrensel olanlarından ayırt etmek ve Kur'ân'dan yola çıkarak zaman içinde oluşan yeni sorunlara yeni cevaplar üretmek için birçok yöntem kullanılmıştır. Bunun ilk göstergeleri tefsirde lafız-mana

⁴⁹ Klaus Berger, *Widerworte. Wieviel Modernisierung verträgt Religion?* (Frankfurt/Main: Insel Verlag, 2005) 121 vd.

⁵⁰ Gerhard Maier, *Das Ende der historisch-kritischen Methode* (Wuppertal: Theologischer Verlag R. Brockhaus, 1975) 5.

⁵¹ Maier, *a.g.e.*, 17.

⁵² Jens Schröter, *Von Jesus zum Neuen Testament. Studien zur urchristlichen Theologiegeschichte und zur Entstehung des neutestamentlichen Kanons* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2007), 363.

⁵³ Mehmet Paçacı, "Kur'an ve Tarihselci Yorum", *Kur'an ve Dil, Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu 17 - 18 Mayıs 2001, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* (2002) 77.

⁵⁴ Mehmet Paçacı, *a.g.m.*, 77.

ilişkisi⁵⁵ ve Kur'ân'ı yorumlarken sebab-i nüzulün kullanılmasıdır; naslar sınırlı olduğu halde hadiselerin sınırsız olması sebebiyle yeni meseleler önce kıyas⁵⁶ yoluyla çözülmeye çalışılıp, Mekke ve Medine'de ortaya çıkan sorunlara yeterince çözüm sunan Kur'ân'ın kıyas edilecek nassı da tükenince yeni sorunlara toplumun maslahatı⁵⁷ doğrultusunda istihsan⁵⁸ ve istislah⁵⁹ metotları yürürlüğe sokulmuştur. Bu bağlamda maslahatçı bir yaklaşım sergileyen alimler arasında İmâmü'l-Harameyn el-Cüveyni (ö. 478/1085), Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), İzzeddin b. Abdisselâm (ö. 660/1262), Şihâbuddin el-Karâfî (ö. 684/1285), Necmeddin et-Tûfî (ö.716/1316), İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) ve Ebû İshâk eş-Şâtîbî (ö. 790/1388) zikredilebilir. Hatta Kelam ilminin oluşması ve Mu'tezile'nin⁶⁰ Halku'l-Kur'ân tartışmasını başlatması yani bir anlamda Kur'ân üzerinde yapılacak içtihatlar sınır koyulup koyulamaması da tarihsellik konusunun İslami ilimlerde oryantalistler tarafından düşmanca bir tavırla başlatılan bir tartışma olmadığına, aksine çok daha eskilere dayanan ve Müslümanların kendi içerisinde ortaya çıkan bir mesele olduğunun delilidir.

Buna bir örnek teşkil etmesi açısından İmam Maturidi'nin nesih konusundaki görüşlerine kısaca değinmek istiyoruz. Maturidi'ye göre, Tevbe suresinin 60. ayetinde kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen (müellefe-i kulub) kişilere zekat verilmesi gerektiğine dair açık bir ifade bulunduğu halde, Hz. Ömer (r.a.) gayri müslimlere zekat vermemiş ve gerekçe olarak da artık İslam'ın gerekli güce ulaştığına ve gayri müslimlerin İslamlaşmasına ihtiyacı kalmadığına hükmetmiştir yani içtihat yoluyla neshe başvurarak ayetin geçerlilik süresinin bittiğini vurgulamıştır.⁶¹ İşte tarihselci yorum da tam bunu savunmakta ve içtihat yoluyla nasların hükümlerinin değiştirilebileceğini ileri sürmektedir.

⁵⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tarihsellik Üzerine* (Ankara: Ankara Okulu, 2018), 52.

⁵⁶ "Kıyas sözlükte bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi, iki şeyi birbirine eşitleme anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise kıyas, bir meselenin nass ile sabit olan hükmünü -aralarındaki müşterek illetten dolayı- naslarda hükmü bulunmayan diğer bir meselede içtihad ile izhâr etmektir." Bk. Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 89.

⁵⁷ Maslahat şer'i hükümlerin içerdiği veya akıl ve tecrübe yoluyla beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar demektir. Bk. İbrahim Kafi Dönmez, *Fıkıh Usulü İncelemeleri* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 269.

⁵⁸ "Özellikle Hanefi usul eserlerinde anlatıldığı biçimiyle istihsanın, baskın gerekçelere bağlı kalarak standart hükmün dışına çıkmayı ve meseleyi hakkaniyet esasları çerçevesinde çözümlenmeyi disipline eden bir yöntem olduğu söylenebilir." Bk. Ahmet Yaman, "İstihsan Ne Değildir?", *Makasid ve İctihad, İslam Hukuk Felsefesi Araştırmaları*, Ed. Ahmet Yaman (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 127.

⁵⁹ İstislah, "İslâm fıkının genel ilkelerine, özellikle de şer'an onaylandığına veya reddedildiğine dair bir delil bulunmayan maslahata göre hüküm verme yöntemini ifade eden fıkıh usulü terimi." Bk. Şükrü Özen, "İstislah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 383.

⁶⁰ "Mu'tezile hicri ikinci yüzyılın başlarında büyük günah işleyen kişi hakkında Hâricilerin ve Mürcie'nin ileri sürdükleri görüşlere karşı Vâsıl b. Atâ'nın "onun ne kâfir ne de mümin olduğunu, bunlar arasında bir yerde bulunduğunu" söyleyerek hocası Hasan el-Basrî'nin ders halkasını terk etmesiyle Basra'da ortaya çıkmıştır." Bk. Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İ. Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013) I, 15.

⁶¹ "Âyette, kendisiyle mevcut olan mânanın ortadan kalkması dolayısıyla içtihatla neshin mümkün olduğuna delil vardır. Bu durum, neshin farklı şekillerde olabileceğinin bilinmesi içindir." Bk. Maturidi, *Te'vilatü'l-Kur'an*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016) 6:417-418.

İslami ilimlerdeki bu tarihselci yorum Endülüs'te Müslümanların kurduğu medeniyetten etkilenen ve burada aldıkları eğitimle İbn Sina (ö. 1037), Gazzali (ö. 1111) ve İbn Rüşd (ö. 1198) gibi alimlerin kaynak eserlerini tercüme ederek Batı'ya taşıyan gayri müslim ilim adamları sayesinde Batı'nın kendi Kutsal Kitab'ına bakışını kökten değiştiren Reform hareketine yol açmış ve daha sonra 18. yüzyılda "tarihsel-eleştiri yöntemi" adı altında özel bir yorum metodolojisine dönüşmüştür.⁶² Ancak İslami ilimlerde Kur'ân'ı anlamaya ve Allah'ın muradını daha iyi uygulamaya yönelik olarak kullanılan tarihsel yöntemler Batı'da Aydınlanma Çağı'nın Kilise'ye karşı başlattığı mücadeleyle birlikte Kilise'nin baskısından kurtulmak amacıyla kullanılmıştır.

Batılı sömürgeci güçlerin İslam ülkelerini işgal etmesiyle birlikte sömürgeciler İslam ülkelerini uzun süreler sömürebilmek amacıyla toplumu araştırıp onların hangi etnik veya dini gruplardan meydana geldiklerini ve bu grupları nasıl bölüp daha iyi yönetebileceklerini araştırmak için yanlarında ilim adamlarını da getirmişlerdir. Bu Batılı ilim adamları (oryantalistler) Müslüman toplumların dini inanış ve yaşayış tarzlarını yani mezheplerini araştırarak onların temel dini metinlerini/kitaplarını Batı dillerine tercüme etmişlerdir.⁶³ Söz konusu oryantalistler daha sonra da kendi kültür tarihlerinde son şeklini alan tarihsel-eleştiri yöntemini İslâmî rivayetler üzerinde denemeye başlamışlardır. Önce siyer literatürüne, sonra da İslâm tarihine uygulanan bu yöntem Goldziher'le birlikte hadislere ve nihayet tüm İslâmî rivayetlere uygulanmıştır. Bu yöntemin İslâmî rivayetler üzerindeki uygulanışı kaynak, form, redaksiyon, gelenek/rivayet tenkidi gibi Batı'daki kategoriler halinde olmamıştır. Oryantalistlerin uygulamaları genel olarak tarihlendirme ve rivayetlerin güvenilirliği sorunu etrafında gerçekleşmiş ve uzun bir süre bu mecrada kalmıştır.⁶⁴

Oryantalistler kendi kutsal kitaplarına uyguladıkları tarihsel-eleştiri yöntemini Kur'ân üzerinde başarısız bir şekilde denemişlerdir. Çünkü oryantalistlerin elinde bulunan İncil havariler (yani insanlar) tarafından kaleme alınmış tarihi metinler iken Kur'ân-ı Kerim Allah'ın kelamı olan bir kitaptır, yani İncil İslami ilimlerde Siyer ve Hadis külliyyatına tekabül ederken Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın bedenine tekabül etmektedir. Nitekim ikisi de (Kur'ân ve Hz. İsa) Allah'ın kelamı⁶⁵ ve birer ayeti/mucizedir.⁶⁶ Dolayısıyla, gayri müslim bir oryantalist

⁶² Mehmet Paçacı, "Kur'an ve Tarihselci Yorum", *Kur'an ve Dil, Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu 17-18 Mayıs 2001, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* (2002) 77.

⁶³ Bk. Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998).

⁶⁴ Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 389.

⁶⁵ Al-i İmran 3/45. "Melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir, dünyada da ahirette de itibarlı ve (Allah'a) yakın kılınanlardandır." Ayrıca bk. Al-i İmran 3/39. ve en-Nisa 4/171. en-Nisa 4/82. "Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!"

⁶⁶ Ayet kelimesi Allah'ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize anlamında, ayrıca Kur'ân-ı Kerim sürelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terimdir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, Abdurahman Çetin, "Ayat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

için Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yazdığı bir kitap olarak değerlendirip onu basit bir tarihi metin gibi sadece diachron okumak herhangi bir sorun teşkil etmezken, Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olduğuna iman eden bir Müslüman araştırmacı için bu durum önemli bir sorundur. Çünkü oryantalistler Allah'ın zamandan ve mekândan münezzehe olduğunu, indirdiği vahyinde Mekke ve Medine'deki Kur'ân'ın ilk muhataplarına hitap ettiği gibi kıyamete kadar tüm insanlığa birtakım evrensel ilkeler koyduğunu gözden kaçırmaktadırlar.⁶⁷ Bu soruna engel olmak için Müslüman araştırmacılar senkron okumalar ve araştırmalar da yapmak zorundadırlar.

Öte yandan, tarihsel-eleştiri yöntemini İslam kaynakları ve ilimleri alanında yerli yerinde kullanmamaktan kaynaklanan çeşitli sorunlara rağmen, adı geçen yöntemin İslam kaynakları ve ilimleri üzerinde uygulanması tamamen reddedilmesi gereken bir yöntem olmayıp yerinde kullanıldığı zaman kendisinden yararlanılabilecek bir metot da olabileceği söylenebilir. Bu bakış açısında Batı'da uygulanan her metot ve ideoloji için de geçerli olan bir yaklaşımdır. Mesela, milliyetçilik akımı Almanya'da 16 Alman beyliğini bir araya getirerek büyük ve daha güçlü bir Alman devletinin kurulmasına sebep olurken çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına ve ümmetin dağılmasına neden olmuştur. Aynı şekilde, sekülerizm Batı'daki ülkeleri kilisenin diktatörlüğünden kurtarıp Avrupa'yı (din özgürlüğü açısından bile) daha hür bir kıta haline getirirken laiklik Türkiye'de bizzat dini yasaklayan bir ideolojiye dönüşmüştür. Dolayısıyla, Batı'da uygulanan yöntem ve ideolojilerin İslam ülkelerinde birebir olarak uygulanması her zaman birtakım sorunlara sebep olabilmektedir. Kaldı ki, tarihselliğe göre herhangi bir paradigma ancak kendi şartlarının ortaya çıkardığı atmosfer içerisinde yaşayabilir ve sadece onu ortaya çıkaran sebepler için geçerli olabilir. İslam dininde kilise kurumu olmadığından Müslüman toplumlar Batı'daki tarihsellik tartışmaları öncesi yaşanan sorunları yaşamamıştır. Bu yüzden de Batı'da kilisenin hegemonyasına karşı bir başkaldırı olarak gelişen tarihsel-eleştiri yöntemini birebir Allah'ın kelamı olan Kur'ân'a uygulamak ister istemez çeşitli sorunlara sebep olacaktır.

Ayrıca, tarihsel-eleştiri yöntemi Batı'da uygulanıyor olmakla birlikte, bunu İslam'a zarar vermek amacıyla uygulamadıkları da bir gerçektir. Aksine, kendi dünyalarında Kilise'nin baskısından kurtulmak adına ve daha özgür ve rasyonel bir hayat yaşamak amacıyla –yani iyi niyetle- geliştirdikleri bir metottur. Mesela, Batı'daki idam ve bedensel cezalara karşı gösterilen aşırı tepkinin ve onların yerine hapis ve para cezalarının yürürlüğe sokulmasının nedeni Kur'ân'a saldırıp onun hükümlerini iptal etmek değil, aksine kendi tarihlerinde Kilise'nin ve kralların uyguladıkları işkence ve bedensel cezalara karşı bir tepkidir. Bu çerçevede, mesela, hapis cezası Batı'da yürürlüğe girmeden önce katil olan suçluya karşı şöyle

Yayımları, 1991) 416. el-Müminun 23/50. "Meryem oğlu ile annesini de bir mucize (ayeten) yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik."

⁶⁷ Bu yüzden Kur'ân'ı gayrı metluv vahy'e benzer telakki eden Fazlurrahman'a göre Kur'ân mana itibarıyla her ne kadar Allah'a ait olsa da kelamı Resulullah'a aittir, dolayısıyla tarihsel-eleştiri yönteminin Kur'an'a uygulanması gerekir.

bir ceza uygulanmaktaydı: “Elinde yanar halde bulunan iki libre ağırlığındaki bir meşaleyi taşıyarak üzerinde bir gömlekten başka bir şey olmadığı halde iki tekerlekli bir yük arabasıyla meydana götürülecek; burada kurulmuş olan darağacına çıkartılarak memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek; mağduru öldürdüğü bıçağı sağ elinde tutacak ve kerpetenle çekilen yerlerine erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen balmumu ile kükürt dökülecek, sonra da bedeni dört ata çektilerle parçatılacak ve vücudu ateşte yakılarak kül haline getirilecek ve bu küller rüzgâra savurulacaktır.”⁶⁸ Aynı şekilde, “mahkûm tekerlek üzerinde getirilerek parçalara ayrılır, sonra bayıltılana kadar kamçılanır, daha sonra açlıktan yavaş yavaş ölsün diye zincirlerle asılır, kafası kaldırım taşlarına çarparak patlamasını diye bir toprak kalburunun içinde sürüklenir, karnı deşilerek ateşe atıldıklarını kendi gözleriyle görmesi için bağırsakları aceleyle çıkartılır; nihayet kafası kesilir ve vücudu parçalara ayrılırdı.⁶⁹ Ayrıca, 1760’te İngiliz hukukunda yer alan idam cezasını gerektiren 160 çeşit suç mevcutken bu rakam 1819’da 223’e çıkmıştır.”⁷⁰

İşte bu nedenlerle Batı’da tartışılan her fikre karşı düşmanca bir tavır içine girmek yerine, onların yaşadıkları tecrübelerden nasıl istifade edebileceğimiz üzerinde düşünmemiz daha isabetli olacaktır. Mesela, insanlar (beşer) tarafından kaleme alınmış olan siyer ve hadis külliyatımızın yorumlanması sırasında tarihsel-eleştiri yönteminden istifade etmek mümkündür. Ancak bu sırada şu hususlara dikkat edilmesi gerektiği hatırlatılabilir: Oryantalistler tarafından geliştirilen bu yöntem genel olarak râvileri, rivayetleri, kaynakları ve müellifleri güvenilir bulur; rivayetlerin bir çatışma ürünü olduğunu kabul edip sonra da bu rivayetlerin varsayılan çatışmalara destek olarak kullanıldığını, hiçbir ayrıma tabi tutulmadan rivayetlerdeki her türlü değişimin râviler tarafından kasıtlı olarak gerçekleştirildiğini iddia eder; doğaüstü (harikulade) olayların ve mucizelerin gerçekleştiğini kabul etmez; İslâmî rivayetleri dinî metinler olarak değil de toplumdaki eğilimleri yansıtan ve siyasî, sosyal ve kültürel sebeplerle ortaya çıkmış metinler olarak görür; bütün dinî metinlerin insan ürünü olduğunu kabul eder.⁷¹

Batı’da geliştiği şekliyle bu tarihselci yaklaşım 19. yy.’da Hind alt kıtasında ortaya çıkan Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)⁷², 20. yy.’da Muhammed İkbâl (ö. 1938)⁷³, Tâhâ Hüseyin (ö.

⁶⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1992), 3.

⁶⁹ Foucault, *a.g.e.*, 14.

⁷⁰ Foucault, *a.g.e.*, 17.

⁷¹ Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 392.

⁷² Abdulhamit Birışık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları 2001), 319; Özgür Kavak, “Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi”, *Divân: İlmî Araştırmalar* 8, sy. 14 (2003): 164.

⁷³ Bk. Muhammed İkbâl, *İslam’da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019).

1973)⁷⁴, Muhammed Tahir İbn Aşur (ö. 1973)⁷⁵, Fazlur Rahman (ö. 1988)⁷⁶, Muhammed Arkoun (ö. 2010), Muhammed Abid el-Cabirî (ö. 2010), Nasr Hamid Ebu Zeyd (ö. 2010) ve Hasan Hanefi (ö. 2021) gibi bazı aydınlar tarafından savunulmaya başlamıştır.⁷⁷

Mesela, Tâhâ Hüseyin Cahiliye Şiiri Üzerine adlı eserinde tarihsel-eleştiri yöntemini Cahiliye ve İslam dönemi şiirlerine uygulayıp içlerinde bulunan İslami unsurlardan dolayı bunların müslümanlar tarafından çok daha sonraları yazıldığı halde Cahiliye dönemine atfedildiğini iddia ederek Cahiliye şiirinin ve bazı Cahiliye şairlerinin varlığını dahi reddetmiştir.⁷⁸

Pakistanlı felsefeci Fazlur Rahman ise ikili hareket olarak nitelenen Kur'ân mesajını bir bütün olarak anlama yöntemiyle ilk aşamada ayetlerin kendi tarihselliği içerisinde nuzül sebebiyle birlikte inen ahkâmın maksadını (tarihi ortamını ve çözüm getirdiği sorunu) öğrenmek için Kur'ân'ın nazil olduğu geçmiş zamana gider ve tikel bir meseleye özel cevap teşkil eden ayetin Kur'ân'ın bütününde hangi genel ilkeleri ve prensipleri (ideali) belirlediğini araştırır; ikinci aşamada günümüze dönerek bu maksadı gerçekleştirebilmek için (bu genel prensipler doğrultusunda) çareler arar.⁷⁹

Son örnek olarak Hasan Hanefî et-Türâs ve't-Tecdîd projesi kapsamında kadim geleneğin tarihsel eleştiri ile tenkit edilip geleneğin ileri yönlerinden yeniden bir gelenek inşasına gidilmesi gerektiğini savunur.⁸⁰

Bu tartışmalar bağlamında ortaya çıkan sorunlar arasında her ayetin (hükümün) sebebi nuzülü olmadığı gibi, bir taraftan hadis külliyyatının tamamını şüphe düşürecek derecede sorgulamak⁸¹, diğer taraftan eleştirdikleri gelenek içerisinde kendi iddialarını destekleyen esbab-ı nuzülü ve tarihi bilgileri (Hz. Ömer'in bazı uygulamalarını) delil olarak getirmek tutarlı bir yaklaşım olmasa gerektir. Kaldı ki, aslın subutu için fer'den delil getirmeye çalışmak da isabetli bir yöntem değildir.

⁷⁴ Fatma Betül Altıntaş, "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin İslami Rivayetlere Uygulanma İmkânına Dair Bazı Mülâhazalar", *Milel ve Nihal* 16, sy. 2 (2019): 285.

⁷⁵ Tahir bin Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 101.

⁷⁶ Mehmet Paçacı, "Fazlur Rahman ve Orientalizm, İslam ve Modernizm, Fazlur Rahman Tecrübesi", *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları* (1997): 251.

⁷⁷ Recep Demir, "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 1 (2012), 94.

⁷⁸ Bk. Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019).

⁷⁹ Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. Alparslan Açıkgenç ve M. Hayri Kırbasoğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 62 vd.

⁸⁰ İlhami Güler, "Hasan Hanefî'nin Tecdid Projesi -Tanıtım ve Bir Değerlendirme-", *İslâmî Araştırmalar* 7, sy. 2 (1994), 150-151.

⁸¹ Bk. Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, çev.: Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 46, 56, 57, 58, 62, 83.

Günümüz Türkiyesinde tarihsel-eleştiri yönteminin İslami kaynaklara uygulanmasını savunan ilahiyatçılar arasında İlhami Güler (d. 1959)⁸², Ömer Özsoy (d. 1963)⁸³ ve Mustafa Öztürk'ün (d. 1965)⁸⁴ isimleri zikredilebilir.

Ancak yukarıda adları geçen tüm müslüman akademisyen ve aydınlar ceza hukukuyla ilgili ahkam ayetlerinin tamamının tarihsel olduğunu iddia ettikleri için tarihsel olanı evrensel olanından ayırt etmek amacıyla herhangi bir yöntem önerisinde bulunmamışlardır. Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin hem evrensel hem de tarihsel nitelikte olabileceklerini kabul eden Ferhat Koca ise, bu kabulünün bir sonucu olarak söz konusu iki tür hükmü birbirinden ayırmaya yönelik metodoloji öneren yegâne ilahiyatçı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵

Bu genel özetle tezimizin giriş kısmını tamamlayarak birinci bölümü teşkil eden "İslam düşünce tarihinde evrensellik ve tarihsellik tartışmaları" konusuna geçmek istiyoruz.

⁸² Bk. İlhami Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014); a.g.mlf., *Sabit Din Dinamik Şeriat* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019).

⁸³ Bk. Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları* (Ankara: Kitabiyat, 2004).

⁸⁴ Bk. Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019); Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021); Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tarihsellik Üzerine* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021); Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021).

⁸⁵ Bk. Ferhat Koca, "Kur'ân-ı Kerim'deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihelliğini Tesbit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi", *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi 1*, sy. 10, 11, 12 (1998):71-103.

1. BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE EVRENSELLİK VE TARİHSELLİK TARTIŞMALARI

1.1. Evrensellik ve Tarihsellik Terimlerinin Tanımı

Tarihsellik ve tarihselcilik terimleri Batı'da XVII. ve XIX. yüzyıllarda tabiat ilimleri ile beşerî ilimler arasındaki çelişkiler epistemolojik bir çatışmaya dönüştüğü zaman ortaya çıkmışlardır.⁸⁶

Türkçede “tarihî” kelimesiyle de karşılanabilecek olan “tarihsel” kelimesi (historical) “tarihle ilgili olan” şeklinde tanımlanır. Tarihsellik, giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, en genel anlamıyla “bir olayı, olguyu veya durumu ortaya çıktığı zamana, mekâna ya da şartlara atfetmek, o zamanla kayıtlamak” demektir. İnsanın varlığını, çevre şartlarının belirlediği tarihî konumları ve geçmişin gelecekle alakalı önümüze çıkardığı imkânları tarihi bir bütünlük içinde değerlendirmeye tarihsellik denir.⁸⁷

Tarihselcilik (historicism, historicism) ise durumları ve olayları anlamının doğru yolunun onların tarihlerini veya gerçekleştikleri bağlamın tarihini anlamaktan geçtiğini, tarihî olguların tekrar edilemezliğini, geçmişin bugüne ait inanç, prensip ve motifler çerçevesinde açıklanamayacağını savunan akımdır. Tarihselcilik bu açıdan tarihsel fenomenlerin biricikliğini vurgulayan, her çağın ve tarihsel dönemin o döneme damgasını vuran fikirler ve ilkeler aracılığıyla yorumlanması gerektiğini ve dolayısıyla geçmişteki insanların eylemlerinin tarihçinin kendi çağına ait değer, inanç ve motifler temel alınarak açıklanamayacağını savunan bir düşünce sisteminin adıdır. Bu sebeple bir şeyin tarihine ilişkin tasvir, o şeye ilişkin yeterli bir açıklamadır. Dolayısıyla, bir kültür veya din ancak kendi tarihsel bağlamı içinde anlaşılıp açıklanabilir ve değerlendirilebilir.⁸⁸

Bazı filozoflar tarihselciliğin zıt anlamı olarak “evrensellik” kavramını kabul ederken bazıları da “tarihüstüçülük” kavramını kabul etmişlerdir.⁸⁹

Tarihsellik zaman ile ilgili olanın ne'liğiyle alakalı iken, tarihselcilik tarihsel bilginin değerini merkeze alan bir düşünce sistemi olması yanında, tarihsel bilginin nasıl elde edileceğine dair de bir bilgi eleştirisidir. Bunların birincisinde epistemoloji, diğesinde metodoloji daha

⁸⁶ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul* (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 29.

⁸⁷ Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 25-26.

⁸⁸ Altıntaş, *a.g.e.*, 26.

⁸⁹ Ömer Özsoy, *Kur'ân ve Tarihsellik Yazıları* (Ankara: Kitâbiyât, 2004), 97; Serinsu, *a.g.e.*, 16.

belirgindir.⁹⁰ Tarihsellik bir tespit, tarihselcilik ise bir tahdittir (sınırlandırma). Tarihsellik bir nevi olayların tasvirî, tarihselcilik ise olaylar ve değerler karşısında takınılan bir tavidir.⁹¹

Metodolojik/hermenötik tarihsellik metinleri ve olguları anlamak amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem geçmişi kendi hususiliği, ferdîliği ve çeşitliliği içinde anlamak demektir.

Evrensel, tarihsel ve tarihselcilik kavramlarıyla ilgili bu açıklamalardan sonra biz İslam hukuk düşüncesi açısından evrensel ve tarihsel kavramlarının tanımında Ferhat Koca'nın yapmış olduğu şu tanımı esas alacağız: “Evrensel, hukuki bir norm veya hükmün herhangi bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamla sınırlı olmaksızın bütün zamanları ve mekânları kapsamaya ve herkesi bağlamasıdır.” “Tarihsel ise, bir hükmün belirli bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamda mevcut olması, onun varlığı ve devamının bu şartların varlığı ve devamına bağlı bulunmasıdır.”⁹²

1.2. İslam Düşüncesinde Evrensellik Ve Tarihsellik Konusundaki Temel Yaklaşımlar

İslam düşüncesinde evrensellik ve tarihsellik konusunda ortaya çıkan temel yaklaşımları yukarıda kısaca değinildiği üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi bütün şer'î hükümlerin evrensel olduğunu savunan evrenselci yaklaşım, ikincisi bütün şer'î hükümlerin tarihsel olduğunu savunan tarihselci yaklaşım, üçüncüsü ise şer'î hükümlerin evrensel ve tarihsel olabileceğini kabul ederek bu iki tür hükmün birbirinden ayırt edilebilmesi için bir yöntem/metot öneren yaklaşımdır.

Şer'î hükümlerin evrenselliği veya tarihselliği tartışması güncel bir tartışma konusu olmakla birlikte, onun temelleri İslam hukuk tarihindeki ilk metodolojik ayrışma olan “eser” ve “rey” tartışmasına kadar uzanır. Zira bu ayrışmanın temelinde yılların geçmesiyle gittikçe vahyin nüzul döneminin ve ilk muhâplarının coğrafi, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki şart ve ortamlarıyla ilişkisi farklılaşan veya kesilen sınırlı sayıdaki şer'î nasların kıyamete kadar sayısız ve sınırsız hayat hadiselerine bire bir olarak nasıl cevap verecekleri ve bu nasların yorumlanıp uygulanması süreçlerinde akıldan (rey/içtihat) ne derece yararlanılması gerektiği sorunu yatmaktadır. Doğrudan doğruya nasların her konuda bir çözüm içerdiğini savunanlar (Ehl-i eser) nas kavramının kapsamını genişleterek daha çok kişiden hadis (eser) toplama yoluna başvurmuş, rey taraftarları ise nassın doğrudan doğruya cevap vermediği veya hakkında herhangi bir nassın bulunmadığı konularda önce kıyasla hüküm vermeye başlamışlar, kıyasın yeterli olmadığı durumlarda da istihsan, örf, istislah, maslahat, makâsîd

⁹⁰ Bekir Geçit, 2015, “Erich Rothacker ve Karl R. Popper’de Tarihselcilik Problemi” (Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, 2015), 3.

⁹¹ Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 26.

⁹² Ferhat Koca, “Kur’ân-ı Kerim’deki Fıkhi Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi”, *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 1, sy. 10, 11, 12 (1998), 71.

gibi delillerle İslam hukukunu aktüalize etmeye çalışmışlardır. Böylece İslam hukuk tarihindeki bu iki temel fikhî eğilim arasındaki “eser” ve “rey” tartışması günümüze kadar farklı konular ve görünüşler altında devam etmiştir. İşte evrensellik ve tarihsellik konusu da adı geçen temel tartışmanın çağdaş görünüm ve tezahür alanlarından biridir.

Şimdi biz İslam düşünce tarihinde evrensellik ve tarihsellik tartışmalarıyla ilgili olarak ortaya çıkan temel yaklaşımları ve delillerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken de konuyla ilgili bilimsel görüşleri esas almaya ve şahıslar üzerinden bir tartışma yapmamaya gayret edeceğiz.

1.2.1. Bütün şer’i hükümlerin evrensel olduğunu savunan yaklaşım ve delilleri

Evrensellik ve tarihsellik tartışmalarında ortaya çıkan üç temel yaklaşımdan birincisi olan şer’î hükümlerin bütünüyle evrenselliğini savunan yaklaşım sahipleri yoğun olarak Ehl-i esere mensup kişiler olmakla beraber Hanefiler de dahil bütün mezheplere mensup ulema ve fukahânın kahir ekseriyetini teşkil ederler. Bu görüşü savunanlar iddialarını ispat için genel olarak şu delilleri getirmişlerdir:

1.2.1.1. Hz. Peygamberin Son Peygamber, Tebliğ Ettiği Dinin Son Din Olduğu

İslam’ın bütün hükümlerinin evrenselliğini savunanlar Kur’ân-ı Kerim’de her ümmete/kavme müjdeleyici ve uyarıcı olarak bir peygamber gönderildiğini belirtip⁹³ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) de son ümmetin peygamberi olduğunu ifade etmişlerdir.⁹⁴ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) son peygamber ve getirdiği dinin son ilahi din⁹⁵ olması ise, onun tebliğ ettiği dinin bütün emir ve yasaklarının yani bütün şer’i hükümlerin evrensel olması demektir.⁹⁶

⁹³ en-Nahl 16/36. “Ant olsun ki biz her ümmete, “Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun” diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların akıbetinin ne olduğunu görün.” Fatır 35/24. “Doğrusu biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.”

⁹⁴ el-Ahkaf 46/9. “Yine de ki: “Ben, peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilemem, ancak bana vahyedilene uyarım. Ben yalnızca açık bir uyarıcıyım.” el-Ahzab 33/40. “Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.”

⁹⁵ Ancak her ne kadar ümmetlerin şeriatları farklı olsa da genel çerçevenin (dinin) aynı (din) olduğu, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) emredilenin daha önce Nuh’a (a.s.), İbrahim’e (a.s.), Mûsâ’ya (a.s.) ve İsa’ya (a.s.) buyurduğunun aynısı olduğu Kur’ân-ı Kerim’de vurgulanmaktadır. Bk. eş-Şura 42/13-15. “O, Nuh’a buyurdularını, sana vahyettiklerimizi, İbrahim’e, Mûsâ’ya ve İsa’ya buyurdularımızı size din kıldı ki, o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir.”

⁹⁶ Halil İbrahim Bulut, “Hz. Peygamber’in Hidayet Mucizesinin Evrensel Boyutu”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007* (2007): 127.

Aynı şekilde, bütün şer'î hükümlerin evrenselliğini savunanlar Hz. Peygamber'in alemlere rahmet⁹⁷ ve Kur'ân'ı uyarıcı⁹⁸ olarak gönderildiği üzerinde dururlar. Nitekim bizzat Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bütün insanlara gönderildiğinden bahseder⁹⁹ ve onun tebliğ görevinin sadece Mekke ile sınırlı olmadığını, Mekke dışında henüz kendilerine katılmamış bulunanları¹⁰⁰ ve ulaşabildiği tüm insanları¹⁰¹ uyarması gerektiğini vurgular.¹⁰² Bu yüzden Hz. Peygamber tebliğine önce ilk muhatapları olan ailesinden başlayarak muhatap kitlesini ve alanını dalga dalga genişletmiştir. Dolayısıyla, onun ilk muhataplarıyla ilişkisi Kur'ân hükümlerinin tarihselliği anlamına gelmez. Zira ilk muhataplarının yaşadığı ortamı ve şartları öncelikli olarak dikkate almayan bir dinin var olabilmesi imkânsızdır. Kıyamete kadar gelecek bütün insanları hedef alan bir Kitab'ın nazil olur olmaz özellikle ilk muhatap kitlesine yönelmesi onun benimsenip kökleşmesi için zaruri bir ihtiyaçtır. Zira hiçbir sistemin veya ideolojinin mahallîlik seviyesini yaşamadan evrenselliğe geçmesi mümkün değildir.¹⁰³ "Dünyada başından sonuna kadar hiçbir somut örneğe ve özel duruma yer vermeksizin bir şeyi soyut bir şekilde ele alan hiçbir felsefe, hayat düzeni veya din yoktur. Çünkü sadece soyut planda bir hayat tarzı ve modeli kurmak imkansızdır. Bunun farz-ı muhal mümkün olduğunu kabul etsek bile, böyle bir sistem daima kâğıt üstünde bir teori olarak kalır ve hiçbir zaman pratiğe yansımaz".¹⁰⁴ Dolayısıyla, Yüce Allah elçisi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) en yakınından başlayarak¹⁰⁵ insanları uyarmasını istemiş¹⁰⁶, daha sonra bu uyarı Mekke ve çevresindekileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹⁰⁷

İlk tebliğini Arap Yarımadası'nda yaşayan halka yapan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) daha sonra Bizans, İran ve Habeşistan'ın idarecilerini İslâm'a davet mektupları yazarak¹⁰⁸ onları dine

⁹⁷ el-Enbiya 21/107. "Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

⁹⁸ el-Furkan 25/1. "Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah aşkındır, cömerttir."

⁹⁹ el-Sebe 34/28. "Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar."

¹⁰⁰ el-Cuma 62/3. "Henüz kendilerine katılmamış bulunan daha başkalarına da (elçi gönderilmiştir). O üstündür, her işi hikmetlidir."

¹⁰¹ el-En'am 6/19-21. "Bu Kur'ân bana hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarman için vahyedildi."

¹⁰² Bulut, a.g.e., 127; el-En'am 6/92. "Bu (Kur'ân), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır." Burada Mekke şehri "şehirlerin anası" olarak tabir edildiğine göre, dünyanın tüm diğer şehirleri onun evlatları niteliğindedir. Mekkenin çevresini (men havlehâ) uyarması demek "Mekke'den uzak her yeri" demektir.

¹⁰³ Recep Demir, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 33.

¹⁰⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, çev. M. Han Kayanî ve diğerleri (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), I, 25.

¹⁰⁵ eş-Şura 26/214. "Yakın akrabana da uyar."

¹⁰⁶ el-Müddessir 74/1-7.

¹⁰⁷ el-Hac 22/78. "Allah yolunda, gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yüklemedi; ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'ân'da "müslümanlar" adını verdi ki peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz."

¹⁰⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. S. Tuğ (Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2003), I, 308 vd. "İranlılar Selman'a mektup yazarak Fâtiha suresini Farsça'ya tercüme etmesini istemişlerdi. Selman bunu yaptı. İranlılar namazda Fatiha'nın Farsça'sını okuyorlardı." Bk. Serahsi. *Mebcut*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul:

davet etmesi peygamberliğinin evrenselliğini gösteren önemli bir delildir. Dolayısıyla Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in mesajı tek ve belli bir ülke için değil tüm dünya içindir.

Öte yandan, Hz. Peygamber'in tebliğ ve mesajı yalnızca Kur'ân'ın nazil olduğu zaman için değil, kıyamete kadar gelecek bütün zamanlar içindir.¹⁰⁹ Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki (Allah'ın azabından) korunasınız.*”¹¹⁰ Bu ayette geçen “Ey insanlar” hitabı hakkında müfessirler şu yorumları yapmışlardır: İbn Kesir, İbn Abbas'tan bu ayetteki emir ve nidanın kafir ve münafıklara yönelik olduğunu nakletmiş¹¹¹, Beyzavî bu hitabın hem nüzul döneminde yaşayan hem de gelecekteki kimseleri -herhangi bir delille istisna kılınanlar hariç-kapsadığını, çünkü Kur'ân'daki hitapların ve hükümlerin kıyamete kadar gelecek olan bütün cin ve insanları muhatap aldığını söylemiştir.¹¹² Kurtubî ve M. Reşid Rıza bu hitabın “bütün insanları”¹¹³, Fahreddin er-Râzî ise “nüzul zamanındaki insanları” kapsadığını, çünkü bu hitabın şefevî (şifahi) olduğunu, maduma (mevcut olmayana) şifahi hitabın caiz olmayacağını, ancak bu hitabın Hz. Peygamber'in sünnetinden bir delille sonrakileri kapsadığını ileri sürmüş¹¹⁴, M. Hamdi Yazır ise söz konusu hitabın “akıl ve ergenlik ile insanlığın ilk kemal basamağına basmış olanları” kapsadığını belirtmiştir.¹¹⁵

Ahkâmın evrenselliğine dair bir başka karine ise önceki birçok peygamberin kendi muhataplarına “Ey Kavmim!”¹¹⁶ diye hitap ederek yalnızca kendi kavimlerini dine davet etmiş olmalarıdır.¹¹⁷ Bu sebeple de mesela, Eski Ahid yalnızca İsrailoğulları'na hitap etmekte, hatta mesajı daha geniş bir çerçevede ortaya koyan Hz. İsa bile -eldeki İncillere bakılacak olursak-kendisinin “Yalnızca İsrail evinin yitik koyunlarına gönderildiğinden” söz etmektedir.¹¹⁸ Halbuki Kur'ân'ın mesajı cihanşümül (evrensel) olup bütün insanlığa hitap etmekte ve ne zamanla ne de belirli bir kültürel çevre ve şartla kayıtlı bulunmaktadır. Bunun içindir ki, söz konusu Kur'ân mesajını tebliğ ile görevlendirilen Hz. Peygamber (s.a.v.) “(Allah'ın) bütün

Gümüşev Yayıncılık, 2008), I, 37. Ayrıca bu konu hakkında bk. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019).

¹⁰⁹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l Kur'ân*, çev. M. H. Kayani, Y. Karaca, N. Şişman, İ. Bosnalı, A. Ünal ve H. Altaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), III, 513.

¹¹⁰ el-Bakara 2/21.

¹¹¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'il Azim* (Ürdün: Mektebetü'l Menar, 1990), I, 50.

¹¹² Beyzavî, *Envaru't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, çev. Ş. Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017), I, 59.

¹¹³ Kurtubî, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensarî, *el-Cami'li Ahkami'l Kur'ân* (Lübnan: Darü İhyai't-Türasi'l Arabî, 1405/1985), I, 225; Reşid Rıza, *Tefsiru'l Menâr* (yy., Daru'l Fikr, ty.), I, 180.

¹¹⁴ Fahrüddin er-Razi, Muhammed b. Ömer Ebi Abdillâh, *et-Tefsiru'l Kebir* (Beyrut: Daru İhyai't Türasi'l Arabî, 1997), I, 321.

¹¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), I, 379.

¹¹⁶ Bk. el-Maide 5/20; el-Araf 7/61, 73; Hud 11/89; en-Neml 27/46 vd.

¹¹⁷ İbrahim 14/5. “*Mûsâ'yı da “Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (onlar için de önemli olan) günlerini (ve nimetlerini) hatırlat!” diye mucizelerimizle göndermiştik.*”

¹¹⁸ Kutsal Kitap, *Matta*, 25/24, erişim tarihi: 21 Eylül 2022, <https://kutsalkitap.info.tr/?q=mat%2015:24>

dünyalara/bütün toplumlara (yani bütün bir insanlığa) bahsettiği rahmet”in bir delili, bir işareti¹¹⁹ ve “Peygamberlerin de Hâtemi”¹²⁰ (mührü), başka bir deyişle onların sonuncusu olarak tanımlanmıştır.¹²¹

Şer’i hükümlerin bütün olarak evrensel olduğuna dair getirilen başka bir delil ise Fetih suresinin 29’uncu ayetidir: “(Birileri itiraz etse de) Muhammed Allah’ın Elçisi’dir ve onun safında duranlar, hakkı inkâr edenlere karşı kararlı ve ödünsüz, birbirlerine karşı ise çok merhametlidirler.”

Musa Carullah’a (ö. 1949) göre ayetin ilk terkibinden sonra gelen “vav” harfi “başlangıç” için değil de “atır” amacıyla kullanıldığı zaman ayetin anlamı değişmekte ve “Muhammed Allah’ın Elçisi’dir” yerine “Muhammed Allah’ın resûlüdür ve beraberinde bulunanlar” okunarak resulluk görevinin yani son dini tebliğ etme sorumluluğunun Hz. Muhammed ile bitmediğinin ve İbn Âşur’un da belirttiği üzere “onun safında olanların” da Yâsîn 14’te geçtiği gibi bir nevi “elçinin elçileri” olarak bu elçilik görevine devam etmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ayetin devamında “eşiddâ” ve “ruhamâ” kelimelerini hal olarak mansup okuyan kıraattan yola çıkarak risalet gereği peygambere verilen bütün faziletlerin ümmete de verildiği anlaşılmaktadır. Muhammedî risaletin bütün bir ümmete miras kalması ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) getirdiği dinin evrensel olması anlamına gelmektedir.¹²²

Mücadele suresinin 21’inci ayetinde ise Yüce Allah “Ben ve Resullerim mutlaka galib geleceğiz” diye yemin etmiştir. Yeminin ancak gelecek zaman için yapılması ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) de son peygamber olması sebebiyle bu ayetteki “resuller”in (İslam mesajını) diğer ümmetlere taşıyacak olan İslam ümmeti olduğu söylenebilir. Bu ise İslam dininin kıyamete kadar evrensel olacağı anlamına gelir. “Allah, Resûlünü hidayet ve hak din ile gönderdi ki, (onun getirdiği din) bütün dinlere üstün olsun” (el-Fetih 48/28) müjdesi de ancak bu şekilde gerçekleşecektir.¹²³

Hız. Muhammed’in (s.a.v.) son peygamber olduğu ve tebliğ ettiği dinin de son din olduğu delili üzerinde herhangi bir ihtilaf bulunmamakla beraber, bazıları bu delile dayanılarak yapılan çıkarımlarda yani bu delilden hareketle Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin tümünün evrensel olduğu varsayımının hatalı olacağını ileri sürmüşlerdir. Çünkü buradaki asıl tartışma Mekke’de vahyedilmeye başlayan Kur’ân-ı Kerim içerisindeki hükümlerin hangilerinin yalnızca ilk muhataplar, hangilerinin ise kıyamete kadar bütün insanlar için bağlayıcı olduğu hususudur. Evrenselciliği savunanlar Kur’ân-ı Kerim’in önce ilk muhataplarının sorunlarını

¹¹⁹ el-Enbiya 21/107.

¹²⁰ el-Ahzab 33/40.

¹²¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 7:158, 126. Dipnot.

¹²² Mustafa İslamoğlu, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kuran, Gereğçeli Meal* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 953.

¹²³ Musa Carullah Bigiyef, *Kitabu’s-Sünne*, çev. M. Görmez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 74.

çözerek işe koyulduğunu kabul ettikleri halde, bu mahalli hükümlerle evrensel olanları birbirinden ayırmak için tutarlı herhangi bir öneri sunmamaktadırlar.

Ayrıca, evrensellik karşıtları bütün peygamberlerin sadece kendi çağlarında ve kendi yaşadıkları toplumlara gönderildikleri halde Hz. Muhammed'in tüm insanlığa gönderildiği inancının Kur'ân'a bakıldığında gerçeği tam yansıtmadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, Kur'ân'da belirtildiği üzere Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi tüm insanlığa hitap eden başka peygamberler hatta kendi toplumları dışında başka bölgelerde peygamberlik görevini ifa edenler de bulunmaktadır. Mesela, Hz. İbrahim'e (a.s.) Kabe'yi yeniden inşa ettiği zaman tüm insanlığı hacca çağırması emredilmiştir. Bu yüzden de Müslümanlar dışında, Yahudiler ve Hıristiyanlar da kendilerini Hz. İbrahim'e (a.s.) nispet eder ve peygamber kabul etmişlerdir.¹²⁴ Yine, Filistin'de yaşayan Hz. Yusuf'un (a.s.) Mısır'a peygamber olması¹²⁵ veya cinlere dahi hükmeden Hz. Süleyman'ın (a.s.) Sebe melikesinin hükümlerine sürdüğü Yemen'e gitmek istemesi¹²⁶ de bu konuya örnek verilebilir. Yani kendi kavmi dışında başka bölgelere ve toplumlara gönderilen tek peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) değildir.

1.2.1.2. Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın Son İlahi Kitabı Olduğu

Evrenselliği savunanlar öncelikle Kur'ân-ı Kerim'in bir insan sözü olmayıp Yüce Allah'ın keliması ve bir mucize olan¹²⁷ son ilahi kitabı olduğunu, dolayısıyla bu kitabın kıyamete kadar bütün insanlığa hitap ettiğini ifade etmişlerdir.

Yine onlara göre Kur'ân-ı Kerim'in göklerin ve yerin sırlarını bilen¹²⁸ ve her hükmünde tam isabet kaydeden¹²⁹ Yüce Allah tarafından indirilmesi onun hükümlerinin bütünüyle evrensel olmasını gerektirir. Bu yüzden de ayetler hem muhkem¹³⁰ kılınmış hem de Allah tarafından açıklanmıştır ki, böylece Allah'tan başkasına boyun eğilmesin.¹³¹

¹²⁴ el Hac 22/26-28. "İbrahim'i Beytullah'ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rükûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut. İnsanlara hac ibadetini duyur, gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar."

¹²⁵ Yusuf 12/4-101.

¹²⁶ en-Neml 27/20-44.

¹²⁷ Ankebut 29/50-51. "Onlar hâlâ "Rabbinden ona bazı mucizeler indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Mucizeler yalnız Allah'ın katındadır; ben sadece bir uyarıcıyım." Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır."

¹²⁸ el-Furkan 25/6. "De ki: "Onu göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi."

¹²⁹ Yunus 10/1. "İşte bunlar, her hükmünde tam isabet kaydeden ilâhî kelâmın ayetleridir."

¹³⁰ Hüküm bildiren, hükme esas alınan. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleymaniye Vakfı Meali, *Al-i İmran suresi 7. ayetin dipnotları*, erişim tarihi: 22 Eylül 2022, https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Al-i_%C4%B0mran.htm#7

¹³¹ Hud 11/1-2. "Bu öyle bir kitaptır ki, ayetleri hem muhkem kılınmış hem de doğru kararlar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. Böyle olması, Allah'tan başkasına kul olmayasınız diyedir. Ben de o kitapla sizi uyaran ve müjdeleyen kişiyim."

Ayrıca, evrenselliği savunanlar Kur'ân-ı Kerim'in bir hidayet rehberi olduğunu ve bu niteliğin ise onun kıyamete kadar yaşayacak olan insanlara her alanda rehber olmasını gerektireceğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüş sahiplerine göre, Kur'ân-ı Kerim kendisinin günümüzden sadece yaklaşık 1400 küsur yıl önce yaşamış olan Araplara gönderilmiş bir hidayet rehberi ve yol gösterici olmasıyla yetinmemiş ve bu özelliklerinin kıyamete kadar geçerli olduğunu belirtmiştir. Kur'ân-ı Kerim yalnızca müşrik Araplara hitap etmemiş, aksine sakınan tüm insanlar için bir rehber¹³², doğruyu eğriden ayırma ve gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar barındıran¹³³, takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt olarak gönderilmiştir.¹³⁴

Kur'ân'ın evrenselliğine dair bir getirilen başka bir karine ise Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhatapları arasında bulunan Ehl-i Kitab'a da hitap etmesi ve onların da kurtuluşa erebilmeleri için Kur'ân'a uymak zorunda olduklarının hatırlatılmasıdır.¹³⁵

Yine evrenselliği savunanlar Kur'ân-ı Kerim'in "Furkan" olarak nitelenmesini¹³⁶ de onun hükümlerinin evrenselliğine bir işaret olarak delil getirmişlerdir. Çünkü "furkan" doğruyu eğriden veya hakkı bâtıldan ayırt etmeye yarayan bir ölçü demektir.¹³⁷ Buna göre, toplumun değişen değer yargılarına mahkûm olmayan yüksek ahlaki değerler için ancak Yüce Allah vahiy yoluyla birtakım evrensel ölçüler koyabilir ve bu sebeple de vahiy süreklilik arz etmek zorundadır.¹³⁸ Ayrıca, bu ayetleri inkâr edenler için Kur'ân'da şiddetli bir azap tehdidinin bulunması¹³⁹ da evrensellik fikrini destekleyen başka bir karinedir.

Evrensellik görüşünü savunanlar Kur'ân-ı Kerim'den önce nazil olan ilahi kitapların korunma görevinin din adamlarına verildiğini¹⁴⁰, Kur'ân-ı Kerim'in korunmasını ise bizzat Yüce Allah'ın üstlendiğini, şayet Kur'ân-ı Kerim sadece ilk muhatabı olan Arapların yerel ve tarihsel sorunlarını çözmek için gelmiş olsaydı, onun bizzat Allah tarafından kıyamete kadar

¹³² el-Bakara 2/2. "Bu kitap hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir."

¹³³ el-Bakara 2/185. "O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'ân'ın indirildiği ramazan ayıdır."

¹³⁴ Al-i İmran 3/138. "Bu Kur'ân insanlara bir açıklama, takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür."

¹³⁵ Halil İbrahim Bulut, "Hz. Peygamber'in Hidayet Mucizesinin Evrensel Boyutu", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007* (2007): 127.

¹³⁶ el-Enbiya 21/1. "Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah aşkındır, cömerttir."

¹³⁷ Furkan'ın anlamları hk. bk. Süleymaniye Vakfı Meali, *Bakara suresi 53. ayetin dipnotu*, erişim tarihi: 07 Eylül 2022, <https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Bakara.htm#53>

¹³⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 551, 57. Dipnot.

¹³⁹ Al-i İmran 3/4. "O sana kitabı gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; Furkan'ı da indirdi. Bilinmeli ki, Allah'ın ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir."

¹⁴⁰ el-Maide 5/44. "Kendilerini Allah'a vermiş olan peygamberlerin ve -Allah'ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için- rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilgilerin Yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve aydınlık bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."

korunmasına ihtiyaç kalmayacağını söylemişlerdir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda "Şüphesiz o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz"¹⁴¹ buyrulmuştur. İşte bu yüzden Hz. Peygamber her nazil olan vahyi katiplerine yazdırıyor, sure ve ayetlerin yerlerini bizzat kendisi belirtiyordu; böylece onun vefatından sonra Kur'ân-ı Kerim bir kitap şeklinde korunmuş oldu.¹⁴²

Öte yandan, Kur'ân'ın kolaylaştırılmış olması¹⁴³ ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Kur'ân'ın bütün toplumlar tarafından rahatlıkla anlaşılıp uygulanabilir olması Kur'ân'ın evrenselliğine dair bir delil olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁴

Yine Kur'ân-ı Kerim'in zaman ve mekâna bağlı ve bunlarla kayıtlı bir kitap olmadığına dair diğer bir delil de onun tüm insanlar yanında cinlere de hitap etmiş olmasıdır.¹⁴⁵

Ne var ki, Kur'ân hükümlerinin bütünüyle evrensel olduğuna dair getirilen "Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın son kitabı olduğu" gerçeği, onun içindeki bütün hükümlerin bire bir evrensel olmasını gerektirmez. Aksine, Kur'ân-ı Kerim son ilahi kitap olduğu için ilk muhataplarından başlayarak kıyamete kadar gelecek insanlara birtakım çözümler sunması sebebiyle içerisinde hem tarihsel hem de evrensel hükümler bulundurmaktadır. Aynı şekilde, Kur'ân-ı Kerim'in "Furkan" olması da içerisinde yalnızca mesela, Hz. Peygamber'le eşleri arasında geçen yani tarihsel bir soruna çözüm sunan hükümler ihtiva etmesine engel değildir. Öte yandan, cinlerin yalnızca Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman ettikleri ve bu yüzden de onun mesajının evrensel olması gerektiği iddiası da isabetli gözükmemektedir. Çünkü cinler Hz. Muhammed (s.a.v.) dışında Hz. Adem'e (a.s.)¹⁴⁶, Hz. Süleyman'a (a.s.)¹⁴⁷ ve Hz. Musa'ya (a.s.)¹⁴⁸ da iman etmişlerdir.

¹⁴¹ el-Hicr 15/9.

¹⁴² Bugün elimizde bulunan mushaf Hz. peygamber (s.a.v.) tarafından tertibi ve sıralanışı yapılan, ancak henüz bir mushaf halinde toplanmayan Kur'ân'ın aynısıdır. Hz. Ebu Bekir zamanında bir mushaf haline getirilen Kur'an Hz. Osman tarafından bir heyete çoğaltıp İslam ülkesinin dört bir yanına gönderilmiştir. Hz. Peygamber zamanından itibaren Kur'ân'ın ezberlenmesi ve sahifelerde tedvin edilmesi ancak sûrelerde değişmez bir tertibin ve sûrelerin de sabit bir dizilişinin olması ile mümkün olmuştur. Ayrıca Kur'an'da işlenen değişik konuların bir arada toplanması gerekirken dağınık bir halde yer almaları da bunu teyit etmektedir. Bk. İzzet Derveze, *Kur'ân'ı Anlamada Usul*, çev. V. İnce (İstanbul: Ekin Yayınları, 2008), 61, 64, 70.

¹⁴³ Kamer 54/17. "Andolsun ki Kur'an'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?... 22. Andolsun ki Kur'an'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?... 32. Andolsun ki Kur'an'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?... 40. Andolsun ki Kur'an'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?"

¹⁴⁴ Bk. M. Said Şimşek, *Kur'an Ahkâmının Evrenselliği, Kur'an ve Sünnet Sempozyumu (1-2 Kasım 1997) Bildiriler* (1999): 20.

¹⁴⁵ el-Cin 72/1-2. "De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu: "Biz, doğru yolu gösteren harika bir okuma dinledik ve ona iman ettik. Artık kesinlikle rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız."

¹⁴⁶ el-Kehf 18/50. "Hani biz meleklerle "Âdem'e secde edin" demiştik; İblis'ten başka hepsi secde ettiler. O cinlerdendi, rabbinin emrinden dışarı çıktı."

¹⁴⁷ es-Sebe' 34/12-14. "Süleyman'ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik. Onun için bakır madenini eritip akıttık. Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona yakıcı ateşin azabını tattırırdık. Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde,

1.2.1.3. Dinin Tamamlanmış Olduğu

Kur'ân-ı Kerim'deki bütün fikhî hükümlerin evrensel olduğunu savunanların delillerinden biri de Kur'ân-ı Kerim'de dinin kemale erdiğinin, Allah'ın insanlar üzerindeki nimetini tamamladığının ve onlara din olarak İslâm'ı seçtiğinin belirtilmiş olmasıdır.¹⁴⁹ Bu durumda Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte din tamamlanmış ve istikrar bulmuştur. Allah'ın kitabında hiçbir şey eksik bırakılmamıştır¹⁵⁰ ve Kur'ân her konuda açıklama getiren bir rehberdir.¹⁵¹ Bundan sonra herhangi bir mülahaza ile Kur'ân hükümlerinin değiştirilmesi¹⁵², ihmal veya iptal edilmesi söz konusu olamaz.¹⁵³

Kur'ân-ı Kerim'deki bütün hükümlerin evrenselliğini savunanlar tamamlanmış olan bu kitabın insanların her zaman ve mekandaki ihtiyaçlarına cevap verecek niteliklere sahip olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş mensupları Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in dönemine atıfta bulunan bazı ayetlerin varlığını kabul etmişlerdir. Mesela, Medine'ye hicret ve Sevr mağarasında yaşananlar¹⁵⁴, İsra olayı¹⁵⁵, Bedir¹⁵⁶, Hendek¹⁵⁷ ve Uhud¹⁵⁸ savaşları, Hudeybiye antlaşması¹⁵⁹, ifk hadisesi¹⁶⁰ ve Tebuk seferi¹⁶¹ Kur'ân'da zikredilmiş olan tarihî olaylardan bazılarıdır. Yine onda Hz. Peygamber'in ev hayatına dair bazı olaylar¹⁶², sahabenin tutum ve

öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşçıyı eziyete katlanıp durmazlardı." Neml 27/38-39. "(Danışmanlarına dönerek) "Beyler! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?" diye sordu. Cinlerden bir ifrit, "Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim" dedi."

¹⁴⁸ el-Ahkaf 46/29-31. "Bir zamanlar cin topluluğundan bir grubu Kur'an'ı dinlemek üzere sana doğru yönlendirmiştik. Yanına geldiklerinde "Susup dinleyin!" dediler, okuma sona erince de uyarıcılar olarak kendi topluluklarına döndüler. "Ey halkımız! dediler, "Biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş, kendinden öncekileri onaylayan, gerçeğe ve doğru yola kılavuzluk eden bir kitap dinledik. Ey halkımız! Allah'ın davetçisine uyun ve ona iman edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi acılı azaptan korusun."

¹⁴⁹ el-Maide 5/3. "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."

¹⁵⁰ el-En'am 6/38. "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."

¹⁵¹ en-Nahl 16/89. "Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik."

¹⁵² el-En'am 6/115. "Rabbinin sözü, doğruluk ve adaletle tamamlandı. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, iştir ve bilir."

¹⁵³ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 24; Recep Demir, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 37.

¹⁵⁴ et-Tevbe 9/40.

¹⁵⁵ el-İsra 17/1; en-Necm 53/1-8.

¹⁵⁶ el-Enfal 8/7-12, 19, 42-44, 67, 71.

¹⁵⁷ el-Ahzab 33/9-25.

¹⁵⁸ Âl-i İmran 3/120-122.

¹⁵⁹ el-Fetih 48/10-27.

¹⁶⁰ en-Nur 24/11-19.

¹⁶¹ et-Tevbe 9/38, 41-52, 81-83.

¹⁶² et-Tahrim 66/1-4.

davranışları¹⁶³, müşrik ve münafıkların Hz. Peygamber'e karşı tavırları anlatılmıştır.¹⁶⁴ Bu ayetlere bakarak Kur'ân'ın içinde yalnızca tarihsel ayetlerin mevcut olduğu söylenemez. Kaldı ki, zikredilen bu ayetler muhatap açısından her ne kadar belirli bir şahıs ve olaydan söz etse de verdikleri mesajlar itibarıyla evrensel bir yön içermektedirler.¹⁶⁵ Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sadece kendi zamanına ve toplumuna gönderilmediği açıkça belirtilerek tüm insanları karanlıklardan aydınlığa yani Allah'ın yoluna çıkarması için Kur'ân'ın kendisine indirildiği ifade edilmiştir.¹⁶⁶

Kur'ân hükümlerinin bütünüyle evrensel olduğunu savunanlar İslam dininin günümüzde Batı'da algılandığı gibi sadece manevi hayatı ilgilendiren bir "religion" olmadığını, Kur'ân'ın içerdiği hükümlerin bütün bir hayatı kuşattığını, bu sebeple de ibadetler dışında çeşitli sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve hukuki konulara dair hükümler de içerdiğini söylemişlerdir.¹⁶⁷ Ayrıca, İslam'da pozitif hukuka nazaran helal ve haram kategorileri dışında insanın bütün fiillerini kapsayacak şekilde mendub, mubah ve mekruh kategorileri de mevcuttur. Dolayısıyla herkes için bir öğüt olan Kur'ân'da¹⁶⁸ Allah insanlar için her türlü misali vermiştir.¹⁶⁹

Şâtıbî'ye (ö. 1388) göre, Kur'ân çoğunluğu ümmî olan Arapları ve onların anlayış seviyelerini esas aldığı için sonradan ortaya çıkan ilimleri ona izafe etmek yanlıştır. Bu görüşü eleştiren İbn Âşûr (ö. 1973) ise, Kur'ân-ı Kerim'in her çağda muhataplarının kültür ve anlayış seviyelerine uygun düşen bir üslûba sahip olduğunu belirterek Kur'ân Arapların ümmîliğini onaylamak için değil, onların seviyelerini yükseltmek için gelmiş sonsuz bir mucize olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰

Evrenselliği savunan yaklaşım bir taraftan yukarıda zikredilen dinin tamamlanmış olduğu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatıyla birlikte Kur'ân hükümlerinin değiştirilmesinin, ihmal ve iptal edilmesinin söz konusu olamayacağını savunmakta, öte taraftan da "nesih" adı altında bazı alimlerin içtihatlarına dayanarak birtakım ayetlerin hükümlerini iptal edilebilmekte hatta Hz. Ömer'in (r.a.) birtakım uygulamalarının bazı Kur'ân hükümlerini kaldırdığını ifade edebilmektedir. Evrenselliği savunanlar her ne kadar dinin kemale erdiğini belirtseler de bu konuda tutarlı davranmadıkları hatta hükümleri iptal etme konusunda tarihselcilerden daha

¹⁶³ el-Enfal 8/5-7.

¹⁶⁴ el-Enfal 8/30.

¹⁶⁵ Recep Demir, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 36.

¹⁶⁶ İbrahim 14/1. "Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır."

¹⁶⁷ M. Said Şimsek, "Kur'an Ahkâmının Evrenselliği", *Kur'an ve Sünnet Sempozyumu Bildiriler* (1997): 20.

¹⁶⁸ et-Tekvir 81/27-28. "O herkes için bir öğüttür; özellikle sizden doğru yolda gitmek isteyenler için."

¹⁶⁹ el-Kehf 18/54. "Hakikaten biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misali vermişizdir. Fakat insan tartışmaya çok düşkün olan bir varlıktır." Ayrıca bk. er-Rum 30/58; ez-Zümer 39/27-28.

¹⁷⁰ Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 333.

ileri gittikleri söylenebilir. Mesela, tarihselcilere göre toplumun maslahatından dolayı yürürlükten kaldırılabilen bir hüküm yine toplumun maslahatı bunu gerektirdiğinde tekrar yürürlüğe sokulabilirken, evrenselci yaklaşıma göre nesh edilen bir hüküm ilelebet tekrar yürürlüğe sokulamaz.

İslam'ın yalnızca "religion" olmaktan öte bütün hayatı kapsayan bir din yani bir yaşam biçimi olması da onun her hükmünün evrensel olduğu anlamına gelmez. Zira bu din içerisinde ilk muhtaplarına hitap eden ahkam yanında kıyamete kadar evrensel olan hükümler de mevcuttur.

1.2.1.4. Allah'ın İndirdikleriyle Amel Edilmesi Gerektiği

Kur'ân-ı Kerim'deki bütün ilahi hükümlerin evrensel olduğunu savunanların önemli bir delili de Yüce Allah'ın başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere bütün insanlara kitaba uyulmasını emredip Allah'a karşı gelmekten sakınma konusunda uyarı yapmış olmasıdır. "Başka toplumlara indirildiği gibi, bize de indirilseydi biz de ona uyardık" demeyesiniz diye ve onu yalanlayan ve insanları onlardan çeviren kimselerin zalimler olduğu bilinsin diye Allah Kur'ân'ı indirmiştir.¹⁷¹ Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'i kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak indirmiş ve Hz. Peygamber'e insanlar arasında onunla hükmetmesini emrederek bu hususta insanların heva ve hevesine uymaktan sakındırmıştır.¹⁷² Şayet insanlar Kur'ân'a uymazlarsa, hidayet üzere olmayacakları açıkça belirtilmiştir.¹⁷³

Evrenselliği savunanlar bu ayetler yanında Allah'ın herhangi bir konuda hükmü varken müminlerin o konuda başkaca görüşleri tercih etme haklarının olmadığını belirten ayet¹⁷⁴ ile müminlerin şayet iman etmişler ise, sadece nazil olan hükümleri kabul etmekle kalmayıp ayrıca yeni anlaşmazlık alanlarında da Hz. Peygamber'i hakem kabul ederek onun verdiği hükümden dolayı içlerinde herhangi bir sıkıntı duymamaları gerektiğine dair ayeti¹⁷⁵ delil

¹⁷¹ el-En'am 6/155.-157. "Bu (Kur'ân) bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudilere ve Hristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik" demeyesiniz yahut "Eğer bize kitap indirilseydi biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz diye bu Kur'ân'ı indirdik. İşte size Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi. Artık Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve (insanları) onlardan çeviren kimseden daha zalim kimdir!"

¹⁷² el-Maide 5/48. "(Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma."

¹⁷³ el-Maide 5/68. "De ki: "Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve rabbinizden size indirileni (Kur'ân'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol yol değildir." Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Kâfirler topluluğu yüzünden üzülme."

¹⁷⁴ el-Ahzab 33/36. "Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır."

¹⁷⁵ en-Nisa 4/65. "Hayır, rabbine ant olsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."

getirmişlerdir. Ayrıca, ahkam konusunda kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr edenlerin hem dünyada rezil rüsva olacakları hem de kıyamet gününde azabın en şiddetlisine çarptırılacaklarını bildiren ayet¹⁷⁶ de evrensellik görüşünü savunanların en önemli delilleri arasında yer almaktadır. Yine, Kur’ân ayetlerini beğenmeyip de onun değiştirilmesini isteyenlere karşı Hz. Peygamber’in böyle bir değiştirme yetkisinin olmadığını ve peygamberin söz konusu Kur’ân’a uymadığı takdirde azaba uğrayacağını belirten ayet¹⁷⁷ ile Hz. Peygamber’e cahillerin arzularına uymaması gerektiği uyarısında bulunan ayet de¹⁷⁸ evrensellik görüşünü destekleyici nitelikte delillerdendir.

İncelediğimiz bu başlık altında, Kur’ân-ı Kerim’deki bütün ilahi hükümlerin evrensel olduğunu savunanların getirdikleri delillerden biri de Kur’ân’da geçen “hududullah” (Allah’ın koyduğu sınırlar, kural ve kaideler) kavramıdır. Bu kavram Kur’ân-ı Kerim’de talak konusunda sekiz¹⁷⁹, miras konusunda iki¹⁸⁰, oruç¹⁸¹ ve zihar¹⁸² konusunda birer defa

¹⁷⁶ el-Bakara 2/85-86. “Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İcinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsva olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler.”

¹⁷⁷ Yunus 10/15. “Kendilerine ayetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar, “Bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir” dediler. Onlara şöyle de: “Onu kendiliğinden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım.”

¹⁷⁸ el-Casiye 45/18. “Sonra seni de bir din yoluna koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma.”

¹⁷⁹ el-Bakara 2/229-230. “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığımız sürece onlara verdiğiniz mihirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için verdiği meblâğda taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, bu sebeple onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir. İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah’ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah’ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.” et-Talak 65/1. “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağımız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıksınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”

¹⁸⁰ en-Nisa 4/11-14. “Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. İki den fazla kadın iseler bıraktığınızın üçte ikisi onlarındır... Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir... Allah’ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininde ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kazanç budur. Kim de Allah’a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.”

¹⁸¹ el-Bakara 2/187. “Oruç gecesinde kadınlarımızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz... Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın.”

¹⁸² el-Mücadele 58/1-4. “Kocasını hakkında seninle tartışan ve Allah’a yakın kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. İcinizden karılarına zihar yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Karılarına zihar yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah’a ve resulüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah’ın koyduğu kurallarıdır.”

zikredilmiş, ayrıca iki defa da genel hükümler (muamelat) hakkında¹⁸³ kullanılmıştır. Bu terkinin Kur'ân-ı Kerim'de özellikle hukuku ilgilendiren alanlarda daha fazla geçmiş olması Yüce Allah'ın koyduğu hukuki kuralların ebedi ve evrensel olduğuna bir işaretir.

Ayrıca, özellikle muamelat bağlamında Nisa suresinde “Kadınlar konusunda senden fetva istiyorlar” dendiikten sonra fetvayı Yüce Allah'ın verip Hz. Peygamber'e bunu bırakmaması¹⁸⁴ da Kur'ân hükümlerinin evrenselliği konusunda bir delil olarak değerlendirilebilir. Yine aynı surede, Hz. Peygamber'e sorulan bir fetva üzerine cevabı bizzat Yüce Allah'ın vermesi ve gerekçe olarak da şayet cevap verme yetkisini insanlara bırakmış olsaydı, onların yanılmalarının mümkün olacağını belirtmesi¹⁸⁵ de bu görüşü destekleyici niteliktedir.

Öte yandan, evrensellik görüşünü savunanlar geçmiş kavimlerin kendilerine gönderilen peygamberlere ve kitaplara iman etmemeleriyle ilgili tarihi olayları da kendi görüşlerinin isabetine delil getirmişlerdir. Mesela, Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin verdikleri sözlerden vazgeçmeleri, kitaplarını tahrif etmeleri ve Allah'ın emirlerini unutmaları sebebiyle lanetlendikleri haber verilmektedir. Yine Hristiyanların Allah'ın ayetlerini unutmaları sebebiyle kıyamet gününe kadar barış içerisinde yaşayamayacakları bildirilmektedir. Bu yüzden son elçi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) görevlerinden biri de Ehl-i kitab'ın gizledikleri ayetleri açığa çıkarmaktır.¹⁸⁶ Kur'ân-ı Kerim Mâide suresinin 43-44. Ayetlerinde içerisinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde Yahudilerin Hz. Peygamber'den fetva istedikleri ve ardından da onun fetvasına uymadıkları için onları eleştirmiş ve tüm insanları Allah'tan başkasından korkmamaları ve Allah'ın ayetlerini az bir karşılıkla değişmemeleri hususunda uyararak Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin kafirler olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷

¹⁸³ et-Tevbe 9/97. “Bedevîler inkârcılık ve iki yüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın resulüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.” et-Tevbe 9/112. “O tövbekarlar, ibadet edenler, hamt edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülüğten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetener; müjdele o müminleri!”

¹⁸⁴ en-Nisa 4/127. “Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: “Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.”

¹⁸⁵ en-Nisa 4/176. “Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin (kelâle) mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”

¹⁸⁶ el-Mâide 5/13. “İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever. “Biz Hristiyan'ız” diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple biz de aralarına kıyamet gününe kadar süreceğ düşmanlık ve kini salıverdük. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek! Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'ân) gelmiştir.”

¹⁸⁷ el-Maide 5/43-44. “Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da sana da)

Müfessirler Maide suresindeki bu ayetlerinin nüzul sebebi olarak Yahudilerin kendi kitapları olan Tevrat'ın hükümlerini gizlediklerine dair çeşitli olaylar nakletmişlerdir.¹⁸⁸ Bu olaylar ne olursa olsun, söz konusu ayetlerde Yahudilerin kendi kitaplarına uymadıkları için Allah tarafından uyarıldıklarını görür.

Kur'ân hükümlerinin bütünüyle evrensel olduğunu savunanlar yukarıdaki ayetler vesilesiyle şöyle bir hususa da dikkatleri çekerler: Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli nebilerin Yahudilere Tevrat'la hükmettikleri bildirilmiş¹⁸⁹, ayrıca İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbâtın Yahudi ya da Nasrani olmadığı vurgulanmıştır.¹⁹⁰ Esbâtın Musa'ya kadar devam ettiği düşünülürse, Tevrat sürecinin Hz. Musa ile başladığı söylenebilir. Tevrat'ın yaklaşık milattan önce 1250 yıllarında Hz. Musa'ya verildiği ve Hz. Peygamber'in yaşadığı zamana kadar (miladi 570-632) hem de sürgünden dolayı farklı coğrafyalarda¹⁹¹ yaklaşık 1882 (1250+632=1882) yıl

inanmış değillerdir. Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adanmış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kafirlerin ta kendileridir."

¹⁸⁸ Bu olaylardan birisi şöyledir: Medine'de Hz. Peygambere komşu olan Yahudilerin ileri gelenlerinden birisi zina eder. Onlar ileri gelen bu kimseye kitaplarındaki recm hükmünü uygulamaktan kaçınırlar ve Hz. Peygambere gelirler. Hz. Peygamberin bu konuda vereceği hükmün daha hafif olacağını umarlar. Hz. Peygamber onlara Tevrat'ın hükmünü hatırlatır. Bugün elimizde bulunan Tevrat'ta yer alan recm hükmü Tesniye babındadır. Bu hüküm şöyledir: "Eğer bir adam başka bir adamın karısı olan bir kadınla yatmakta olarak bulunursa, o zaman kadınla yatan adam ve kadın onların ikisi de öleceklerdir ve kötülüğü İsrail'den kaldıracaksın. Eğer kız olan bir genç kadın bir adama nişanlı ise ve bir adam onu şehirde bulup onunla yatarsa, o zaman onların ikisini de o şehrin kapısına çıkaracaksınız ve onları şehirde olduğu halde bağırmağı için, kadını ve komşusunun karısını alçalttığı için erkeği taşla taşılayacaksınız ve ölecekler ve kötülüğü aranızdan kaldıracaksın." Bk. Kutsal Kitap, "Tevrat", Yasa'nın Tekrarı, 22/22-24, erişim tarihi 20 Mayıs 2022, <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yas.22:22-24>. Bu konuda Abdullah b. Ömer'den (r.a.) şöyle bir rivaye bulunmaktadır: "Yahudiler Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek kendilerinden bir erkekle bir kadının zina ettiğini haber verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onlara: "Tevratta recm karşılığında ceza olarak ne var?" diye sorunca; "Zina edenlere meydan dayağı atılarak onları rezil ederiz" dediler. Bunu işiten Abdullah b. Selam "Yalan söylüyorsunuz, Tevrat'ta recm cezası vardır" dedi. Hemen Tevratı getirip açtılar. Biri elini recm ayeti üzerine koyarak, önünü ve sonunu okumağa başlayınca, Abdullah b. Selâm ona "Elini kaldır" dedi. Elini kaldırıncaya recm ayeti gözüktü. Bunun üzerine Yahudiler "Doğru ya Muhammed, Tevrat'ta recm ayeti vardır" dediklerinde, Resûlullah (s.a.v.) zina edenlerin recmedilmelerini emretti; recmolundular. Bk. Mâlik, *Muvatta*, çev. A. M. Büyükçınar, V. Akyüz, A. Arpa, D. Pusmaz ve A. Yücel (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), IV, 103. Bu ayetin sebep-i nüzulüyle ilgili başka bir olay da şudur: Yahudi kabilelerinden Beni Kureyza'dan biri Beni Nadir'den birini öldürürse, ceza olarak katil öldürülür; fakat Beni Kureyza'dan birini öldürürse yüz vesk (1 vesk = 200 kg) hurma diyet alınır. İbn Zeyd'in rivayetine göre, Huyey b. Ahtebî Nadirli için iki diyet, Kureyzalı için bir diyet hükmedermiş. Daha sonra Benî Nadir'den birisi Beni Kureyza'dan birini öldürmüş, Beni Kureyza da Hz. Peygamberin hükmüne müracaat etmiş; mezkûr ayetler de buna işaret olarak inmiştir. Bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), II, 636-639.

¹⁸⁹ el-Maide 5/44.

¹⁹⁰ el-Bakara 2/140.

¹⁹¹ el-İsra 17/4-8. "Biz, Kitap'ta (Tevrat'ta) İsrailoğullarına, "Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak böbürleneceksiniz" diye hükmettik. Nihayet bu iki bozgunculuktan ilkinin zamanı gelince (sizi cezalandırmak için) üzerinize, pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik. Onlar evlerinizin arasına kadar sokuldular. Bu, herhâlde yerine gelmesi gereken bir va'd idi. Sonra onlara karşı size tekrar egemenlik verdik. Mallar ve çocuklarla sizi güçlendirdik; sayınızı daha da çoğalttık. İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozguncululuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis'e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik)." el-A'raf 7/168. "Biz onları yeryüzünde parça parça

uygulandığı düşünülürse, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği Kur'ân-ı Kerim'in nüzulünden henüz 1400 (2022-632=1390) yıl geçmişken onun aktüel olmadığını ve modern çağa uydurulması gerektiğini söylemek ikna edici gözükmemektedir. Kaldı ki rüzgâra hükmeden¹⁹², ışınlanma teknolojisine sahip¹⁹³; insanlardan, cinlerden ve kuşlardan bir ordusu olan¹⁹⁴, gelmiş-geçmiş en büyük hükümdar olan Hz. Süleyman'ın (a.s.)¹⁹⁵ bizden daha az gelişmiş ve az medeni olduğunu iddia etmek de Kur'ân-ı Kerim'in tarih tasavvuruna uymamaktadır.¹⁹⁶

Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim'deki hukuki hükümlerin evrenselliğini savunanların Yüce Allah'ın insanlara kitaba uymaları ve onunla hükmetmeleri hususundaki çeşitli emirlerini delil getirmeleri, Kur'ân-ı Kerim'de birtakım tarihsel hükümlerin de bulunduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Mesela, Hz. Peygamber'in eşleriyle evlenmenin yasak olduğunu belirten ayet¹⁹⁷ buna açık bir örnek teşkil edebilir. Zira söz konusu evlenme yasağının muhatapları olan Hz. Peygamber'in eşleri ve onların zamanında yaşayan Müslüman erkekler vefat etmiş; böylece mezkûr hükmü uygulama alanı ve imkânı tamamıyla ortadan kalkmıştır.

1.2.1.5. Hükümleri Değiştirenin Sadece Allah Olduğu

Kur'ân-ı Kerim'deki bütün ilahi hükümlerin evrensel olduğunu savunanlar hükmün kaynağının yani hükmün koyucusunun (hâkim, şâri') Yüce Allah olduğunu ve başta helal-haram koyma¹⁹⁸ olmak üzere her tür hüküm koyma veya değiştirme yetkisinin sadece ona ait Allah olduğunu, Hz. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra da vahyin sona ermesiyle Kur'ân ahkâmının her ne sebeple olursa olsun değiştirilemeyeceğini, bu itibarla da söz konusu ahkâmın ebedi ve evrensel olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Aynı şekilde, bu görüş mensupları konuyla ilgili olarak hükümlerin yalnızca Yüce Allah tarafından değiştirilebileceğini¹⁹⁹ ve değiştirildiğinde de onun yerine daha hayırlısının veya

topluluklara ayırdık. Onlardan iyi kimseler vardır. İçlerinden öyle olmayanları da vardı. Belki dönüş yapırlar diye de onları güzellikler ve kötülükler ile sınıdık."

¹⁹² el-Enbiya 21/81.

¹⁹³ en-Neml 27/38-40.

¹⁹⁴ en-Neml 27/17.

¹⁹⁵ Sad 38/35.

¹⁹⁶ er-Rum 30/9. "Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonu ne olmuş görmezler mi? Onlar kendilerinden çok daha kudretliydi; toprağı iyice işlemişler, yeryüzünü bunların imar ettiğinden daha fazla imar etmişlerdi."

¹⁹⁷ el-Ahzab 33/53.

¹⁹⁸ el-A'raf 7/32. "De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır." İşte bilmek isteyen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz." en-Nahl 16/116. "Ağzımıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak, "Bu helâldir, bu haramdır" demeyin; çünkü Allah hakkında asılsız şey söylemiş olursunuz; Allah hakkında asılsız şey söyleyenler de kesinlikle iflah olmazlar."

¹⁹⁹ en-Nahl 16/101. "Bir ayetin yerini başka bir ayetle değiştirdiğimizde, ki Allah ne indirdiğini gayet iyi bilir onlar, "Sen sadece uyduruyorsun" derler. Hayır, öyle değildir, ama onların çoğu bunu bilmezler."

onun bir benzerinin getirileceğini²⁰⁰, hükmün kaynağının Yüce Allah olduğunu ve Peygamberin görevinin ise Allah'ın bu ayetlerini okumak, Müslümanları arıtp temizlemek ve onlara kitabı ve hikmeti öğretmek olduğunu²⁰¹, hatta kendisi hakkında nazil olan hükümleri dahi Hz. Peygamberin değiştirme yetkisinin bulunmayıp aksine kendisine tavsiye edilen ahkama boyun eğip bu konuda içinde bir sıkıntı duymaması gerektiğini belirten ayetleri²⁰² de delil getirmişlerdir.

Ne var ki, evrenselliği savunan ve çoğunluğu teşkil eden ilim adamları bir taraftan hüküm koyma (helal-haram belirleme) yetkisinin yalnızca Allah'a mahsus olduğunu ve O'nun hükümlerinin hiç kimse tarafından değiştirilemeyeceğini söylerken, diğer taraftan da -daha önceden de ifade ettiğimiz gibi- "nesih" yöntemiyle yahut da Hz. Ömer (r.a.) gibi bazı sahabilerin uygulamalarını öne sürerek Kur'ân-ı Kerim'deki bazı hukuki hükümlerin iptaline giden metodolojik yolları açmışlardır. Yine, aynı çevreler yegâne şari olması gereken Yüce Allah'ın yanında Hz. Peygambere (s.a.v.) de hüküm koyma yetkisi tanımışlar ve "gayr-i metluv vahiy" olarak niteledikleri sünnetle Kur'ân-ı Kerim'in neshini caiz görmüşlerdir. Böylece onların Yüce Allah'ın tek şari olduğuna ve hükümlerinin değişmeyeceğine dair görüşleri bir anlamda söylem düzeyinde kalmıştır.

1.2.1.6. Sebebin Hususiliğinin Hükmün Umumiliğine Engel Olmadığı

Kur'ân-ı Kerim'deki bütün fıkhi hükümlerin evrensel olduğunu savunanlar kendi görüşlerine itiraz eden çevrelerin ileri sürdükleri "ayet-i kerimelerin sebab-i nüzulleri ile kayıtlı olduğu"na dair iddialarına karşı "sebebin hususuna değil, hükmün umumuna itibar edilir" şeklinde cevap vermişler ve bu cevap Fıkıh usulü tarihinde genel bir kural (kâide-i külliyye) haline gelmiştir.²⁰³ "Şâtıbî'nin de işaret ettiği gibi, Allah ve Resul'ünün kelâmı ile hükümlerin amaçlarını bilmek ancak ahvalin muktezası yani hitap, hitap eden ve kendisine hitap edilen kişilerden her biri açısından hitabın durumunu bilmekle mümkün olur. Çünkü tek bir söz, farklı iki hal ya da muhatap veya diğer unsurlar sebebiyle farklı bir anlama gelebilir. Meselâ soru kelimesi inkâr, takrir ve tevbih vb.; emir ise ibâha, tehdit ve âciz bırakma vb. diğer manalara gelebilir. Bunlardan hangi anlama geldiğini bilmek ahvalin muktezasını yani o hitabın nüzul veya vürut sebeplerini bilmeye bağlıdır."²⁰⁴ "Bu hususi sebepleri nakletmenin

²⁰⁰ el-Bakara 2/106. "Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz."

²⁰¹ el-Bakara 2/151. "Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size ayetlerimizi okuyor, sizi arıtp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor."

²⁰² el-Ahzab 33/38-39. "Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez kaderdir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir."

²⁰³ Hususi sebep hakkında geniş bilgi için bk. Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 324-336.

²⁰⁴ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, III, 347; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 325.

nastan kastedilen manayı anlamaya yardımcı yanında, hitabın nâsîh ve mensuhu ile sebebin söz konusu hitaba hâs olup olmadığının tespiti konularında da faydası vardır. Ayrıca hükümleri sebepleriyle bilmek hukuk ilminin gelişme ve genişlemesine de yardımcı olur.”²⁰⁵ Ancak, ilahi hükümlerin “yalnızca hususi sebeple teşri’ kılındığını ve onunla da tahsis edildiğini savunmak şeriatın maksatlarını ve umumlarını iptale götürür.”²⁰⁶

Günümüzde evrensellik ve tarihsellik konusunda -ileride geniş bir şekilde tartışılacağı üzere- hususi sebebe veya sebab-i nüzule aşırı vurgular yapılmaktadır. Bu vurgularda “ilâhî emrin “VII. yüzyıl Arabistan’ının çevresel (ekolojik) durumu ile ebedî kelâm arasındaki ilişki” olduğu”, “Kur’ân’ın inişi ve İslâm toplumunun oluşumunun tarihî bir ortamda ve sosyokültürel bir gelişim karşısında cereyan ettiği, Kur’ân’ın bu duruma bir cevap olduğu ve çoğunlukla somut tarihî olaylar içerisinde karşılaşılan belli sorunlara cevap teşkil eden ahlâkî, dinî ve toplumsal açıklamaları içerdiği”, dolayısıyla “gayet belirli bir şekilde cereyan eden ve etmekte olan toplumsal değişmeyi, gözleri kapayarak görmezlikten gelip hâlâ Kur’ân’ın kurallarını görünüşteki manası ile uygulamakta ısrar etmenin Kur’ân’ın toplumsal ve ahlâkî gayelerini, hedeflerini kasten yok etmek demek” olacağı ileri sürülmüştür.”²⁰⁷

Bu iddialara karşı çıkan evrensellik yaklaşımını benimseyenler bir ayetin sebab-i nüzulünün söz konusu ayetin ifade ettiği hükmün umumuna yani genel ve evrensel olmasına engel olmayacağını belirterek bu hususta Kur’ân-ı Kerim’den çeşitli deliller getirmişlerdir. Mesela, sahabeden Ka’b b. Uca, “İçinizden kim hasta olur yahut başından bir rahatsızlığı olursa ona oruçtan veya sadakadan ve yahut kurbandan bir fidye vacip olur”²⁰⁸ ayetinin kendisi hakkında nazil olduğunu, ancak mezkûr ayetin hükmünün diğer insanlar için de geçerli olduğunu söylemiştir.²⁰⁹ Yine zihar ayeti²¹⁰ Evs b. Sâmit’in hanımı Havle b. Sa’lebe, lian ayeti²¹¹ Hilal b. Ümeyye, kelâle ayeti²¹² Cabir b. Abdullah hakkında nazil olmuştur. Bu ayetler her ne kadar adı geçen şahıslarla ilgili birtakım özel sebepler üzerine nazil olmuşlarsa da onların hükümleri diğer insanları da kapsamaktadır. Çünkü Kur’ân’ın umum ifade eden lafızlarının belli bir şahsa yöneltilmesi makul değildir. Bu konuda İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Bu ayet veya hadis, bu şahıs gibilere has olup bu şahsın durumunda olanlara da şamildir; (fakat) bunlarda lafız itibarıyla bir umumluk yoktur. Dolayısıyla, belli bir sebeple gelen bir ayet eğer bir emir

²⁰⁵ Muhammed el-Arûsî, *Mes’eletü tahsîsî'l-âm bi’s-sebeb*, 25-33; Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 325.

²⁰⁶ Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 328.

²⁰⁷ Fazlur Rahman, “İslâmî Çağdaşlaşma: Alanı, Metodu ve Alternatifleri”, çev. Bekir. Demirkol, *İslami Araştırmalar (Fazlur Rahman Özel Sayısı)* 4, sy. 4 (1990): 319; Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. A. Açıkgenç-M. H. Kırbşoğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 74, 94; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 330.

²⁰⁸ el-Bakara 2/196.

²⁰⁹ Müslim, *Sahih*, “Hac”, 89; Taberi, *Tefsiri*, çev. H. Karakaya ve K. Aytakin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), I, 478.

²¹⁰ el-Mücadele 58/1-4.

²¹¹ en-Nur 24/6-9.

²¹² en-Nisa 4/176.

veya nehiy ise hem ilgili o şahsı hem de aynı durumdaki diğer şahısları içine alır. Eğer bir övme veya yerme ifade eden bir haber ise yine hem ilgili kişiyi hem de aynı durumdaki kimseleri içine alır.”²¹³

Ayrıca, evrenselliği savunanlar Kur’ân-ı Kerim’in üslubunda özel bir kişi, grup, zaman veya mekâna atıf yapılmadan daha çok genel ifadeler kullanıldığını, böyle bir üslup özelliğinin ise onun evrenselliğinin bir delili olduğunu söylemişlerdir. Mesela, Kur’ân müşrik ve münafık ismi vermeyerek onları nitelikleriyle anlatmakta ve bu niteliklere sahip olan kimselerin de aynı kategoriye dahil olacaklarını haber vermektedir.²¹⁴ Münafıkların betimlendiği şu ayetler bu açıdan dikkat çekicidir: “Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider (çünkü gösterişli adamlardır), söz söyleseler sözlerini dinlersin (sözlerini allayıp pullayarak konuşurlar, dinletirler ama), onlar sanki elbise giydirilmiş (veya duvara dayatılmış) kütüklerdir. Her bağırtıyı kendi aleyhlerinde sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakının!”²¹⁵ Kur’ân-ı Kerim’in bu ifadelerle sadece nüzul döneminde yaşayan, sonra da ölüp giden Evs ve Hazreç kabilelerine mensup bir grup münafığı kastettiğini söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde, Hümeze suresinin ilk ayetlerinde insanlara dil uzatan ve alaycı tavırlarla onlara hakaret eden, onları küçük gören ve kendisinin değerini dünyada topladığı maldan ibaret sayan ve bu malın kendisini ebedî kılacağını zanneden kötü bir insan portresi²¹⁶ çizilmektedir. Müfessir Zemahşerî bu ayette kastedilen kişinin Ahnes b. Şerik olduğunun söylendiğini, ancak surenin indiriliş sebebinin özel, fakat hükmünün genel olmasının caiz olduğunu belirterek ayetlerde ifade edilen hususların söz konusu çirkin işi yapan herkesi içine alacağını, ne var ki hakkında nassın geldiği kimse için daha sakındırıcı ve daha aşağılayıcı olduğunu söylemiştir.²¹⁷

Evrenselliği savunan alimlere göre bu ve benzeri ayetler başlangıçta herhangi bir sebep üzerine nazil olmakla birlikte onlar insanî unsuru ve ortak yönleri muhataplarının dikkatine sunmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân naslarını belirli bir tarih, durum ve kişiyle sınırlandırmak doğru değildir. Kaldı ki, beşerî kanunlar bile çoğu zaman birtakım özel sebepler üzerine çıkarılır, ancak daha sonra onun hükmü herkesi içine alır.²¹⁸

Evrenselliği savunan büyük çoğunluk özel sebepler üzerine nazil olan ayetlerin hükümlerinin umumi ve evrensel olduğunu söylemekle beraber, bazen de bir ayetin hükmünü sebep-i

²¹³ İbn Teymiyye, *Tefsir Usulüne Giriş*, çev. Y. Işıcık (Konya: Esra Yayınları, 1997), 48.

²¹⁴ Bu ayetlerin nüzül sebepleri hakkında bk. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur’ân’il Azim*, (Ürdün: Mektebetü'l Menar, 1990), I, 529-531; III, 250-252; IV, 287-289; Recep Demir, “Tarihsellik ve Evrensellik Tartışmalarında Hz. Peygamber’in Şahsiyle İlgili Ayetlerin Anlaşılması Sorunu”, *EKEV Akademi Dergisi* 15, sy. 49 (2011): 39.

²¹⁵ el-Münafıkun 63/4.

²¹⁶ el-Hümeze 104/1-3. “(İnsanları) diliyle çekistiren, kaş ve gözleriyle işaretler yapıp alay eden her fesatçı kişinin vay haline. O kişi mal yığdı, onu saydı durdu; malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır.”

²¹⁷ Zemahşerî, *Keşşaf*, çev. M. Çoşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), VI, 1408.

²¹⁸ Recep Demir, “Tarihsellik ve Evrensellik Tartışmalarında Hz. Peygamber’in Şahsiyle İlgili Ayetlerin Anlaşılması Sorunu”, *EKEV Akademi Dergisi* 15, sy. 49 (2011): 40.

nüzülüyle kayıtladıkları olmuştur. Mesela, bazı alimler, zekâtın dağıtım alanlarından biri olan müellefe-i kulub konusunda²¹⁹ söz konusu gruba zekât verilmesinin ilgili ayetin nüzul ortamıyla ilgili olduğunu, artık İslam'ın güçlendiğini, ayetin nazil olduğu dönemdeki gibi kimi insanların kalplerinin İslam'a ısındırılması için özel birtakım uygulamalar yapmaya Müslümanların ihtiyaçlarının kalmadığını söylemişlerdir.²²⁰ Ayrıca, evrenselliği savunanların Hz. Peygamberin (s.a.v.) son peygamber ve ona nazil olan Kur'ân-ı Kerim'in de son kitap olması konusunda yukarıda getirdikleri deliller Kur'ân ahkamı içerisinde onun ilk muhataplarına hitap eden birtakım tarihsel hükümlerin bulunduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kaldı ki, bu yaklaşımı savunanların bir yandan dinin tamamlanmış olduğunu ve Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte Kur'ân hükümlerinin değiştirilmesi veya ihmal ya da iptal edilmesinin söz konusu olamayacağını kabul ederken diğer yandan "nesih" adı altında sünnetle veya bazı sahabilerin görüş ve uygulamalarıyla Kur'ân hükümlerinin değiştirilebileceğini kabul etmelerinin tutarlı bir yaklaşım olmadığını söylemek mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği bütün hükümlerin evrensel olduğunu savunan yaklaşımın delillerine son vermeden önce şu hususu ifade etmeden geçmek istemiyoruz: Bu yaklaşımı savunanlar içerisinde bazı kişiler Kur'ân'da bulunan birtakım cüzî (vesâil türü) hükümlerin tarihsel olabileceğini kabul etmişlerdir. Daha çok maslahata ve makâsıd-ı şerîyaya (şeriatın temel amaçları) önem veren bu kişilerin genel yaklaşımları aslında evrensellik çerçevesinde değerlendirildiği için onların bu görüşlerini biz müstakil bir yaklaşım ve özel bir başlık altında tasnif etmedik.

Kur'ân-ı Kerim'deki hükümler içerisinde bulunan birtakım cüzî hükümlerin tarihsel olabileceğini savunan maslahatçı/makâsıtçı yaklaşımın öncelikli gerekçesi hayat hadiselerinin sınırsız olduğu halde, Kur'ân-ı Kerim'deki hükümlerin sınırlı olduğu tespitidir. Şâri'in bütün muhtemel ve müstakbel sorunları göz önünde bulundurarak onlar için hükümler koyması yaklaşık 600 sayfalık Kur'ân-ı Kerim içerisinde mümkün değildir. Bundan dolayı da İslam hukuk tarihindeki ilk ayrışma olan Hicaziyyûn ile Irakiyyûn yani Ehl-i eser ve Ehl-i rey gruplaşmasında birinci gruptakiler yaşanabilecek tüm sorunların naslar (yani Kur'ân ve sünnet) tarafından belirlendiğini savunurken, ikinci gruptaki alimler Allah'ın Kur'ân'da genel bir çerçeve çizdikten sonra vahyin önder ve örnekliğinde Kur'ân-ı Kerim'in doğrudan temas etmediği problemlere içtihat yoluyla çareler aramak gerektiğini savunmuşlardır.

Şer'i hükümler içindeki cüzî hükümlerin tarihsel olduğunu savunan bu maslahatçı/makâsıtçı yaklaşım hükmün illetinden yola çıkarak bu evrensel ve tarihsel hükümleri birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Buna göre ta'lili hükümler tarihsel olabilirken, taabbudî ve miktarlarla

²¹⁹ et-Tevbe 9/60.

²²⁰ Müellefe-i kulub uygulamasının geçici olduğuna dair görüş ve tartışmalar için bk. Hüseyin Çelik, *Kur'an Ahkâmının Değişmesi* (Ankara: OTTO, 2017), 92-93.

ilgili hükümler evrensel olarak kabul edilmiştir.²²¹ Mesela, mirasla ilgili ayette miras payları ayrıntılı olarak açıklandıktan sonra “*Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir*” denmiştir.²²² Bu ayette Yüce Allah mirası paylaşırken bu taksimatı bir hikmet gereği yaptığını ve insanın hangi mirasçısının kendisine daha yakın olduğunu ve mirasından ne kadar pay hak ettiğini kavrayamayacağını belirtmekte ve böylece miras hükümlerinin ebedi ve evrensel olduğuna işarette bulunmaktadır.

Bu ayırımı savunanlar içerisinde değerlendirilebilecek kişilerden biri olan Hanbelî alim Necmeddin et-Tûfî (ö. 716/1316) ibadet ve mukadderât (ölçü ve tartıya konu olan hükümler) dışında kalan muamelat ve benzeri hükümlerde maslahatın naslara takdim edileceğini savunmuştur.²²³ Bu yaklaşıma göre, ibadetleri belirleme yetkisi Allah’a aittir ve bu yüzden de ibadet esasları evrenseldir, muamelat hükümleri ise toplumun değişen şartlarına göre maslahat ilkesi gereği değişebilir yani tarihseldir.

Tûfî’nin “ibadetler” (mukadderât da dahil) ve “muamelat” arasında kesin çizgilerle yapmış olduğu bu ayırım ayrıntılı bir şekilde değerlendirilip eleştirel bir gözle incelendiği zaman başta namaz²²⁴, oruç, hac²²⁵ ve zekât²²⁶ gibi temel ibadetler içerisinde bile birtakım tarihsel unsurların bulunduğu ve bu sebeple de söz konusu ibadet hükümlerinin bile tarihsel olduğu sonucuna varılabilir. Bu bakımdan evrensellik ve tarihsellik tartışmalarına “ibadetler ve

²²¹ Bk. Şevket Kotan, *Kur’ân ve Tarihselcilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 13. İnyetullah Han el-Meşrikî muamelatın yanında taabbudi hükümleri de bu alana dahil ederek Ankebut suresinin 45’inci ayeti gereği namazdaki asıl maksadın “fahşa” ve “münker”den uzak durmak olduğunu, bugün insanları kötülüklerden alıkoyacak başka sebepler bulunması halinde namazın aynıyla uygulanmasına gerek olmadığını ileri sürmüştür. Bk. Abdulhamit Bırışık, *Hind Alt Kitası Düşünce ve Tefsiri Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 369.

²²² en-Nisa 4/11. “*Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.*”

²²³ Necmeddin et-Tûfî’nin maslahat hakkındaki görüşleri ve bu görüşlerin değerlendirilmesi için bk. Ferhat Koca, “İslâm Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tûfî’nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *İLAM Araştırma Dergisi* 1, sy. 1 (1996): 93-122.

²²⁴ Mesela, Nisa suresinin 102. ayetinde anlatılan savaş/korku halinde namaz kılma şekli ancak eski zamanlarda karşılıklı iki ordunun yaptığı cephe savaşlarında mümkündür. Yine, mestler üzerine mesh konusunda bazı sahabilerin “*Biz Resulullah’tan mesh süresini arttırmasını isteseydik arttırırdı*” demeleri mestlere mesh etmenin azami süresinin tarihsel olduğunu göstermektedir. Bk. Hayri Kırbaçoğlu, *Müslüman Kalarak Yenilenmek* (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 273.

²²⁵ Mesela hac ibadetinde remel, iztiba ve hervele eylemleri tarihseldir. Çünkü bu hareketler Müslümanların kaza umresi (umratü’l-kaza) yaptıkları sırada Mekkeli müşriklerin kimsenin Müslümanlara imrenmemesi için “*Müslümanların Medine’de hastlandıkları yani zayıf düştükleri*” iddialarına karşı bir cevap olarak Hz. Peygamber tarafından emredilmiştir. Bk. Buhari, *Sahih*, Megazi “Kaza Umresi”, 290.

²²⁶ Günümüzde zekâtın nisabı için ölçü alınan mallar ile sarf yerlerinin tâdâdî (örnek kabilinden belirlenmiş alanlar) mi yoksa tahdîdî (sınırlı-muayyen alanlar) mi olduğuna dair tartışmalar bu çerçevede değerlendirilebilir.

muamelat” ayırımı perspektifinden bakmak Tûfî gibi Hanbelî-selefi gelenekten gelen bir alim için isabetli bir yaklaşım tarzı olarak gözükmektedir. Kaldı ki, itikat ibadeti, ibadet de ahlaki besler. İnanç, ibadet ve ahlakın tümü ise amelî ve hukuki hayatı besler. Bu bütünlük sarsıldığı zaman dini ve onun temel amaçlarını (makâsîd) muhafaza imkânı zorlaşır. Zira hayat münasebetlerinde hukuk (haklar ve sorumluluklar düzeni) dikkate alınmadığı zaman ahlak ve inançlar nasıl korunabilir? Halbuki Kur’ân-ı Kerim hayatı bir bütün olarak ele almıştır. Onun nihaî amacı bireyleri ve toplumu ahlaki açıdan kemâle ulaştırmaktır. Evrenselliği savunan yaklaşım açısından bu bütünlük sistematik tutarlılık bakımından çok önemlidir ve bu perspektiften bakıldığında Kur’ân’ın cüz’i de olsa bir bölümünü tarihsel saymak diğer bölümlerin niçin tarihsel olmayacağı sorusunu gündeme getirecektir.²²⁷

Şer’i hükümler içerisinde cüz’i hükümlerin tarihsel olduğunu savunan maslahatçı/makâsıtçı yaklaşımı benimseyen alimlerden bazıları Şâri’in temel amaçlarından (makâsîd)²²⁸ olan hükümlerin evrensel, bu amaçları gerçekleştirmeye yardımcı olan vesilelerin (vesâil) ise tarihsel olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre makâsîd değişmez ve sabit, bu temel amaçlara götüren veya bu temel amaçların gerçekleşmesine yardımcı olan çeşitli vesilelerle (vesâil) ilgili hükümler ise daha esnek bir yapıya sahiptir. Söz konusu yaklaşıma göre, İslâm’ın özünü kavrayanlar hiçbir zaman şekle takılıp kalarak makâsîdî vesâile feda etmeyecekler ve mevcut vesilelerin artık gözetilen maksatları gerçekleştirememesi durumunda “vesile çalışmıyor” diye maksadı kaldırmak yerine, maksadı gerçekleştirecek başka vesileler ihdas etme yoluna gireceklerdir.²²⁹ Mesela, Abdullah b. Ömer (74/693) “Ezan insanların etrafında toplanacağı imam içindir” diyerek yolculuk esnasında ezan okumamıştır.²³⁰ Yolcudan cuma namazı ve cemaate katılma yükümlülüğü düştüğü için cemaate vesilesi olan ezan yükümlülüğü de düşecektir. Ayrıca, bir maksadı gerçekleştirmek için birden fazla vesile hüküm de konmuş olabilir. Temizlik aracı olarak su ve toprağın kullanılması gibi. Hatta aynı maksadı gerçekleştirmek için teşri döneminden sonra bile yeni vesileler ihdas edilmiş olabilir. Mesela, taksirle öldürme durumunda yardımlaşma ve böylece yükü hafifletmek maksadını gerçekleştirmek için Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde diyet asabe tarafından ödeniyordu; divan teşkilatının ihdasından sonra söz konusu mükellefiyet (vesile hüküm) Hz. Ömer (r.a.) tarafından divan ehline nakledilmiştir²³¹ ki, bu yeni bir vesile ihdası türündendir.²³²

²²⁷ Recep Demir, *Kur’ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 38.

²²⁸ “Gayeler, amaçlar bizzat kendilerinde bulunan maslahat veya mefsetden dolayı elde edilmesi ya da uzaklaşılması amaçlanan şeylerdir.” Bk. Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 100.

²²⁹ Erdoğan, *a.g.e.*, 103.

²³⁰ Malik, *Muvatta*, “Salât 12”, erişim tarihi: 07.07.2022, <https://sunnah.com/malik/3/12>; Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 96.

²³¹ Geniş bilgi ve kaynaklar hk. bk. Faruk Beşer, *İslâm’da Sosyal Güvenlik* (Ankara: Bilge Yayınevi, 2004), 131-146, 189.

²³² Erdoğan, *a.g.e.*, 101.

Kur'ân-ı Kerim'deki şer'î hükümlerin bütünüyle evrensel olduğunu savunanların delilleri konusuna, onların tarihselci yaklaşımları tenkit sadedinde getirebilecekleri delillerden biri olan şu ayetle son vermek istiyoruz: "Peygamber, "Ey Rabbim! Kavmim şu Kur'ân'ı terkedilmiş (mahcur) bir şey haline getirdi" dedi."²³³

1.2.2. Bütün şer'i hükümlerin tarihsel olduğunu savunan yaklaşım ve delilleri

Bazı kişi ve gruplar Kur'ân-ı Kerim'de bulunan şer'î hükümlerin tümünün nazil olduğu miladi yedinci yüz yıl Arap Yarımadası'nda yaşayan ilk muhatapların birtakım sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel şart, imkân ve ihtiyaçlarıyla ilgili aktüel, geçici ve tarihsel cevaplar olduklarını ve söz konusu şartlarla sınırlı bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Özellikle son yüzyılda dillendirilen ve gittikçe etkinliği artan bu söylemin sahipleri bazı İslam felsefecileri, Kelam ve Tefsir akademisyenleridir. Biz bu çalışmamızda konuları arz ederken kişi ve isimlerden ziyade görüş ve düşünceleri öne çıkarmayı prensip edindiğimiz için isimler üzerinden bir kategorizasyon veya spekülasyon yapmamaya çalışacağız.

Şimdi bu tarihselci yaklaşımı benimseyenlerin kullandıkları delillere geçebiliriz:

1.2.2.1. Kur'ân'ın Kitap Değil, İlahî Bir Hitap Olduğu

Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bütün şer'î hükümlerin tarihsel olduğunu savunanlar Kur'ân'ın hepimizin bildiği gibi, bir çırpıda oluşmuş bir metin olmadığını, onun yirmi küsur yıl kadar uzun bir süre zarfında muhtelif olay ve durumlara ilişkin nazil olan pasajların toplamından ibaret olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu açıdan Kur'ân'ın tarih içinde olguyla karşılıklı bir diyalektik ilişkiye girdiğini belirten bu görüş sahipleri nüzul döneminde Kur'ân'ın dış dünyadaki değişimin kısmen öznesi, kısmen de nesnesi olduğunu söylemişlerdir. Elimizdeki Kur'ân metnindeki hitabın doğrudan doğruya bize yönelik olmamasının nedeninin Kur'ânî hitabın nüzul tarihi ile arasındaki bu kaçınılmaz ve doğal bağ olduğunu ileri süren söz konusu görüş sahipleri, bu anlamda Kur'ân'ın evrensel bir manifesto değil, tarihin içinde ve tarihe yönelik tarihsel bir hitap olduğunu savunmuşlardır. Böyle bir anlayış da doğal olarak Kur'ân'ı Allah'ın tarih içinde bir konuşması olarak kabul etmeyi, onun nüzul sürecinde verili durumla girdiği ilişkiyi tahlil etmeyi gerektirmektedir. Bu görüş sahiplerine göre, söz konusu bu diyalektik ilişki "kelamullah" ile "tarih" arasında değil, "vahyedilen Kitap" ile "tarih" arasındadır. Zira İlahi Kelam aşkındır, oradadır, mutlakdır, vahiy ise onun aktüelleşen bir formudur. Dolayısıyla, tarihselci yaklaşıma göre burada Kur'ân'dan söz ederken ilahi Kelam'ın tarihsel bir formuna işaret edilmiş olmaktadır. İşte Kur'ân bu anlamda tarihseldir, çünkü ilahi Kelam'ın tarihe açılımı (yani Kur'ân vahyi) konjektür üzerinde ve sınırlı olan beşerî dil vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Burada Yüce Allah insanlara hitap etmekle tenezzül

²³³ el-Furkan 25/30.

buyurmuş, beşerin dilini kullanarak onların sorunları üzerine konuşmuştur. Bu sorunların ne denli konjektürel olduğuna ise bizzat Kur'ân metni tanıktır.²³⁴ Tarihselciliği savunan bu görüş sahipleri işbu iddialarına delil olarak şu ayeti getirmişlerdir: *“Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur'ân indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir. Bu tür soruları sizden önce de bir topluluk sormuş, fakat sonunda bunları inkâr eder olmuşlardı.”*²³⁵

Ne var ki, daha dikkatli bir şekilde bakıldığı zaman bu ayetin tarihselciliği savunanlar için tam olarak lehte bir delil şeklinde değerlendirilemeyeceği söylenebilir. Çünkü şayet bu ilahi hitap sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki insanların sorunlarını çözmek için gelmişse, o zaman neden bu soru sorma imkanını ve diyalogu engellemek istemiştir? Hikmete uygun olan, ilk muhatapların soru ve sorunlarına cevap vermek değil midir? Kaldı ki, Kur'ân kendisinin bir “kitap” olduğunu daha Mekke’de²³⁶ nazil olan ilk surelerden itibaren apaçık ifade etmiştir. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

*“Tâ-sîn. Bunlar Kur'ân'ın, gerçekleri açıklayan kitabın ayetleridir.”*²³⁷

*“Bu Kur'ân, rahman ve rahîm olan Allah'ın katından indirilmiştir; bilmek isteyenler için ayetleri apaçık hale getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır.”*²³⁸

*“Bunlar, güzel işlerin peşinde olanlara hidayet ve rahmet kaynağı olan hikmetli kitabın ayetleridir.”*²³⁹

*“Kitabın indirilmesi izzet ve hikmet sahibi Allah'tandır.”*²⁴⁰

Ayrıca, şu ayetlerde de Yüce Allah bizlere Kur'ân-ı Kerim'i bir kitap şeklinde bir bütün olarak değerlendirmemizi istemektedir:

*“Kur'ân'ın vahyi sana bütünüyle ulaştırılmadan önce onun hakkında (görüş bildirmekte) tezlik gösterme; fakat (daima) “Ey Rabbim, benim ilmimi artır!” de.”*²⁴¹

²³⁴ Ömer Özsoy, “Müslümanların ‘Yenilenme’ Sorunları ve Kur'ân”, *Değişim Sürecinde İslam Sempozyumu-Bildiriler* (1996):13.

²³⁵ el-Mâide 5/101-102.

²³⁶ Medine’de nazil olan ayetlerde de Kur'ân kendisini “kitap” olarak nitelendirmektedir. Örnek olarak bk. el-Hicr 15/1. *“Elif-lâm-râ. Bunlar kitabın, apaçık Kur'ân'ın ayetleridir.”* Ayrıca bu konudaki diğre ayetler için bk. el-Bakara 2/78, 129, 151, 177, 231, 285; Âl-i İmran 3/81, 164; en-Nisa 4/54, 136, 113; el-En'am 6/83-90; Yunus 10/1; Hud 11/1; er-R'ad 13/36; Tâhâ 20/114; el-Ankebut 29/46; el-Fâtır 35/25; ez-Zümer 39/1; el-Hadid 57/26; el-Cum'a 62/2, 5.

²³⁷ en-Neml 27/1.

²³⁸ Fussilet 41/2-3.

²³⁹ Lokman 31/2.

²⁴⁰ el-Casiye 45/2.

²⁴¹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002) Taha 20/114.

“İmdi, hakkı inkara şartlanmış olan kimseler: “Kur’ân ona bir bütün olarak bir kerede indirilseydi ya!” diyorlar. Oysa, biz onu (sana) böyle tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde belli bir düzen içinde ağır ağır vahyediyoruz ki, onunla senin kalbini pekiştirelim.”²⁴²

Dolayısıyla, tarihselcilerin Kur’ân-ı Kerim’in ilahi bir kitap değil de ilahi bir hitap olduğuna ilişkin getirdikleri deliller yetersiz olduğu gibi, onların bu iddialarının aksini ispat edecek de pek çok ayet-i kerime bulunmaktadır.

1.2.2.2. Kur’ân Dilinin Arapça, İlgi Alanının İse Arap Örfü Olduğu

Kur’ân-ı Kerim’de bulunan bütün şer’î hükümlerin tarihsel olduğunu savunanlar onun dilinin Arapça, ilgilendiği alanların ise Arap örfü olduğunu, bu hususların da Kur’ân’ın içerdiği hukuki hükümlerin tarihsel olduğunun bir delili sayılacağını ifade etmişlerdir.

Söz konusu yaklaşım sahipleri muhtelif ayetlerde Kur’ân’ın Arapça ve Arabî bir hüküm olduğunun²⁴³, Hz. Peygamber’in de genelde Arap toplumunu özelde de Kureyş kabilesini yani Mekke ve çevresinde yaşayan müşrik Arapları uyarmak için gönderildiğinin belirtildiğini²⁴⁴ söylemişlerdir. “Bazı ayetlerde ise Kur’ân’ın hem Hz. Peygamber hem de kavmi için bir şan ve şeref vesilesi olduğu bildirilmektedir.”²⁴⁵ Nitekim Zuhruf suresi 43/44. ayette geçen “kavm” kelimesi İbn Abbas, Mücâhid, Katâde ve Süddî gibi sahabe ve tâbiîn ulemasının yanı sıra diğer bütün müfessirlerce de Kureyş kabilesine hamledilmiştir. Sahabe ve tâbiîn alimlerinde “Kur’ân hem senin hem de kavmin Kureyş için bir şereftir”²⁴⁶ şeklinde yorumlanan bu ayete, sonraki dönemlerde “Kur’ân hem senin hem de kavmin için bir öğüttür” şeklinde bir mana takdir edilmiştir.”²⁴⁷

Kur’ân’ın şهادetiyle kendisinin Arapça nazil olduğunda şüphe yoktur.²⁴⁸ Bu konuda sadece şu ayeti zikretmek delil olarak yeterli olabilir: “*Böylece Biz Kur’ân’ı Arapça bir hüküm ve hikmet olarak indirdik.*”²⁴⁹ Kaldı ki, “bütün ilahî metinler insanlar tarafından anlaşılın diye vahyedildiğine göre, onlardan her birinin, mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavimdense hitap da ilk ağızda onlara olacağı için o kavmin diliyle indirilmiş olması zorunludur; Kur’ân dahi evrensel bir mesaj ve hedefi olmasına rağmen bu bakımdan bir

²⁴² Esed, *a.g.e.*, el-Furkan 25/32.

²⁴³ Yusuf 12/2; Ra’d 13/37; Ta-ha 20/113; Zümer 39/28; Fussilet 41/3.

²⁴⁴ En’am 6/92; Yasin 36/6; Şura 42/7.

²⁴⁵ el-Enbiya 21/10; Zuhruf 43/44.

²⁴⁶ Bk. Ebu Ca’fer et-Taberi, *Camiu’l-beyan ‘an te’vili ayi’l-Kur’ân* (Beyrut: 1999). XI. 191.

²⁴⁷ Mustafa Öztürk, “Kur’ân’ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti”, *İslâmî İlimler Dergisi* 1, sy. 2 (2006):59-60.

²⁴⁸ Bu konudaki ayetler için bk. Yusuf 12/2, er-Ra’d 13/37, en-Nahl 16/103, Taha 20/113, eş-Şuara 26/195, ez-Zümer 39/28, ez-Zuhruf 43/3.

²⁴⁹ er-Ra’d 13/37.

istisna değildir.”²⁵⁰ Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir”²⁵¹ buyrulmuştur. Ayrıca, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra başka peygamber gelmeyeceğine ve Kur’ân’dan sonra da başka bir kitap inmeyeceğine göre, Kur’ân’ın Arapça olması ve o dilde korunmasından başka bir seçenek de yoktur. Nitekim Hz. Peygamber de elçiler yılında bazı Kur’ân ayetlerini tercüme ettirip değişik bölge ve krallara göndermiştir.²⁵²

Tarihselliği savunanları bu konudaki en önemli referanslarından birisi Mâlikî fakihlerinden Şâtıbî (ö. 790/1388) olmuştur. Şâtıbî Muhammedî şeriatın umumi olarak bütün insanlar için gönderilmiş olmakla birlikte Araplara özgü olduğunu, bu nedenle de onu anlamak için hitap ettiği Arabi arka planın esas alınması gerektiğini söylemiştir. Şâtıbî’ye göre, böyle yapılmadığı takdirde “Ona söylemediği şeyleri söyletebileceğimiz gibi, söylediği şeyleri de göz ardı etmemiz muhtemeldir. Kur’ân hitap ettiği Arapların anlayamayacakları şeyler söylemiş olamayacağı için Kur’ân’ın nazil olduğu dönemde Arapların bilmedikleri şeylerin Kur’ân’da yer alması mümkün değildir. Kur’ân kozmoloji, tıp; ahlak, tarih, dil ve hukuk konularında Arapların bilgi ve uygulamalarını (ma’hud) esas almıştır.”²⁵³ Şâtıbî İslam’ın temel bir özelliği olarak kabul edilen miras taksiminin bile Arap örfüne dayandığını seleflerinin açıklamalarına dayanarak ifade etmektedir.²⁵⁴ Böyle bir iddia ise Kur’ân ile nüzul döneminin olgusal gerçekliği arasındaki ilişki konusunda “Bize Kur’ân’ın ‘mutlak’ olmadığı; onun ilke bazında değil, konjonktür üzerinden konuştuğu şeklindeki bir tasavvurun -tarihsel gerçeklikle örtüşmesi ve mantıksal tutarlılığı sorunları bir yana- en azından ‘türedi’ olmadığını işaret etmektedir.”²⁵⁵ Bu durumda Kur’ân, Yüce Allah’ın tarih içerisindeki vahiylerinin hepsinin semavi bir Ana Kitap’tan (Ümmü’l-kitab) geldiğini söylemekte ve kendisini de Allah katındaki bu kitabın Arabî tezahürü olarak takdim etmektedir. Böylece ilahi kelam Muhammedî vahiyle Arabî bir kalıba dökülmüş ve muhatap aldığı Araplarla canlı ve güncel bir ilişki kurmuştur. Şâtıbî’nin buradaki “Arabi” nitelemesi sadece Kur’ân’da kullanılan dille ilgili teknik bir niteleme olarak görülemez; bu bütünüyle Arap realitesine delalet eden bir niteleme olarak değerlendirilebilir.

Kur’ân-ı Kerim’in içerdiği hükümlerin Arap örfünden ibaret olduğunu ileri süren bu yaklaşım sahipleri şöyle demişlerdir: “Hukuki kurallara ilişkin yüzlerce ibka, ikmal ve ıslah örneği

²⁵⁰ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), İbrahim 14/4, 3. dipnot.

²⁵¹ İbrahim 14/4.

²⁵² Bk. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber’in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019).

²⁵³ Şâtıbî, *Muvafakat*, çev. M. Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), II, 77 vd.

²⁵⁴ Şâtıbî, *a.g.e.*, 75 vd.

²⁵⁵ Ömer Özsoy, “Kur’ân ve Tarihsellik Tartışmalarında Gözden Kaçırılanlar”, *Tezkire, Vadi Yayınları: Derleme-Dizisi*, sy. 11-12 (1997): 72.

bulmak mümkün iken naslarla ilga edilen uygulamalar içki, kumar, riba ve fuhuş gibi birkaç konuyla sınırlıdır. Kaldı ki, İslam öncesi Arap kültüründe kisas, kasâme ve diyet gibi cezalar mevcut idi. Keza vahyin nazil olduğu dönemin Arap toplumunda namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi ibadetler de biliniyordu. Kur'ân'daki birçok ayete konu olan nikah, talak, iddet, zihar ve lian da İslamiyet'ten önce mevcut idi. Bunların hiçbirisi İslam'la birlikte ortaya çıkmadı. Kur'ân bütün bu uygulamalara Allah'a kulluk temelinde dini-ahlaki bir boyut kattı."²⁵⁶ Aynı şekilde, Arap toplumunda "gusül, abdest, namaz, zekât, sadaka, oruç, itikaf, umre, hac (hacılara su dağıtma/sikâye), yemek dağıtma (rifade)), kurban, üç talakla boşama, hirâbe sucunu işleyen eşkiyanın idam edilmesi, hırsızlık sucunu işleyeninin elinin kesilmesi mevcuttu."²⁵⁷

Tarihselci yaklaşımı benimseyenlerin getirdikleri bu deliller doğru olmakla birlikte, bu yaklaşım sahipleri tarih bakımından Cahiliye döneminden daha geriye gitmedikleri için muhtemelen Kur'ân'ın evrenselliğine delil sayılabilecek yukarıda zikredilen olaylar onun tarihselliğine bir karine olarak getirilmiştir. Zira bazı Arap örflerinin Kur'ân tarafından devam ettirilmesinin asıl sebebi, onun İbrahimî şeriatın devamı ya da kalıntısı olmasındandır. Nitekim bu örfleri Yahudiler ve Hristiyanlar da uygulamaktaydılar. Kendisine İbrahim'in yoluna uyması emredilen Hz. Peygamber (s.a.v.) de İbrahimî şeriatı yaşatmıştır. İslam'ın kendisinden önceki şeriatlara karşı tutumunu ve bu tutumun sebeplerini bilmek, onun Hz. İbrahim'in "Haniflik Dini" ile irtibatını bilmeye, İslam'ın tasarruflarında Hz. İbrahim'i bir mihenk taşı olarak aldığı kabul etmeye götürür. Bu sebeple de gerek Kur'ân'ın gerekse sünnetin sırf "Cahiliye örf ve adetlerinden ibaret olmadığını, bunların Hz. İbrahim'in dininden orijinal vasfıyla kalanları ile insanlığın ve toplumun yararına bulunduğu hususları muhafaza ve tasvip ettiğini, şirke bulaşıp dejenerasyona uğrayarak tahrif edilmiş olanlar ile sonradan uydurulup Tevhit dinlerinde ortak olan prensiplere aykırı olanları ilga ettiğini söyleyebiliriz."²⁵⁸ Nitekim bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "*O, Nuh'a buyurdıklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsa'ya buyurdularımızı size din kıldı ki, o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir.*"²⁵⁹ "*İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz.*"²⁶⁰

²⁵⁶ Mustafa Öztürk, "Kur'ân'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti", *İslâmî İlimler Dergisi* 1, sy. 2 (2006):76.

²⁵⁷ Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 15-16.

²⁵⁸ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan Yayınevi, 1996), 501.

²⁵⁹ eş-Şûrâ 42/13.

²⁶⁰ el-En'am 6/83.

1.2.2.3. Tedricilik İlkesinin Esas Olduğu

Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği şer'î hükümlerin tümüyle tarihsel olduğunu ileri sürenlerin önemli delillerinden biri Kur'ân'da tedricilik ilkesinin esas olduğu, bu ilkenin de onun içerdiği hükümlerin geçici ve tarihsel olmasını gerektireceği iddiasıdır. Bu iddia lehinde getirilen en meşhur örnek içkinin (hamr) içilmesinin belirli bir süreç içerisinde tedricî olarak yasaklanmış olmasıdır.²⁶¹

Tarihselcilerin bu anlayışlarının temelinde, Kur'ân'da birtakım ayetler (hükümler) gelmeden önce içki içmek (hamr) gibi bazı eylemlerin haram olmadığı yani Hz. Peygamber'le birlikte sıfırdan ve ilk baştan yeni bir din inşa edildiği düşüncesinin yattığı söylenebilir. Halbuki bu fikrin aksine, Yüce Allah Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sadece son elçi ve kendisinden önceki Hz. Adem'den (a.s.) beri gelip geçmiş bütün nebilere devamı olduğunu ve görevinin de kendisinden önce gelen bu elçilerin yoluna uymak olduğunu bildirmiştir.²⁶² Bu yüzden Hz. Peygamber Medine döneminde kible olarak Kabe'ye dönmesini emreden naslar gelinceye kadar son nebi Hz. İsa'nın (a.s.) kiblesine yani Kudüs'e doğru namaz kılmıştır.²⁶³ Bu konuda

²⁶¹ Roger Garaudy, *Entegrizm*, çev. K. B. Çileçöp (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), 96. Bilindiği üzere Yüce Allah içkiyi Kur'ân'da dört aşamada yasaklamıştır. Bu aşamaların ilkinde hangi ürünlerden içki ürettikleri tespitinde bulunulmuş ve şöyle denmiştir: "Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır" (en-Nahl 16/67). İkinci adımda içkinin faydası yanında zararı da bulunduğu Arapların tasavvur dünyasına yerleştirilmektedir: "Rasûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: "Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar için birtakım faydalar da vardır; fakat günah ve zararları faydalarından daha büyüktür" el-Bakara 2/219. Üçüncü aşamada Yüce Allah sarhoşken namaz kılmayı yasaklayarak sabah namazı ile yatsı arasında içkiyi menetmektedir: "Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır." en-Nisa 4/43. Dördüncü ve son aşamada ise içki şeytan işi pislik olarak nitelenmiş ve içki içmek haram kılınmıştır: "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?" el-Maide 5/90-91.

²⁶² Bu konuda şu ayetlere bk. "İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin rabbin hikmet sahibidir, her şeyi bilmektedir. Biz ona İshak ve Ya'küb'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyüb'u, Yusuf'u, Mûsâ'yı ve Harun'u doğru yola iletmistik. Biz, iyileri böyle ödüllendiririz. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (doğru yola iletmistik). Hepsi de iyilerden idi. İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık. Onların atalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını, evet onları da seçkin kıldık ve dosdoğru yola yönelttik. İşte bu, Allah'ın hidayetidir; O, bununla kullarından dilediğini doğru yola ulaştırır. Eğer onlar Allah'a ortak koşsalardı yapageldikleri iyi şeyler elbette boşa giderdi. Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şimdi onlar bu söylenenleri inkâr ederlerse muhakkak ki yerlerine, bunları inkâr etmeyecek bir topluluk getiririz. İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu hâlde onların rehberliğine uy. De ki: "Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir." el-En'am 6/83-91; eş-Sura 42/13.

²⁶³ Mekke'deyken hem Kudüs'e hem Kabe'ye doğru namaz kılan Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman Kudüs'e yöneldiğinde Kâbe arkasında kaldığı için bu durumdan dolayı üzüntü duymuş, bunun üzerine şu ayet nazil olmuştur: "Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir." el-Bakara 2/144. Bu yüzden Musa Carullah Bigiyev şeriatı önce sünnetin belirlediği, Kur'ân'ın ise onu daha sonra tasdik ettiğini savunmuştur. Bk. Musa Carullah Bigiyev, *Kitabu's-Sünne* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 8.

başka bir örnek olarak da abdest ayeti gösterilebilir. Medine döneminde Mâide suresinin 6. ayeti gelmeden önce Hz. Peygamber abdestle namaz kılmış ve bu konuda kendisinden önce gelmiş olan ilahi dinlere uymuştur.²⁶⁴

Tarihselciliği savunanların içki yasağının belirli aşamalardan sonra yasaklandığına dair görüşleri doğru olmakla birlikte, bu süreci onlar gibi “nesih” olarak nitelemek yerine içki yasağının uygulanmasına yönelik bir eğitim ve öğretim süreci olarak kabul etmek bize göre tercihe şayan gözükmemektedir. Zira içkinin haram kılınmasıyla ilgili aşamalar dikkatle incelendiği zaman söz konusu ayetler arasında gerçek bir çelişkinin (nesh) bulunmadığı görülecektir. Ayrıca, nesih konusunun da tarihselcilerin ileri sürdüğü gibi Kur’ân-ı Kerim’de bulunan bütün şer’î hükümlerin tarihsel olduğu iddiasını destekleyen bir delil olmaya elverişli bulunmadığını göstermek için nesih konusuna kısaca değinmek istiyoruz:

Nesih sözlükte “bir şeyi kaldırmak, izale etmek, gidermek, uzaklaştırmak, yerinden ayırmak, silmek, bozmak, iptal etmek, değiştirmek, kopyasını çıkarmak, kaydetmek, nakletmek, bir şeyi kendisinden sonra gelen bir şeyle bertaraf etmek” gibi pek çok anlama gelmektedir. Mesela, güneşin gölgeyi, gölgenin güneşi, ihtiyarlığın gençliği bertaraf edip gidermesi (neshetmesi) gibi. Bu durumda nesih bazen “yok etmek”, bazen “var etmek”, bazen de her iki anlamda kullanılabilir. Bir kitabın neshi ise, “onun olduğu gibi kopyasını çıkarmak, bir nüshasını yazmak” demektir. Bu durumda birinci nüshayı bertaraf etmek gerekmez, aksine onun bir benzerini başka bir yerde var etmek mümkündür; mührün yazısını birçok mührün mumuna çıkarmak gibi.²⁶⁵

Nesih İslam ilimlerinde bir terim olarak en genel anlamıyla “Bir hükmün geçerliliğinin sona erip başka bir hükümlerle değiştirilmesi” şeklinde tarif edilebilir.²⁶⁶ Fıkıh usulcileri ise genel olarak neshi “şer’i bir hükmün daha sonra gelen başka bir şer’i delil ile kaldırılması”²⁶⁷ şeklinde tanımlamışlardır.

Neshin varlığını kabul edenler onun ilahi vahiyler arasında veya bir ilahi vahyin kendi içerisinde gerçekleşebileceğini söylemişlerdir. Bu çerçevede nesihle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmuştur: “*Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır (nesh eder) veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki*

²⁶⁴ Bazı rivayetlere göre, Ebu Zer risaletten üç sene önce namaza başlamıştır. Bk. Müslim, *Sahih*, “Ebu Zerr’in Faziletleri”, 189. Ebû Sufyan Bedir savaşındaki mağlubiyetin intikamını alana kadar gusletmeyeceğine ant içmiştir. Bk. İrfan Aycan, “Ebu Sufyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 231. Abdest ayetindeki bizim şeriata mahsus özelliğin ayaklara mesh etmek ve teyemmüm izni olduğuna dair bk. Buhari, *Sahih*, “Hudud”, 66.

²⁶⁵ Râgıb el-İsfehani, *Müfredat*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), II, 685-686. نسخ kökünden kelimeler Kur’ân’da 4 yerde geçmektedir. Bunlar için bk. el-Bakara 2/106, el-A’raf 7/154, el-Hac 22/52, el-Casiye 45/29.

²⁶⁶ Muhammed Ali Sabuni, *Et -Tibyân fi Ulûmi’l- Kur’an*, çev. Y. Güngör (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2015), 87-88.

²⁶⁷ Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 144.

*Allah her şeye kadirdir.*²⁶⁸ “Buradaki 106. ayette geçen “ayet” kelimesi, bir önceki ayetin işaretiyle “risalet” veya “peygamberlik” anlamına gelmekte, dolayısıyla iddia edildiği gibi buradaki nesh Kur’ân’daki bir ayetin hükmünün başka bir ayetle değiştirilmesi manasına gelmemektedir. Esasında buradaki “ayet” kelimesi “Kur’ân cümlecisi” demek değildir. Çünkü 105. ayette tartışılan konu kitap ehlinden kafir olanlar ile müşriklerin Müslümanlara Yüce Allah katından daha hayırlı bir şeyin yani yeni bir risâletin verilmesini istememeleridir. Klasik tefsir ve usul kitaplarında nesih olduğu iddia edilen “kıblenin değiştirilmesi”²⁶⁹, “eşi ölen bir kadının eşinin evinde kalış süresi”²⁷⁰, “savaşlardaki müminlerin sayısı”²⁷¹ ve “Hz. Peygamber ile görüşmede sadaka (necvâ) takdimi”²⁷² gibi örneklerin adı geçen inkârcılar için hiçbir anlamı yoktur. Aslında bu konular Kur’ân’ın alternatif sunma sisteminin veya bazı hükümlerin bazı özel şartlara tahsis edilmesinin birer örneği olarak algılanmalıdır. Bunların hiçbirisi kitap ehlinden kafir olanları ve müşrikleri ilgilendirmemektedir. Dolayısıyla mesele Kur’ân’da herhangi bir ayetin hükmünün bir başka ayetle kaldırılması değil, yeni bir elçilik görevi verilmesi veya önceki dinlerdeki bazı hukuki düzenlemelerin Kur’ân’da kaldırılabilceğinin haber verilmesidir. Ayetin sonunda Yüce Allah’ın kudret sıfatının hatırlatılması, ayetteki neshten maksadın Kur’ân ayetleri arasındaki bir hükmün iptali olmadığını da ortaya koyar mahiyettedir. Medine döneminin ilk suresi olan Bakara suresinde iddia edildiği türden bir hükmün iptalini gerektirecek bir tecrübe de henüz yaşanmamıştı ki, onunla ilgili bir hükmün iptali söz konusu olsun. “*Biz, bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman*”²⁷³ ayetinde kastedilen tebdil de ayetin yer aldığı konu bütünlüğü dikkate alındığında, tıpkı Bakara 2/106’da olduğu gibi bütünüyle risalet anlamında bir değişimi ifade ettiği, zaten Mekke döneminde inen bir sure olduğu için de bu tür surelerde vahiy içerisi bir nesih söz edilmesinin mümkün olmadığı anlaşılır.”²⁷⁴ Ancak Kur’ân-ı Kerim’in eski şeriatları ya aynısıyla ya daha hayırlısıyla veyahut da bedelsiz olarak neshetmesi her zaman mümkündür.²⁷⁵ Bu hususa işaret eden pek çok ayet-i kerime vardır.²⁷⁶

İlahi vahiyler yani Kur’ân-ı Kerim ile önceki ilahi kitaplar arasında “iptal etmek, izale etmek, kaldırmak, yeni bir nüshasını ortaya koymak” anlamlarında bir nesih işlemi bütün İslam alimlerinde kabul edilmekle beraber, bizzat Kur’ân-ı Kerim’in içinde hele hele “iptal etmek,

²⁶⁸ el-Bakara 2/106.

²⁶⁹ Bu konuda bk. el-Bakara 2/144.

²⁷⁰ Bu konuda bk. el-Bakara 2/224, 240.

²⁷¹ Bu konuda bk. 8/65-66.

²⁷² Bu konuda bk. 5/101; 9/61; 33/53; 58/12-13.

²⁷³ en-Nahl 16/101.

²⁷⁴ Mehmed Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân-ı Kerim Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), ن س خ maddesi, 799.

²⁷⁵ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), Nahl suresi, 101, ayetin 126. dipnotu.

²⁷⁶ Bu konudaki ayetler için bk. el-Bakara 2/105-106; er-Rad 13/36-39; en-Nahl 16/101.

izale etmek, kaldırmak” anlamlarında bir neshin varlığı hususu onlar arasında geniş tartışmalara sebep olmuştur. Kur’ân’ın kendi bünyesi içinde neshi reddedenler nesih aklen câiz olmakla beraber Kur’ân-ı Kerim’de bilfiil vaki olmadığını; Kur’ân’da nesih meselesinin İslâm akidesiyle ilgili olmayıp sadece tefsir ve usul ilimlerinde bir teori (mezhep) olduğunu, mensuh ayetlerden maksadın Tevrat ve İncil’deki yani eski şeriatlardaki hükümler olduğunu, Kur’ân-ı Kerim’deki şu veya bu ayetin şu veya bu ayeti neshettiğine dair bir sarahatin bulunmadığını, neshin vuku bulduğuna delalet Hz. Peygamber’den (s.a.v.) gelen ve üzerinde ittifak edilen (muttefakun aleyh) bir hadisin olmadığını, ahâd rivayetle Kur’ân-ı Kerim’in ayetleri ispat olunamayacağı gibi inkâr da olunamayacağını, bu sebeple de “el-Fâtiha” ile “el-Muavvizetân” surelerinin Kur’ân-ı Kerim’e dahil olmadığına dair çeşitli rivayetlerin nazarı itibara alınamayacağını söylemişlerdir.

Kur’ân-ı Kerim’de iki ayetin birbiriyle çeliştikleri için “iptal, izale ve ref anlamında” neshedildikleri iddialarına karşı getirilen bu deliller bize de isabetli gözükmektedir. Kaldı ki, usulde ve tefsirde “nesh doktrini”ni benimseyenler de Kur’ân’daki mensuh ayetlerin sayısı üzerinde tam bir ittifak sağlayamamışlardır. Bazı alimler bunların sayısının 200 veya daha fazla olduğunu söylerken, bazıları mensuh ayetlerin sayısını beşe kadar indirmişlerdir.²⁷⁷ Nesihle ilgili yapılan teorik tartışmalar ve mensuh ayetlerin sayısı ile ilgili olarak ortaya çıkan bu durum ise Kur’ân-ı Kerim’deki bütün şer’î hükümlerin tarihselliğini savunanlar için neshin kullanışlı bir delil olmadığını göstermektedir.

1.2.2.4. Nasların Esbâb-ı Nüzulleriyle Kayıtlı Oldukları

Bütün şer’î hükümleri tarihsel addeden görüş mensuplarının öne sürdüğü delillerden biri de nasların birtakım sebeplere (esbâb-ı nüzul) dayalı olarak nazil olmuş olmalarıdır. Bu görüş sahiplerine göre, Kur’ân’da tepeden inme (dikey) değil, vakıya cevap veren (yatay) bir nüzul söz konusu olup beşerin ihtiyaç ve gereksinimleri onu yeryüzüne davet etmiştir.²⁷⁸ Bu itibarla da Kur’ân aslında sorulan sorulara verilen bir cevaptan ibarettir.²⁷⁹ Dolayısıyla da Kur’ân-ı Kerim kıyamete kadar geçerli olacak hükümler indirmek yerine Arap Yarımadası’nda 23 sene zarfında birtakım sorunlara çözümler getirmiştir ve bu yüzden de söz konusu hükümler sadece o tarihe mahsustur.

Tarihselcilerin bu delillerine karşı, nazil olan her ayet hakkında birebir olarak özel bir sebep-i nüzulün mevcut olmadığı itirazı yapılabilir. Zira Kur’ân-ı Kerim’in yaklaşık 6000 ayetinde Vâkidî’ye göre sadece 600, Suyûtî’ye göre ise 800 ayetin sebep-i nüzulü hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır.²⁸⁰ Ayrıca, bu sebeplerden birçoğunun sübut değeri hakkında

²⁷⁷ İsmail Cerrahoglu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 125-127.

²⁷⁸ Hilmi Karaağaç, *Hasan Hanefî’nin Kelam İlmini Yenileme Projesi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008), 54.

²⁷⁹ Fethi Ahmet Polat, “Kur’an’a Yaklaşımlar” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000), 42.

²⁸⁰ Bk. Suyûtî/Vâkidî, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.). Bu eserde Suyûtî’nin arapça metni türkçe tercümesiyle birlikte yer alırken, kitabın sonuna Vâkidî’nin arapça metni eklenmiştir.

ihtilaflar bulunduğu gibi, aynı ayet hakkında da birbiriyle çelişen çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Öte yandan, Yüce Allah'ın Nuh'a (a.s.) farz kıldığı dini Hz. Peygamber'in ümmetine de farz kıldığını belirtmesinden²⁸¹, sebep-i nüzulle ilgili meydana gelen olaylar olmasaydı da ilgili helal ve haram hükümlerin yine de nazil olacağı anlaşılır. Aynı şekilde, Kur'an-ı Kerim'de domuzun yasaklanmasının²⁸² sebebi İslam'ın ilk muhatapları olan Mekkelilerin domuz yeme alışkanlıklarının olması değildir. Yine ne Mekke'de ne de Medine'de eşcinsellik toplumsal bir sorun olmadığı halde Kur'an'da çok ayrıntılı bir şekilde anlatılarak yasaklanmıştır.²⁸³

Bu arada sebep-i nüzul konusunda bazı kişiler Mekke'de inen ayetlerin evrensel, Medine'dekilerin ise tarihsel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüş sahiplerine göre ahlaki değerlerle ilgili emirler Mekke'de nazil olmuş evrensel normlardır; Medine'deki spesifik hükümler ise o zaman yaşayan Araplara mahsustur.²⁸⁴

Bu iddiaya karşı ise, devlet ve toplumsal hayatla ilgili hükümlerin henüz Mekke'de nazil olmadığı, burada gerekmesi halinde söz konusu meseleler hakkında önceki şeriatlardaki genel hükümlerin hâlâ geçerli bulunduğu ve nesh edilmediği sürece onların uygulandığı (mesela, Kible, abdest, gusül, on emir vb.) cevabı verilebilir.

Sonuç olarak bazı nasların birtakım özel sebepler üzerine nazil oldukları bir gerçektir.²⁸⁵ Ancak her ayet hakkında onun nazil olmasını gerektirecek bir sebep bulunmadığı gibi, özel bir sebep üzerine nazil olan ayetlerin hükmü de söz konusu özel sebeple kayıtlı ve sınırlı değildir ve -daha önce de geçtiği üzere- sebebin hususuna değil, hükmün umumi olduğuna itibar edilir. Dolayısıyla, sırf esbâb-ı nüzule dayanarak Kur'an-ı Kerim'deki bütün şer'i hükümlerin tarihsel olduğunu ileri sürmeyi isabetli bir yaklaşım olarak görmüyoruz.

1.2.2.5. Kur'an'ın Hüküm Koyma Tarzının Tarihsel Anlayışı Çağrıştırdığı

Kur'an-ı Kerim'deki şer'i hükümlerin bütünüyle tarihsel olduğunu savunanlar Kur'an'ın şer'i ahkam konusunda son noktayı koymadığını, sadece ilgili konu hakkında hangi yönde ilerlenmesi gerektiğine dair ilk adımı attığını ve hükmün ucunu açık bıraktığını, böyle bir üslubun ise söz konusu hükümlerin tarihsel olduğu anlamına geleceğini ileri sürmüşlerdir.

²⁸¹ eş-Şura 42/13.

²⁸² Bu konudaki ayetler için bk. el-Bakara 2/173; el-Maide 5/3; el-En'am 6/145; en-Nahl 16/115.

²⁸³ Bu konudaki ayetler için bk. Kaf 50/13; eş-Şura 26/160-175; en-Neml 27/54-58; el-A'raf 7/80-84; Sad 38/13; el-Kamer 54/33-39; es-Saffat 37/133-138; Hud 11/69-89; el-Hicr 15/59-77; el-En'am 6/86; el-Enbiya 21/71-75; el-Ankebut 29/26-35; el-Hacc 22/43; et-Tahrir 66/10.

²⁸⁴ Bu iddia hk. bk. Mahmoud Mohamed Taha, *İslam'ın İkinci Mesajı*, çev. B. Baysal (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2008), 124 vd.; Ömer Mahir Alper, "Mahmud Muhammed Taha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 370.

²⁸⁵ en-Nisa 4/11; el-Ahzab 33/37, 53; el-Mümtehine 60/12; et-Tahrir 66/1 vd.

Söz konusu iddia sahipleri bu konuda kölelik ve miras hukuku²⁸⁶ başta olmak üzere bazı konularla ilgili ayetleri delil getirmişlerdir.

Ne var ki, tarihselci yaklaşımın bu iddialarının aksine, toplumda mevcut olan kölelerin ölmeleri beklenmeden Kur'ân-ı Kerim'de onları özgür bırakmanın birçok yolu yürürlüğe sokulmuş, ayrıca insan kaçırıp satmak²⁸⁷, özellikle faiz yüzünden borçlananları²⁸⁸ ve savaş esirlerini²⁸⁹ köleleştirmek gibi yeni köle edinme yolları tamamen yasaklanmıştır. Mesela, zekâtın sarf yerlerinden biri köle azat etmektir²⁹⁰ ve bazı mezheplere göre zekât verilecek malın 1/8 miktarı mutlaka köleleri özgürlüğe kavuşturmak için harcanmak zorundadır. Ayrıca ziharda²⁹¹, yalan yere yemin etmekte²⁹² ve taksirli adam öldürmelerde²⁹³ bir köleyi azat etmek kefarete olarak teşri kılınmıştır. Bunun yanında köle ile efendisi arasında azat anlaşması (kitâbet anlaşması)²⁹⁴ yapma imkânı getirilmiştir. Yine köle azadı en büyük sevap işlerden biri olarak sayılmıştır.²⁹⁵ Dolayısıyla, kölelikle ilgili bütün ayetler köle edinme yollarını konu edinmeyip yalnızca mevcut kölelerin haklarını korumaya, iyileştirmeye ve yeni köle edinme yollarını kapatmaya yöneliktirler.

Tarihselci yaklaşım sahipleri miras hukukuyla ilgili Cahiliye döneminde kadının mirastan herhangi bir pay almadığını hatta kadının herhangi bir malının olmadığını, İslam geldikten sonra ise kadına başta erkeğin yarısı verildiğini ve insanlar medenileştikçe eşit oranda pay alması kapısının açıldığını ileri sürmüşlerdir.²⁹⁶

Ne var ki, Nisâ suresinde ana-babanın bıraktıklarından erkeklere de kadınlara da bir pay ayrıldığı belirtilerek şöyle denmiştir: *"Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine ana-babanın ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan belli pay (nasîben mafrûda)."*²⁹⁷ Şayet mirasla ilgili hükümler sadece miladi yedinci yüz yıl Araplarına indi ve yalnızca bu konuda ilk adımı attı ise, o zaman Cahiliye döneminde mala sahip olmayan anne bu ayetlere göre neyi çocuklarına bırakmaktadır? Bu durumda Cahiliye döneminde de annenin (kadının) malının olduğu ve öldükten sonra akrabalarına bıraktığı anlaşılmaktadır. Nisâ suresi 11 ve 12. ayetlerden de anlaşıldığı üzere, kadın her

²⁸⁶ Bu konuda bk. en-Nisa 4/3, 11.

²⁸⁷ el-Enfal 8/7.

²⁸⁸ el-Bakara 2/180, 278-279.

²⁸⁹ Muhammed 47/4.

²⁹⁰ et-Tevbe 9/60.

²⁹¹ el-Mücadele 58/3.

²⁹² el-Mâide 5/89.

²⁹³ en-Nisa 4/92.

²⁹⁴ en-Nûr 24/33.

²⁹⁵ el-Beled 90/11-16.

²⁹⁶ Fazlur Rahman, *İslami Yenilenme Makaleler II*, çev. A. Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 138-139.

²⁹⁷ en-Nisâ 4/7.

durumda erkeğin yarı hissesini almamakta ve farklı hallerde farklı oranlarda hisseler almaktadır. Dolayısıyla, miras hukukunda kadınların hissesiyle ilgili olarak tarihsel yaklaşımı benimseyenlerin görüşleri kendi iddialarını ispata yetecek kuvvette gözükmemektedir.

1.2.2.6. İçtihat Yetkisinin Kabul Edilmesi

Kur'ân-ı Kerim'in hukukî hükümlerinin bütünüyle tarihsel olduğunu savunanların getirdikleri delillerden biri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahabenin içtihat yetkisine sahip olmasıdır. Çünkü içtihadın hataya da isabete de ihtimali vardır ve böylesine zanni bir yolla konulan hükümlerin ise bütün zaman ve mekanları kapsayacak derecede evrensel olmaları düşünülemez. Bu iddianın sahipleri Hz. Ömer'in düşüncesi üzerine gelen ve "muvafakât-ı Ömer"²⁹⁸ adıyla anılan çeşitli meseleleri örnek göstermişlerdir.²⁹⁹

Ne var ki, tarihselci yaklaşımı benimseyenlerin bu delilleri iddialarını ispat için delil olmaya uygun gözükmemektedir. Çünkü Hz. Ömer'in düşündüğü doğrultuda çeşitli ayetlerin gelmiş olmasından, başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere hiç kimsenin bazı meseleleri kendi kendisine çözmesine izin verilmediği ve vahyin beklenmesi gerektiği de anlaşılabilir. Mesela, ifk hadisesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) konuyla ilgili bir ay vahiy beklemek zorunda kalmıştır. Onun zihar konusunda hüküm isteyen Havle bint Selebe'ye verdiği cevaplar yani içtihadî kararlar da Mücadele suresindeki ilgili ayetlerle düzeltilmiştir. Ayrıca, usul-i fıkah bilgileri İslam'da içtihat yetkisinin kurucu/inşaî tarzda bir hüküm koyma/icat etme veya var olan ilahi hükümü iptal etme/kaldırma gücü vermediğini, onun sadece Allah'ın mevcut ilahi hükümleri (ayetler) doğrultusunda yeni birtakım meselelere çözümler sunmak ya da bu meseleler hakkında Şâri'in naslarda mündemiç bulunan rızasına uygun bir sonuca ulaşmak olduğunu söylemişlerdir. Bu çerçevede Hz. Peygamberin (s.a.v.) içtihadı da onun Kur'ân'ı açıklama ve yorumlama (tebyin) faaliyetinden ibarettir.

1.2.2.7. Ezmânın Tagayyürü ile Ahkâmın Tagayyür Edeceği

Kur'ân-ı Kerim'in hukukî hükümlerinin bütünüyle tarihsel olduğunu savunanlar Mecelle'nin 39. Maddesinde ifadesini bulan "Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz" (Zamanın değişmesi ile hükümlerin de değişeceği inkâr edilemez) prensibini iddiaları için bir delil olarak ileri sürmüşlerdir. Çünkü zaman ve mekânın, hal ve şartların değişmesi ile hükümlerin de değişmesi gerektiği ilkesi aslında bütün hukuki hükümlerin de tarihsel olduğunun bir delilidir.

²⁹⁸ Muvafakât-ı Ömer konusunda bk. Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 46.

²⁹⁹ Mustafa Öztürk, "Kur'an'ı Anlamada Tarihselciliğin İmkân, Sınır ve Sorunları". *Kur'an'ı Anlama Yolunda: Kuramer Konferansları 1* (2017), 257.

Ne var ki, ezmânın değişmesiyle değişebilecek olan hükümler tarihselci yaklaşımı savunanların zannettikleri gibi sübutu kati olan Kur'ân-ı Kerim'deki ebedi ve evrensel olduğu belirtilen hükümler değil, sadece ictehadî hükümlerdir.

Söz konusu yaklaşımı benimseyen kişiler bu delilleriyle ilintili olarak *لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ* "Sürelî her şeyin bir kaydı/kitabı vardır" ayetinde³⁰⁰ geçen "kitab" kelimesine "hüküm" anlamı vererek her zaman/dönem için bir "hüküm" olduğunu söylemişler ve bundan hareketle Kur'ân'daki hükümlerin de belirli bir müddet için geçerli olduğunu iddia etmişlerdir.³⁰¹

Bu ayete bir bütün olarak bakıldığı zaman onun baş tarafında Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v.) önce elçiler gönderdiği ve onların evlendikleri, çocukları olduğu ve Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamberin bir mucize getiremeyeceğinden bahsedilmiş ve her kitabın bir süresi olduğu belirtilmiştir. Söz konusu ayette Yüce Allah her risalet dönemi için bir ecel/süre öngördüğünü, geçmiş risaletlerin dönemlerinin son bulduğunu ve onları gönderenin de kendisi olduğunu, dolayısıyla onların hükümlerine son vermenin de kendisine ait bir yetki olduğunu, ancak bunu yaparken katında mevcut bir kitap (plan-program) dahilinde yaptığını ifade buyurmuştur. Müfessir İbn Kesir bu ayette kastedilen hususun Kur'ân'ın geçmiş risaletleri neshetmesi olduğunu söylemiştir.³⁰²

1.2.2.8. Kur'ân'da Bütün Suçlar İçin Cezalar Öngörülmediği

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin bütünüyle tarihselliğini savunanlar Kur'ân'da bütün suçlar için cezalar öngörülmediğini, bu hususun ise ondaki hükümlerin tarihsel olduğu anlamına geleceğini ileri sürmüşlerdir. Tarihselcilerin bu delilleri Fransız Müslüman aydınlarından Roger Garaudy'nin şu görüşlerinden mülhem olduğu söylenebilir: Roger Garaudy Allah'ın mesajında her ne kadar bir devamlılık söz konusu ise de bu mesajın içinde gelen "kanun" ve "şeriat"ın (Allah'a götüren yol)³⁰³ tamamen ayrı şeyler olduğunu, "yol" (şeriat) evrensel maneviyatken, "kanun" yani evrensel olan gayeye ulaşmak için gerekli olan "vasıtalardan" ise tarihsel olduğunu ileri sürmüştür.³⁰⁴ "Kur'ân'ın %95'den fazla bir bölümü Allah'ın rızasını kazanmak için edinilmesi gereken gayeleri yani şeriat kısmını işler" diyen Garaudy sözlerine şöyle devam eder: "6000'den fazla ayetin yalnızca 80'i kanun niteliğindeki hukukî kararları ihtiva eder ve bunlar içerisinde de cezalandırma konusunda yalnızca 5 cezaya (hırsızlık, ırza tecavüz, iftira, şakîlik ve adam öldürme) rastlanmaktadır; dolayısıyla

³⁰⁰ er-Ra'd 13/38.

³⁰¹ İlhamî Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 94.

³⁰² İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'il Azim* (Ürdün: Mektebetü'l Menar, 1990), II, 474; Recep Demir, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 37-38.

³⁰³ el-Maide, 5/48.

³⁰⁴ Roger Garaudy, *Entegrizm*, çev. K. B. Çileçöp (İstanbul: Pınar Yayınları 2005), 92.

mümini Allah nezdinde makbul kılan yolu, şeriati şu birkaç ayete indirgemek ifrattan başka bir şey değildir.”³⁰⁵

Bu açıklamalara göre, Garaudy için Kur’ân dinî ve ahlaki bir çağrıdır, hukukî bir kanun kitabı değildir. Roger Garaudy hırsızlık suçuna karşı uygulanan el kesme cezasının tarihsel olduğuna dair Hz. Ömer’in kıtlık döneminde bu cezayı askıya almasını delil getirmiş ve bu konuda peygamberin örneğini takip ettiğini savunmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) bir buğday tarlasından birkaç başak çalıp yakalandıktan sonra elbiseleri alınıp dövülen bir adamı cezalandırmak yerine mal sahibine şöyle demiştir: “O bir cahildi ve sen onu eğitmedin, karnı açtı ve sen onu doyurmadın. Elbiselerini geri ver ona.”³⁰⁶ Ayrıca Allah’ın resulü ona bir ölçek buğday verdirdi.”³⁰⁷

Ne var ki, burada ileri süren Kur’ân’da bütün suçlar için cezalar öngörülmediği iddiası yanıltıcı bir iddiadır. Çünkü Kur’ân-ı Kerim ceza hukukuyla ilgili olarak öncelikle genel bir çerçeve çizmiş ve cezaların ilkelerini belirlemiştir. Bundan sonra söz konusu bu ilkeler doğrultusunda örnekleme cezaların nasıl olması gerektiğini göstermiştir. Çünkü son vahiy olan Kur’ân-ı Kerim kıyamete kadar bütün zamanlar ve mekanlar için geçerli olacağından onun kazuistik bir yapıya sahip olması beklenemez. Bu yüzden Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de nebilerine sadece kitabı değil, aynı zamanda hikmeti de verdiğini bildirmektedir.³⁰⁸ Hikmet ise Kitap’tan hüküm çıkarma melekesidir. Bu çerçevede mesela, cezaların genel ilkeleri Kur’ân’da belirlenmiş ve böylece cezanın hukukiliği/şer’iliği meselesi halledilmiştir. Bu konuda şu ayetleri örnek olarak verebiliriz:

*“Merkezinde halka ayetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe rabbin memleketleri helâk etmez. Biz, ülkeleri ancak halkı zulümde ısrar edince helâk ederiz.”*³⁰⁹

*“Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.”*³¹⁰

³⁰⁵ Roger Garaudy, *a.g.e.*, 93.

³⁰⁶ Ebu Davud, *Sünen*, “Cihad”, 144.

³⁰⁷ Roger Garaudy, *a.g.e.*, 98

³⁰⁸ Bu konuda bk. el-Bakara 2/151. *“Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”* Al-i İmran 3/81. *“Allah peygamberlerden, “Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz” diyerek söz almış, “Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?” dediğinde “Kabul ettik” cevabını vermişler; bunun üzerine “O halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim” buyurmuştu.”.* en-Nisa 4/54. *“Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlık bahsettik.”*

³⁰⁹ el-Kasas 28/59.

³¹⁰ el-İsra 17/15.

“De ki: “Allah’ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?” De ki: “Onlar dünya hayatında müminlere yarasır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.”³¹¹

“Allah size sadece murdar eti (meyte), kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir).”³¹²

“Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah’tan başka bir dost da bir yardımcı da bulamaz.”³¹³

“Üzerine Allah’ın adı anılarak kesilen hayvandan niçin yemeyesiniz ki? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.”³¹⁴

“De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızığını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız.”³¹⁵

Aynı şekilde Kur’ân-ı Kerim’de cezalarda belirlilik ilkesi³¹⁶, cezaların şahsiliği ilkesi³¹⁷, cezalarda genellik/eşitlik ilkesi/insanların yasalar karşısında eşit olması³¹⁸, cezaların geriye yürümezliği ilkesi³¹⁹, orantılılık/mümaseret ilkesi³²⁰ ve cezanın belirlenmesini etkileyen faktörler olarak suçun ağırlığı³²¹, failin sıfatı³²² ve cezanın amacı³²³ gibi ceza hukukuyla ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Bütün bunlar tarihselcilerin Kur’ân-ı Kerim’in bütün hukuki hükümlerinin tarihsel olduğuna dair iddialarını ispat etmek için getirdikleri ceza hukukuyla ilgili delilleri iptal etmektedir.

³¹¹ el-A’raf 7/32.

³¹² en-Nahl 16/115.

³¹³ en-Nisa 4/123.

³¹⁴ el-En’am 6/119.

³¹⁵ el-En’am 6/151.

³¹⁶ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. el-Bakara 2/35; el-A’raf 7/19.

³¹⁷ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. el-En’am 6/164; en-Necm 53/38; Fatır 35/18; ez-Zümer 39/7; el-Müddessir 74/38.

³¹⁸ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. en-Nisa 4/58, 135; el-Maide 5/8; el-En’am 6/152; en-Nahl 16/90; el-Hucurat 49/13.

³¹⁹ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. en-Nisa 4/22; el-Maide 5/95.

³²⁰ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. en-Nisa 4/123; Yunus 10/27; en-Nahl 16/126; el-Hac 22/60; Yunus 10/27; el-Mü’min 40/40.

³²¹ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. el-A’raf 7/38; en-Nur 24/11; el-Ahzab 33/66.

³²² Bu konuya dair bazı ayetler için bk. en-Nisa 4/25; en-Nur 24/11; el-Ahzab 33/30.

³²³ Bu konuya dair bazı ayetler için bk. el-Bakara 2/65; el-Maide 5/38; el-A’raf 7/163; ez-Zuhruf 43/54; en-Nazi’at 79/16.

1.2.3. Kur'ân-ı Kerîm'de hem evrensel hem de tarihsel hükümler bulunduğunu savunan yaklaşım ve delilleri

İslam düşünce tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'deki fikhî hükümlerin evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili yaptığımız okumalarda söz konusu hükümlerin bütünüyle evrensel ve bütünüyle tarihsel olduğunu savunan genellemeci ve birbirine zıt iki görüşün yanında; Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan fikhî hükümler içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümler bulunabileceğini savunan üçüncü bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşü ileri süren ise günümüz İslam hukukçularından Prof. Dr. Ferhat Koca'dır.³²⁴

Ferhat Koca "Kur'ân-ı Kerîm'deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme" başlıklı çalışmasında³²⁵ önce kendisinin evrensellik ve tarihsellik tartışmalarının neresinde olduğuna dair bir değerlendirmede bulunmuştur. Ona göre "söz konusu tartışmalar Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümlerin anlaşılmasında tarihî yorum metodunu kullanmanın yani onun ilk muhataplarının dilleri, örf ve adetleri, kültürleri, sosyal ve hukuki yapılarının incelenmesinin gerekli olduğu (birinci hareket) noktasından ziyade, bu tarihi bilgi ve veriler doğrultusunda ilk nazil olduğu dönemde kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmış olan bu hükümlerin bugüne nasıl taşınacağı, onların bugün için ne anlam ifade ettikleri ve nasıl uygulanmaları gerektiği (ikinci hareket) noktasında ortaya çıkmaktadır."³²⁶ Koca'ya göre "bazı kişi veya grupların bu tartışmaya İslâm dünyasını içinde bulunduğu krizden ve Batı karşısındaki yenilgiden kurtarabilmek için bir çıkış yolu bulmak ümidiyle girdiklerini söylemek mümkündür. Tepkici bir nitelik taşıyan bu tavrın sahiplerinin sözlerinden, şayet İslâm dünyası bugün böyle bir yenilgi ve kriz içinde olmasaydı, Kur'ân'ın hukuki hükümlerinin tarihselliği veya evrenselliği konusunda böyle bir tartışmaya gerek kalmayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca, bazı insanların ise bu tür tartışmalara İslâm dünyasının

³²⁴ Ferhat Koca 1956 yılında Kayseri-Develi'de doğdu. 1975 yılında Kayseri İmam-Hatip Lisesi'nden, 1979 senesinde Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. 1979-1989 yılları arasında çeşitli orta öğretim kurumlarında öğretmenlik yapan Koca 1988 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm hukuku anabilim dalında Yüksek Lisansını, 1993 yılında aynı üniversitede İslâm hukuku anabilim dalında doktorasını tamamladı. 1993-2000 yılları arasında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM), İslâm hukuku alanında araştırmacı-müellif olarak çalışan Koca 1993-94'te doktora sonrası, yabancı dilini geliştirmek amacıyla bir yılına İngiltere'ye gitti. 1997 de doçent olan Koca 1998-1999 eğitim ve öğretim yılında, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'ne bağlı olan Sofya Yüksek İslam Enstitüsü'nde dekan yardımcılığı ve İslâm hukuku öğretim üyeliği görevlerinde bulundu. 2000 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'ne İslâm Hukuku Öğretim Üyesi olarak atanan Koca, 2004 yılında İslam Hukuku Anabilim Dalında Profesör oldu. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı, Dekan Yardımcılığı ve Dekanlık görevlerinde bulunan Ferhat Koca'nın İslam hukukuyla ilgili pek çok kitabı, makalesi, ansiklopedi maddesi ve tebliğ gibi çalışmaları bulunmaktadır. Bk. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *Prof. Dr. Ferhat Koca*, erişim tarihi: 14 Mayıs 2022, <http://web.hitit.edu.tr/ferhatkoca>.

³²⁵ Bu çalışma önce 29. 04. 1998 tarihinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde "Kur'ân-ı Kerim'deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme" adıyla tebliğ olarak sunulmuş ve müzakereleriyle birlikte neşredilmiştir. (Bk. *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I*, Ed. İ. Çelebi (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 73-173). Söz konusu çalışma daha sonra makale formatında yayımlanmıştır. Bk. Ferhat Koca, "Kur'ân-ı Kerim'deki Fikhi Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tesbit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi". *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 1, sy. 10, il, 12 (1998):71-103.

³²⁶ Ferhat Koca, "Kur'ân-ı Kerim'deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme", *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I*, ed. İ. Çelebi (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 76.

içinde bulunduğu kriz ve yenilgiden duydukları aşağılık kompleksinden kurtulmak amacıyla girdikleri gözlenmektedir. Öte yandan, birtakım insanlar da Batı'nın kendi dini, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinde yaşadığı değişim ve dönüşümleri bize ihraç veya dikte etmek amacıyla dışarıdan bir müdahale şeklinde bu tartışmaya girmiş olabilir.”³²⁷

Koca kendisinin bu tartışmadaki yerini ve katılma gerekçesini ise şu şekilde açıklamıştır: “Bize göre Kur’ân-ı Kerîm belirli bir zaman dilimi ve coğrafi bir düzlem içinde ve birtakım sosyal ve kültürel şartlar altında yaşayan bir topluma nazil olmuştur. Onun içinde bütün insanlığa hitap eden ve bütün zamanları kapsayan ebedî ve evrensel birtakım hükümler olduğu gibi, nazil olduğu dönemin tarihi, coğrafyası, örf ve adeti, anlayış ve uygulamalarıyla ilgili sorunlar ve bu sorunların mümkün ve muhtemel çözümlerine dair hükümler de bulunmaktadır. Dolayısıyla bize göre, Kur’ân hükümleri içerisinde hem evrensel hem de tarihsel unsurların bulunduğu bir gerçektir. Bu gerçek (realite) İslâm medeniyeti galip iken de mağlup iken de mevcut idi ve kıyamete kadar da var olacaktır. Ancak, bu realitenin hukukçular tarafından farkına varılması ve dikkate alınması ayrı bir konudur. İslâm hukuk tarihinde bu realitenin farkına varıldığı ve buna göre çözümler üretilmeye çalışıldığı dönemler olduğu gibi, onun farkına varılmadığı ve bu ihmalin doğurduğu yeni problemlerin de eklenmesiyle tartışmanın günümüze kadar geldiği de olmuştur. Kısacası, bizim burada konuya yaklaşımımız ne tepkisel ne de apologetic’tir. Biz, İslâm dünyasının içinde bulunduğu olumlu veya olumsuz tarihi, siyasi ve sosyal şartlardan etkilenmeksizin, sadece Kur’ân’ın tarihsel ve evrensel unsurlar içerdiği gerçeğini kabulden hareket ediyor ve bu unsurların birbirinden ayrılması için objektif kriterlerin bulunması gerektiğini düşünüyoruz.”³²⁸

Bunun sebebi şer’î hükümleri tümünden evrensel veya tümünden tarihsel olarak kabul eden kişi veya grupların böyle bir yöntem önerisine doğal olarak ihtiyaç duymamış olmalarıdır. Dolayısıyla, onlar bu konuda sadece kendi görüşlerinin doğruluklarını ispatlamak için birtakım deliller getirmeye odaklanmışlardır. Ferhat Koca ise bu kişi veya gruplar gibi konuya genellemeci/toptancı bir bakışla bakmamış, hem evrenselcilerin getirdikleri delillerin büyük bir kısmını kabul etmiş hem de tarihselcilerin getirdikleri delillerin büyük bir kısmını dikkate değer bulmuş ve böylece Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan hukukî hükümlerin bir kısmının ebedi ve evrensel, bir kısmının ise tarihsel olduğunu kabul etmiştir. Böyle bir kabul de doğal olarak söz konusu iki tür hükmün nasıl tespit ve tayin edilebileceğine dair birtakım soruları ve bu sorulara verilecek cevapları gündeme getirmiştir.

1.2.3.1. Delilleri

Kur’ân-ı Kerîm’deki fikhî hükümler içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin bulunabileceğini savunan Ferhat Koca’nın konuya dair gerek yazılı gerekse Kur’ân-ı Kerîm’in

³²⁷ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 76-77.

³²⁸ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 78.

kaynak değeri konusunda Yüksek Lisans ve Doktora derslerinde yaptığı sözlü açıklamalarından, hem evrenselliği savunanların hem de tarihselliği savunanların getirdikleri delilleri büyük oranda kabul ettiği, ancak bu delillerin söz konusu iki zıt kutbun “genellemeci” ve “bütünüyle” iddiaları için delil olmaya yeterli olmadığını, aksine bu iki grubun getirdikleri bütün delillerin “Kur’ân-ı Kerîm’deki fikhî hükümler içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin bulunabileceği” görüşünün delilleri olacağını söylemektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’deki fikhî hükümler içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin bulunmasının akıl bakımından bir çelişki olup olmadığı konusunu değerlendiren Koca bu hususta şunları söyler:

“Sarih akla göre burada herhangi bir çelişki söz konusu olamaz. Zira belirli bir tarih, coğrafya ve sosyal yapı içerisinde gelen ilahî bir hitabın yaşayan ilk muhataplarının sorun ve problemlerine çözüm getirmesi kadar makul bir durum düşünülemez. Şayet, Kur’an’daki bütün hükümler ilk muhataplarının kültür, düşünce ve yaşam standartlarının üzerinde ve ötesinde olsa idi, asıl bu durum akla ve hikmete uygun düşmezdi. Ayrıca, Şârî’in bu kitabı son peygamberine³²⁹ göndermiş olması sebebiyle, onun içerisine hem ilk muhataplarına hem de bütün insanlığa hitap eden bazı ortak (evrensel) mesaj, değer ve hükümler yerleştirmesinde akıl bakımından herhangi bir çelişki yoktur.”³³⁰

Önceki ilâhî dinlerde mevcut olan hukuki hükümlerin belirli bir bölge, toplum veya süre ile sınırlı olmasını anlaşılabilir bulan Ferhat Koca, “Zira önceden gelen bir din veya kitabın belirli bir kavme ya da bölgeye gönderildiğini, bizzat söz konusu dinin peygamberi veya kitabı açık bir şekilde belirttiği gibi bunun böyle olduğunu elimizdeki korunmuş sahih nakil de söylemektedir.”³³¹ Ayrıca, aynı anda farklı bölgelerde iki veya daha fazla peygamberin bulunmasında da akıl bakımından bir sakınca yoktur” der.³³²

Buna karşı, İslâm dini için aynı tarihsellik ve bölgeselliğin söylenemeyeceğini belirten Koca, “Zira İslâm son ilâhî din, Kur’ân son ilâhî kitap, Hz. Peygamber (s.a.v.) ise son peygamberdir.”³³³ Bu din ve kitap bütün insanlar, zamanlar ve mekanlar için gönderilmiştir. Onun içerisindeki herhangi bir hükmün herhangi bir zaman, mekân veya toplumsal şartla

³²⁹ Hz. Muhammed’in son peygamber olduğu hk. bk. “Muhammed, sizin erkeklerinizden biçbirisinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” el-Ahzâb, 33/40.

³³⁰ Ferhat Koca, “Kur’ân-ı Kerîm’deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme”, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar* I, 123.

³³¹ Çeşitli peygamberlerin kendi kavimlerine gönderildiği hususunda bk. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle denilir: “Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.” (el-İsrâ, 17/15), “(Allah’ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.” (İbrâhim, 14/4), “Sonra onun arkasından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik.” (Yûnus, 10/74), “Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler.” (er-Rûm, 30/47).

³³² Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar* I, 123-124.

³³³ Bu konuda bk. Âl-i İmrân, 3/19, 85; el-Mâide, 5/3; el-Ahzâb, 33/40.

sınırlandırılması, onun ebedîlik ve evrensillik vasıflarına uygun düşmez ve böyle bir ayırım Kitab'ı tahrife ve tüketmeye yol açar” demiştir.³³⁴

Koca, bu evrensellik özellikleri yanında Kur'ân-ı Kerim içerisinde tarihsel unsurların da bulunabileceğini belirterek şöyle der:

“Kur'ân'ın yaklaşık 23 yıl süren teşrî tarihi içerisinde, onun ilk muhataplarının sorunlarına değinildiği, onlarla ilgili çözümler getirildiği, nesih, tahsis ve tedric gibi çeşitli metotlar kullanılarak söz konusu insanların şart, imkan ve ihtiyaçlarının gözetildiği tarihî bir vakıadır.³³⁵ Şayet, bu durum Allah'ın sadece I/VII. yüzyıl insanların maslahatlarını gözettiği ve onlara lutf-u keremiyle davrandığı ve artık o “has” kulları dışındaki kullarının tarihî, coğrafi ve toplumsal şart, imkan ve ihtiyaçlarını dikkate almayacağı şeklinde değerlendiriliyor ise; bize göre ilim, hikmet ve adalet sıfatlarına sahip olan Tanrı kulları arasında böyle bir ayırım yapmaz.³³⁶ Eğer bununla, Allah'ın ebedî ve evrensel birtakım hükümler göndermek için I/VII. yüzyıl insanlarını kobay olarak kullandığı ve söz konusu hükümlerin teşrîne sebep olan olayların da sadece önceden çizilmiş birer “ilahî senaryo” olduğu söylenmek isteniyorsa, o zaman da Ebû Cehil'in imanından Hz. Ayşe'ye yapılan iftira (ifk hadisesi) kadar Hz. Peygamber'in peygamberlik süresinde meydana gelmiş olan bütün olaylar, acılar ve savaşların birer “İlâhî senaryo” olduğu sonucuna varılır ki, böyle bir neticenin akîdevî (teolojik) açıdan getireceği problemler bir yana, bu durum yine de I/VII. yüzyılın tarihî, coğrafi, siyasî, iktisadî ve kültürel... şartlarını (kodlarını) tahkim etmek, kutsallaştırmak ve evrenselleştirmek gibi bir sonuç doğuracaktır ve bu sonuç da yine bizim varlığına iman ettiğimiz Tanrı'nın hikmet sıfatına uygun düşmemektedir. O zaman, geriye bir husus kalmaktadır. O da Cenâb-ı Hakk'ın I/VII. yüzyıl insanların tarihi, coğrafi ve toplumsal birtakım şartlarını, imkân ve ihtiyaçlarını dikkate aldığı gibi diğer zamanlarda, mekanlarda ve şartlarda yaşayan kullarının da imkân, ihtiyaç ve şartlarını dikkate almış olmasıdır. İşte biz burada, Tanrı'nın kendi Kitab'ında gösterdiğini kabul ettiğimiz bu elastikiyeti araştırıyoruz. Böyle bir kabul ve araştırma aklen caiz olduğu gibi, aşağıda verilecek çeşitli şer'î delillerden de anlaşılacağı gibi nakil bakımından da caizdir.”³³⁷

³³⁴ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 124.

³³⁵ İlk müslümanların şart, imkân ve ihtiyaçları doğrultusunda belirli bir gelişme süreci takip eden bazı hükümler için şu örnek verilebilir: Müminlerin kafirler karşısındaki kuvvet dereceleri hakkında şöyle denilmiştir: “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kafire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kafir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.” (el-Enfâl, 8/66).

³³⁶ Yüce Allah'ın kulları arasında ayırım yapmayacağı hk. bk. “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki, Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.” (el-Hucurât, 49/13).

³³⁷ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 124-127.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, Ferhat Koca'ya göre sarîh akla (aklın ilkeleri) ve sahîh nakle (Kur'ân-ı Kerîm) göre Kur'ân'daki fikhî hükümler içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin bulunması caizdir. Koca bu kabulünden sonra söz konusu evrensel ve tarihsel hükümleri birbirinden ayırt edebilmek için bir yöntem önerisinde bulunmuştur. Şimdi bu yöntemi (ölçüt) anlatmaya çalışacağız:

1.2.3.2. Kur'ân-ı Kerîm'deki Fikhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliklerini Tespit Konusunda Bir Yöntem Önerisi

Kur'ân-ı Kerîm'deki fikhî hükümleri tümünden evrensel veya tümünden tarihsel olarak kabul eden kişiler görüşlerini ispat edebilmek için birtakım deliller getirme ihtiyacını duymuş olsalar da bu konuya dair özel bir yöntem önerisine doğal olarak ihtiyaç duymamışlardır. Ferhat Koca ise konuya bu kişiler gibi genellemeci/toptancı bir bakışla bakmadığı, hem evrenselcilerin hem de tarihselcilerin getirdikleri delillerin büyük bir kısmını kabul ettiği için doğal olarak söz konusu iki tür hükmün nasıl tespit ve tayin edilebileceğine dair yöntem arayışına girmiş ve bu konuda bir yöntem (ölçüt) önerisinde bulunmuştur.

Koca teklif ettiği yöntemin girişinde kullandığı bazı temel kavramları tarif etmekle işe başlamıştır. Bu kavramlar ve Koca'ya göre tanımları şunlardır:

“Sahîh nakil”, Allah tarafından son peygamber olan Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla gönderilmiş ve bize kadar “korunmuş” olan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Sahîh nakil olarak sadece Kur'ân-ı kabul edişimizden, onun dışında başka “sahîh” nakil olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Kur'ân dışında, bizzat Hz. Peygamber'den veya başka peygamber ya da kişilerden “sahîh” bir yolla bir haberin (nakil) gelmesi ve hatta onun içeriğinin (metnin) de “sahîh” (doğru) olması her zaman mümkündür. Ancak biz, Allah'ın bütün insanları muhatap ve sorumlu (farz, vacip) kıldığı emir ve yasaklarının (dini hükümlerin) sadece Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğu ve yine Allah'ın Kur'ân'ı hiçbir tahrife uğramadan bize kadar ulaştırdığına inanıyoruz.

“Sarîh akıldan” maksadımız aklın ilkeleridir. Bu ilkeler özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü şıkkın imkansızlığı ve nedensellik (illiyet) ilkesidir. Özdeşlik ilkesi, bir düşüncenin kendi kendisiyle uygunluğunun şartıdır. Bu ilkeye göre, bir şey ne ise odur veya A, A'dır. Çelişmezlik ilkesi ise, bir şeyin aynı zamanda hem kendisi hem de kendisinden başka bir şey olamayacağını ifade eder. Buna göre, A aynı zamanda B olamaz. Üçüncü şıkkın imkansızlığı ilkesi ise, bir şeyin aynı zamanda ya doğru ya da yanlış olduğu, bunun dışında üçüncü bir halin olmayacağını belirtir. Nedensellik ilkesine (yeter sebep ilkesi, illet-i tâtıme) göre ise, “A, B'yi ihtiva ederse, B de C'yi ihtiva ederse, A, C'yi ihtiva eder” demektir.

“Hüküm”, çoğunluğunu kelamcı metodunu benimseyen usulcülerin teşkil ettiği bilginlere göre “mükelleflerin fiilleriyle ilgili şâri'in hitâbı” şeklinde tarif edilmiştir. Daha sonra bu tanıma “iktiza”, “tahyir” ve “vaz” kayıtları da ilave edilerek “Şâri'in iktizâ (yapmak), tahyir (yapıp yapmama arasında serbest bırakmak) ve vaz' bakımından, mükelleflerin fiillerine ilişkin olan

hitabı” şeklinde tanımlanmıştır. Genel olarak Hanefilere nispet edilen bir tarife göre ise hüküm, “Allah’ın iktiza, tahyir ve vaz’ bakımından mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabının eseridir.” Birinci tanımın sahipleri, hitabın (nas) bizzat kendisini (metni), ikinci tanımın sahipleri ise nassın sonucunu hüküm olarak kabul etmektedirler. Koca’ya göre, burada hüküm kavramının tanımı hakkındaki doktriner ihtilafların evrensellik-tarihsellik tartışmasına etkisi bulunmamaktadır. Bu sebeple de hüküm kavramının geçtiği yerlerde, iki grubun tanımı da birleştirilerek o hem “nassın bizzat kendisi” hem de “nastan çıkarılan netice” anlamında birlikte kullanılmıştır. Ancak yazar, Kur’ân-ı Kerîm’deki hukuki hükümlerin tarihsellik ve evrenselliklerini tespit konusunda önereceği kriterin izahından sonra, teklifi hükümlerden vacip (Hanefilerdeki farz) ve haram kavramı ile “evrensel”; mubah, mendup ve mekruh kavramlarıyla da “tarihsel” terimi arasında yakın bir ilişki olduğunu haber vermiştir.³³⁸

“Mahiyet (Quiddité)”, bir nesnenin “ne olduğu” sorusuna verilen cevaptır. Bu cevap bir varlığın, nesnenin veya hükmün bölünebilen en küçük ve en son cüzüdür ve bu cüz ortadan kalktığı veya parçalandığı zaman artık ortada varlığın veya hükmün kendisi yani zatı yok olur veya o başka bir zatiyete (mahiyete, kişiliğe) dönüşür.

“Nitelik (Keyfiyet, Qualité)”, bir nesnenin “nasıl olduğu” sorusuna verilen cevaptır. “O nasıldır? Onun sıfatı nedir?” soruları söz konusu nesnenin derecesi, kalitesi, şöhreti, rütbesi, akrabalık bakımından yakınlığı veya uzaklığı, asilzadelik, fakirlik, zenginlik, fazilet, karakter, iyilik ve kötülük... gibi vasıflarını ortaya çıkarır.

“Nicelik (Kemmiyet, Quantité)”, bir nesnenin boyutlarını, hacmini, miktarını, sayısını gösteren ve “Ne kadar? Kaç tane? Kaç adet?” sorularına verilen cevaptır. Bu sorunun cevabı olan ölçü ve miktarlar artabilir, eksilebilir, azalma ve çoğalmayı kabul eder.³³⁹

Koca’ya göre “evrensel”, hukuki bir norm veya hükmün herhangi bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamla sınırlı olmaksızın bütün zamanları ve mekânları kapsamı ve herkesi bağlamasıdır (vücup ifade etmesi). Ona göre, Kur’ân’da bulunan evrensel hukukî hükümleri içeren ayetlerin hem lafzına hem manasına hem de bu mananın (hükmün) ebedî, evrensel, korunmuş ve birebir olarak uygulanmasının vacip olduğuna iman esastır. Bunlardan herhangi bir unsuru reddetmek söz konusu ayeti/hükmü reddetmek, bu ise o ayetin/hükmün korumayı veya gerçekleştirmeyi hedeflediği temel amacı ve dolayısıyla da dini reddetmek anlamına gelir.³⁴⁰

Koca “tarihsel” terimini ise “hukuki bir hükmün belirli bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamda mevcut olması, onun varlığı ve devamının bu şartların varlığı ve devamına bağlı bulunması”

³³⁸ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 79-80.

³³⁹ Koca, *a.g.e.*, I, 81.

³⁴⁰ Koca, *a.g.e.*, I, 81.

şeklinde tanımlamıştır. Ona göre bu tanımdan, aynı şartların “birebir” olarak “başka bir zaman ve mekânda” doğması halinde, aynı hükmün geri geleceği şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Ne var ki, bir zamanda akan suyun tekrarının olmadığı gibi, belirli bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamın “birebir” olarak başka bir zaman ve mekânda aynen tekrarı aklen mümkün ise de oldukça nadirdir. Dolayısıyla, “tarihsel” denen hüküm sadece teşri kılındıkları zamanın şartları içerisinde yaşayanları bağlar; farklı tarihi, coğrafi ve sosyal ortamlarda yaşayanlar için ise böyle bir bağlayıcılıkları yoktur ve onların söz konusu bu tarihsel hükmün aynısını, benzerini veya farklısını alma hususunda tercih hakları vardır. “Böyle bir tarihsel (geçici) hüküm içeren ayetin lafzının bize kadar korunmuş olarak geldiğine iman ise esastır. Ancak onun manasının (hükmünün) yalnızca ilgili olduğu dönemin sorunlarının mümkün, muhtemel ve fakat ilk muhatapların maslahatlarına en uygun çözümü içerdiği ve bu anlamın “birebir” olarak başka şart ve bağlamlarda uygulanmasının (evrensel) gerekli (vacip) olmadığı, böyle bir uygulamanın diğer şart ve bağlamlar içerisinde yaşayan insanların tercihlerine (içtihatlarına) bağlı olduğu kabul edilir.”³⁴¹

Koca makalesinin önemli bir kısmında İslâm hukuk tarihinde değişik isimler altında olsa da Kur’ân-ı Kerîm’deki fikhî hükümlerin geçerliliklerinin ebedi (evrensel) veya geçici (tarihsel) oluşlarıyla ilgili çeşitli tartışmaları dile getirmiştir. Bu çerçevede o, sınırlı naslar karşısında sınırsız ve sayısız hayat hadiseleriyle karşılaşan İslâm hukukçularının söz konusu vakıaları mevcut nasların hükümleri çerçevesine sokabilmek için birtakım yöntemler geliştirme ihtiyacını hissettiklerini söyler. Bu yöntemlerin başında “Hakkında hüküm bulunmayan bir olayı, hükmün illetinde birleştikleri için, hakkında hüküm bulunan bir olaya ilhak etmek” demek olan kıyas gelir. Bir kıyas işleminin en önemli unsuru ise illettir. “Hükme alem kılınan, kendisi bulunduğu zaman hüküm de bulunan ve hükmü tarif eden” illetin geçerli olabilmesi için ise öncelikle muttarit olması yani illet bulunduğu zaman hükmün de bulunması gerekir. Koca’ya göre, “illet bulununca hükmün bulunması, illet bulunmadığı zaman ise hükmün bulunmaması konusuyla ilgili usuldeki geniş tartışmaların Kur’ân-ı Kerîm’deki hukuki hükümlerin evrensellik ve tarihselliği konusuyla yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü, aslın illetinin fer’de de bulunmasını şart koşturmak, kıyasın genişletici bir yorum metodu olmasına rağmen, bir anlamda aslın hükmünü belirli birtakım illetlerle sınırlandırmak ya da herhangi bir vakıayı nassın kapsamına alabilmek için birtakım şartlar ileri sürmek manasına gelir. Dolayısıyla, hükümlerin illetleri için çeşitli şartların koşulması nasların uygulama alanını genişletmesi yanında, illet açısından bazı sınırlamalar getirir. Bu sınırlamalar ise, hukuki hükümlerin evrensellik ve tarihselliğini tespit konusunda atılmış önemli bir adımdır.”³⁴²

Aynı şekilde, “hükmün teşri kılınması için münasib (uygun) bir mana” olan hikmet kavramı ve onun bir kıyas işleminde illet gibi ölçü alınıp alınmayacağına dair usuldeki tartışmalarda “İslâm hukukçularının önemli bir kısmının hukuki hükümlerin hikmetleriyle deveran ettiği ve

³⁴¹ Koca, *a.g.e.*, I, 82.

³⁴² Koca, *a.g.e.*, I, 83-87.

hikmeti bulunduğu zaman hükmün de bulunacağı, hikmeti bulunmadığı zaman hükmün de bulunmayacağı şeklinde bir sonuca ulaştıkları söylenebilir ki, bu husus hükümlerin evrenselliği ve tarihselliği tartışmalarının da kesiştiği önemli bir kavşak noktasıdır.”³⁴³

Yine “hukuki hükümlerin evrenselliği ve tarihselliği tartışmalarında önemli bir konu da herhangi bir hükmün belirli bir olay neticesinde teşri kılınması ve onun geçerliliğinin bu olay ile sınırlandırılması konusudur. Bilindiği gibi gerek Kur’ân gerekse Sünnet’te bulunan hitapların hemen hemen büyük bir kısmı, çeşitli vesilelerle nazil ve varit olmuştur. Bu sebepler, Hz. Peygamber’e sorulan bir soru olabildiği gibi onun zamanında meydana gelen herhangi bir olay da olabilir.” Ferhat Koca’ya göre, “fikhî hükümlerin evrenselliği ve tarihselliği tartışmasıyla doğrudan ilgili olan bu konuda usul bilginlerinin çoğunluğu tarafından savunulan “umumi nasların tenziline gerekçe olan hususi sebeplere değil, o nasların umumi hükümlerine itibar edilmesi gerektiği” görüşü, şer’î nasların zayi edilmesini önleyici nitelikte görülmele beraber, söz konusu bu umumi cevapların, bilhassa kendi soru veya sebebine delâletlerinin diğer konular hakkındaki delâletlerinden daha kuvvetli olduğu belirtilmelidir.”³⁴⁴

Bu arada, İslâm hukuk literatüründe “genel olarak toplumda yaşayan ve yazılı olmayan kaideler” şeklinde eşanlamlı (müterâdif) olarak kullanılan örf ve âdet kavramları da Ferhat Koca’ya göre hükümlerin evrenselliği ve tarihselliği tartışmasında önemli bir yer tutmaktadır.³⁴⁵

Klasik fıkıh usulü ilminde ve tarihinde yapılan önemli tartışmalardan biri de “ispat veya ilgası (meşruiyet veya gayr-i meşruiyeti) hakkında özel bir delil bulunmayan ve şeriatın genel maksatlarıyla birlik içinde olan maslahatlar” şeklinde tarif edilen maslahat-ı mürsele terimidir ve Koca’ya göre bu konu evrensellik ve tarihsellik tartışmalarının merkezini teşkil eden bir konudur. Ona göre, “maslahat-ı mürsele ile hükümlerin evrensellik ve tarihselliği arasındaki ilişki, söz konusu maslahatlar ile naslar karşılaştığı zaman hangisinin tercih edileceği konusunda kendisini göstermektedir. İslâm hukukçularına göre, bir konuda nas varsa, hüküm o nassa veya onun dayandığı kıyasa izafe edilir ve genel bir tarzda kendisine riayet edilmesi istenen “mücerret maslahat”a bağlanmaz. Çünkü şeriatın maksatlarıyla ittifak eden bir mürsel maslahatın şer’î bir nas ile kapsamı bakımından karşılaşması halinde, âm nas sübut veya delâletinde katî olabileceği için -ki, delâleti hakkında farklı görüşler mevcuttur- ihtiva ettiği maslahat da bizzat şâri’ tarafından tayin edilmiş kat’î bir maslahat olur ve böyle bir maslahat karşısında mevhum veya maznun (mürsel) maslahatın herhangi bir değeri bulunmaz.” Koca’ya göre “İslâm hukuk doktrinlerindeki maslahat tartışmalarından zannî olan

³⁴³ Koca, *a.g.e.*, I, 87-91.

³⁴⁴ Koca, *a.g.e.*, I, 91-95.

³⁴⁵ Koca, *a.g.e.*, I, 95-101.

nasların maslahatla sınırlandırılabilceği ve dolayısıyla bu tür nasların ihtiva ettikleri hükümlerin de tarihsel (geçici) olarak kabul edildiği anlaşılır.”³⁴⁶

Makalesinde/tebliğinde günümüzde yapılan tarihsellik ile ilgili tartışmaları savunmacı, parçacı ve modernist yorumlar şeklinde üç grupta toplayan³⁴⁷ Koca, bu girişten sonra şer’i hükümlerin evrensellik veya tarihselliklerini tespit konusunda kendi önerdiği yöntemi (ölçüt) anlatmaya başlar.

Ferhat Koca’nın bir “yorum merdiveni” olarak nitelediği bu yöntemi, şimdi onun kendi ifadelerine bağlı kalarak özetlemeye çalışacağız:

“1. Biz insan olarak kendimize ve etrafımıza bakıyor; insanların, hayvanların, bitkilerin ve hâsılı evrenin varlığından ve bunların içinde bulunduğu ahenk ve nizamdan, alemin bir yaratıcısı olduğu ve bu yaratıcının da ilim, hikmet, güç, kudret ve adalet... gibi sıfatlara sahip olması gerektiği sonucuna varıyoruz. Ulaştığımız bu netice hem hiss-i selimin (tecrübe ve müşahede) hem akl-ı selimin (akıl ilkeleri) hem de naklin (haber-i sâdık) ittifak ettiği bir sonuçtur. Yorum merdivenimizin çıkış kulvarı burasıdır. Bu nokta akıl, nakil ve bütün insanlığın Allah’a iman konusunda yaşadığı tarihî tecrübe ile sabit bir hakikattir. İlim, hikmet, merhamet, kudret... gibi sıfatlara sahip bir yaratıcının (Allah) varlığı hakkındaki bu sonuca tümevarım (istikra) metodu ile ulaşılmıştır.

2. Varlığına ulaşılan Tanrı’nın, yarattığı bu evreni ve yaratıklarını başıboş bırakıp istirahate çekilmesi ise hem sarîh akla hem de korunmuş sahih nakle aykırıdır. Dolayısıyla Allah, insanların hayatîyetlerini sağlıklı ve birbiriyle ahenkli bir şekilde devam ettirebilmeleri için zaman zaman veya her zaman tarihe (insanlara) çeşitli uyarı ve müdahalelerde (din) bulunur. Buna akıl ve nakil açısından bir mâni yoktur. Bu sebeple de Allah insanları başıboş bırakmayarak ilk insandan bugüne kadar çeşitli zaman ve mekânlarda, kendilerine resul veya nebi adı verilen kişiler aracılığıyla birtakım hükümler, emir ve yasaklar (ilâhî dinler) göndermiştir. Sarîh akıl, sahih nakil ve insanlığın tarihi tecrübesiyle ulaşılan bu netice ise, yorum merdivenimizin iniş kulvarını teşkil etmektedir.

3. Allah tarafından çeşitli zaman ve mekânlarda gönderilen ilâhî dinlerin hükümlerine (emir ve yasaklarına) bakıldığı zaman, bunların bir kısmının söz konusu dinin gönderildiği zaman, mekân ve toplumun çeşitli imkân ve ihtiyaçlarıyla alâkalı veya bu şartlarla sınırlı özel hükümler, bir kısmının ise hemen hemen bütün dinlerde (ilâhî kitaplarda) aynen korunan bir takım genel amaç ve ilkeler olduğu görülür. Bu realite, korunmuş sahih nakille sabit olduğu gibi, aklın gereği de budur.

Dinler tarihinde mevcut olan ilâhî dinlere bakıldığı zaman onların değişmeyen temel amaçlarının insanların can, din, akıl, ırz (namus, nesep, nesil) ve mal emniyetlerini sağlamak

³⁴⁶ Koca, *a.g.e.*, I, 102-105.

³⁴⁷ Koca, *a.g.e.*, I, 106-115.

olduğu ve diğer fer'î hükümlerin bu amaçları koruyucu ve gerçekleştirici birer tamamlayıcı unsur oldukları anlaşılır. Bu temel amaçlar (makâsıd) kendi içinde daha genel bir tasnife tabi tutulduğu zaman, onların “İnsanın yaşama hak ve hürriyeti (canı ve akli muhafaza)”, “Dini inanç, düşünce ve kanaat edinme ve bunları ifade ve örgütlenme hak ve hürriyeti (din ve ırzı muhafaza)”, “Mal ve mülk edinme hak ve hürriyeti (malı muhafaza)” şeklinde, bugün bütün insanlığın kabul ettiği temel (klasik) insan hak ve hürriyetlerini ihtiva ettiği görülür. Bize göre, ilâhî dinlerin en kâmilî ve sonuncusu olan İslâm dininin kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümler de tek tek incelendiği (tümevarım, istikra) zaman, onun da aynı temel amaçları güttüğü ve ayrıca bu amaçları korumak, gerçekleştirmek ve geliştirmek için bir takım yardımcı hukuki normlar ihtiva ettiği görülecektir.

4. Bu temel amaçları gerçekleştirmek için Kur'ân'da mevcut olan hükümlerden hangilerinin Kur'ân'ın ilk muhataplarının yaşadığı tarihi, coğrafi ve toplumsal şartlarla sınırlı olduğu, hangilerinin de bu temel amaçları gerçekleştirebilmek için herhangi bir zaman ve mekânla kayıtlı olmaksızın bütün zamanları ve mekânları kuşatıcı ve bağlayıcı nitelikte olduğu hususu tartışmalıdır.”³⁴⁸

Ferhat Koca söz konusu şer'î hükümlerin evrensel veya tarihsel olduklarını belirleyebilmek için işlemlerin yapılmasını önermektedir:

“4.1. Kur'ân'daki hukuki hükümlerin evrensel veya tarihsel olanını tespit edebilmek için söz konusu şer'î hitabın/hükmün -varsa bu meseleyle ilgili bütün hitaplar/hükümler kümesinin-tanımlanması gerekir. Çünkü, herhangi bir şeyin mahiyeti ve nitelik ile nicelikleri tanınmadan onun ne olduğu anlaşılabilir. Mahiyeti bilinmeyen herhangi bir hitap ise emir ve nehye yani hükme konu olamaz. Kaldı ki, hukuk sınırlar alemiyle değil, hayat münasebetleriyle ilgilenen ve bu konuda birtakım normlar koyan bir ilim dalı olup bu ilmin esaslarına göre de herhangi bir davranışın gayri meşru bir eylem (suç) olabilmesi için onun kanun tarafından tanımlanmış olması (kanuniliği) esastır. Ayrıca, anlaşılmayan bir hitabın teklife konu olmayacağı hususunda da hem sarîh akıl hem sahih nakil ittifak halindedir.”³⁴⁹

“Şer'î hitabın/hükmün tanımını yapabilmek için ona “Ne, nasıl, ne kadar, niçin, neden” gibi çeşitli sorular sorulur. Hitaba/hükme veya hitaplar/hükümler kümesine sorulan “Nedir?” sorusuna verilen cevap onun mahiyetini (öz, quiddité), “Nasıl?” sorusuna verilen cevap onun niteliğini (keyfiyet, qualité), “Kaç tane? Ne kadar?” sorularına verilen cevap onun niceliğini (kemiyyet, quantité) ve “Niçin? Neden?” sorularına verilen cevap onun amacını (gerekçe ve illet), “Ne zaman? Ne sürede?” sorusu da onun zamanla ilgili ilişkisini belirtmiş olur. Bu sorular neticesinde söz konusu hitabın/hükmün veya hitapların/hükümlerin mahiyetleri, temel amaçlarla alâkaları ve bu ilişkinin süresi, ayrıca nitelik ve nicelikleri tek tek tespit edilerek birbirinden ayrılır.

³⁴⁸ Koca, *a.g.e.*, I, 116-127.

³⁴⁹ Koca, *a.g.e.*, I, 127-128.

4.2. Hüküm/hitabın tespit edilen mahiyeti ile onun nitelik ve niceliklerinin birlikte var oluşları yani onların varlık bakımından birbirleriyle ilişkileri aklın özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri çerçevesinde araştırılır. Sonuçta, hükümün mahiyeti (a) kendi etrafını saran çeşitli nitelik ve niceliklerle biri birinden ayıramayacak şekilde bir bütün oluşturmuş olabileceği gibi, (b) kendi nitelik ve niceliklerinden müstakil olarak da yaşayabilir.”³⁵⁰

Ferhat Koca'ya göre, bu tanımlama çalışmaları iki safhaya ayrılabilir. “Birinci safha; Kur’ân-ı Kerîm’deki hukukî hükümlerin evrensel olanını tarihsel olanından ayırt etmek için söz konusu hukuki ayet/hükümlerin her birinin tanımlanarak gerek tek başına mahiyetleri ile gerekse hem mahiyet hem de nicelik ve nitelikleriyle birlikte evrensel veya tarihsel olanlarının belirlenmesi safhasıdır. Yukarıdan beri önerilen ölçüt çerçevesinde, Kur’ân-ı Kerîm’de mevcut hukuki hükümlerin evrensel olanlarının tarihsel olanlarından ayırt edilmesiyle ilgili bu çalışma bir veya birkaç kişi tarafından belirli bir sürede tamamlanabilir.

Bu tanımlama çalışmasının ikinci safhası ise, bir hitabın/hükümün mahiyeti ile tarihsel ilişki içerisinde olan nitelik ve nicelikler yerine gelecek olan yeni “geçici” (tarihsel) nitelik ve niceliklerin neler olabileceği, bu değişimin süresi ve meydana gelen “yeni bütün”ün (hüküm) hem kendi içinde hem de herhangi bir temel amaç ile olan ilişkisinde aklın kuralları çerçevesinde tam bir ahenk ve uyumun (uzlaşma) temini ve bağlayıcılık derecesinin belirlenmesi ile ilgilidir. Artık burası, korunmuş sahih nakil ve sarih aklın ilkeleri yanında her türlü zannî ve sübjektif delillerin de kullanılabileceği içtihadî (tarihsel) bir alandır. Tarihsel nitelik ve niceliklerle ebedî ve evrensel mahiyetlerin birbirine intibak edilmesiyle ilgili bu çalışmalar insanlık var olduğu ve hayat münasebetleri devam ettiği sürece var olacaktır. Burada önemli olan, hukuk ve adalet terazisinin bir kefesine geçici ve yaşanan hayatı, diğer kefesine de evrensel hukuk ilkelerini koyarak, insanların maslahatları ile Tanrı'nın nasları arasında tam bir denge kurabilmek ve onlardan birini ya da her ikisini ihmal ya da iptale gitmeden yürürlüklerini sağlayabilmektir. İnsanlığın dünya ve ahiret mutluluğu da bu terazinin hassas dengesi üzerine kurulmuştur.”³⁵¹

“4.3. Hükümün mahiyetinin hangi temel amaçla ilgili olduğu belirlenir. Bunun için ayete/hükme “Niçin? Neden?” soruları sorulur. Bu soruya bizzat şer’î hitabın/hükümün metninde bir cevap verilmiş olabileceği gibi cevap verilmemiş de olabilir. Bu soruya, hitabın/hükümün içinde açık bir cevap veriliyor ise, söz konusu mahiyetin, nasta belirtilen amaç için teşri kılındığı ortaya çıkmış olur. Şayet hitabın/hükümün içinde böyle bir cevap yok ise, o zaman tanımlanan ve takvim edilen söz konusu hükümün mahiyeti, aklın ilkeleri ışığında her bir temel amaç ile tek tek karşılaştırılır ve bu ilkeler çerçevesinde hangi temel amacı gerçekleştiriyor ve geliştiriyor ise, onun söz konusu amaçla ilgili olduğu kabul edilir. Aklın özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri çerçevesinde yapılacak böyle bir mukabele sonunda, hiçbir

³⁵⁰ Koca, *a.g.e.*, I, 128-129.

³⁵¹ Koca, *a.g.e.*, I, 130-131.

hükmün mahiyeti boшта (amaçsız) kalmayacak ve mutlaka ilgili olduğu bir temel amacı bulunacaktır. Aksi takdirde, şâri'in boş (anlamsız) yere hüküm teşri kıldığı sonucu çıkar ki, bu durum, bizim başta varlığını kabul ettiğimiz Tanrı'nın hikmet sıfatına uygun değildir.

4.4. Hangi temel amacı gerçekleştirmek için teşri kılındığı tespit edilen bir hükmün mahiyetinin söz konusu bu temel amaç ile olan zaman ilişkisi belirlenir. Bunun için, hükmün mahiyetine “Ne zaman? Ne zamana kadar? Ne sürede?” gibi zamanla ilgili çeşitli sorular sorulur. Bu sorulara verilen cevaplar ile temel amaçlar aklın özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri ışığında mukabele edilir. Bu mukabele sonunda söz konusu mahiyet mahalli, muhatapları, alanı, içerdiği veya ilgili olduğu hukuki sorunlar ve çözümler gibi çeşitli açılardan, gerçekleştirmeyi hedeflediği temel amaç ile nasıl bir zaman ilişkisi içinde bulunduğu tespit edilir. Buna göre, söz konusu hükmün mahiyeti herhangi bir temel amaç ile ya ebedî (evrensel) ya da geçici (tarihsel) bir zaman ilişkisi içinde olabilir. Yani tespit edilen mahiyet, ilgili olduğu herhangi bir temel amacı ya sadece belirli bir zaman, mekân veya şart altında gerçekleştirmek veya herhangi bir zaman, mekân vb. kayıtle sınırlanmaksızın sürekli (evrensel) bir şekilde gerçekleştirmek için teşri kılınmış demektir ve bu zaman (evrensel veya tarihsel) ilişkisinde üçüncü bir şık yoktur.

4.5. İlgili olduğu temel amaçla evrensel bir zaman ilişkisi içerisinde bulunan bir hükmün mahiyeti, nitelik ve niceliklerinden ayrıldığı takdirde ortada hem mahiyet hem de nitelik ve nicelik kalmıyor ve sonuç olarak bütünüyle hüküm/hitap yok (iptal) oluyor ise yani söz konusu hükmün mahiyeti ile nitelik ve nicelikleri arasında özdeşlik ilkesi geçerli ise, bu hükmün mahiyeti ile nitelik ve niceliklerinin arası açılmaz ve bunlar birbirinden ayrılamaz. Bu mahiyet ile onun nicelik ve nitelikleri birlikte olarak yani bu hüküm/hitap bütün unsurlarıyla birlikte ebedî ve evrensel kabul edilir. Zira, hükmün nicelik ve niteliklerden herhangi bir unsuru ihmal veya iptal, onun mahiyetini ihmal veya iptal, söz konusu mahiyeti ihmal veya iptal ise ilgili hitabı ve o hitabın gerçekleştirmeyi hedeflediği temel amacı ihmal veya iptal sonucunu doğuracaktır.

Mesela, Kur'ân-ı Kerîm'de abdest hakkında “Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı mesh edin ve topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın” denilmektedir.³⁵² Bu ayete “nedir?” sorusu yöneltildiğinde, “namaz için temizliğin (abdest) gerekli (vacip) olduğu” cevabı alınır. Bu temizliğin nasıllığı ve niceliği araştırıldığı zaman, onun nitelik ve niceliklerini (zaruret veya guslü gerektirecek haller dışında), yüzler ve dirseklere kadar ellerin yıkanması, başların mesh edilerek topuklara kadar ayakların yıkanması oluşturur. Bu nitelik ve nicelikler, mutlak bir temizlikten (mahiyet) ayırt edildiği zaman, yani sadece eller yıkandığı veya sadece baş mesh edildiği ya da yalnızca ayak yıkandığı zaman Kur'ân'ın tanımladığı temizlik (abdest) meydana gelmeyecektir. Bu durumda, namaz kılmak için gereken temizlik (evrensel mahiyet) için yüzler ve dirseklere

³⁵² el-Mâide 5/6.

kadar ellerin yıkanması, başların mesh edilerek topuklara kadar ayakların yıkanmasının (nitelik ve nicelikler) zaruri olduğu ve söz konusu temizliğin (abdest) bu nitelik ve niceliklerle birlikte bulunması gerektiği ortaya çıkar.

Aklın ilkeleri çerçevesinde bu mahiyet ile dinin temel amaçları karşılaştırıldığı zaman ise, onun “dini muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri kılındığı anlaşılır. Daha sonra, bu amaçla söz konusu mahiyetin zaman ilişkisi, aklın ilkeleri çerçevesinde mukabele edildiği zaman, onlar arasında ebedî bir zaman ilişkisinin bulunduğu görülür. Bütün bu safhadan sonra, dinin temel amaçlarından “dini muhafaza” amacıyla ebedî ve evrensel bir ilişki içerisinde bulunan “namaz için temizliğin (abdestin)”, naslarda belirtilen nitelik ve nicelikleriyle birlikte bir bütün halinde ebedî ve evrensel olduğu sonucuna ulaşılır.”³⁵³

“4.6. Temel bir amaçla evrensel bir ilişki içerisinde bulunan bir hükmün mahiyeti ile onun nitelik ve nicelikleri birbirinden ayrıldığı takdirde, mahiyetin varlığı ve hayatiyeti devam ediyor ise, bu hükmün mahiyeti ile nitelik ve nicelikleri birbirinden ayrılır ve bunlardan hükmün/hitabın mahiyeti (zati) ebedî ve evrensel, onun etrafını saran bir takım nitelik ve nicelikler ise tarihsel kabul edilir. Çünkü burada hükmün/hitabın mahiyetinin (öz) herhangi bir temel amaç ile bağlantısı arızasız bir şekilde devam etmekte ve bu ilişkide bir bozulma olmadan o tek başına yaşayabilmektedir. Burada, hükmün mahiyetinin etrafını saran nitelik ve nicelikler (arazlar) ise, söz konusu mahiyet ve dolayısıyla da onun bağlı olduğu herhangi bir temel amaç ile sadece tarihsel (geçici) bir ilişki içinde bulunmaktadırlar. Bağlı oldukları tarihsel şartların veya sürenin bitmesi ya da değişmesinden sonra artık onların fonksiyonları da sona erer ve onların yerlerini yeni tarihsel (geçici) nitelik ve nicelikler alır. Burada muhafaza edilen mahiyet ile yeni nitelik ve niceliklerin meydana getirdiği “yeni bütün” (hüküm) ve onun bağlayıcılık derecesi (nedb, ibaha, kerâhet), söz konusu yeni zaman veya mekânda yaşayan insanların (müçtehidlerin, hukukçuların) takdirine bağlıdır. Burada önemli olan, yeni hükmün önce kendi evrensel zati (mahiyeti) ile, daha sonra da mahiyet-nitelik ve nicelik bütünlüğü (yeni formu) içinde herhangi bir temel amaç ile çelişkiye düşmemesidir.

Mahiyeti herhangi bir temel amaçla evrensel bir ilişkiye giren ancak nitelik ve nicelikleri tarihsel olan bu tür hükümler için şu örnek verilebilir: Kur’ân-ı Kerîm’de “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah’ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız”³⁵⁴ buyrulmuştur. Bu ayete hükmünün “Ne olduğu?” sorulduğu zaman onun “Düşmanlara karşı kuvvet hazırlamak gerektiği” cevabı alınır. Bu mahiyetin nitelik ve niceliğine dair “Kuvvetin ne olacağı ve onun nasıl hazırlanacağı, bu hazırlıkta hangi araçların kullanılacağı?” ... gibi sorular sorulduğunda ise “gücünüz yettiği

³⁵³ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 131-136.

³⁵⁴ el-Enfâl 8/60.

kadar çeşitli güçler ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın” olduğu ortaya çıkar.³⁵⁵ Bu mahiyet ile nitelik ve niceliklerinin varlık ilişkilerine, aklın özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri çerçevesinde bakıldığı zaman, “Düşmanlara karşı hazırlık yapmak” mahiyetinin, söz konusu nitelik ve niceliklerden müstakil olarak mesela, “bağlanıp beslenen atlar” olmaksızın gerçekleşebildiği görülür. Yukarıdaki ayete/hükme, dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğu sorulduğunda onun “canı muhafaza (yaşama hakkı)” amacını gerçekleştirmek için teşri kılındığı cevabı alınır. Daha sonra, bu hükme/mahiyete ilgili olduğu temel amaçla zaman ilişkisini tespit için “Bu amacını ne zamana kadar gerçekleştirmeye devam edeceksin?” diye sorulduğunda, buna “Belli bir süre”, “Hz. Peygamber hayatta olduğu sürece”, “I/VII. asır müddetince” ve “Yaşadığınız sürece” ... gibi çeşitli cevaplar verilebilir. Bu cevaplarla dinin temel amaçları aklın ilkeleri çerçevesinde karşılaştırıldığı zaman, söz konusu mahiyetin yani “Düşmanlara karşı hazırlık yapmak gerekliliği”nin dinin temel amaçlarından olan “canı muhafaza” ile ebedî (evrensel) bir ilişki içinde olduğu görülür. Bu durumda, temel amaçla evrensel bir ilişki içerisinde bulunan “düşmanlara karşı hazırlık yapmanın gerekliliği” mahiyetinin ebedî ve evrensel, bu hazırlığın “atlar” veya “oklar” ile yapılması nitelik veya niceliğinin ise tarihsel ve geçici olduğu ortaya çıkar. Kaldı ki, hayatın realitesi de “atlar” ve “oklar” ile cihada hazırlanma olgusunu ortadan kaldırmıştır. Şayet, “atlar” ile cihada hazırlanmak ebedî ve evrensel bir hüküm olmuş olsaydı, onun gerçekleşme mahalli olan “atlar ile savaş yapma” olgusu ortadan kalkmazdı. Ayrıca böyle bir yaklaşım at cinsinin ebedî ve evrensel olarak var olmasını ve harp alanlarının sadece atlarla ulaşılabilecek mevzilerle sınırlı olmasını gerektirir. Bugün çeşitli hayvan türlerinin giderek azalması hatta yok olması realitesi karşısında, hiç kimse at cinsinin devamlı yaşayacağını garanti edemeyeceği gibi, birçok harpler de atlarla ulaşılamayacak kadar geniş mevzilerde ve atlarla cevap verilemeyecek kadar gelişmiş teknolojik araçlarla yapılmaktadır. Hatta bugün gelişmiş harp alet ve araçlarına karşı atlarla yapılacak bir mücadele, başarısızlıkla sonuçlanacağı için bizzat “Cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın” hükmünün amacına da aykırı olacaktır. Bir yanda hayatın realiteleri “Cihada atlarla hazırlanma” hükmünün gerçekleşme mahallinin tükendiğini gösterirken, diğer tarafta ilim ve hikmet sahibi bir şâri’in tükenecek bir mahal üzerine ebedî ve evrensel bir hüküm bina etmesi düşünülemez.”³⁵⁶

“4.7. Hükmün tespit edilen mahiyeti ile dinin temel amaçları arasındaki zaman ilişkisi, geçici (tarihsel) bir ilişki ise, bu durumda hükmün hem mahiyet hem de onun nitelik ve nicelikleri bütün halinde tarihsel olur. Çünkü, aklın ilkeleri çerçevesinde yapılan mukabele sonunda, söz konusu hükmün mahiyetinin, gerçekleştirmeyi hedeflediği temel amaçla geçici bir zaman ilişkisi içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu mahiyetin etrafını saran veya onun üzerine kurulu olduğu nitelik ve nicelikleri (araz) de değişkendir. Çünkü, onlar sadece bir mahiyet üzerinde var olabilir ve ancak o takdirde bir anlam ifade edebilirler. Kaldı ki, bir

³⁵⁵ Hz. Peygamber ayette geçen “kuvvet”ten maksadın “ok atmak” olduğunu belirtmiştir. Bk. el-Askalani, *Buluğu'l Meram*, “Cihad”, 1332.

³⁵⁶ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 136-144.

mahiyetin ilgili olduğu temel amacıyla ilişkisi geçici olduktan sonra, söz konusu mahiyetin kendi nitelik ve nicelikleriyle varlık ilişkisi ister zorunlu ister serbest olsun, sonuç değişmez ve bu mahiyet bütün nitelik ve nicelikleriyle birlikte bütün halinde tarihsel olur ve böylece bağlı buldukları şartların varlığının sona ermesiyle kendileri de bütün halinde ortadan kalkarak tarihsel birer hukuk yadigârı haline gelirler.

Bu tür tarihsel hükümlere Hz. Peygamber'in şahsiyle ilgili bazı hükümler (hasâisü'n-nebî) örnek olarak verilebilir. Mesela, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in hanımları hakkında "Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır."³⁵⁷ ve "Sizin Allah'ın Resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikahlamanız asla caiz olmaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır."³⁵⁸ buyrulmuştur. Bu ayetlerin mahiyeti, Hz. Peygamber'in hanımları ile evlenmenin yasak olduğudur. Bütün mümin erkeklerle Hz. Peygamber'in hanımları arasındaki münasebetlerin derecesi, onlarla konuşmaları ve diğer insani ilişkileri... gibi hususlar ise bu mahiyetin nitelik ve niceliklerini oluşturur. Bu nitelik ve nicelikle söz konusu mahiyet arasında ise zorunlu bir varlık ilişkisi bulunmamaktadır.

Bu mahiyet aklın ilkeleri çerçevesinde dinin temel amaçları ile mukabele edildiği zaman onun Hz. Peygamber'in mutluluğu ve aile huzurunu sağlamaya yönelik bir düzenleme olduğu ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in huzurunun sağlanmasının da müminlerin "dinlerini muhafaza"ya yönelik bir tedbir olduğu anlaşılır. Daha sonra yine aklın ilkeleri çerçevesinde, bu mahiyetin "dini muhafaza" amacıyla zaman ilişkisi araştırıldığında, söz konusu mahiyet ile temel amaç arasında tarihsel bir ilişki bulunduğu görülür. Çünkü mahiyeti oluşturan "Hz. Peygamber'in hanımları" ve "onlarla evlenmeyi düşünecek insanlar" bilfiil belirli bir zaman ve mekânda yaşayıp hayatîyetlerini tamamlamışlar ve söz konusu mahiyetin muhatabı ve alanı (mahalli) yok olmuştur. Bu ise, adı geçen mahiyetin "dini koruma" amacı ile tarihsel bir ilişki içerisinde bulunması demektir. Bütün bu tespitlerden sonra, artık adı geçen hükmün hem mahiyet hem de nitelik ve nicelikleriyle birlikte bir bütün olarak (muhtevası, muhatabı ve mahalli) tarihsel olduğu ve artık geri getirilmesi aklın ilkeleri açısından mümkün olmayacak şekilde ortadan kalktığı söylenebilir. Kaldı ki, Kur'ân-ı Kerîm'de bir taraftan "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirisinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur"³⁵⁹ denilerek Hz. Peygamber'in mümin erkeklerin babası olmadığı belirtilirken, diğer taraftan da "Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır"³⁶⁰ denilerek Hz. Peygamber'in hanımlarının "müminlerin anaları" olarak nitelendirilmesi; yine bir yandan "Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın,

³⁵⁷ el-Ahzâb 33/6.

³⁵⁸ el-Ahzâb 33/53.

³⁵⁹ el-Ahzâb 33/40.

³⁶⁰ el-Ahzâb 33/6.

dayının ve teyzenin seninle göç (hicret) eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık)”³⁶¹ denilerek Hz. Peygamber’in evlenebileceği kadınlarla ilgili alan genişletilirken, diğer yandan Hz. Peygamber’in hanımları hakkında “Sizin Allah’ın Resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikahlamanız asla caiz olmaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır.”³⁶² buyrulurken Hz. Peygamber’in eşlerinin boşandıktan veya peygamberin vefatından sonra evlenmelerinin yasaklanması ve onların serbest alanlarının daraltılmış olması, yukarıdaki hükmün sadece Allah’ın Resul’ünü üzmemeye ve onun peygamberlik vazifesini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesini sağlamaya yani “dini muhafaza” amacını gerçekleştirmeye yönelik geçici (tarihsel) bir tedbir olduğunu göstermektedir. Aksi halde yukarıda verilen ayetler arasında bir çelişki (tearuz) söz konusu olurdu. Çünkü, normal şartlarda bir erkek olarak Hz. Muhammed, kocalarından boşanmış veya kocaları ölmüş mümin kadınlarla nasıl evlenme hak ve hürriyetine sahip ise, onun hanımları da kendisinden boşandıktan veya kendisinin vefatından sonra diğer erkeklerle ya da diğer erkeklerin onun bu serbest kalmış hanımlarıyla evlenme hak ve hürriyetine sahiptir. Ancak, belirttiğimiz gibi, bu hak “dini muhafaza” amacını gerçekleştirebilmek için, sadece Hz. Peygamber’in eşleri hakkında geçici (tarihsel) olarak askıya alınmıştır.”³⁶³

Ferhat Koca önerdiği bu yöntemde sadece “korunmuş sahih nakil” yani bizzat Kur’ân-ı Kerîm ile sarîh aklı (akıl ilkeleri) araç/kaynak olarak kullandığını, bunun dışında İslâm hukukunun diğer delillerine (sünnet, icma, kıyas... vd.) yer vermediğini belirterek bunun ise başta sünnet olmak üzere diğer delillerin ihmal, ret veya inkâr edildiği anlamına gelmeyeceği uyarısında bulunmuştur. Çünkü ona göre, “bu tâlî deliller “ilahî korunmuşluk” garantisini altında olmadıkları için gerek sübutları gerekse delâletleri bakımından her zaman çeşitli zannîlikler taşırlar. Böyle bir zanniyetle malul olan deliller ise, her türlü şart altında kendisine iman ve kendisiyle amel etmekle yükümlü olduğumuz evrensel (kat’î) değil, sadece “mendub, mubah, mekruh” gibi daha alt derecelerde birer tarihsel (zanni) hüküm ifade ederler. Ayrıca, bu tali delillerin hem deliller hiyerarşisindeki yerleri hem de içerdikleri hükümlerin sıhhati Kur’ân’a arz ile sabit olur. Bu durumda Kur’ân asıl, diğerleri ise ayrıntı (fer’) niteliğindedir. Dolayısıyla, aslın evrensellik (kat’îliği) ve tarihselliğini (zannîliği) tespit için, tamamıyla tarihsel olan fer’î delillerle istidlâlde bulunmayı mantıkî tutarlılık açısından uygun bulmuyoruz.”³⁶⁴

Ayrıca, Ferhat Koca Kur’ân ayetlerinin sübut bakımından değilse de delâlet bakımından zanniyet taşıdığı, dolayısıyla onların delil olarak kullanılmasının da yukarıdaki ölçütün tutarlılığını ortadan kaldıracığı şeklindeki bir itiraza şöyle cevap verir: “Öncelikle biz kendi

³⁶¹ el-Ahzâb 33/50.

³⁶² el-Ahzâb 33/53.

³⁶³ Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 144-148.

³⁶⁴ Koca, *a.g.e.*, I, 148-149.

sistematiğimiz içerisinde, Kur'ân'ın sübutu hakkında herhangi bir şüphe veya tereddüdün varlığını kabul etmediğimizi belirtmeliyiz. Kur'ân'ın delâletinde (manasında) birtakım zannîliklerin bulunabileceğine gelince; bizim yukarıda önerdiğimiz ölçütün tatbik edilmesiyle, manası kat'î (evrensel) olan ayetler zannî (tarihsel) olanlardan ayırt edilmiş olacaktır.”³⁶⁵

Koca sarîh akıl ve sahîh nakil delilleriyle kurduğu bu yorum merdivenini “İnsan ve evren gerçeği = Allah = İlâhî dinler = İslâm dini = Temel amaçlar = Temel amaçlarla zorunlu olarak ebedî bir zaman ilişkisi içerisinde bulunan (evrensel) hükümler” şeklinde özetlemiştir.³⁶⁶

Koca'ya göre, “burada Allah'ın varlığının, gönderdiği bütün ilâhî dinlerin ve İslâm dininin, “temel amaçlar”a ve “onlarla zorunlu olarak zaman ilişkisi içinde bulunan hükümlere” indirgenmesi yani evrensel hukukî hükümlerin “Allah'a iman” ile aynı derecede tutulması, Kur'ân'daki evrensel ve tarihsel hukukî hükümler içeren ayetlere iman” konusunda bir farklılığı beraberinde getirecektir. Buna göre, yukarıda kavramların tanımı sırasında belirtildiği gibi, evrensel bir hukukî hüküm ihtiva eden ayetin lafzının korunmuşluğuna, manasına (hükmü) ve bu mananın ebedî, evrensel ve bütün zaman ve mekânlarda birebir olarak uygulanması gerekli olduğuna iman vacip (farz), tarihsel bir hükmü içeren ayetin ise sadece lafzının korunmuşluğuna iman vaciptir. Onun manası, yalnızca ilgili olduğu dönemin imkân ve şartlarıyla ilintili ve onların sorunlarının muhtemel, mümkün ve fakat maslahatlarına en uygun olan çözümlerini içerir ve bu anlamın “birebir” olarak başka şart ve bağlamlarda uygulanması vacip olmayıp, bunu değerlendirmek o dönemde yaşayan insanların takdirlerine bağlı kalmış bir iştir.”³⁶⁷

Ferhat Koca'nın önerdiği bu yöntem gerektiren doktora derslerinde ve gerekse çeşitli yazılı ve sözlü platformlarda yöneltilen eleştirileri genel olarak üç ana noktada toplamak mümkündür:

Birincisi: Bu yöntemde Kur'ân dışında, başta sünnet olmak üzere diğer şer'î delillerin kullanılmamış olması bir eksikliktir.

Ferhat Koca bu itiraza çeşitli ilmi çalışmalarında, Yüksek Lisans ve Doktora derslerinde sünnetin teşri değeri hakkındaki görüşleriyle cevap vermektedir. Onun bu cevabını şöyle özetlemek mümkündür: Hz. Peygamber ilahi vahyi hem tebliğ hem de tebyinle (açıklamakla) görevlidir. Buradaki tebliğ ettiği şey Allah'ın kelamıdır ve bu kelam ilahi koruma altında olup sübutu katidir. Hz. Peygamber bu ilahi kelamı gerektiği zaman açıklamakla (tebyin) da görevlidir; ancak ilahi olan “ona bu açıklama yetkisinin verilmiş olması”dır; yoksa onun yaptığı açıklamaların her birinin bizzat kendisi harfi harfine ilahi (münzel/inzal edilmiş) değildir. Bu açıklamalar söz konusu ilahi kelamın nazil olduğu dönemin dini, siyasi, sosyal,

³⁶⁵ Koca, *a.g.e.*, I, 150.

³⁶⁶ Koca, *a.g.e.*, I, 150.

³⁶⁷ Koca, *a.g.e.*, I, 151.

ekonomik ve kültürel... şart ve imkanları çerçevesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılmış olan mümkün ve ilahi iradeye en uygun beşerî ve tarihsel cevap ve açıklamalardır. Söz konusu açıklamalar ilahi korunmuşluk garantisi altında değildir ve bu sebeple de onların bir kısmı bize kadar gelmemiş, bir kısmı ise sübutu kat'î olmayan yollarla bize ulaşmış; ulaşanlar içerisinde de doğru olarak ulaşanlar olduğu gibi eksik, yanlış hatta uydurma olarak gelenler de olmuştur. Nitekim Usul-i fıkıh ve hadis kitapları sünnetin sübut bakımından çeşitleriyle ilgili geniş tasnifler ve tartışmalarla doludur. Biz sünnetin İslam hukukunun ikinci şer'î delili olduğunu kabul etmekle beraber, burada sübutu kat'î olan Kur'ân-ı Kerîm'in hukuki hükümlerinin kat'î bağlayıcılığını (farzietini, evrenselliğini) "sübutu zannî" bir delille tespit etmeyi "asl'ın hükmünü fer'in hükmüyle ispat etme" çerçevesinde görerek uygun bulmadık. Nitekim, gelenekte de Hanefîler teklifi hükümlerin taksimi sırasında şari'in mükelleften bir işin yapılmasına dair kesin talebinin kesin (kati) bir yolla sabit olması halinde bu talebe "farz" adını vermişlerdir.³⁶⁸

İkincisi: Bu yöntemde sadece sübutu kat'î olan sahih naklin yani Kur'ân-ı Kerîm'in ve sarîh aklın (aklın temel ilkeleri) kullanılması yöntemi çok katı hale getirecektir. Bu sebeple de söz konusu yöntemde aranan şartları taşıyan evrensel hukuki hükümlerin sayısı çok azalacaktır. Halbuki hukuk alanının hepsi bu kadar kat'î olmayıp zanniyeti de içerir.

Yukarıdaki birinci itirazla paralel olan bu eleştiriye Ferhat Koca çeşitli derslerinde şöyle cevap vermiştir: Bizim bu yöntemden amacımız kıyamete kadar gelecek olan bütün Müslümanların bütün zaman ve mekânlarda amel etmekle kati bir şekilde sorumlu oldukları hükümleri tespit edebilmektir. Böyle bir katiyet ise ancak sahih nakil ve sarîh akılla sabit olabilir. Bunun dışındaki delillerle sabit olan tarihsel hükümleri aynen almak da onun farklısını, ondan daha hafifini veya daha şiddetlisini hatta onun zıddını almak da toplumun maslahat ve mefsedetini gözetmekle yükümlü olan devlete (devlet başkanı, müçtehitler) kalmış bir karardır.³⁶⁹

Üçüncüsü: Bu yöntemde sarîh akıl (aklın ilkeleri) kullanılmıştır. Aklın ilkeleri konusunda ise felsefe tarihinde çeşitli ihtilaflar bulunduğu gibi, herkes kendi aklını beğenir ve onu esas alır. Bu durumda da yöntem gerekli kati sonucu veremez.

Bu itiraza Ferhat Koca gerek tebliğ ve makalesinde gerekse derslerinde şöyle cevap vermiştir: "Evet, felsefe tarihinde aklın ilkeleri üzerinde bazı filozoflar tartışmışlardır. Ancak bu tartışmalar ne aklın varlığını ne de aklın temel ilkelerini ortadan kaldıramaz. Kaldı ki, bu ilkeler ayrıca önerilen yöntemde sahih nakille (Kur'ân-ı Kerîm) de karşılaştırılmış ve akılla verilen her cevap sahih nakille de test edilmiştir. Ayrıca, herkesin akıyla verdiği birbirinden farklı ya da birbiriyle çelişen cevaplar yine bu yöntemin temel sigortalarından biri olan aklın "üçüncü şıkkın imkansızlığı" ilkesiyle elenir. Öte yandan, aklın varlığını ve genel ilkelerini

³⁶⁸ Koca'nın bu cevabı hk. bk. Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 148-150.

³⁶⁹ Koca'nın bu cevabı hk. bk. Koca, *a.g.e.*, I, 150.

kabul etmediğimiz takdirde başta ilahi metinler olmak üzere bütün hayat münasebetlerini anlamak ve yorumlamak imkânsız hale gelir ve hayat tam bir saçmalık ve kaos içerisine düşer. Bu arada akıl sahibi bazı insanlar Yüce Allah'ın varlığını ve birliğini, ahiret hayatının gerçekliğini inkâr etmiş; ancak onların bu inkarları Yüce Allah'ın var ve bir, ahiretin ve yeniden dirilişin de hak olduğu gerçeğini ortadan kaldıramamıştır. Aynı şekilde, felsefe tarihinde birtakım filozoflar eşyanın hakikatini inkâr etmişler, ancak onların bu inkârları etrafımızı kuşatan varlık alemindeki bütün nesnelere var olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamıştır. Bazı felsefeciler aklın ilkelerinin gerçekliği üzerinde şüphe duysalar da aklı selim sahipleri gece ile gündüzün, karanlık ile aydınlığın, gören ile görmeyenin, bilenle bilmeyenin, doğruluk ile yalanın, adalet ile zulmün ve ilim ile cehaletin bir olmadığını kabul etmişlerdir.”³⁷⁰

Son olarak tezimizin birinci bölümünde incelediğimiz konuyu şu şekilde özetlemek istiyoruz:

İslam düşünce tarihinde hukuki hükümlerin evrensellik ve tarihsellikleriyle ilgili üç temel eğilim ve yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Bunlardan birincisi Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bütün şer'î hükümlerin evrensel olduğu düşüncesini savunan yaklaşımdır. Delillerini ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz bu yaklaşımı mensupları İslam alimlerinin büyük çoğunluğunu teşkil etmektedir ve onlar bu konudaki görüşlerini mensup oldukları mezheplerin metodolojik tercihleri doğrultusunda en yüksek bağlayıcılık derecesine sahip hüküm kategorisinden (farz) en aşağıdaki mendup (mubah) kategorisine kadar çeşitli dereceler altında ahkam tefsirlerinde ve klasik fıkıh kitaplarında ayrıntılı bir şekilde incelemişlerdir.

Bu konudaki ikinci yaklaşım Kur'ân-ı Kerim'in ebedi ve evrensel bir hukuk kodu olmayıp onda mevcut olan şer'î hükümlerin miladi VII. Yüzyılda Arap Yarımadası'nda yaşayan İslam'ın ilk muhataplarının güncel siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik ve kültürel sorunlarına verilmiş güncel ve tarihsel cevaplar olduklarını savunan yaklaşımdır. İslam düşünce tarihinde özellikle son yüz yılda gündeme gelen bu yaklaşımı bazı İslam felsefecileri ile bazı tefsir ve kelam akademisyenleri dile getirmişlerdir.

Bu konudaki üçüncü yaklaşım ise günümüz İslam hukukçularından Ferhat Koca'nın ileri sürdüğü görüştür. Koca "Kur'ân-ı Kerim'deki Fıkhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme" ve "Kur'ân-ı Kerim'deki Fıkhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi" başlıklı çalışmalarında Kur'ân-ı Kerim'de hem evrensel hem de tarihsel niteliğine sahip şer'î hükümler bulunduğunu kabul ederek onlar arasını ayırt edecek bir yöntem/ölçüt önermiştir. Bu yöntemin ayrıntılarını yukarıda geniş bir şekilde özetlemiş bulunuyoruz.

³⁷⁰ Koca'nın bu cevabı hk. bk. Koca, *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, I, 164-165.

Biz bu tartışmada Ferhat Koca'nın ortaya koyduğu dakik, titiz ve ayrıntılı yöntemin bize daha isabetli gözüktüğünü belirtmek istiyoruz.

şimdi artık yukarıda geniş bir şekilde ortaya koyduğumuz üç temel yaklaşıma göre Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin evrensellik veya tarihselliklerini tespit etmeye geçebiliriz.

2. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ HAD VE KISAS CEZALARIYLA İLGİLİ HÜKÜMLERİN EVRENSELLİK VEYA TARİHSELLİKLERİNİN TESPİTİ

Birinci bölümde İslam düşünce dünyasında tarihsellik ve evrensellik konusunda yapılan tartışmaları ve bu konudaki farklı yaklaşımları anlatmıştık. Şimdi ise bu temel yaklaşımlara göre Kur'ân-ı Kerim'de geçen had ve kısas cezalarının evrensellik veya tarihselliklerinin tespitini yapmaya çalışacağız.

2.1. Hadler

Sözlükte “had” kelimesi “menetmek, engel olmak” anlamındadır. Bir İslam hukuku terimi olarak had “Allah haklarına tecavüzün söz konusu olduğu suçlarla ilgili olmak üzere Kur'ân ya da Hz. Peygamber'in hadisiyle miktarları tespit ve tayin edilmiş olan cezalar” demektir.³⁷¹

Had kavramı içerisine giren cezalar hırsızlık, zina, iffete iftira, yol kesme, içki³⁷² ve dinden dönme³⁷³ cezalarıdır.³⁷⁴

³⁷¹ Muhammed Ebu Zehra, *Suç ve Ceza*, çev. İ. Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi, 1994), II, 79.

³⁷² İçki (hamr) içmenin ve sarhoşluğun cezası Kur'ân-ı Kerim ile sabit olmadığı için tezimizde ele alınmayacaktır.

³⁷³ Sünni mezheplere göre irtidad suçu (hatta Müslüman olduğu halde namazı terk etme suçu (Şâfiî, *el-Ümm*, çev. M. Özdemir. İstanbul: Buruc Yayınları, 2015, III, 235) ölüm cezası ile cezalandırılmaktadır. Bu ceza Kur'ân'da geçmediği için biz de tezimizde incelemedik. Ancak burada Kur'ân-ı Kerim'in irtidad suçu hakkında söylediklerine kısaca değinmek istiyoruz: Öncelikle Yüce Allah Kur'ân'da din konusunda her türlü baskıyı yasaklayıp insanlara sınırsız bir din özgürlüğü tanımıştır. Bu konudaki bazı ayetler şunlardır: “*Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.*” el-Bakara 2/256; “*Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine gireirse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır. İman edip bu resulün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır. Ebedî olarak bu lânetin içine gömülüp gideceklerdir. Ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine fırsat tanınacaktır. Ama yaptıklarının ardından tövbe edip kendilerini düzeltenler başka; çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir. Elbette imanlarının ardından inkârcılığa sapıp sonra inkârlarını daha da arttıranların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapkınların ta kendileridirler. Evet, inkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden -kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsa dahi- asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem veren bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur.” Âl-i İmrân 3/85-91; “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir.*” el-Mâide 5/54; “*Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdır.*” el-Bakara 2/217. Kur'ân-ı Kerim'de dünyada maddi bir ceza öngörülmeleyen mürtetler hakkında ölüm cezası verilmesini ifade eden hadisler ise savaşta Müslümanlara*

Had cezalarıyla ilgili olarak İslam hukukunun temel yaklaşımları şöyle özetlenebilir:

Had cezaları ilk planda Allah yani toplum hakkını ihlâl eden suçlar oldukları için kanun koyucu ve devlet başkanı onları azaltıp çoğaltma veya başka bir ceza türüne çevirme yönünde esasa müteallik bir takdir ve tasarruf hakkına sahip değildir.³⁷⁵

Aynı had suçunun bir defadan çok işlenmesi halinde tek bir ceza ile yetinilir. Hadlerin infazı devletin yetkisi dahilinde olup infaz kamu adına yapılır; bu sebeple şahısların kural olarak infazı talep yönünde bir hakkı bulunamaz. Fakihlerin büyük bir kısmının had cezalarında kıyası ve genişletici yorumu uygun görmeyişi, had cezalarını nasta belirlenmiş şekliyle koruma altına alma; cezalandırmada özellikle kanunîlik, genellik, şahsîlik ve suç-ceza dengesinin korunması gibi ilke ve amaçları da korumuş olmaktadır.³⁷⁶

Had cezalarından amaç hem suçluyu cezalandırıp terbiye etmek ve suçun işlenmesine engel olmak hem de toplumun hukukunu koruyup mâşerî vicdanı tatmin etmek olduğundan bu suçların işlenmesini ve aleniyet kazanmasını önlemek kadar suçun karşılığı olan cezayı uygulamak da önem taşır. Hadlerin uygulanmasının devlet otoritesi ve hâkimiyet şartına bağlı olduğundan bazı fakihlere göre dârülharpte cezalar infaz edilemez. Ayrıca, suçlunun güç yetiremeyecek derecede hasta ve zayıf olması durumunda cezasının infazı tecil edilebilir veya hafifletilebilir.³⁷⁷

Hadlerde şahsî haklar ikinci planda kaldığından devletin veya mağdurun af, sulh ve şefaet yetkisi bulunmamaktadır. Suçun sübûtunda şüphenin bulunması halinde suç sabit görülmez ve suçun ispatında gösterilen titizlik ve mümkün olduğu ölçüde onun örtülmesi ilkeleri gereği suç sakıt olur. Bununla birlikte suçlunun itirafından vazgeçmesi, şahitlerin ifadelerini geri almaları veya belli hadlerde şahitlerin ölümü de hadleri düşürür.³⁷⁸

Suçlunun tövbesinin irtidad suçunda mutlak, eşkıyalıkta belli şartlarda ve diğer hadlerde ise suçlunun yakalanıp mahkemeye sevk edilmeden önce tövbe etmesinin cezayı düşürücü etkisinin olup olmaması ihtilafıdır.³⁷⁹

Kazf suçunda şahsî hak baskın olduğundan onun zaman aşımıyla düşmeyeceğinde görüş birliği varsa da zaman aşımının diğer hadlere etkisi âlimler arasında tartışmalıdır.³⁸⁰

saldıranlar veya vatana ihanet edenler (ihamet-i vataniyye suçu) bağlamında anlaşılmalıdır. Bk. Kaşif Hamdi Okur, "İslam Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2002): 344-364.

³⁷⁴ Muhammed Ebu Zehra, *Suç ve Ceza*, çev. İ. Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi, 1994), II, 80.

³⁷⁵ Bk. Ali Bardakoğlu, "Had", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 549.

³⁷⁶ Bk. Ali Bardakoğlu, *a.g.m.*, 550.

³⁷⁷ Bk. Ali Bardakoğlu, *a.g.m.*, 550.

³⁷⁸ Bk. Ali Bardakoğlu, *a.g.m.*, 550.

³⁷⁹ Bk. Ali Bardakoğlu, *a.g.m.*, 550.

Hadlerle ilgili bu kısa girişten sonra artık Kur'ân-ı Kerim'deki had cezalarının evrensellik ve tarihselliğini tespit tartışmalarına geçebiliriz:

2.1.1. Zina

2.1.1.1. Heterosexuel Zina

2.1.1.1.1. Tanımı

Zinanın sözlük anlamı “meşru olmayan cinsel ilişki”³⁸¹, terim manası ise “haram olduğu bilinen ve bakılması helâl olmayan bir kimseyle (ön veya arkadan) cinsel ilişkide bulunmak” demektir.³⁸²

2.1.1.1.2. Kur'ân-ı Kerim'de heterosexuel zina hakkındaki ayetler kümesi

Kur'ân-ı Kerim'de karşı cinse yönelik (heterosexuel) zina kavramının geçtiği ayetler şunlardır:

*“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır (fahişeten), çok kötü bir yoldur.”*³⁸³

*“Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler.”*³⁸⁴

*“Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile.”*³⁸⁵

*“Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun. Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”*³⁸⁶

³⁸⁰ Bk. Ali Bardakoğlu, “Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 547-551.

³⁸¹ Hüseyin Esen, “Zina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 440.

³⁸² Abdulkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2012), II, 409.

³⁸³ el-İsra 17/32.

³⁸⁴ el-Furkan 25/68.

³⁸⁵ el-Mümtehine 60/12.

³⁸⁶ en-Nur 24/1-5.

“Elinizin altında bulunan cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah’ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir vecibesini göz ardı etmeden) istemeniz size helâl kılındı... Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları (cariyeleri) nikâhlayın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir.”³⁸⁷

“Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah’ı tanık göstermesi; beşinci olarak da “eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lânetine uğramasını” söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, “eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi” olacaktır.”³⁸⁸

Bu ayetler bütününden/kümesinden çıkan sonuca göre haram olan heterosexuel zina suçunu işleyen hür failere öngörülen ceza 100 kırbaç ve tövbe etmedikleri müddetçe namuslu insanlarla evlenme yasağıdır.

2.1.1.1.3. Evrenselci yaklaşıma göre hükmün evrenselliği veya tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki bütün fikhî hükümlerin evrensel olduğunu savunan yaklaşıma göre, yukarıdaki ayetler ve bazı hadisler gereği muhsan (evli) olan bir kimse zina ettiği zaman cezası recim (taşlayarak öldürme)³⁸⁹, muhsan olmayan bir kimse zina ettiği zaman ise cezası 100 celde (sopa) olup bu cezalar ebedi ve evrenseldir. Bu görüş mensuplarına göre muhsan olmanın şartları Müslüman olmak, hür olmak, akıllı olmak, buluş çağına ermiş olmak, sahih bir nikâhla evlenmiş olmak ve cinsel ilişkide bulunmuş olmaktır.³⁹⁰ Zina suçu aile kurumuna zarar verdiği ve aile de toplumun çekirdeğini teşkil ettiği için bu cezalar tatbik edilirken toplumun huzurunda uygulanması gerekir.³⁹¹

Ne var ki, recim cezası Tevrat ve İncil’de bulunduğu³⁹² halde, Kur’ân-ı Kerim’de geçmemektedir. Onun Kur’ân-ı Kerim’de geçmemesi sebebiyle, Şia’nın bazı kolları ile Hariciler ve Mutezile bilginleri recmi kabul etmemişlerdir.³⁹³ Kur’ân-ı Kerim’de Hz.

³⁸⁷ en-Nisa 4/24-25.

³⁸⁸ en-Nur 24/6-9.

³⁸⁹ Serahsi, *Mebhut*, ed: Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), IX, 59; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesit*, çev. A. Meylani (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), IV, 293.

³⁹⁰ Zemahşeri, *Keşşaf*, çev. M. Çoşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), IV, 682.

³⁹¹ İbn Kudame el-Makdisi, *el-Muğni*, çev. A. A. Tuncer (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015), IV, 393. “Mü’minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.” en-Nur 24/2.

³⁹² Levililer, Bab 20; Tesniye, Bab 22; İncil, Matta 5; Yuhanna, 8.

³⁹³ Bk. Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 79-80; Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 224; Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku, Özel Hükümler*, s. 257.

Peygamberin eşleri hakkında *“Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir”*³⁹⁴ buyrulmuştur. Zina eden cariyeler hakkında ise Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: *“İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir.”*³⁹⁵ Kur’ân-ı Kerim’de lian (lanetleşme) işlemi anlatılırken de *“İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza (el-azâb) görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, “eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi” olacaktır”*³⁹⁶ denmiştir. Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere, Kur’ân-ı Kerim’de zina için belirlenmiş olan tek ceza celde (kırbaç) cezasıdır ve dönüşü olmayan taşıyarak öldürme anlamındaki recim cezasına nazaran yalnızca celde cezası ikiye katlanabilir (100 celde yerine 200 celde) veya yarıya (100 yerine 50 celde) indirilebilir; taşıyarak öldürmeden ibaret olan recim cezasını ise ikiye katlamak veya yarıya indirmek mümkün değildir.

Sünni fıkıh mezhepleri Kur’ân-ı Kerim’de geçen zina cezasını (celde) sadece bekar olduğu halde zina eden kimseler (gayr-i muhsan) için uygun görmüşler, evli olduğu halde zina eden kimseler (muhsan) için ise zan ifade eden birtakım hadislerle dayanarak geri dönüşü olmayan recim (taşıyarak öldürme) cezasını öngörmüşlerdir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) recim cezasını uyguladığına dair rivayetler yanında, bazı sahabiler ise onun bu cezayı Kur’ân-ı Kerim’deki celde cezası nazil olmadan önce mi yoksa sonra mı uyguladığını hatırlayamamışlardır. Bu konuda şöyle bir rivayet bulunmaktadır: *“eş-Şeybânî dedi ki: Abdullah b. Ebî Evfâ’ya “Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem recim cezası uyguladı mı?” diye sordum. “Evet” dedi. “Nur suresinden önce mi, sonra mı” dedim. “Bilmiyorum” dedi.”*³⁹⁷ Diğer taraftan, Kur’ân-ı Kerim’in sünneti, sünnetin de Kur’ân-ı Kerim’i nesh edemeyeğini savunan İmam Şafii’ye göre³⁹⁸ Kur’ân-ı Kerim sünnetle sabit olan recim cezasını kaldırmamıştır.³⁹⁹ Bunun yanında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zina eden bir adama celde (kırbaç) cezası uyguladığı ve bunu da Allah’ın kitabındaki ceza olarak nitelediği şu rivayet dikkat çekicidir: *“Bir erkek zina itirafında bulunmuştu. Allah’ın Elçisi sopa istedi. Bir sopa getirildi. “Daha iyisi olsun” dedi. Yeni bir sopa getirildi, budakları yontulmamıştı. “Bundan hafif olsun” dedi. Düzgün, yumuşak bir sopa getirildi. Allah’ın Elçisi emretti, adama sopa vuruldu. Sonra şöyle dedi: “Ey insanlar! Artık*

³⁹⁴ el-Ahzab 33/30.

³⁹⁵ en-Nisa 4/25.

³⁹⁶ en-Nur 24/8-9.

³⁹⁷ Buhârî, “Hudûd”, 21.

³⁹⁸ Şafii, *er-Risale*, çev. A. Şener ve İ. Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 65, 66.

³⁹⁹ Şafii, *a.g.e.*, 68.

Allah'ın koyduğu sınırlardan kaçınmanızın zamanı geldi. Kim bu pisliklerden bir şey yaparsa Allah'ın örtüsüyle örtünsün (tevbe etsin). Çünkü bize yüzünü gösterene Allah'ın kitabını uygularız."⁴⁰⁰

Öte yandan, her ne kadar recim cezası bugün elimizde bulunan Tevrat ve İnciller ile zan ifade eden hadislerde geçmekte ise de Kur'ân-ı Kerim İsrailoğullarının şeriatıyla ilgili konuları anlatırken sadece adam öldürme (kisas) ve hirabe suçu için öldürme cezasından bahsetmiş, bunlar dışında herhangi bir suç için öldürme cezasından bahsetmemiştir. Hirabe suçunda da ölüm cezası kisas gereği sadece adam öldüren eşkiyalara uygulanmaktadır (Bk. İkinci Bölüm, Hirabe konusu). Buna göre, Kur'ân-ı Kerim'den anlaşıldığı kadarıyla, tahrif edilmemiş olan İsrailoğullarının şeriatında dahi zina suçu için recim cezası bulunmamaktadır. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

*"İşte bundan dolayı İsrâiloğulları'na şöyle yazmıştık: "Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur." Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler."*⁴⁰¹

*"Yine yola koyuldular. Nihayet bir gence rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: "Masum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"*⁴⁰²

Kur'ân-ı Kerim'de recme benzer yalnızca bir ceza türü geçmektedir; o da eşcinsel olan Lut (a.s.) kavminin ateşten pişirilmiş taşlarla taşlanarak helak olmasıdır: *"Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz."*⁴⁰³

2.1.1.1.4. Tarihselci yaklaşıma göre hükmün evrenselliği veya tarihselliği

Kur'ân-ı Kerim'in fikhî hükümlerini onun ilk muhataplarının sorunlarına cevap olarak değerlendiren tarihselci anlayışa göre zina cezasıyla ilgili her bir ayetin sebab-i nüzulü vardır ve onların her birinin hükmü sadece kendi nüzul sebebiyle sınırlıdır. Mesela, zina suçuna takdir edilen 100 celde cezası Hz. Ayşe'ye atılan iftira bağlamında nazil olmuştur.⁴⁰⁴ Ayrıca, zinakarlarla evlenme yasağının⁴⁰⁵ sebab-i nüzulü de fahişe bir kadınla evlenmekte ısrar eden

⁴⁰⁰ Malik, Muvatta, "Hudûd", 2/12, c. 4, s. 113.

⁴⁰¹ el-Maide 5/32.

⁴⁰² el-Kehf 18/74.

⁴⁰³ Hud 11/82-83.

⁴⁰⁴ Bu konunun ayrıntısına Kazf başlığı altında değinilecektir.

⁴⁰⁵ "Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır." en-Nur 24/3.

Müslüman bir adamdır.⁴⁰⁶ Lian ayeti ise Hilal b. Ümeyye'nin eşine zina suçu isnat etmesi üzerine nazil olmuştur.⁴⁰⁷ İşte bütün bu sebeplerden dolayı tarihselci yaklaşıma göre, zina edenlere verilen celde cezası bütünüyle tarihsel bir cezadır.

2.1.1.1.5. Evrensellik ve tarihselliği tespit konusunda yöntem öneren yaklaşıma göre hükmün evrenselliği veya tarihselliği

Birinci Bölüm'de geniş bir şekilde anlatıldığı üzere, Ferhat Koca Kur'ân-ı Kerim'de bulunan fikhî hükümlerin tümüyle tarihsel veya tümüyle evrensel olmadığını, bunlar arasında tarihsel olanlar olduğu gibi evrensel olanların da bulunduğunu savunmuş ve söz konusu evrensel ve tarihsel olan hükümleri birbirinden ayırt etmek için bir yöntem önerisinde bulunmuştu. Şimdi Koca'nın önerdiği bu yönteme göre, Kur'ân-ı Kerim'deki zina haddinin evrensel mi yoksa tarihsel mi olduğunu tespit etmeye çalışacağız:

2.1.1.1.5.1. Hükmün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Ferhat Koca'nın yöntemine göre heterosexuel zina suçunun evrensel veya tarihsel olduğunu tespit edebilmek için önce heterosexuel zina cezasını belirleyen ayete/hükme mahiyetinin ne olduğu sorulur. İlgili ayetlerden bu soruya "Heterosexuel erkek ve kadın zaniye 100 sopa vurulması gerektiği" cevabı alınır. Ancak bu mahiyet "ez-zâniyetu ve ez-zâni", "100", "sopa ile vurmak" şeklinde üç unsurdan meydana gelmektedir. Bu unsurlardan "100" doksan dokuzdan sonra gelen sayının adıdır.⁴⁰⁸ Vurmak, elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak demektir.⁴⁰⁹ Fıkıhta celd yani dalı, budağı, kenarı olmayan bir değnek ile ortalama vuruşla, insanın tenasül uzvundan, yüzünden ve başından başka vücudunun her tarafına devamlı aynı yere olmamak üzere vurmaktır.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Amr b. Şuayb'ın dedesinden anlattığına göre; Kendisine Mezîd denilen birisi vardı, esirleri Mekke'den alır Medine'ye getirirdi. Mekke'de onun bir dost hayatı yaşadığı kadın vardı, Ona Annâk denirdi. Mezid, o kadınla evlenmek için Rasûlullah'tan izin istedi. Rasûlullah ayet ininceye kadar ona bir şey söylemedi. "Vezzaniyetu la yenkihuha illa zanin ev muşrikun ve hurrime zalike li'l-muminine" ayeti indi. Ayet inince, Rasûlullah Mezid'e "Ey Mezid, "ezzani la yenkihu illa zaniyeten ev muşriketen" ayetini okudu ve onu nikah etme, buyurdu." Bk. Suyuti, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y), I, 462.

⁴⁰⁷ İbnu Abbas'tan şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Hilâl İbni Ümeyye hanımına Nebî Aleyhisselâm'ın yanında iftira etti. Nebî Aleyhisselâm Hilâl Bbni Ümeyye'ye "Ya delil getirirsin veya sırtına had vurulur" buyurdu. Hilâl İbni Ümeyye "Ya Rasûlellah bizim hanımını bir erkekle gördüğümüz zaman delil istemek için mi gidecek?" dedi. Nebî Aleyhisselâm "Ya şahit veya sırtına had" dedi. Hilâl "Seni hak ile gönderen hakkı için ben doğru söylüyorum ve benim sırtımın haddeni beri olduğuna dair Allahü Teâlâ ayet indirir" dedi. Cebrâîl indi, Allahü Teâlâ'nın "vellezine yermune ezvacehum" ayetini okudu, "in kane mines sadiğın"e ulaştı." Bk. Suyuti, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y), I, 465.

⁴⁰⁸ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 08 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁴⁰⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 08 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁴¹⁰ el-Mavsili. *el-İhtiyar*, çev. Celal Yeniçeri (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2015), 493.

“ez-Zâniyetu ve’z-zânî” kelimelerini tanımlamak için Kur’ân-ı Kerim’e bakıldığında, onlarla “fuhuş yapan kadın ve erkeğin” kast edildiği görülür. Zira Yusuf’un (a.s.) kıssasında⁴¹¹ geçtiği üzere, onun bir erkek ile bir kadın arasında yaşanabilecek gayri meşru cinsel ilişki manasına geldiği söylenebilir. Dolayısıyla, zâni haram olduğu bilinen bir kimseyle (ön veya arkadan) cinsel ilişkide bulunan kişi olup böyle bir eylemin cezası Kur’ân-ı Kerim’e göre 100 celdedir.

2.1.1.1.5.2. Hükmün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

Burada “nitelik ve nicelikleri belirlenmiş olan zaniye 100 celde vurulması” mahiyetinde, bu mahiyet ile onu meydana getiren “zâni”, “zâniye”, “yüz” ve “celde vurma” unsurları arasındaki varlık ilişkisi aklın ilkeleri ve sahih nakil çerçevesinde düşünüldüğü zaman, bu mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için söz konusu unsurlara ihtiyacı olduğu, dolayısıyla onlar arasında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır.

2.1.1.1.5.3. Hükmün ilgili olduğu temel amacın tespiti

Heterosexuel zina yapanlara 100 sopa vurulması gerektiğine dair hükmün dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğunu tespit için ayete/hükme “Niçin?” sorusu sorulur ve verilen cevaplar sahih nakil ve sarih aklın ilkeleri çerçevesinde mukabele edildiği zaman bu mahiyetin, dinin temel amaçlarından “ırzı/nesli muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

2.1.1.1.5.4. Hükmün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “ırzı/nesli muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri’ kılınan “heterosexuel zina yapanlara 100 sopa vurulması” hükmüne, bu temel amaçla olan zaman ilişkisini tespit etmek için “Bu amacı gerçekleştirmek için ne zamana kadar zina yapanlara 100 sopa vurulur?” sorusu sorulur. Hüküm/ayet bu soruya açıkça veya içtihat (aklın ilkeleriyle tespit edilebilecek şekilde) ya “Zina suçunu önlemek için zina yapanlara sürekli olarak 100 sopa vurulur” ya da “Zina suçunu önlemek için zina yapanlara geçici bir süre 100 sopa vurulur” şeklinde iki cevap verebilir. Verilen bu cevaplar da yine sahih naklin ve sarih aklın ilkeleri ışığında değerlendirilir.

Kur’ân-ı Kerim’de Yusuf suresinin 25. ayetinde Hz. Yusuf’un yaşadığı dönemde, zâninin cezasının “zindana atılmak veya ağır fiziksel cezaya çaptırılmak”⁴¹² olduğu belirtilmiştir.⁴¹³

⁴¹¹ “Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. Böylece onu kötülükten ve ahlâksız (fahşâ) bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik.” Yusuf 12/24.

⁴¹² “İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının önünde kocasıyla karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: “Senin ailene kötülük etmeye kalkışanın cezası, ancak zindana atılmak veya ağır fiziksel cezaya çaptırılmak olmalıdır.” Yusuf 12/25.

⁴¹³ Her ne kadar bu ayette Züleyha tecavüz suçunu kastetse de ırza tecavüz suçunun içinde daima bir zina suçu da bulunmaktadır. İslam hukuk mezhepleri hetk-i ırz (tecavüz) fiilini had gerektiren suçlardan olan zina suçu kapsamında değerlendirdikleri için bu suça had cezasını öngörmüşlerdir. Adem Yıldırım, “İslam Hukukunda

Buradan zina yapanlara 100 sopa vurulması gerektiğine dair hükmün “ırzı/nesli muhafaza” temel amacıyla tarihsel (geçici) bir ilişki içerisinde bulunduğuna dair bir işaret var ise de Kur’ân-ı Kerim’de heterosexuel erkek ve kadın zaniye 100 sopa vurulması hükmünün dinin temel amaçlarından bir olan “ırzı/nesli muhafaza” amacıyla evrensel bir ilişki içerisinde bulunduğunu gösteren daha açık bazı karineler bulunmaktadır. Mesela, Nur suresinin 2. ayetinde bu cezanın uygulanmasının “Allah’ın dinini uygulamak” olarak tanımlaması, ayrıca cezayı tatbik ederken merhamet duygusuna kapılmamaları uyarısında bulunulması ve zina konusunun Kur’ân’da en ince ayrıntısına kadar açıklanmış olması 100 sopa cezasının evrensel olduğuna dair karinelerdir. Nitekim “Kralın yasası” anlamında “fi dini’l-melik” ifadesinde olduğu gibi “dinullah” “Allah’ın yasası” demektir.⁴¹⁴ Bu yüzden şirk ve adam öldürme gibi günahlardan (kebâir) olan ve onlarla birlikte anılan zina suçunu işleyen zâni şirk koşmuş veya adam öldürmüş kadar büyük bir günah işleyerek “Allah’ın yasası”ni çiğnemiş sayılmaktadır.⁴¹⁵ “Allah’ın dini hususunda” buyruğu “Allah’ın size emretmiş ve şeriat kılmış olduğu hadlerin/hükümlerin uygulanmasında, Allah’a itaat hususunda” şeklinde de açıklanmıştır. Daha sonra Yüce Allah bu hususta onların kararlılık göstermeleri gerektiğini hatırlatmak ve teşvik etmek üzere, “Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsanız diye” buyurmaktadır. Bu ifade bir işe teşvik etmek istediğiniz bir kimseye “Eğer adamsan bu işi yap” demeye benzer ve “Yiğit adamların yapmaları gereken iş budur” demektir.⁴¹⁶ Muhtemelen bu yüzden zina cezasının geçtiği ayetten bir ayet önce Yüce Allah Nur suresinin 1. ayetinde “(Bu), indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir suredir” demiştir.⁴¹⁷

Zina ayetinde geçen “celde vurun” buyruğundaki “ف = fe” harfinin başa gelmesi “celde vurun” ifadesinin emir kipi olmasındandır. Emir kipi şarta benzer yani “bir kimse zina ederse, ona şunu şunu uygulayınız” demektir. Yüce Allah’ın “Hırsızlık eden erkek ile hırsızlık eden kadının ellerini kesiniz”⁴¹⁸ buyruğu da böyledir.⁴¹⁹

Zina ayetinde şayet müminler Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa Allah’ın yasasını çiğneyen zaniye karşı Allah’ın hükmünü uygulama hususunda merhamet duygusuna kapılmamaları gerektiği uyarısı yer almaktadır.⁴²⁰ İmam Atâ “Allah’n dini konusunda onlara acıyacağınız tutmasın” buyruğunu açıklarken “Cezanın şiddeti konusunda değil, cezanın iptal

Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur’ân Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 47 (2018): 256.

⁴¹⁴ “Bunun üzerine Yusuf kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yusuf’a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.” Yusuf 12/76.

⁴¹⁵ “Onlar Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah’ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak.” el-Furkan 25/68-70.

⁴¹⁶ Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkami’l-Kur’an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), XII, 265.

⁴¹⁷ Beydavi, *Envarü’t-tenzil ve esrarü’t-te’vil*, çev. Ş. Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017), III, 201.

⁴¹⁸ el-Mâide 5/38.

⁴¹⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, XII, 258.

⁴²⁰ Ebu Ca’fer et Taberi, *Tefsiri*, çev. H. Karakaya ve K. Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), VI, 106.

edilmeyip uygulanması konusunda kişiye acınmamalı” demiştir.⁴²¹ Yani zina edenlere karşı merhamet duygusuna kapılıp da Allah’ın hadlerini iptale götürecek bir davranış içinde olmayın ve cezaları uygulamazlık etmeyin. Bazıları da onlara acıyacağınız tutarak zina cezasını hafifletme gibi bir davranış içinde olmayın, zira zina günahlar içerisinde en büyüğü ve en utanç verici olanıdır izahında bulunmuştur.⁴²² Ayette, “*Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız*” şartının gelmesi Allah’a itaatte ciddiyeti, had ve hükümleri uygulama konusunda gayreti teşvik maksadıyladır.⁴²³

Öte yandan, Yüce Allah sadece zinayı değil, ona giden bütün yolları kapatmak için “zinaya yaklaşmayın” buyurmuştur.⁴²⁴ Ayrıca, iffetli olmak evlilik için şart koşulduğu gibi, zina suçu da -lianda olduğu gibi- boşanma sebebi sayılmıştır. Yine Kur’ân-ı Kerim’de zina cezasının uygulanması sırasında, “*Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun*”⁴²⁵ denilerek celde cezasının aleni infaz edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dahası, kadınlara zina suçu isnat edildiğinde isnat edenin dört şahit getirmesi gerektiği, aksi halde kazf cezasına maruz kalacağı ve şahadetinin ömür boyu kabul edilmeyeceği belirtilirken⁴²⁶ (bk. Kazf/İftirakonusu), zina isnadında bulunan kişi koca ise şahit başına Allah adına kendisi yemin ederek karısını boşayabileceği ve böylelikle kadının ve eğer kadın hamile ise doğacak çocuğun sorumluluğunu üstlenmekten kurtulacağı, kendisine zina ettiği isnat olunan kadın ise gösteremediği şahit başına Allah adına yemin ederek bu suçtan beri olabileceği (lisan) hükmü ortaya konulmuştur.⁴²⁷

İşte bütün bunlar Ferhat Koca’nın önerdiği yöntemle göre, zina edenlere karşı yüz celde vurulması gerektiğine dair hükmün bütün unsurlarıyla birlikte ebedi ve evrensel olduğunu ifade eden sahih nakilden yani Kur’ân-ı Kerim’den karinelere ve söz konusu yöntemin ikinci mihenk taşı (test enstrümanı) olan sarîh akıl (aklın kuralları) da bu cezanın evrensel olmasını akla aykırı görmez.

2.1.1.2. Homoseksüel Fuhuş

2.1.1.2.1. Tanımı

Homoseksüel (eşcinsel) fuhuş İslam hukuk literatüründe “livâta” terimi ile ifade edilir. Sözlükte “havuzu çamur vb. ile sıvamak suretiyle onarmak” manasına gelen livâta kelimesi örfte “erkekler arasındaki eşcinsel ilişki”yi ifade eder. Bu kelime anlamını erkekler arası

⁴²¹ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, çev. Z. Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), X, 627.

⁴²² Maturidi, *Tevîlatu'l-Kur'an*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), X, 108.

⁴²³ Beyzavi, *Envaru't-tenzil*, çev. Ş. Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017), III, s. 202.

⁴²⁴ el-İsra 17/32.

⁴²⁵ en-Nur 24/2.

⁴²⁶ Kazf ayeti için bk. en-Nur 24/4-5.

⁴²⁷ Lian ayeti için bk. en-Nur 24/6-9.

eşcinsel ilişkinin yaygın olduğu Lût kavminden almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de livâta kelimesi geçmemekle birlikte "aşırı derecede çirkin davranış, açık hayasızlık ve sapkınlık" anlamındaki "fâhişe" (çoğulu fevâhiş) ve "fahşâ" kelimeleri livâta fiilini de kapsayan geniş bir içerikle geçer.⁴²⁸ Kadının kadınla olan cinsî münasebeti de fuhşun tanımı içine girer.⁴²⁹ Bu durumda fuhuş kelimesi birbiriyle evli olmayan kadın ve erkek arasındaki zina⁴³⁰, iki erkek arasındaki homoseksüel ilişki⁴³¹ ve iki kadın arasındaki lezbiyen ilişkiyi içine aldığı söylenebilir. Ayrıca, sihâk (sahk, müsâhaka) "sevicilik" (lezbiyenlik), müsâhika ve sehhâka "sevici" (lezbiyen) anlamına gelir. Sihâk fiilinin ilk defa Kur'ân-ı Kerîm'de helâk edilmiş kavimlerden biri olarak zikredilen "Ashâbü'r-Ress" in kadınları arasında ortaya çıktığı ve Lût peygamberin kavminde yaygın olduğu söylenmektedir.⁴³² Bütün bu açıklamalardan sonra, homoseksüel fuhuş haram olduğu bilinen ve bakılması helâl olmayan aynı cinsten bir kimseyle (ön veya arkadan) cinsel ilişkide bulunmak olarak tanımlanabilir.⁴³³

2.1.1.2.2. Kur'ân-ı Kerim'de homoseksüel fuhuş hakkındaki ayetler kümesi

Homoseksüel fuhuş hakkında Kur'ân-ı Kerim'de şu ayetler bulunmaktadır:

*"Kadınlarınızdan çirkin fiilde (sevicilik/lezbiyenlik) bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun."*⁴³⁴

*"İçinizden bu çirkin fiili (livata, homoseksüellik) işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir."*⁴³⁵

"Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: ... Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz!" ... Lût "Doğrusu ben bu yaptığınızdan dolayı sizden nefret ediyorum" dedi. "Rabbim! Beni ve ailemi, bunların yapmakta olduklarınınin

⁴²⁸ M. Kamil Yaşaroğlu, "Livata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 198.

⁴²⁹ Günay Tümer, "Fuhuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 209.

⁴³⁰ "Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzuları. Böylece onu, kötülükten (sue) ve ahlâksız (fahşae) bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o samimi kullarımızdandı." Yusuf 12/24.

⁴³¹ "(Lût) kavmine dedi ki: "Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği (el-fâhişete) mi işliyorsunuz! Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz." el-Araf 7/80-81.

⁴³² Salim Ögüt, "Sihak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 169.

⁴³³ Abdulkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012, II, 409.

⁴³⁴ en-Nisa 4/15.

⁴³⁵ en-Nisa 4/16.

vebalinden kurtar” diye dua etti. Bunun üzerine geride kalanlar arasındaki yaşlı kadın müstesna, onu ve bütün ailesini kurtardık. Sonra diğerlerini helâk ettik. Üzerlerine de görülmemiş bir yağmur yağdırdık, sonunda önceden uyarılmış olanların yağmuru korkunç oldu. Elbet bunda büyük bir ibret vardır; fakat çokları iman etmezler.”⁴³⁶

“Lût'u da hatırla! O kavmine, “Göz göre göre hâlâ o hayasızlığı yapacak mısınız? Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Doğrusu siz değerleri bilmeyen bir topluluksunuz” demişti.”⁴³⁷

“Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: “Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği mi işliyorsunuz!” “Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkınlık eden bir topluluksunuz.” Kavminin cevabı, “Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketinizden çıkarın! Çünkü onlar fazla temizlik taslayan insanlar!” demelerinden başka bir şey olmadı. Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık. Karısı geride kalanlardan (inkârcılardan) idi. Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık.”⁴³⁸

“Elçilerimiz Lût'a geldiğinde, Lût onlardan dolayı huzursuz oldu, onlara karşı çaresizlik hissetti. “Zor bir gün!” dedi. Lût'un kavmi koşarak ona geldi. Daha önce de o çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, “Ey kavmim! Şunlar kızlarım; sizin için en nezih olanı onlarla evlenmektir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu!” dedi. “Sen de biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok. Bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun” dediler... Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.”⁴³⁹

“Lût “Bunlar benim misafirlerim, sakın beni utandıracak bir şey yapmayın?” dedi; “Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!” Onlar “Seni el âlemi korumaktan menetmedik mi?” dediler. Lût “İşte kadınlar, benim kızlarım, (nikâh) yaparsanız” dedi. (Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı. Nihayet ortalık aydınlanırken korkunç ses onları yakalayiverdi! Ardından yurtlarının altını üstüne getirdik, üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırdık! İşte bunda ibret alacak olanlar için dersler vardır.”⁴⁴⁰

“Lût'a gelince o, kavmine demişti ki: “Siz, kesinlikle daha önce hiçbir milletten hiç kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı yapıyorsunuz.” “Siz hâlâ erkeklere yaklaşacak, meşru yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?”⁴⁴¹

⁴³⁶ eş-Şuara 26/160-175.

⁴³⁷ en-Neml 27/54-55.

⁴³⁸ el-A'raf 7/80-84.

⁴³⁹ Hud 11/77-83.

⁴⁴⁰ el-Hicr 15/71-75.

⁴⁴¹ el-Ankebut 29/28-29.

Bu ayetler bütününden/kümesinden çıkan sonuca göre haram olan fuhuş (lezbiyenlik) suçunu işleyen kadınlara öngörülen ceza ölene veya Allah ona bir yol açana kadar ev hapsi, fuhuş (homoseksüellik) suçunu işleyen iki erkeğe ise tövbe etmedikleri müddetçe ezaya maruz kalmalarıdır.

2.1.1.2.3. Evrenselci yaklaşıma göre hükmün evrenselliği veya tarihselliği

Livâtayı zina kapsamında bir suç olarak değerlendiren İslâm hukukçularının çoğunluğu yani evrenselciler Kur'ân-ı Kerim'de hem zinanın hem de livâtanın açık hayasızlık ve çirkin bir davranış (fâhişe) olarak nitelendirildiğini belirterek livâtanın da zina olarak adlandırılabilirliğini ve böylece zina ile aynı hükümlere tabi olacağını söylemişlerdir. Yani livâta yapan kişiye zina suçunda olduğu gibi had cezası uygulanır; fâil muhsan (evli) ise recmedilir, muhsan değilse (bekarsa) 100 celde ile cezalandırılır.

Livâtayı zinadan ayrı bir fiil olarak değerlendiren bazı alimler ise bu suçu işleyen kimseye devletin yetkili organlarınca takdir edilecek bir cezanın (eza, tazîr) verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Aralarında tâbiîn âlimlerinden Mücâhid⁴⁴² ve Ebû Müslim el-İsfahânî'nin de bulunduğu bazı âlimler Nisâ suresinin 15. ve 16. ayetlerinin eşcinsellik hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴³ Mücâhid "*İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin*"⁴⁴⁴ ayetini açıklarken "Bundan kasıt birbiriyle ilişkiye giren iki erkektir" demiş ve "*Ceza verin*" buyruğunu da "Sözle azarlayın" şeklinde açıklamıştır.⁴⁴⁵

Nisa suresinin 15 ve 16. Ayetlerinin eşcinsellikten bahsettiğine dair getirilen delillerden biri de şudur: Nur suresinin 2. ayetinde erkek ile kadın arasında meydana gelen zina fiilinden bahsedilerek onun cezası 100 celde olarak takdir edilmiştir. Bu durumda, Nisa suresinin 15. ayetinde geçen "*Kadınlarınızdan fuhşu irtikâp edenler*" sözü ile lezbiyenliğin kastedildiği ortaya çıkar. Bu ayette Yüce Allah önce kadınlarla ilgili eşcinsellik suç ve cezasını müstakil olarak zikretmiş, daha sonra da 16. ayette "*Sizlerden fuhşu irtikâb edenlerden her ikisini de...*" ifâdesini erkeklere tahsis ederek iki erkeğin homoseksüel fuhuş suçunu ve cezasını açıklamıştır. Zira ayetteki "*O iki erkek*" ifadesi tesniye müzekker bir ifadedir. Dolayısıyla, yukarıda zikredilen üç ayet birbirinden farklı üç ayrı fiilden bahsettiği için aralarında da herhangi bir çelişki/tearuz söz konusu değildir. Bu sebeple de onlar arasında nesih cereyan etmemiştir. Nisa suresinin 15. ayetinde geçen "*Yahut Allah onlara bir yol gösterinceye kadar*" ifadesi hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Benden öğrenin. Allah o kadınlara yol gösterdi. Evli olmayan evli olmayanla (zina ederse cezası) yüz celde ve bir yıl sürgündür. Evli

⁴⁴² Ebu Ca'fer et Taberi, *Tefsir, çev. H. Karakaya ve K. AYTEKİN* (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), II, 467.

⁴⁴³ M. Kamil Yaşaroğlu, "Livata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 199.

⁴⁴⁴ en-Nisa 4/16.

⁴⁴⁵ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, çev. Z. Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), IV, 276.

olanın evli olanla (zinasının cezası ise) yüz celde ile recimdir”⁴⁴⁶ dediği rivayet edilmişse de Kur’ân’ın haber-i vahid ile neshedilmesi caiz değildir. Ayrıca, bu ayetin “100 sopa ve recim” ile nesh edildiğini ileri sürmek kadınların lehine değil, aleyhine olur. Halbuki Yüce Allah nesih konusunda bir ayeti ya aynıyla ya da daha hayırlısıyla nesh edeceğini vaat etmektedir.⁴⁴⁷ Yüce Allah’ın “*Yahut Allah onlara bir yol gösterinceye kadar*” sözünü, “Allah’ın o kadınlara şehvetlerini evlenmek (nikah) yoluyla gidermelerini kolaylaştırması” şeklinde tefsir etmek - yani lezbiyen kadınların cezalarının tövbe ile düşeceği- hem Kur’ân’daki bir çok cezanın tövbe sayesinde düştüğü ilkesine hem de bir sonraki ayette eşcinsel erkeklerde olduğu gibi tövbe etmeleriyle ceza uygulamasının son bulacağı müjdesine daha uygun olacaktır.⁴⁴⁸ Kaldı ki, ayette geçen “*Evlerde tutun (ev hapsi verin)*”⁴⁴⁹ ifadesinin amacı da tam olarak budur yani lezbiyenlik suçunu işleyen kadını o günaha itecek ortamdan uzaklaştırarak ailesi içerisinde gözetim altında tutmaktır. Zaten bu yüzden Yüce Allah “Zina yapmayın” demek yerine “*Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır (fahişeten), çok kötü bir yoldur*”⁴⁵⁰ buyurmuştur. Hatta Hz. Yusuf’un Züleyha’nın baştan çıkarma teşebbüslerine karşı hapse atılmayı istemesinin arkasında yatan sebebin de bu olduğu söylenebilir.⁴⁵¹ Kadınların fuhuş tuzağına düşmekten Hz. Yusuf’u hapse attırarak kurtaran Yüce Allah böylece ona korunakta olduğu yeni bir yol açmıştır. Allah’ın lezbiyen kadınlara bir yol açmasını da bu şekilde anlamak gerekir. Nitekim Kur’ân’da “sebil”den (yoldan) maksat Allah’ın insanlara hidayet yolunu kolaylaştırması⁴⁵² ve iletmesidir.⁴⁵³ “Sebil” Kur’ân’da ayrıca “ulaşabilmek, güç ve imkân bulabilmek⁴⁵⁴, çıkış⁴⁵⁵, hidayet⁴⁵⁶ ve Allah’a itaat yolu”⁴⁵⁷ manalarında kullanılmıştır.

⁴⁴⁶ Tahavi, *Şerhu Meani'l-Âsar*, çev. M.B. Eryarsoy (İstanbul: Kitabi Yayınları, 2009), V, 6.

⁴⁴⁷ “Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.” el-Bakara 2/106.

⁴⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l Kebir*, çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç ve C. S. Doğru (Ankara: Huzur Yayınevi, 1990), VII, 420-424.

⁴⁴⁹ en-Nisa 4/15.

⁴⁵⁰ el-İsra 17/32.

⁴⁵¹ “Yusuf “Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, korkarım ki, onlara meyleder ve cahillerden olurum!” dedi. Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağına düşürmedi.” Yusuf 12/33-34.

⁴⁵² Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), “سبيل” md, I, 558; “Sonra ona yolu kolaylaştırdı.” Abese 80/20.

⁴⁵³ Râğib el-İsfehânî, *a.g.e.*, “سبيل” md, II, 559; “Allah, kendisinin izniyle rızasını arayanları o kitapla kurtuluş yollarına erdirir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, onları dosdoğru bir yola iletir.” el-Maide 5/16.

⁴⁵⁴ “Orada apaçık deliller, İbrâhim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.” Al-i İmran 3/97.

⁴⁵⁵ “Böylece yoldan saptılar, bir daha da doğru yolu bulamıyorlar (Artık onlar bir sebîl (çıkış) bulmaya güç yetiremezler).” el-İsra 17/48. “Bu şekilde yoldan çıkmış bulunuyorlar, artık bir daha da doğru yolu bulamayacaklar (Artık onlar bir sebîl/çıkış yolu bulmaya güç yetiremezler).” el-Furkan 25/9.

⁴⁵⁶ “Allah’ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah’ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın (artık sen ona bir sebîl/hidayete iletcek bir yol bulamazsın).” en-Nisa 4/88. “Onların Allah’a karşı kendilerine yardım edebilecek dostları yoktur. Allah sapkınlığı ile baş başa bırakmış ise onun için artık kurtuluşa çıkan bir yol da yoktur (artık onun için bir sebîl/hidayete iletcek bir yol) yoktur” eş-Şura 42/46.

Yukarıdan beri anlatılan türdeki fuhuş fiilini işleyen kadınlara ev hapsi cezası öngörülürken, erkeklere “eziyet/eza verme” cezası öngörülmüştür. Çünkü kadınları kendi mekânları olan evlerine hapsederek aileleri onları fuhuştan koruyabilir. Erkek ise hapsedilmez, sadece eziyete maruz kalır. Bunun böyle olmasının sebebi, erkeğin gidip gelmeye yani evden dışarıya çıkmaya, çalışmaya ve kazanmaya muhtaç olmasıdır.⁴⁵⁸ Erkekler hapsedilince onların geçim külfeti başkalarına intikal edeceğinden işledikleri suçun cezası başkalarına yüklenmiş olur. Kadınların geçim külfeti başkalarına (erkek akrabalara) ait olduğu için onları hapsedmekle başkalarına ilave bir külfet yüklenmez, bu sebeple de hapis onlar için bir ceza olur.⁴⁵⁹ Öte yandan, özellikle günümüzde çeşitli eşcinsel grupların toplum tarafından kabul edilmek ve meşruiyet kazanabilmek için yaptıkları mücadelelerden Nisa suresi 15 ve 16. Ayetlerde öngörülen ev hapsi ve ezanın yani toplum hayatından dışlamamanın ne kadar etkili bir ceza olduğu da anlaşılmaktadır.

2.1.1.2.4. Tarihselci yaklaşıma göre hükmün evrenselliği veya tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin bütünüyle tarihsel olduğunu savunanlara göre Kur’ân’ın kendi içindeki nesih olgusu Kur’ân’ın tarihselliğine bir delildir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre Nisa suresinin 15 ve 16. ayetleri Nur suresinin 1-5’deki zina ile ilgili ayetleriyle⁴⁶⁰ nesh edilmiştir. Bu durumda, doğrudan doğruya eşcinseller hakkında Kur’ân-ı Kerim’de bir hüküm bulunmamaktadır ve bu sebeple de söz konusu fuhuş türleri tazir cezaları kapsamına girer. Sözlükte “engellemek, te’dir etmek; desteklemek, saygı göstermek” manalarında karşıt anlamlı kelimelerden (ezdâd) olan tazîr fıkhîta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder.⁴⁶¹ Bu sebeple de tazir cezaları toplumların maslahatı doğrultusunda değişebilen yani tarihsel olan ceza türleridir.

2.1.1.2.5. Evrensellik ve tarihselliği tespit konusunda yöntem öneren yaklaşıma göre hükmün evrenselliği veya tarihselliği

2.1.1.2.5.1. Hükmün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

⁴⁵⁷ “De ki: “Bu görevimden dolayı, dileyenin rabbine giden bir yol izlemesi dışında, sizden bir karşılık istemiyorum.” el-Furkan 25/57. “Şüphesiz bunlar bir öğüttür; artık dileyen rabbine ulaştıracak bir yol tutar.” el-Müzzemmil 73/19. “Şüphesiz ki bunlar birer öğüttür; artık dileyen rabbine bir yol tutar.” el-İnsan 76/29.

⁴⁵⁸ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), V, 52.

⁴⁵⁹ Maturidi, *Tevlatu'l-Kur'an*, çev. B. Topaloğlu. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016, III, 88.

⁴⁶⁰ “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun. Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.” en-Nur 24/1-5.

⁴⁶¹ Tuncay Başoğlu, “Ta’zir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 198.

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümler arasında hem evrensel hem de tarihsel hükümler bulunduğunu kabul eden ve bu iki tür hükmü birbirinden ayırt etmek için özel bir yöntem öneren Ferhat Koca'nın yöntemine göre, konuyla ilgili yukarıdaki ayetlere/hükme mahiyetinin ne olduğu sorulduğu zaman "fuhuş yapan kadınlar ölünceye veya tövbe edinceye kadar ev hapsine mahkûm edilir, fuhuş yapan iki erkeğe ise tövbe edene kadar eza uygulanır" şeklinde bir cevap alınır. Bu mahiyet "fuhuş yapan kadınlar", "ev hapsi", "ölmek", "tövbe etmek", "fuhuş yapan iki erkek", "eza" şeklinde çeşitli unsurlardan meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu mahiyetin tanımlanabilmesi adı geçen unsurların tanımlanmasına bağlıdır.

Karşı cinsleri teşkil eden kadın ve erkek birlikte fuhuş yaptığı zaman Kur'ân-ı Kerim bu fiili zina olarak nitelemiş ve onların cezalarını Nur suresi 1-5. Ayetlerinde açık bir şekilde belirtmiştir. O zaman yukarıda geçen unsurlardan "fuhuş yapan kadınlar"dan maksadın Nisa suresi 15. Ayete göre fuhuş yapan aynı cinse mensup (lezbiyen) kadınlar, "fuhuş yapan iki erkek"ten maksadın da Nisa suresi 16. Ayete göre fuhuş yapan aynı cinse mensup (homoseksüel) erkekler olduğu anlaşılır. Yukarıdaki unsurlardan "ev hapsi" kişinin evinin sınırları dışına çıkmaktan yasaklanması; "ölmek" hayatın sona ermesi ve can vermek demektir.⁴⁶² "Tövbe etmek" ise, kişinin işlediği bir günahı dönüp Allah'a yönelmesidir.⁴⁶³ Son unsur olan "eza" kelimesi canlı varlıklara dokunan acı ve zararı ifade eder. Bu acı ve zarar canlının bedenine ya da ruhuna yönelik olabilir veya yapılan işin dünyevi yahut uhrevi sonuçlarından kaynaklanabilir.⁴⁶⁴ Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde geçen "eza" kelimesi incitmek⁴⁶⁵, sıkıntı vermek⁴⁶⁶, üzme⁴⁶⁷ ve eziyet etmek⁴⁶⁸ manalarında kullanılmıştır. Konumuzla ilgili ayette geçen eziyetten maksadın "sözle ayıplamak, kınamak, azarlamak ve sövmek" olduğu da söylenmiştir.⁴⁶⁹ İbn Abbas'a göre ayetteki eza, söz konusu kişilere "ağır sözler söyleyip ayakbıllarla vurmak" demektir.⁴⁷⁰

2.1.1.2.5.2. Hükümün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

⁴⁶² TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁴⁶³ Bekir Toplaoğlu, "Tövbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 279.

⁴⁶⁴ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), "أذى" md, I, 57.

⁴⁶⁵ "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın." el-Bakara 2/264. "Onlardan peygamberi inciten ve "O her söylenene kulak veriyor" diyenler var... Allah'ın resulünü incitenler için elem verici bir azap vardır." et-Tevbe 9/61. "Ey iman edenler! Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın." el-Ahzab 33/69.

⁴⁶⁶ "Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir." el-Bakara 2/222.

⁴⁶⁷ "Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavimim! Size Allah tarafından gönderilmiş elçi olduğumu gayet iyi bildiğiniz halde ne diye beni üzüyorsunuz?" es-Saf 61/5.

⁴⁶⁸ "Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Fakat onlar yalancılıkla itham edilmelerine ve eziyete uğramalarına rağmen sabrettiler." el-En'am 6/34.

⁴⁶⁹ Ebu Ca'fer et Taberi, *Tefsir*, II, 468.

⁴⁷⁰ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, V, 51.

Burada nitelik ve nicelikleri belirlenmiş olan “fuhuş yapan kadınlar ölünceye veya tövbe edinceye kadar ev hapsine mahkûm edilir, fuhuş yapan iki erkeğe ise tövbe edene kadar eza uygulanır” hükmünün belirlenen unsurlarıyla yani nitelik ve nicelikleriyle varlık ilişkisi aklın ilkeleri ve Kur’ân-ı Kerim’de geçen konuyla ilgili ayetler çerçevesinde düşünüldüğü zaman söz konusu hükmün var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için belirtilen unsurlara muhtaç olduğu ve mezkur unsurlar olmadan söz konusu hükmün mevcut olamayacağı, dolayısıyla onlar arasında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır.

2.1.1.2.5.3. Hükmün ilgili olduğu temel amacın tespiti

Aynı cinsle fuhuş yapan kadının ölünceye veya tövbe edinceye kadar ev hapsinde tutulması gerektiği, aynı cinsle fuhuş yapan erkeğin ise tövbe edene kadar eza görmesi gerektiği hükmünün dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğunu tespit edebilmek için mezkur hükme “Niçin?” sorusu sorulur ve verilen cevaplar sahih nakil ve aklın ilkeleri çerçevesinde mukabele edildiği zaman bu hükmü, dinin temel amaçlarından olan “ırzı/nesli muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

2.1.1.2.5.4. Hükmün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “ırzı/nesli muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri’ kılınan “homosexuel kadına ölünceye veya tövbe edene kadar ev hapsi ve homosexuel erkeğe tövbe edene kadar eza” hükmünün bu temel amaçla zaman ilişkisini tespit etmek için “Ne zamana kadar homosexuel kadın eve hapsedilir ve homosexuel erkeğe eza edilir?” sorusu sorulur. Bu soruya “Söz konusu fuhuş önlemek için tevbe edinceye kadar sürekli olarak homosexuel kadın evine hapsedilir ve homosexuel erkeğe eza edilir” veya “Belirli bir süre homosexuel kadın evine hapsedilir ve homosexuel erkeğe eza edilir” şeklinde iki cevap verilebilir. Verilen bu cevaplar sahih naklin ve sarîh aklın ilkeleri ışığında dinin temel amaçlarıyla karşılaştırılır.

Bu konuda sahih nakil olan Kur’ân-ı Kerim’e bakıldığı zaman, Hz. Lut’un (a.s.) kavminin eşcinsellik (homoseksüellik) suçundan dolayı ateşten pişirilmiş taşlarla taşlanarak helak edildiği görülür.⁴⁷¹ Dolayısıyla, Kur’ân-ı Kerim’de Müslümanlar arasından benzer suçları işleyenler için getirilen tevbe edinceye kadar veya ölünceye kadar “ev hapsi” ya da “eza” cezalarının hem Hz. Lut’un kavmine verilen cezadan daha hafif olduğu hem de onu nesh ettiği söylenebilir. Ancak, İslam’ın doğduğu ve ilk muhataplarının yaşadığı Mekke ve Medine’de eşcinsellik görünür bir toplumsal sorun olmadığı halde Kur’ân-ı Kerim’de bu hükümlerin gelmesi hem de kadın ve erkeklerin hükümlerinin ayrı ayrı ayetlerde açıklanması ve Lut (a.s.) kavminin helak kıssasının da geniş bir biçimde ve tekrarlanarak anlatılmış olması söz konusu

⁴⁷¹ “Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbın katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.” Hud 11/82-83.

cezaların evrensel olduklarına dair bir karine olabilir. Sahih nakilden çıkarılabilecek böyle bir sonuç aklın ilkelerine de aykırı değildir.

Sonuç olarak biz Ferhat Koca'nın evrensel ve tarihsel hükümleri birbirinden ayırt etme konusunda önerdiği yönetime göre homoseksüel/lezbiyen ilişkide bulunan kadınlara verilen "ölünceye veya tövbe edene kadar ev hapsi" ve erkeklere verilen "tövbe edene kadar eza (kendsine eza adı verilebilecek herhangi bir ceza)" hükmünün evrensel olduğu sonucuna varmakla beraber, burada geçen ev hapsinin ve yapılacak ezanın Kur'ân-ı Kerim'de zina cezasındaki gibi "açık, objektif ve somut" bir şekilde açıklanmadığını, bu sebeple de adı geçen yönetime göre söz konusu ev hapsinin ve ezanın nasıl olacağını, hangi şart ve niteliklerde gerçekleştirileceğinin tarihsel olacağını belirtmeliyiz.

2.1.2. Kazf (iffetli kadınlara iftira)

2.1.2.1. Tanımı

Sözlükte "herhangi bir şeyi atmak" anlamına gelen kazf⁴⁷² terim olarak "başkasına zina isnat etmek veyahut babasının çocuğu olmadığını söylemek" demektir.⁴⁷³

2.1.2.2. Kur'ân-ı Kerim'de Kazf Hakkındaki Ayetler Kümesi

Kur'ân-ı Kerim'de kazf hakkında şu ayetler bulunmaktadır:

*"İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa (celde) vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir. Bundan sonra tövbe edip hallerini düzeltenler müstesna. Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir."*⁴⁷⁴

*"Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi; beşinci olarak da "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetine uğramasını" söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, "eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramayı dilemesi" olacaktır."*⁴⁷⁵

⁴⁷² Hamza Aktan, "Kazf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 148.

⁴⁷³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesit*, çev. A. Meylani (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), IV, 305.

⁴⁷⁴ en-Nur 24/4-5.

⁴⁷⁵ en-Nur 24/6-9.

“O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunun sizin için kötü olduğunu sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır. Bunu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve kadınların birbiri hakkında hüsnü zan beslemeleri ve “Bu apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi? Bu iddialarına dört şahit getirirler ya! Bu sayıda şahit getiremiyorlarsa onlar, Allah nezdinde yalancılardan ta kendileridir. Eğer dünyada ve ahirette Allah’ın lütfu ve rahmeti hep sizinle olmasaydı içine daldığınız günah yüzünden size büyük bir azap gelecekti... Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve ahirette can yakıcı bir ceza vardır... İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve ahirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır. O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir. O gün Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecektir ve onlar Allah’ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır. Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.”⁴⁷⁶

Bu ayetler bütününden/kümesinden iffetli kadınlara zina iftirasında bulunan iftiracıya (kâzif) 80 celde vurulacağı ve tövbe etmediği müddetçe şahitliğinin kabul edilmeyeceği hükmü ortaya çıkar.

2.1.2.3. Evrenselci Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki bütün fikhî hükümlerin evrensel olduğunu savunan yaklaşıma göre, Yüce Allah birinin zina ettiğine dair dört şahit getirilemeyen durumlarda, o kişinin zina ettiğini ileri süren kişiye -söylediği gerçeğe uygun olsa bile- iftiracı cezasının verilmesini emretmiş ve bunu evrensel bir ceza olarak teşri kılmıştır.⁴⁷⁷

Evrenselci yaklaşımı savunan ulemaya göre Nur suresi 4. Ayette geçen “el-muhsanât” (iffetli kadınlar) kelimesi cem-i müennes olduğundan sadece iffetli kadınlara iftira atıldığında uygulanması gereken bir ceza iken, Hasan el-Basrî kazf suçunun iffetli erkeklerle karşı işlenmesi halinde de kazf haddinin uygulanması gerektiğini söylemiştir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ en-Nur 24/10-26.

⁴⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedai’ut-tefsir*, çev. H. Ögmüş ve A. Ağırakça (İstanbul: Polen Yayınları, 2011), III, 133.

⁴⁷⁸ Razi, *et-Tefsiru’l Kebir*, çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç ve C. S. Doğru (Ankara: Huzur Yayınevi, 1990), XVI, 528. Hakikaten Kur’ân-ı Kerim’de kazf bağlamında sadece kadınlara iftira atıldığında şahitler istenmektedir. Bu konuda şöyle buyrulmuştur: “Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açmıyaya kadar evlerde tutun.” en-Nisa 4/15. Erkek zina ettiğinde ise tecavüz suçunun ispatı için dört şahit yerine başka kriminolojik deliller de yeterli görülebilmektedir. Bu konuda Hz. Yusuf kıssasının anlatıldığı şu olay bir karine teşkil eder: “İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının önünde kocasıyla karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: “Senin ailene kötülük etmeye kalkışanın cezası, ancak zindana atılmak veya ağır fiziksel cezaya çaptırılmak olmalıdır.” Yusuf, “Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi” dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: “Eğer (adamın) gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; adam yalancıdır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; adam doğru söylemektedir.” Aziz, Yusuf’un gömleğinin arkadan

Bir kadının zina ettiğini ispat edebilmek için dört görgü şahidinin sürmedandaki milin hareketi gibi bu olayı gördüklerine dair şahitlik etmeleri gerekir.⁴⁷⁹ Bu yüzden de Kur'ân'da bekar bir kadının hamileliği -Meryem (a.s.) örneğinde olduğu gibi⁴⁸⁰- zina iftirası için yeterli bir delil olarak görülmez.

2.1.2.4. Tarihselci Yaklaşımına Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Tarihselciliği savunanlar Kur'ân'daki her bir ayetin Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında cereyan eden bir hadise üzerine nazil olduğunu ve bu olaya has kılınması gerektiğini iddia etmişlerdir. Onlara göre, kazf cezasının açıklandığı ayetin sebab-i nüzulü de İfk hadisesi⁴⁸¹ yani Hz. Ayşe'ye (r.a.) atılan iftiradır⁴⁸² ve söz konusu hüküm bu olayla sınırlıdır.

yırtılmış olduğunu görünce şöyle dedi: "Anlaşıyor ki bu iş, siz kadınların bir entrikasıdır. Sizin entrikanız çok tehlikelidir." Yusuf 12/25-29.

⁴⁷⁹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, 489.

⁴⁸⁰ "Sonra çocuğu kucağına alarak topluluğuna getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın! Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi." Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. "Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?" dediler. Cevabı çocuk verdi: "Ben Allah'ın kuluym; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır." Meryem 19/27-33.

⁴⁸¹ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa, Hz. Peygamber ve Halifeler*, çev. H. Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 209 vd.

⁴⁸² en-Nur 24/11. ayetinin sebab-i nüzulü Hz. Ayşe'den (r.a.) gelen bir rivayette anlatıldığına göre şu olaydır: Rasûlullah sefere çıkmak istediği zaman hanımları arasında kur'a çekti. Kur'ada kim çıkarsa Rasûlullahla beraber o giderdi. Bir harpte hanımları arasında kur'a çekti, Kur'ada benim ismim çıktı. Bu hicap (örtünme) ayetleri indikten sonra idi. Bu harpte Rasûlullah ile ben çıktım. Ben hevdecimde taşımır, onun içinden inerdim. Biz yürüdük. Rasûlullah harpten fariğ oldu ve döndü. Medine'ye yaklaştık. Yolculuğa bir gece ara verdi. Yola çıkma emri verildiği zaman ben kalktım ve orduyu geçinceye kadar yürüdüm. İhtiyacımı giderdikten sonra hevdecime bineceğim yere döndüm. Göğsüme dokunduğumda Yemen boncuklarından dizili olan gerdanlığım kopmuştu. Geri dönüp boncuklarımı aradım. Onları aramam beni yolculuktan alıyordu. Benimle yolculuk yapan kafil, hevdecimi benim hevdecin içinde olduğumu zannederek indiğim deveye yükleyip yürüyüşe geçmişler... Benim hizmetimle alakadar olanlar hevdecin kaldırıp deveye bağlarken, hevdecin ağırlığına dikkat etmemişler ve deveyi sevk edip gitmişler. Ben boncuklarımı ordunun gitmesinden sonra buldum. Onların konakladığı yere geldim. Onlardan orada ne çağırın ne de icâbet eden vardı. Bulunmuş olduğum yerde teyemmüm ettim. Zannettim ki, topluluk beni kaybettiğini anlar ve beni aramak üzere dönerler. Ben menzilde otururken gözlerim ağırlaştı ve uyudum. Safvân b. Muattal es-Sülemî ordunun arkasından gelir, onlardan unutulmuş olursa onları alıp orduya yetişirdi. Karanlıkta yürümüş, benim menzilime gelince orada uyuyan bir insan karaltısı olduğunu görmüş ve görünce beni tanımış. O beni hicap ayetleri inmeden önce görürdü. Beni tanıyıp öldüğümü zannederek istircacı etti (İnnâ lillah ve inne ileyhi raciun) dedi. Onun istircacı ile uyandım ve derhal cilbâbım (çarşafım) ile yüzümü örttüm. Allah'a yemin ederim ki ne bir kelime söyledi ve ne de devesini çöktürürken söylediği istircacıdan başka kelime işitmedim. Eliyle yardım etti, ben deveye bindim. Beni taşıyan deveyi çekti ve yürüdük. Askere, Nahr-i zahira mevkiinde konduktan sonra yetiştik. Benim hakkımda helâk olanlar olmuş, Onun en büyüğünü yüklenen Abdullah İbni Übey İbni Selül oldu. Medine'ye geldim. Geldiğim zaman bir ay hastalandım. İnsanlar ifk ehlinin sözüne akın ediyorlardı. Halbuki ben bundan bir şey anlamıyordum. İyileştikten sonra bir gün Mıstah'ın annesi ile Menası' denilen abdest alma mahalli tarafına çıktım. Orası halkın gördüğü bir yerdi. Mıstah'ın annesi ayağı takıldığı için ayağı sürçtü ve: "Mıstah helâk olsun" dedi. Ben Mıstah'ın annesine "Ne kötü söyledin, Bedir harbine katılan insan hakkında böyle konuşulur mu?" dedim. Mıstah'ın annesi "A tazecik, sen onun söylediğini duymadın mı?" dedi. Ben "Ne söyledi?" dedim. Mıstah'ın annesi bana ifk ehlinin söylediklerini haber verdi. Bu yüzden benim hastalığım iyice arttı. Rasûlullah benim yanıma girince ben "Bana ebeveynime gitmeme izin verir misin? Ben onlar tarafından haber hakkında yakın sahibi olmak istiyorum" dedim. Bana izin verdi. Ben ebeveynime geldim. Anneme: "Ey anne, insanlar ne konuşuyorlar?" dedim. Annem "Ey kızım, bu sana kolay gelsin, vallahi çok defa kocası tarafından sevilen kadın olsun, onun da kumaları bulunsun da onun aleyhinde olunmasın" dedi. Ben "Sübhanallah, insanlar böyle nasıl konuşuyorlar?" dedim. O gece sabaha kadar

2.1.2.5. Evrensellik ve Tarihselliği Tespit Konusunda Yöntem Öneren Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

2.1.2.5.1. Hükümün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Ferhat Koca'nın önerdiği yönetime göre, yukarıdaki ayetlere hükümünün ne olduğu sorulduğu zaman "İffetli kadınlara iftira atana 80 celde vurulması gerektiği" şeklinde bir cevap alınır. Ancak bu hüküm/hükümün mahiyeti "İffetli kadınlara iftira atan", "80" ve "celde (sopa) vurmak" şeklinde üç unsurdan meydana gelmektedir. Bu mahiyeti meydana getiren söz konusu unsurlardan "80" yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adıdır.⁴⁸³ Celde vurmak unsurunda geçen celd "erkeğe izar (entari, don, gömlek) hariç diğer elbiseleri çıkartılarak, kadına ise kürk ve kaftanından başka elbisesi çıkartılmadan dalı, budağı, kenarı olmayan bir değnek ile ortalama vuruşla tenasül uzvundan, yüzünden ve başından başka her tarafına devamlı bir yere vurmamak üzere vurmak" demektir.⁴⁸⁴ "İffetli kadınlara iftira atan" kelimesi için Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında -Hz. Ayşe'ye iftira örneğinde olduğu gibi- onunla namuslu bir kadının fuhuş yaptığını iddia eden, ancak bu iddiasını ispat etmek için dört şahit getiremeyen kişinin kastedildiği görülür.

ağladım. Benim gözümün yaşı dinmedi, gözümeye uyku da girmedi, ağlayarak sabaha çıktım. Rasûlullah vahiy gecikince, ailesinden ayrılma hakkında istişâre etmek için Ali b. Ebî Talib ve Üsâme b. Zeyd'i çağırdı. Vahiy durduğu zaman, onlarla istişâre ederdi. Üsâme ona ehlinin berâetinden bilinen şeye işâret etti ve "Ya Rasûlellah, ehlin hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz" dedi. Amma Ali (r. a.) "Allah seni sıkıntıda bırakmaz, kadınlar müsavidir ve çoktur. Eğer câriyeden sorarsan o sana doğruyu söyler" dedi. Rasûlullah Berîre'yi çağırdı, ona "Ey Berîre, sen Âişe'den seni şüpheye düşürecek bir şey gördün mü?" dedi. Berîre: "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben onun üzerinde kesin bir iş görmedim. O yaşı küçük bir kız çocuğu iken uykuya dalar, evin hamurundan gafil olurdu da koyun gelip o hamuru yedi" dedi. Rasûlullah mimber üzerinde ayağa kalktı, Abdullah İbni Übey'in suçlamasını hatırlattı ve "Ey Müslümanlar topluluğu, kim ehl-i beytim hakkında ezası bana ulaşan kimseden benim intikamı mı alır? Vallahi ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmem" buyurdu. O gün de ağladım, gözüm yaş akıtmaktan kesilmedi. O gece ağladım, gözümün yaşı kesilmedi ve hiç uyumadım. Ebeveynim benim ağlamamın ciğerlerimi parçalayacağını zannederlerdi. Onlar ben ağlar ike, benim yanımda otururdu. Ensar'dan bir kadın benim yanıma gelmek için izin istedi. Ben ona izin verdim; o da oturdu, benimle ağladı. Sonra Rasûlullah girdi, selâm verdi, oturdu. Bir ay geçmiş, benim durumum hakkında vahîyden bir şey inmemişti; şehâdet etti, bundan sonra "Ey Ayşe, bana senin hakkında şöyle şöyle şeyler ulaştı. Eğer sen bunlardan berî isen, Allahü Teâlâ yakında senin temiz olduğunu bildirir; eğer bir günaha girmiş isen istiğfâr et, ona dön. Çünkü kul günahını itirâf eder, sonra tövbe ederse, Allahü Teâlâ onun tövbesini kabul eder" buyurdu. Sözüünü tamamlayınca ben babama "Benim adıma Rasûlullah'a cevap ver" dedim. Babam "Vallahi kızım, ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Anneme "Benim adıma Rasûlullah'a sen cevap ver" dedim. Annem "Vallahi ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Ben yaşı küçük ve Kur'ân'dan fazla okuyamayan bir kız olduğum halde dedim ki "Vallahi anladım ki siz bunu işitince nefsinize yerleşmiş ve söylenenleri doğru kabul etmişsiniz. Eğer ben size, ben bundan uzağım desem, -Allah muhakkak biliyor, ben ondan uzağım- beni tasdik etmeyeceksiniz." Başka bir rivayette "Ben size bir iş itiraf etsem -Allah biliyor ki ben ondan uzağım- beni tasdik edeceksiniz. Vallahi benim ve sizin için Yusuf'un babasının 'fe sabrun cemilun vallahu'l-musteâni alâ mâ tasifûn' demiş olduğu bu sözden başka bir örnek bulamıyorum" dedim ve döndüm yatağın üzerine uzandım. Vallahi Rasûlullah henüz yerinden kalkmadı ve beytin ehlinde hiç kimse çıkmadı. Nihayet Allah Teâlâ nebîsine vahiyini indirdi... Resulullah'ın ilk söylediği kelime "Seni müjdelerim ey Ayşe. Allah senin temiz olduğunu bildirdi" buyurdu. Bk. Suyuti, *Esbâb-ı Nüzûl*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), I, 471-474.

⁴⁸³ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁴⁸⁴ el-Mavsili, *el-İhtiyar*, çev. C. Yeniçeri (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2015), 493.

2.1.2.5.2. Hükümün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

Burada “İffetli kadınlara iftira atana 80 celde vurulması gerektiği” mahiyetini meydana getiren unsurların mahiyetle varlık ilişkileri sahih naklin ve sarih akıl çerçevesinde düşünüldüğü zaman, bu mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için söz konusu nitelik ve niceliklere muhtaç olduğu, dolayısıyla aralarında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır.

2.1.2.5.3. Hükümün ilgili olduğu temel amacın tespiti

“İffetli kadınlara iftira atana 80 celde vurulması gerektiği” hükmünün/mahiyetinin dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğunu tespit için ayete/hükme “Niçin?” gerektiği sorusu sorulur ve verilen cevaplar sahih nakil ve sarih akıl çerçevesinde mukabele edildiği zaman bu hükümün dinin temel amaçlarından “ırzı/nesli muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

2.1.2.5.4. Hükümün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “ırzı/nesli muhafaza” amacını koruyup geliştirmek için teşri’ kılınan “İffetli kadınlara iftira atana 80 celde vurulması gerektiği” hükmüne bu temel amaçla zaman ilişkisini tespit etmek için “Ne zamana kadar bu amacı koruyup geliştireceksin?” sorusu sorulur. Hüküm bu soruya ya “ebedi olarak bu amacı koruyacağı” ya da “belirli/geçici bir süre bu amacı koruyacağı” şeklinde iki türlü cevap verebilir. Söz konusu cevaplar sahih naklin ve sarih aklın ilkeleri ışığında dinin temel amaçlarıyla mukabele edilir. Bu mukabele sonunda, “iffetli kadınlara iftira atana 80 celde vurulması gerektiği” hükmünün dinin temel amaçlarından olan “ırzı/nesli muhafaza” amacıyla evrensel (sürekli) bir ilişki içerisinde bulunduğu sonucuna varılır. Çünkü Yüce Allah sahih nakil olan Kur’ân-ı Kerim’de kazf suçunu işleyenler hakkında “Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve ahirette can yakıcı bir ceza vardır” dedikten sonra “Allah bilir, siz bilmezsiniz”⁴⁸⁵ uyarısında bulunmuş, suçluların dünya ve ahirette lanetlenmiş olduklarını bildirmiş⁴⁸⁶, tövbe etmedikleri müddetçe onların hayat boyu bir daha şahadetlerinin kabul olunmayacağını hatta bu dünyevi cezalar yanında onların ahirette de söz konusu cezalardan daha ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını belirtmiştir.⁴⁸⁷ Bütün bu ifadeler “iffetli kadınlara iftira atana 80 celde vurulması gerektiği” hükmünün sadece Kur’ân-ı Kerim’in ilk muhatapları için değil, kıyamete

⁴⁸⁵ “Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve ahirette can yakıcı bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” en-Nur 24/19.

⁴⁸⁶ “İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve ahirette lanetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır. O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir. O gün Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecektir ve onlar Allah’ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır.” en-Nur 24/23-25.

⁴⁸⁷ en-Nur 24/4-5.

kadar gelecek bütün Müslümanlar hakkında geçerli olan evrensel bir hüküm olduğuna dair karinelerdir. Ayrıca, böyle bir netice aklın kurallarına (sarih akla) da aykırı değildir.

2.1.3. Hırsızlık

2.1.3.1. Tanımı

Hırsızlık kelimesinin Arapçada karşılığı “sirkat” kelimesidir. Sirkat sözlükte “başkasının malını gizlice alma, çalma” demektir. Kur’ân-ı Kerim’de bu anlam çerçevesinde mecazi bir kullanım olarak “başkasının konuştuğunu gizlice dinleme” mânasında “istirâku’s-sem’a” tabiri geçmektedir.⁴⁸⁸ Hadislerde namazın rükün ve şartlarını eksik bırakmaya “namazdan hırsızlık” denilmesi yanında, Arap dilinde “kaçamak bakış” anlamında “bakış hırsızlığı” (müsâraakatü’n-nazar) denilmesi, Arap edebiyatında bir şairin başkasının şiirini kendisininmiş gibi ifade etmesine “sirkat” tabir edilmesi de böyledir.⁴⁸⁹

Fikhî bir terim olarak hırsızlık “nisab miktarında olan veya kıymeti nisab miktarına ulaşan başkasının mülkiyetinde bulunan ve koruma altına alınmış bir malın, âkil bâliğ birisi tarafından, kendisinin o malda bir mülkiyet şüphesi dahi bulunmadan, gizlilik üzere alınması” demektir.⁴⁹⁰

2.1.3.2. Kur’ân-ı Kerim’de Hırsızlık Hakkındaki Ayetler Kümesi

Kur’ân-ı Kerim’deki hırsızlıkla ilgili ayetler şunlardır:

“Erkek hırsız ve kadın hırsızın yaptıklarına karşılık ve Allah’tan ibret verici (bir müeyyide) olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Kim (bu) haksız davranışından sonra tövbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder.”⁴⁹¹

“Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan mağfiret dile.”⁴⁹²

“Yusuf, onlara yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabının kardeşinin yükü içine koydurdu. Sonra bir görevli, “Ey kafîle! Siz kesinlikle hırsızsiniz!” diye bağırdı. Kardeşleri onlara dönerek, “Ne arıyorsunuz?” dediler. “Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü

⁴⁸⁸ “Ancak kulak hırsızlığı yapmaya kalkışan olursa onu da parlak bir ışık kovalar.” el-Hicr 15/18.

⁴⁸⁹ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 385.

⁴⁹⁰ Adem Yıldırım, *İslam Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi* (Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2007), 82.

⁴⁹¹ el-Mâide 5/38-39.

⁴⁹² el-Mümtehine 60/12.

(bahşış) var” diye cevap verdiler. (İçlerinden biri) “Ben bu söze kefilim” dedi. Allah’a ant olsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz” dediler. (Yusuf’un adamları) dediler ki: “Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir?” “Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa, işte o (şahsa el koymak) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız, dediler. Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yusuf’a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı.”⁴⁹³

Bu kıssadan hırsızlık suçunun maddi ve manevi unsurlarını (yani nitelik ve niceliklerini) şöyle sıralamak mümkündür:

Başkasına ait bir mal: Kralın.

Değerli, korunan ve taşınır bir mal: Kralın su kabı.

Mal sahibinin rıza ve izni olmadan: Kayıp.

Kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak maksadıyla gizlice almak: Kardeşinin yükünde bulunması.

Bu kıssadan hırsızlığın “Başkasının değerli⁴⁹⁴ ve korunan bir malını⁴⁹⁵ rıza veya izni olmadan gizlice almak” manasına geldiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki ayetler bütününden/kümesinden ortaya çıkan sonuç yani hüküm “başkasının değerli ve korunan bir malını rıza veya izni olmadan gizlice alan erkek ve kadının elinin kesilmesi gerektiği”dir.

2.1.3.3. Evrenselci Yaklaşımına Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fıkhi hükümlerin bütünüyle evrensel olduğunu savunan İslam alimlerinin büyük çoğunluğu bir kimsenin zaruri ihtiyacı olmadığı ve yaptığı işin de haram olduğunu bildiği halde hırsızlık suçunu işlemesi halinde ona Yüce Allah tarafından belirlenmiş olan “el kesme” cezasının uygulanacağını ve bu cezanın uygulanması sırasında merhamet duygusuna kapılmaması gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁹⁶ Nitekim Mahzum oğullarından bir kadın hırsızlık

⁴⁹³ Yusuf 12/70-76.

⁴⁹⁴ Hz. Peygamberin değeri üç dirhem olan bir kalkan sebebiyle (el) kestirdiği rivayet edilmiştir. Bk. Tahavi, *Şerhu Meani'l-Âsar*, çev. M. B. Eryarsoy (İstanbul: Kitabi Yayınları, 2009), V, 76.

⁴⁹⁵ Korunmayan veya nisab miktarına ulaşmayan bir mal için el kesme cezası öngörülmemektedir. Kendisinden kıymetsiz ve önemsiz bir şey çalınan insanın kalbi bunun için hırsızın elinin kesilmesine dayanamaz. Dolayısıyla el kesme cezası, hırsızlık lafzının kullanıldığı her fiil için değil belli bir değerde çalınan mal için hüküm ifade eder. Bk. Maturidi, *Te'vilatu'l-Kur'ân*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), IV, 226. Bu konuda Hz. Peygamber'den şöyle rivayet edilmiştir: “Ağaçtan alınan meyve sebebiyle el kesilmez, sergi yerinden toplar götürürse, bir kalkan bedeline ulaşırsa el kesilir. Dağda yayılan davarı çalanın eli kesilmez. Ağla girdikten sonra çalanın eli kesilir.” Bk. Nesâî, *Sünen*, “Hırsızın Elinin Kesilmesi”, 87.

⁴⁹⁶ Serahsi, *Mebcut*, ed: Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), IX, 225.

yaptığında Hz. Peygamber (s.a.v.) kadına acımamış ve “Allah’a yemin ederim ki, eğer bu işi yapan kızım Fatıma olsaydı dahi onun da elini keserdim”⁴⁹⁷ buyurarak kadının elini kestirmiştir.⁴⁹⁸

2.1.3.4. Tarihselci Yaklaşımına Göre Hükmün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fıkhi hükümlerin bütünüyle tarihsel olduğunu savunan yaklaşıma göre Kur’ân’daki her bir ayetin bir sebab-i nüzulü vardır ve ayetler söz konusu nüzul sebepleriyle sınırlıdır. İbn Abbâs’tan (r.a.) gelen bir rivayete göre, hırsız erkek ve kadının ellerinin kesilmesi gerektiğine dair Mâide suresi 38-39. ayetler komşusunun zırhını çalan Tûme b. Ubeyrık hakkında nazil olmuştur.⁴⁹⁹ Çaldığı zırhı önce bir Yahudiye emanet bırakan Tûme olayın anlaşılmasından korkunca zırhı mezkûr Yahudinin çaldığını iddia etmiş, ancak Yahudinin suçsuz olduğu ortaya çıkınca da Mekke’ye kaçarak dinden çıkmıştır. Ayrıca, tarihsel yaklaşımı benimseyenlere göre, hırsızlar için öngörülen el kesme cezası ilk defa Kur’ân-ı Kerim tarafından yürürlüğe konmuş bir ceza olmayıp Hz. İbrahim’in (a.s.) şeriatından kalma⁵⁰⁰ yani Cahiliye döneminden beri uygulanan bir cezadır.

2.1.3.5. Evrensellik ve Tarihselliği Tespit Konusunda Yöntem Öneren Yaklaşımına Göre Hükmün Evrenselliği veya Tarihselliği

2.1.3.5.1. Hükmün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Ferhat Koca’nın yöntemine göre, öncelikle hırsızlıkla ilgili ayetlere/hükme mahiyetinin ne olduğu sorulur. Bu soruya “Hırsız erkek ve kadının ellerinin kesilmesi gerektiği” şeklinde bir cevap alınır. İşbu mahiyet “hırsız”, “el” ve “kesme” şeklinde üç unsurdan meydana gelmektedir. Söz konu unsurlardan “el”, gerek Kur’ân-ı Kerim’deki çeşitli ayetlerden⁵⁰¹ gerekse örfteki kullanımından anlaşıldığı kadarıyla “insanın parmaklarından bileklerine kadar olan kısmı” ifade eder. “Kesmek”⁵⁰² kelimesi yaralamak⁵⁰³, parçalamak ve sona

⁴⁹⁷ Buhari, “Hudud”, 11, 12.

⁴⁹⁸ Abdulgani el-Makdisi, *Umdetu’l Ahkam*, çev. M. B. Eryarsoy (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınevi, 1984), 735.

⁴⁹⁹ Maturidi, *Tevilatu’l-Kur’an*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), IV, 232.

⁵⁰⁰ Ali Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan Yayınevi, 1996), 445.

⁵⁰¹ Elin kelime manasıyla ilgili kullanımlar için şu ayetlere bk. el-Bakara 2/79; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6, 28, 33, 38, 94; el-En’âm 6/7; el-A’râf 7/108, 124, 195; Yusuf 12/31; Tâhâ 20/22; eş-Şuarâ 26/33; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32. Elin mecazi anlamda kullanımıyla ilgili şu ayetlere bk. el-Bakara 2/95, 195, 255; Âl-i İmrân 3/182; en-Nisâ 4/62, 77, 91; el-Mâide 5/11, 64; el-En’âm 6/93; et-Tevbe 9/29; el-İsrâ 17/29; el-Fetih 48/10; Tebbet 111/1.

⁵⁰² Kesmek kelimesinin sözlük anlamının geçtiği ayetler için bk. el-Mâide 5/33, 38; el-A’râf 7/124; Tâhâ 20/71; eş-Şuarâ 26/49. Kesmek kelimesinin mecazi manaları için şu ayetlere bk. el-Bakara 2/27, 166; Âl-i İmrân 3/127; el-En’âm 6/45, 94; el-A’râf 7/72, 160, 163, 168; Tevbe 9/110, 121; Yunus 10/27; Hud 11/81; Yusuf 12/31, 50; er-Ra’d 13/4, 25; el-Hakka 69/46.

⁵⁰³ Yusuf 12/31, 50.

erdirmek⁵⁰⁴ gibi çeşitli manalara gelmekte ise de bir ceza olarak “bir şeyi bağlı bulunduğu bünyeden (bütünden) koparıp ayırmak”⁵⁰⁵ manasında kullanılır. Dolayısıyla “el kesmek”, elin bilekten kopararak ayrılması demektir. Yukarıdaki unsurlardan olan “hırsız” kelimesini tanımlamak için Kur’ân-ı Kerim’e bakıldığında, onda “hırsızlık” fiilinin dolaylı olarak tarif edildiği görülür. Yusuf suresinin 73-75. ayetlerinde ve Tâha suresinin 87. ayetinde hırsızlığın “Başkasının değerli ve korunan bir malını rıza veya izni olmadan gizlice almak” manasına kullanıldığı söylenebilir. Bu fiili işleyen kimseye ise “hırsız” denir. Mezkûr ayetlerden çalınan malın ziynet eşyası veya bir kralın su kabı gibi değerli olduğu anlaşılrsa da onun tam olarak asgari değerinin ne kadar olması gerektiği açıkça belirtilmemiştir. Bu durumda söz konusu ayetlerin indiği Medine toplumunun zihninde tanıyıp bildiği bir hırsızlık tanımı ve nisap miktarının bulunduğu söylenebilir.⁵⁰⁶ Nitekim Mâide suresinin 38. Ayetinde hırsız erkek ve hırsız kadından bahsedilirken “sârikun ve sârikatün” (herhangi bir erkek hırsız ve herhangi bir kadın hırsız) şeklinde nekra değil, “es-sâriku ve’s-sârikatü” (belirli erkek hırsız ve belirli kadın hırsız) şeklinde marife bir ifade kullanılmıştır. Hırsız erkek ve kadın kelimeleri iki sebeple marife olarak kullanılmış olabilir: 1) Ya bu ayetin nüzulüne sebep olarak aynı zaman diliminde adı-sanı belli bir erkek ve bir kadın hırsızlık yapmış ve bunlara nasıl bir hüküm uygulanacağı konusunda Hz. Peygamber ve ilk muhatapları ihtilafa düşmüşler ve bunun üzerine Yüce Allah haklarında tartışma veya ihtilaf yaşanan söz konusu adı-sanı belli hırsız erkek ve kadın hakkında vahiy göndererek “bilinen erkek hırsız” ve “bilinen kadın hırsız” (es-sâriku ve’s-sârikatü) kelimelerini kullanmıştır. 2) Ya da Cenabı Hak hırsız kelimesini ilk muhatapların zihinlerinde var olan ve bilinen veya tanımlanmasını topluma bıraktığı hırsız kavramını esas alarak “sizin ve benim tarafımdan bilinen” veya “tanımlanmasını size bıraktığım ve böylece sizin ve benim tarafımdan belli olan” erkek ve kadın hırsız kelimelerini kullanmıştır. Bu şıklardan birincisinin doğru olduğuna dair sebep-i nüzulle ilgili kaynaklarda yeterli ve ikna edici bilgi bulunmadığına göre⁵⁰⁷, o zaman ikinci izah tarzının daha isabetli olduğu ortaya çıkar.

⁵⁰⁴ el-A’raf, 7/172; el-Enfal, 8/17.

⁵⁰⁵ “Kesme” kelimesinin bu anlamda kullanılmasına örnek olarak bk. el-Maide, 3/33; 82, el A’raf 7/124; eş-Şuara, 26/39; Tâha, 20/71.

⁵⁰⁶ Nisap miktarı konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) değeri bir kalkandan daha az olan bir malı çalınan elinin kesilmeyeceğini belirtmiştir. Bk. Nesâî, *Sünen*, “Hırsızın Elinin Kesilmesi”, 69. Hz. Peygamber döneminde bir kalkanın fiyatının 10 dirhem, 5 dirhem, dinarın dörtte biri veya 3 dirhem olduğuna dair farklı rivayetlerin bulunması mezhepler arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur. Hanefilere göre hırsızlık için çalınan malın nisabı sikkeli halis 10 dirhem veya bu değerde bir miktardır; Şâfiî ve Mâlikîler’e göre dinarın dörtte biri; Hanbelîler’e göre ise 3 dirhem veya dörtte bir dinar miktardır. Bk. *Kur’ân Yolu Tefsiri*, el-Maide 5/38 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), II, 267-269, erişim tarihi: 22 Eylül 2022, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/707/38-ayet-tefsiri>

⁵⁰⁷ Bu konuda ilgili ayetin sebep-i nüzulüne bakınız Suyuti, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), I, 261-262.

2.1.3.5.2. Hükümün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

“Hırsız erkek ve kadının ellerinin kesilmesi gerektiği” mahiyetini meydana getiren “belirli erkek hırsız ve belirli kadın hırsız”, “el” ve “kesme” şeklindeki unsurlar ile söz konusu mahiyetin varlık ilişkileri sahih nakil ve sarih akıl ışığında incelendiğinde, bu mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için söz konusu unsurlara yani nitelik ve niceliklere ihtiyacı olduğu, dolayısıyla onlar arasında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır. Aksi halde, bu unsurlardan biri olmadığı zaman söz konusu mahiyet ortadan kalkacaktır.

2.1.3.5.3. Hükümün İlgili Olduğu Temel Amacın Tespiti

“Hırsız erkek ve kadının ellerinin kesilmesi gerektiği” mahiyetinin dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğunu tespit için söz konusu mahiyete/hükme “Niçin?” sorusu sorulur ve verilen cevaplar sahih nakil ve sarih akıl çerçevesinde mukabele edildiği zaman bu hüküm/mahiyetin dinin temel amaçlarından biri olan “malı muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

2.1.3.5.4. Hükümün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “malı muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri’ kılınan “erkek ve kadın hırsızın ellerinin kesilmesi gerektiği” mahiyetine (hükümüne), bu temel amaçla zaman ilişkisini tespit etmek için “Malı muhafaza amacını gerçekleştirmek için ne zamana kadar hırsızın eli kesilir?” sorusu sorulur. Hüküm bu soruya “Malı muhafaza amacını gerçekleştirmek için ebedi olarak hırsızın eli kesilir” ya da “Malı muhafaza amacını gerçekleştirmek için belirli/geçici bir süre hırsızın eli kesilir” şeklinde iki türlü cevap verebilir. Verilen bu cevaplar sahih nakil ve sarih akıl çerçevesinde değerlendirilir.

Burada, kendisine “el kesme cezası terettüp eden” hırsızın yani “belirli zaman ve mekân içerisinde, belirli nitelik ve nicelikteki bir malı çalan hırsız”ın tanımlanması işinin topluma (devlete) bırakılması yani Kur’ân-ı Kerim’de hırsız için es-sârik ve es-sârika şekilde “belirli hırsız” denmiş olması, onun yaptığı fiilin cezasının da topluma bırakılmış olmasını ima etmektedir.⁵⁰⁸ Nitekim Yusuf suresinin 73-75. ayetlerinden Hz. Yakub’un (a.s.) ve çocuklarının

⁵⁰⁸ 03.03.2020 tarihinde kendisiyle yaptığımız görüşmede Ferhat Koca “Kur’ân-ı Kerim’deki Fıkhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme” adlı çalışmasının hırsızlıkla ilgili bölümünde “hırsız”ın tanımının topluma bırakılmış olması (toplum tarafından bilinen ve tanımlanan “belirli bir hırsız” (es-sârik-es-sârika) ile suç ve ceza arasında gözetilmesi gereken denge konularına yoğunlaştığını, bu arada Kur’ân-ı Kerim’de cezanın ebediliğini ifade eden işaretleri ihmal ettiğini, bu sebeple de söz konusu çalışması hakkında açık bir düzeltme yapmak istediğini belirterek şöyle demiştir: “Kur’ân-ı Kerim’de hırsız (sârik) kelimesi “sârikun” (herhangi bir erkek hırsız) ve “sârikatün” (herhangi bir kadın hırsız) şeklinde nekra değil, “es-sâriku” (belirli erkek hırsız) ve “es-sârikatü” (belirli kadın hırsız) şeklinde marife (belirlenmiş) olarak kullanılmıştır. Şayet ayette “sârikun ve sârikatün” kullanılmış olsaydı, o zaman herhangi bir tartışma ve ihtilaf olmaksızın bu kelimeler “az veya çok çalan her tür kategorideki erkek ve kadın hırsız” anlamına gelirdi. Çünkü Arapçada nekra umum ifade eder. O zaman söz konusu ayet her tür hırsızın elinin kesileceği konusunda umumi ve evrensel bir mana içerirdi. Halbuki Kur’ân-ı Kerim’de söz konusu kelimeler marife olarak zikredilmişlerdir. Bu ya söz konusu

yaşadığı dönemde Mısır'da hırsızın cezasının "hırsızlık yapan kişinin bizzat şahsına el konulması" olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰⁹ Ancak sahih nakilden yani Kur'ân-ı Kerim'den "Hırsızın eli ne zamana kadar kesilir?" sorusuna cevap aradığımız zaman bu cezanın ebedi ve evrensel olduğuna dair kuvvetli işaret ve karinelere rastlanır. Mesela, Yüce Allah Mâide suresinin 38. ayetinde el kesme cezası için "Allah'tan bir ibret olarak" (*nekâlen minallah*) demiş, ayetin sonunda da Allah için "el-Azîz" ve "el-Hakîm" sıfatlarını kullanmış, ayrıca aynı surenin 39. ayetinde hırsızlık suçunu "zulüm" olarak nitelemiştir. Bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerim sevaplar ve günahlar konusunda insanın Allah-insan ilişkilerine dair fiilleri ile insan-insan ilişkilerinde ortaya çıkan eylemlerine karşılık olarak verilen sevaplarını hasenât ve sâlihât, günahlarını da zenb ve zulümât şeklinde iki kısma ayırmıştır. "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır; onlar haksızlığa uğratılmazlar"⁵¹⁰ ayetinde hasenâta yani kulun Allah'la arasında olan – mesela, namaz kılmak, oruç tutmak gibi- güzel amellerine karşılık bire on sevap vaat edilirken, "Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar başka; onlar için kesintisiz bir ödül vardır"⁵¹¹, "İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara gelince onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur"⁵¹² buyrulurarak ıslah edici, başkasına faydası

ayetinin aynı anda hırsızlık yapmış olan ve adı-sanı Müslümanlar tarafından bilinen bir erkek ve bir kadın hırsızın hırsızlık yapması ve onlara verilecek hüküm konusunda Müslümanlar arasında bir ihtilaf veya tereddütün meydana gelmesi üzerine nazil olduğu ya da nitelik ve nicelikleri toplum tarafından bilinen bir hırsız kategorisi veya belirlenmesi toplum iradesine/devlete bırakılmış bir hırsız kategorisi hakkında nazil olduğu anlamına gelir. Söz konusu ayetin sebeb-i nüzulü olarak bütün İslam toplumu tarafından adı-sanı bilinen özel bir erkek ve özel bir kadın hırsız olduğuna dair yeteri kadar ikna edici bilgiye sahip olmadığımızı göre, geriye ikinci şık kalacaktır. Bu da söz konusu ayette geçen hırsızın nitelik ve nicelikleri toplum/devlet tarafından bilinen ya da belirlenme ölçütleri topluma bırakılmış olan hırsız olduğu anlaşılır. Burada hırsızın (suçlunun) belirlenip tanımlanması işinin topluma verilmesi (tarihsel), onun cezasının belirlenmesi yetkisinin de topluma verilmesini (tarihsel) gerektirdiği düşüncesini doğurabilir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de hırsızın cezasını açıklayan Mâide suresi 38. Ayette "Allah'tan bir ibret olarak" (*nekâlen minallah*) denmesi, aynı ayetin "Allah güçlüdür, hikmet sahibidir" (*Vallahu azîzün hakîm*) şeklinde sona ermesi, devam eden 39. ayette de "Kim bu haksız davranışından (zulmünden) sonra tövbe eder ve halini düzeltirse bilsin ki, Allah onun tövbesini kabul eder" buyrulması nitelikleri belirli olan hırsızın elinin kesilmesi cezasının ebedî ve evrensel olduğunu işaret etmektedir. Çünkü bizim önerdiğimiz ölçüte göre, bir cezanın evrensel veya tarihsel olup olmadığına dair sahih nakil (Kur'ân-ı Kerim) veya sarîh akıldan (akıl kuralları) delil getirmek gerekir. Yukarıda zikrettiğimiz ayette (sahih nakil) geçen ifadeler ise söz konusu el kesme cezasının evrensel olduğunu ima ve işaret etmektedir. O zaman hırsızın (suçun/suçlunun) tanımının topluma bırakılması (tarihsel) ilkesi ile el kesme cezasının (cezanın) evrensel olması prensibini nasıl uzlaştırabiliriz? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Toplum hayatında çeşitli seviye ve kategorilerde hırsızlıklar ve hırsızlar olabilir. Bunlara devlet (toplum) çeşitli (tarihsel) cezalar öngörebilir. Ancak nitelikleri toplum/devlet tarafından belirlenmiş bir hırsız kategorisine (yani Kur'ân'ın ifade ettiği es-sârık ve es-sârîka'ya) ise "el kesme" cezası verilmelidir. Bu çerçevede, mesela ceza kanununda yüz çeşit hırsız ve hırsızlık cezası varsa, bunlardan birisi mutlaka eli kesilmesi gereken (tanımlanmış) hırsız (es-sârık ve es-sârîka) ve onun cezası olan "el kesme" cezası olmalıdır. Böylece, hırsızlar arasından "nitelikleri tanımlanmış erkek ve kadın hırsızlar" için "hırsızlık cezalarından bir ceza olarak" el kesme cezası kıyamete kadar bütün Müslümanlar için evrensel ve bağlayıcı bir hüküm olarak varlığını devam ettirir."

⁵⁰⁹ Bu ilke Tevrat'ta da geçmektedir: "(Bir hırsız çaldığını) tazmin etmekle yükümlüdür. Eğer (imkânı) yoksa, hırsızlığı karşılığında (tazminat için köle olarak) satılır." Bk. Kutsal Kitap, "Tevrat", Mısır'dan Çıkış, 22/2, erişim tarihi 20 Mayıs 2022, <https://kutsalkitap.info.tr/?q=M%C4%B1s%C4%B1r%E2%80%99dan+%C3%87%C4%B1k%C4%B1%C5%9F+22>.

⁵¹⁰ el-En'am 6/160.

⁵¹¹ Tin 95/6.

⁵¹² Bûruc 85/11.

dokunan, yaratılmışlara yansması olan salihâtın (iyilikler) ödülü olarak hesapsız cennet müjdelenmiştir. Aynı şekilde, Allah-insan ilişkilerinde bir kötülüğün yani zenbin karşılığı bir cezaya tekabül ederken⁵¹³, insan-insan ilişkilerinde birbirlerine haksızlık yapıp zulmedenleri ise Yüce Allah helak ettiğini haber vermektedir.⁵¹⁴ Mâide suresinin 39. Ayetinde Yüce Allah hırsızlık suçunu “zulüm” olarak nitelemekle hem suçun büyüklüğüne vurgu yapmış hem de onun helak olmayı gerektirecek bir fiil olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca, Mâide suresinin 38. Ayetinde geçen “nekâl” (ibret, ceza) kelimesi de söz konusu el kesme hükmünün ebediliği ve evrenselliği açısından incelenmesi gereken bir kavramdır. Fiil olarak نكل عن الشيء demek “bir şeyi yapamadı, zayıf ve aciz kaldı” demektir. نكلته “Onu bağladım” manasına gelir. Bu sebeple “nikle”, “hayvanın bağı” demektir. نكلت به “başkasına ders olsun diye birine bir ceza uygulamak” demektir.⁵¹⁵ Söz konusu kelime ve ondan türeyen bazı kelimeler Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli ayetlerde geçmektedir.⁵¹⁶ Bu ayetlerden nekâl’in pranga misali insanı etkisiz hale getirerek (kontrol altında tutarak) suçu işlemesini engellediği anlaşılmaktadır. Firavun ve maymunlaşan Yahudiler örneğinde olduğu gibi nekâl sıradan bir ceza/ibret değil, cezalandırılan kişi dışında başkalarını da caydırıcı etkisi olan ağır bir yaptırım/ibret türüdür. Yani hırsızlık yaptığı için birinin elinin kesildiğini gören insan bundan ibret alır ve böyle bir suça teşebbüs etmekten sakınır.⁵¹⁷ Yine, Mâide 38. Ayette bu cezanın “Allah’tan” (minallah) geldiğinin açıkça belirtilmesi de hırsızlık faillerine acınmaması gerektiğini işaret eder.⁵¹⁸ Arap dil bilgini Müberred’e göre, ayette geçen “fak’taû” (kesiniz) kelimesinin başındaki “ف=fe” harfi sebeplilik bildiren şart manasına gelmiş ve bu nedenle de habere dahil olmuştur. Bu durumda ayetin manası “O kimse ki hırsızlık yaptı... Siz de hırsızlığı sebebiyle ellerini kesin” demektir.⁵¹⁹ Kur’ân-ı Kerim’de geçen “el-Azîz” kelimesi Yüce Allah’ın sıfatı olarak “üstün, alt edilemez, izzet sahibi, yüce” gibi çeşitli⁵²⁰ manalarda kullanılmıştır.⁵²¹ “el-Hakîm” ise Kur’ân-ı

⁵¹³ “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” el-En’am 6/160.

⁵¹⁴ “Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.” el-İsra 17/16; “De ki: “Söyler misiniz; size Allah’ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zalim toplumdan başkası mı helâk olur?” el-En’am 6/47; “Sizden önceki toplumlar içinde yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek birikimli kimseler bulunsaydı ya! Onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kesim bunu yaptı. Zulmedenlerse içinde şımartıldıkları refahın peşine düşüp günahkâr oldular. Rabbin, halkı iyilik peşinde olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir.” Hud 11/116-117; “İşte o beldeler (ahalisi), zulme sapınca onları helâk ettik; helâk etmek için de belli bir süre belirlemiştik.” Kehf 18/59. “Rabbin zulme sapan toplulukları yakaladığında işte böyle yakalar! Şüphesiz onun cezalandırması pek elem vericidir, pek çetindir!” Hud 11/102.

⁵¹⁵ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), “نكل” md, II, 748-749.

⁵¹⁶ “Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar, yakıcı bir ateş vardır” (el-Müzzemmil 73/12); “Biz bunu hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, muttakiler için de bir öğüt kıldık.” (el-Bakara 2/66); “Allah da ona ibretlik dünya ve ahiret cezası verdi. Elbette bunda Allah’a itaatsizlikten korkanların alacağı büyük bir ders vardır!” (en-Nazi’at 79/25-26); “Allah’ın gücü daha çetin, cezası daha şiddetlidir.” (en-Nisa 4/84).

⁵¹⁷ Maturidî, *Tevilatu'l-Kur’an*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), IV, 231.

⁵¹⁸ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, çev. Z. Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), V, 270-271.

⁵¹⁹ Kadı Beyzavî, *Envaru't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, çev. Ş. Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017), I, 629-630.

⁵²⁰ Aziz kelimesinin farklı anlamlarına örnek: Destek anlamında: “İki elçi göndermiştik, ikisini de yalancı saydılar. Üçüncüsü ile destek verdik (azzeznâ).” Yasin 36/14. Üstün/galip gelme anlamında: “Bu benim kardeşimdir; onun

Kerim’de “hüküm koyan, hükmünde hikmet sahibi olan” anlamında Yüce Allah’ın bir sıfatıdır.⁵²² “Allah azizdir” yani yenik düşürülemeyen, mağlup edilemeyendir; “hakimdir” yani yaptıkları hikmetli ve sapasağlam olandır.⁵²³ Yüce Allah o kadar üstündür ki, insanlar onu yenemez, insanların zulümleri ona zarar veremez, ayrıca o hikmeti gereği insanları birbirlerine zulmetmekten korumak için bu hükümleri yürürlüğe sokmuştur.⁵²⁴ Bu sebeple de hırsızlık cezasını belirten ayetin devamında “*Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır? O, dilediğini azaplandırır, dilediğine mağfiret eder. Allah, her şeye güç yetirendir.*”⁵²⁵ buyrulmuştur.⁵²⁶

İşte bütün bu karineler, nitelikleri toplum tarafından belirlenmiş olan “hırsız erkek ve kadın”ın ellerinin kesilmesi gerektiğine dair hükmün sadece Kur’ân-ı Kerim’in ilk muhataplarına mahsus tarihsel bir hüküm olmayıp bütün zaman ve mekanlarda geçerli evrensel ve ebedi bir hüküm olduğunu göstermektedir. Sahih nakilden elde edilen bu sonuç sarih akla yani aklın ilkelerine de aykırı değildir.

2.1.4. Hirâbe (terör/eşkivalık)

2.1.4.1 Tanımı

Sözlük anlamı “öfkelenmek, sinirlenmek” olan “hirâbe”⁵²⁷ kelimesi “harb” sözcüğünden alınmıştır. Hirâbe fikhî bir terim olarak “silahlı bir grup insanın İslâm ülkesinde (dârü’l-İslâm) anarşi çıkarmak, kan dökmek, malları gasp etmek, ırz ve namusu çiğnemek, ekinleri ve nesli yok etmek için İslâm nizamına karşı baş kaldırması” demektir. Bunu yapanların amacı, dini, ahlâkı, düzeni ve kanunu yok etmektir. İslâm nizamına karşı isyan eden bu grup bir taraftan topluma karşı savaş ilan ederken, öbür yandan da toplumun güven ve mutluluğunu sağlamak, onların hak ve hukukunu muhafaza etmek için gönderilmiş bulunan İslâm öğretilerine karşı harp açmış olmaktadır. İsyân çıkaran grubun Müslüman, zimmî, sözleşmeli, düşman yahut da harp halindeki düşman olması arasında herhangi bir fark yoktur. Dârü’l-İslâm’da ayaklanmış olmaları, canı ve malı koruma altında bulunan Müslüman veya zimmî vatandaşlara düşmanlık

doksan dokuz koyunu, benim bir koyunum var; onu ben koruyayım dedi ve konuşmasıyla beni bastırdı (azzenî).” Sad 38/23. Yüce, yüksek anlamında: “*Karanlığı, günün ilk ışıklarıyla bölen, geceyi dinlenme zamanı, güneş ile ayı hesaba uygun yapan O’dur. Bunlar Azîz ve Alîm olanın koyduğu ölçüdür.*” el-En’am 6/96; “*Göklerde de yerde de büyükleme hakkı sadece O’ndadır. Azîz ve Hakîm olan O’dur.*” el-Casiye 45/37.

⁵²¹ Mehmed Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’an-ı Kerim Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), “ع ز ر” md, 585.

⁵²² Mehmed Okuyan, *a.g.e.*, “ح ك م” md, 262.

⁵²³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), VI, 220.

⁵²⁴ Çeşitli ayetlerin sonunda el-Aziz ve el-Hakîm isimleri geçmektedir. Örnek olarak bk. el-Bakara 2/220, 228, 240; en-Nisa 4/11, 24, 26, 92, 130; el-Enfal 8/67; et-Tevbe 9/60.

⁵²⁵ el-Maide 5/40.

⁵²⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), VI, 222.

⁵²⁷ Robert D. Crane, *Hirabah versus Jihad*, erişim tarihi 22 Eylül 2022, https://www.irfi.org/articles/articles_301_350/hirabah_versus_jihad.htm

kastıyla hareket etmeleri yeterlidir. Topluma ve dine yönelik bu tür saldırılara “hirâbe” dendiği gibi “yol kesicilik” de denilir. Zira insanlar bu tür saldırgan gruplar yüzünden kanlarının dökülmesi, mallarının soyulması, eşyalarının dağıtılması ve karşı koymaya güçlerinin yetemeyeceği bir saldırıya uğramaları korkusuyla yola çıkamazlar. Bazı fakihler hirâbeye “büyük hırsızlık” da demişlerdir.⁵²⁸

2.1.4.2 Kur’ân-ı Kerim’de Hirâbe Hakkındaki Ayetler Kümesi

Hirâbe hakkında Kur’ân-ı Kerim’de geçen ayetler şunlardır:

“İşte bundan dolayı İsrailoğulları’na şöyle yazmıştık: “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.”⁵²⁹

“Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların⁵³⁰ cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”⁵³¹

“O şehirde dokuz elebaşı vardı; bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, iyileştirme ve düzeltme cihetine gitmiyorlardı. Allah’a ant içerek aralarında şöyle konuşular: “Gece baskısıyla onu (Salih’i) ve ailesini öldürelim, sonra velisine, ‘Biz Salih ailesinin öldürülmesi sırasında orada değildik, gerçekten doğru söylüyoruz’ diyelim.” Onlar böyle bir tuzak kurdular, biz de kendileri farkında olmadan bir plan kurduk. Bak işte tuzaklarının sonu ne oldu: Onları da kavimlerini de (nasıl) toptan helâk ettik! İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Anlayan bir kavim için elbette bunda ibret vardır. İman edip Allah’a karşı gelmekten sakınanları ise o felâketten kurtardık.”⁵³²

“Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavimim!.. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.”⁵³³

⁵²⁸ Seyyid Sabık, *Fıkhü’s-Sünne*, çev. A. Sarıoğlu ve T. Tekin (İstanbul: Pınar Yayınları, 2004), IV, 208-209.

⁵²⁹ el-Maide 5/32.

⁵³⁰ “Allah ve resulüne karşı savaş açmanın fiilen mümkün olamayacağı hesaba katıldığında söz konusu ifadenin mecazi yani Allah ve Resulünün korumayı hedeflediği, toplumun huzur ve güvenini yok etmeye yönelik bir saldırı ve savaş anlamı taşıdığı sonucuna varılabilir. İkinci unsur olan “yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların ifadesi fiilin tüm toplumu hedef alan bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Nitekim bu tür suçlarda toplumsal kargaşa, panik ve korku ortamının oluşturulması amaçlanmaktadır.” Bk. Erdoğan, *Suç-Ceza Uygunluğu (Mümaselet)*, (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014), 237.

⁵³¹ el-Maide 5/33-34.

⁵³² en-Neml 27/48-53.

⁵³³ el-A’raf 7/85.

“Medyenlilere de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. “Ey kavmim” dedi, “Allah’a kul olun, ahiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın!”⁵³⁴

Bu ayetler bütününden/kümesinden çıkan sonuç (hüküm) toplumdan bir grup insanın anarşi çıkarmak, kan dökmek ve malları gasp etmek için baş kaldırmasının (hirâbe) yasaklandığı ve böyle hareket edenlerin öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmeleri ya da buldukları yerden sürgün edilmeleri gerektiğidir.

2.1.4.3. Evrenselci Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin tamamının evrensel olduğunu kabul eden İslam alimlerinin büyük çoğunluğuna göre devlet başkanı hirâbe suçunu işleyen failer hakkında Mâide suresinin 33. ayetinde zikredilen cezalardan uygun gördüğünü verebilir.⁵³⁵ Bununla birlikte eşkıyalık yapan faillerden adam öldürenlerin öldürülmesi⁵³⁶, liderlik konumunda öncülük eden kişilerin suçlarının ağırlığından dolayı ve teşhir amaçlı olarak asılmaları⁵³⁷, adam öldürmemiş ancak organize bir eylemle insanların mallarını ellerinden almış olanların ellerinin ve yol güvenliğini ortadan kaldırdıkları için de ayaklarının çaprazlama kesilmesi⁵³⁸, korku salarak insanları yurtlarından uzaklaştıranların ise o beldede yaşama haklarını yitirerek sürgün edilmeleri⁵³⁹ hem suç-ceza uygunluğu açısından hem de Kur’ân-ı Kerim’in diğer cezalarıyla uyumluluğu açısından daha isabetli bir cezalandırma olacaktır.⁵⁴⁰ Hirâbe eyleminde suçun niteliklerinin değişmesine paralel olarak cezanın da farklılaştığı açık bir şekilde görülmektedir.⁵⁴¹

2.1.4.4. Tarihselci Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin tamamının tarihsel olduğunu ileri süren tarihselci yaklaşıma göre hirâbe suçunun cezası Medine’de yaşanan şu olay üzerine nazil olmuştur: Ukül ve Ureyne kabilelerinden Müslüman olan bir grup insan Medine’nin havası kendilerine

⁵³⁴ el-Ankebut 29/36.

⁵³⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), II, 621.

⁵³⁶ Serahsi, *el-Mebcut*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), IX, 320.

⁵³⁷ Suat Erdoğan, *Suç-Ceza Uygunluğu (Mümaselet)* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014), 253. Nisa suresinin 11. ayetinden de anlaşıldığı üzere bir suçta başkanlık eden daha ağır bir cezaya çarptırılmaktadır. “O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunun sizin için kötü olduğunu sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır.” en-Nisa 24/11.

⁵³⁸ Serahsi, *el-Mebcut*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), IX, 325.

⁵³⁹ Ebu Hanife sürgün cezasını hapis ile tefsir etmiştir. Bk. Beyzavi, *Envaru’t-tenzil*, çev. Ş. Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017), I, 628. Ancak sürgün cezasını evrensel bir ceza olarak uygulayabilmek onu hapis cezası olarak yorumlamaya gerek yoktur. Zira bugün dahi pozitif hukukta suç işleyenlerin vatandaşlıktan çıkartılarak ülkeden ihraç edilmeleri uygulaması mevcut bulunmaktadır.

⁵⁴⁰ Zemaşeri, *Keşşaf*, çev. M. Çoşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), II, 430.

⁵⁴¹ Suat Erdoğan, *Suç-Ceza Uygunluğu (Mümaselet)* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014), 249.

iyi gelmediği gerekçesiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından zekât olarak toplanmış olan beytülmale ait develerin otlatıldığı yere tedavi maksadıyla gönderilmişlerdi. Sağlıklarına kavuşunca dinden çıkan bu insanlar çobanı ağır işkencelerle öldürerek develeri de çalarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onları yakalatır ve çobana yaptıklarının kısas yoluyla kendilerine uygulanmasını emreder. İşte Maide suresinin 33. ayeti bu olay üzerine nazil olmuştur.⁵⁴² Tarihselci yaklaşıma göre, bu ayette açıklanan hüküm sadece nüzul sebebiyle kayıtlı tarihsel bir hüküm olarak kabul edilir. Hatta hirâbe cezasının Firavun'un barbarca bir cezası olduğu ve Allah'ın böyle vahşi bir ceza ile kullarını cezalandırmayacağı iddiası bile ileri sürülebilir.⁵⁴³

Hirâbe cezasının Firavun'un uyguladığı bir ceza olması konusunda şunlar söylenebilir: Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı üzere Firavun Hz. Musa'ya (a.s.) iman eden sihirbazları ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim şeklinde⁵⁴⁴, Hz. Musa ile yapılan münazarada ona yenik düştüğünü anladığı zaman da Hz. Musa'yı hapse atmamakla⁵⁴⁵ tehdit etmiştir. Bu durumda, fikrî tutarlılık adına "sırf Firavun'un verdiği ceza" diye hirâbe cezasına karşı çıkıldığı gibi, hapis cezasına da karşı çıkmak gerekir. Kaldı ki, ellerin ve ayakların çaprazlama kesilmesi cezasını Firavun'un icat ettiği kesin bir bilgi değildir. Bu cezanın Firavun'dan önce Mısır'da peygamber olarak yaşamış olan Hz. Yusuf (a.s.) tarafından uygulanmış ve onun şeriatından Firavun'a miras kalmış olması da mümkündür. Hatta Kur'ân-ı Kerim'deki bazı ayetlerden Firavun ve hanedanının Nuh'un, Hud'un ve Salih'in kavminden ve akıbetlerinden haberdar oldukları anlaşılmaktadır.⁵⁴⁶ Ayrıca, eşkıyanın asılması cezası yeni bir ceza değil, Hz. İbrahim'in (a.s.) şeriatından kalma bir ceza türüdür. Nitekim Cahiliye devrinde de yol kesen kimselerin asılarak cezalandırıldıkları görülmektedir. Yemen ve Hire hükümdarları yol kesenleri asarak idam ettikleri gibi, Nu'man b. el-Münzir de Abdümenaf oğullarından bir kişiyi yol kestiği için asmıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴² Suyutî, *Esbab-ı nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), I, 261.

⁵⁴³ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002, el-Maide 5/33, 45. dipnot, 157.

⁵⁴⁴ "Firavun şöyle çıktı: "Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi? Anlaşıyor ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ama ahdim olsun ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız!" Tâha 20/71.

⁵⁴⁵ "Firavun, "Benden başkasını tanrı edinirsen yemin ederim ki, seni zindanlarda süründürürüm!" dedi." eş-Şuarâ 26/29.

⁵⁴⁶ "İnanan kişi de şöyle dedi: "Ey kavmim! Doğrusu vaktiyle (peygamberlerine karşı) gruplar oluşturmuş eski toplulukların yaşadıkları felâketlerin benzerinin sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum. Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonrakilerin durumu gibi. Allah asla kulları için zulmü istemez. ... Daha önce Yusuf da size açık kanıtlar getirmişti; ama onun size getirdikleri hakkında da hep kuşku içinde oldunuz. Nihayet o vefat edince 'Artık Allah ondan sonra kesinlikle hiçbir elçi göndermeyecek' dediniz. Aşırılığa sapmış, kuşkulara boğulmuş kişiyi Allah işte böyle şaşırır." el-Mü'min 40/30-31, 34.

⁵⁴⁷ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan Yayınevi, 1996), 449.

2.1.4.5. Evrensellik ve Tarihselliği Tespit Konusunda Yöntem Öneren Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

2.1.4.5.1. Hükümün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin evrensel ve tarihsel olanlarını birbirinden ayırt etmek için önerilen yönteme göre, önce Maide suresinin 33. Ayetine/hükme mahiyetinin ne olduğu sorusu sorulur. Bu soruya söz konusu ayetten “Allah’a ve peygamberine (İslam devletine) karşı savaşanların ve toplumda bozgunculuk çıkarmaya çalışanların (eşkıya) öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleri gerektiği” cevabı alınır. Bu mahiyet “eşkıya” (bozgunculuk/fesat çıkarmaya çalışanlar), “öldürmek”, “asmak”, “el”, “ayak”, “kesmek” ve “sürgün etmek” gibi çeşitli unsurlardan meydana gelmektedir. Söz konusu mahiyetin tanımlanabilmesi adı geçen unsurların tanımlanmasına bağlıdır. Bu unsurlardan öldürmek bir canlının hayatına son vermek⁵⁴⁸, asmak bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip öldürmek, idam etmek demektir.⁵⁴⁹ “El”, kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümünü ifade eder.⁵⁵⁰ Ayak, bacakların topuktan/bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümünü kapsar.⁵⁵¹ “Kesmek” bıçak, makas vb. kesici bir aletle bir nesneyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak demektir. Dolayısıyla, “el kesmek” elin bilekten koparılarak ayrılması, ayak kesmek ise ayağın topuktan/bilekten kesilerek ayrılmasıdır. Burada geçen “eşkıya” (bozgunculuk/fesat çıkarmaya çalışanlar) kelimesini tanımlamak için Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında, “eşkıyalık” fiilinin onda dolaylı olarak tarif edildiği görülür. Mâide suresinin 33. ayetinde, Araf suresinin 85-86. ayetlerinde, Ankebut suresinin 36. ayetinde ve Neml suresinin 45-53. ayetlerinde eşkıyanın “Allah ve Resulüne savaş açan” ve “Yeryüzünde fesat çıkarıcı” kişiler olduğu ifade edilmektedir. Allah ve Resulüne karşı savaştan maksat Allah ve Resulünün dostları olan Müslümanlara karşı savaş açmak demektir.⁵⁵² Burada geçen harp (savaş) kelimesinin anlamı “yol kesmek” demektir. Ayet-i kerimede geçen “Yeryüzünde fesat çıkarıcılar” ifadesi, yeryüzünde müminlerin veya zimmilerin yollarını keserek haksız yere ve düşmanca onların mallarını alırlar, onlara karşı isyan ederler ve bozgunculuk yaparlar” demektir.⁵⁵³ Bu durumda eşkıyanın “İslam toplumunun can ve mal güvenliğini ortadan kaldırmak için mücadele eden ve bu yolda kan döküp malları gasp eden kişiler” oldukları söylenebilir. Bu tür eşkıyaya ceza olarak Kur'ân-ı Kerim'de faillerin öldürülmesi veya asılması veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmeleri öngörülmüştür.

⁵⁴⁸ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁵⁴⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁵⁵⁰ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁵⁵¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁵⁵² Kadı Beyzavî, *Envaru't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, çev. Ş. Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017), I, 627.

⁵⁵³ Taberi, *Tefsir*, çev. H. Karakaya ve K. Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), III, 275-276.

2.1.4.5.2. Hükümün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

Burada İslam toplumunun can ve mal güvenliğini ortadan kaldıran, kan döken ve mal gasp eden eşkıyanın öldürülmesi veya asılması veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmesi mahiyeti ile bu mahiyeti meydana getiren çeşitli unsurların (nicelik ve nitelikleri) varlık ilişkileri sahih nakil ve sarıh akıl çerçevesinde düşünüldüğü zaman, bu mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için söz konusu unsurlara muhtaç olduğu, dolayısıyla onlar arasında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır. Zira aksi halde, ortada mahiyet yani bizatihi hüküm diye bir husus kalmaz.

2.1.4.5.3. Hükümün ilgili olduğu temel amacın tespiti

İslam toplumunun can ve mal güvenliğini ortadan kaldıran, kan döken ve mal gasp eden eşkıyanın öldürülmesi veya asılması veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmesi mahiyetinin dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğunu tespit için bu ayete/hükme “Niçin?” sorusu sorulur ve verilen cevaplar sahih nakil ve sarıh akıl ile mukabele edildiği zaman bu mahiyetin/hükümün dinin temel amaçlarından “canı ve malı muhafaza” amaçlarını korumak ve geliştirmek için teşri kılındığı görülür.

2.1.4.5.4. Hükümün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “canı ve malı muhafaza” amaçlarını korumak için teşri’ kılınan “eşkıyanın öldürülmesi veya asılması veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmesi” mahiyetine (hükümüne) bu temel amaçlarla zaman ilişkisini tespit etmek için “Ne zamana kadar eşkıya öldürülür veya asılır veya elleri ve ayakları çaprazlama kesilir veya sürgün edilir?” sorusu sorulur. Bu soruya “Canı ve malı muhafaza edebilmek için sürekli/ebedi olarak eşkıya öldürülür veya asılır veya elleri ve ayakları çaprazlama kesilir veya sürgün edilir” ya da “Canı ve malı muhafaza edebilmek için geçici bir süre eşkıya öldürülür veya asılır veya elleri ve ayakları çaprazlama kesilir veya sürgün edilir” şeklinde iki tür cevap verilebilir. Verilen bu cevaplar sahih nakil ve sarıh akıl ışığında değerlendirilir.

Sahiş nakle (Kur’ân-ı Kerim) bu açıdan bakıldığı zaman Maide suresinin 32. ayetinde İsrail oğullarının şeriatında yeryüzünde fesat çıkaranlar hakkında yalnızca kısas cezasının olduğu belirtilir. Bu durum belirli zaman ve mekân içerisinde, belirli nitelik ve nicelikteki fiilleri işleyen eşkıyaya verilen öldürülme veya asılma veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmesi cezasının tarihsel olduğu anlaşılabilir. Ancak Maide suresinin 33. ayetinde hirâbe suçunun “Allah ve Resulüne karşı savaş” olarak nitelenmesi, bütün dünyayı kapsayan “yeryüzünde” kelimesinin kullanılması ve “ancak” anlamına gelen hasr edatı انما=inne mâ’nın ayette geçmesi ve hirâbe suçuna bu dünyevi cezanın yanında bir de ahirette onları daha büyük bir cezanın beklediğinin belirtilmesi hirâbe cezasının evrensel olduğuna dair önemli karinelere sahiptir.

Kur'ân-ı Kerim'de "fesat (yeryüzünde bozgunculuk yapma)" ile ilgili çok sayıda ayet bulunmaktadır, ancak onlarda suçluya verilecek dünyevi bir cezadan bahsedilmemiştir.⁵⁵⁴ Aynı şekilde, Allah ve Resulü tarafından faiz yiyenlere savaş açıldığını bildiren ayette de dünyevi bir ceza öngörülmemiştir.⁵⁵⁵ Ancak Allah ve Resulüne karşı savaş açılır ve bir de buna yeryüzünde fesat çıkarma unsuru eklenirse, o zaman Maide suresinin 33. ayetindeki ceza öngörülür. Hırsızlık suçunda olduğu gibi şahıslara karşı işlenen suçları zulüm olarak nitelendiren Kur'ân-ı Kerim hirâbe suçunu ise toplumu hedef almasından dolayı daha ağır bir suç olan "fesat" kapsamında değerlendirmiştir. Bu durum terör suçunun ne kadar vahim bir suç olduğunu ve ona göre de şiddetli bir yaptırımla karşılık verilmesi gerektiğini göstermektedir. Zira ıslahın zıddı olan fesat "bozma, bir şeyin itidalden/ölçülülükten çıkması" manalarına gelmektedir.⁵⁵⁶ Haktan uzaklaşarak doğrudan toplumsal düzeni ve barışı tehdit edenlere karşı ise Kur'ân-ı Kerim meşru müdafaa hakkı tanımıştır.⁵⁵⁷

Öte yandan, hasr edatı olan انما = inne-mâ kalıbı cümle içinde bir lafız veya lafızlar kümesinin diğer bir lafız veya lafızlar kümesine özel bir yolla tahsis edilmesini ve sadece onu kapsamasını ifade eder. Bu sebeple de hirâbe suçunu işleyenlerin cezasının Maide suresinin 33. ayetinde geçen ceza türlerinden başka cezalar olmayacağı anlaşılır.

Ayrıca, ayette geçen ve "aşağılayıcı bir ceza" olarak tercüme edilen hirâbe cezasının Arapçası خزی = hizyun'dur ve bu kelime bir kişinin rezil rüsva olması demektir. خزی الرجل deyimi bir kişiye dokunan kırgınlık (utanma, mahcup olma, zor durumda kalma, şerefine leke sürülme) halidir.⁵⁵⁸ Kur'ân-ı Kerim'de aynı kökten gelen birçok kelime vardır ve hepsinin ortak noktası kişinin alçaltıcı bir cezaya tabi tutularak hem dünyada hem de ahirette zillate düşüp rezil olmasıdır.⁵⁵⁹ Yani topluma saldırdığı için öldürülüp teşhir maksadıyla asılan, çaprazlama eli ve ayağı kesilen eşkiyayı bu şekilde cezalandırmanın amacı, onu bu dünyada ibret-i alem olsun diye rezil etmektir.

⁵⁵⁴ Bu konuda bazı ayetler için bk. "Onlara "Yeryüzünde düzeni bozmayın" denildiğinde, "Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz" derler. Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar." el-Bakara 2/11-12; "İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar. Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez. Ona, "Allah'tan kork!" dense gururu kendisini günaha sürükler. Ona cehennem yeter! Orası ne kötü bir yataktır!" el-Bakara 2/204-206; "Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah ise bozguncuları sevmez." el-Maide 5/64.

⁵⁵⁵ "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir." el-Bakara 2/278-279

⁵⁵⁶ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), "فسد" md, II, 330; Fesad kelimesinin çeşitli kullanımları için bk. el-Mü'minûn 23/71; el-Enbiyâ 21/22; er-Rum 30/41.

⁵⁵⁷ "Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez." el-Bakara 2/190; "Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın." el-Enfal 8/60.

⁵⁵⁸ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), "خزی" md, I, 379.

⁵⁵⁹ Bu ayetlere örnek olarak bk. Âl-i İmran 3/192, 194; en-Nahl 16/27; Tâha 20/134; ez-Zümer 39/26; Fussilet 41/16; et-Tahrim 66/8.

Yine, suçlunun dünyevi bir cezaya çarptırıldıktan sonra ahirette de aynı suçtan dolayı azap görüp görmeyeceği tartışması bir yana⁵⁶⁰, Yüce Allah'ın hirâbe suçunu işleyenleri, dünyevi cezalarını zikrettikten sonra, tövbe etmedikleri takdirde ahirette büyük bir azap ile korkutması bu suçun ne kadar ağır bir suç olduğunu ve ona denk bir cezanın da Hz. Peygamberin (s.a.v.) ve ilk muhataplarının yaşadığı zaman ve mekânı hatta bu dünya hayatını aşan bir boyutunun olduğunu göstermektedir. İşte bütün bunlar söz konusu hirabe cezasının ebedi ve evrensel olduğuna dair sahih nakil olan Kur'ân-ı Kerim'den getirilen karinelerdir. İnsanların can ve mal emniyetini yani toplumsal huzur ve güvenliği korumak için getirilen bu ceza sarih akla yani aklın ilkelerine de aykırı değildir.

2.1.5. Bagy (devlete isyan)

2.1.5.1. Tanımı

Bagy kelimesi sözlükte "bir şeyi istemek, arzu etmek, helal olmayan bir şeyi zorla ve haksızlıkla almak, tecavüz etmek, haddi aşmak, haksızlık etmek, fesat çıkarmak" gibi çeşitli manalara gelir.⁵⁶¹ Fıkhî bir terim olarak ise bagy, "devlet reisine karşı üstünlük temin ve tesis etmek maksadıyla ayaklanmak, başkaldırmak" demektir.⁵⁶²

2.1.5.2. Kur'ân-ı Kerim'de Bagy Hakkındaki Ayetler Kümesi

Kur'ân-ı Kerim'de bagy hakkında şu ayetler bulunmaktadır:

*"Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönüncüye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever. Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."*⁵⁶³

*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir."*⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ Nazım Büyükbaş, "İslam Ceza Hukukunda Keffaret İlkesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, 1 (2016), 42 vd.

⁵⁶¹ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), XVI, 247; Abdulkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012, II, 755-756.

⁵⁶² Abdulkadir Udeh, *a.g.e.*, II, 757.

⁵⁶³ el-Hucûrât 49/9-10.

⁵⁶⁴ en-Nisâ 4/59.

“Onlar (münafıklar) şöyle diyorlar: “Hele Medine’ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!” Halbuki asıl güç ve izzet Allah’ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler!”⁵⁶⁵

Bu ayetler kümesinden “bagy suçunu işleyen saldırgan tarafla önce barış yapılmaya çalışılması, barışa yanaşmadıkları takdirde ise onlarla savaşılması gerektiği” sonucu çıkmaktadır.

2.1.5.3. Evrenselci Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin tamamının evrensel olduğunu kabul edenler Müslüman bir grubun diğer Müslümanlarla kavga etmesi halinde onların aralarını uzlaştırmaya çalışmanın, bu mümkün olmadığı takdirde ise haksız olan taraf ile kavgadan vazgeçinceye kadar savaşmanın gerekli olduğunu ve bu hükümün de ebedi ve evrensel bir biçimde geçerli bir hüküm olduğunu savunmuşlardır. Çünkü Hucürât suresinin 9-10. ayetleri isyan etmeyenlere yardım edip âsilere karşı onlara destek vermeyi emretmektedir.⁵⁶⁶ Birbirleriyle çarpışan Müslüman gruplardan her ikisi de haksız iseler, bu durumda yapılması gereken aralarında barışı sağlamak için aracılık yapmaktır; eğer barışa yanaşmazlarsa, o takdirde her ikisi ile de çarpışılır.⁵⁶⁷

Evrenselci yaklaşım sahipleri imameti (emirliği) sabit olan kişiye itaatin vacip olduğuna, onlara karşı çıkmanın ve ayaklanmanın da haram olduğuna dair⁵⁶⁸ şu rivayetleri delil getirmişlerdir:

İbn Abbas’tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her kim emirinden fena bir halin sudur ettiğini görürse, onun fenalığına sabretsin (isyan etmesin). Çünkü her kim (İslam) camiasından bir karış ayrılır da ölürse muhakkak o Cahiliye ölümüyle ölmüş olur.”⁵⁶⁹

Huzeyfe b. el-Yemân’dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benden sonra bir kısım hükümdarlar gelecek ve onlar ne benim yolumda gidecek ne de sünnetime uyacaklardır. Aranızdan insanlar çıkacak ki, onların (her birisinin) kalpleri şeytanların kalpleri, cisimleri insanların cismi gibidir.” Bunun üzerine Huzeyfe (r.a.) Hz. Peygambere “Ey Allah’ın Elçisi! Öyle bir zamana erişirsem ne yapayım?” diye sormuş; Hz.

⁵⁶⁵ el-Münafikûn 63/8.

⁵⁶⁶ Maturidî, *Tevlatu'l-Kur'an*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), XIV, 85.

⁵⁶⁷ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), XVI, 247-248.

⁵⁶⁸ İbn Kudame el-Makdisî, *el-Muğni*, çev. A. A. Tuncer (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015), IV, 371.

⁵⁶⁹ Buhari, *Sahih-i Buhari Muhtasarı*, çev. A. Naim ve K. Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019) VIII, 530.

Peygamber (s.a.v.) de “Dinlersiniz, itaat eylersin. Sırtına vursa ve malını alsa/müsadere etse de dinle ve itaat eyle” buyurmuştur.”⁵⁷⁰

2.1.5.4. Tarihselci Yaklaşımına Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin tamamının tarihsel olduğunu kabul edenlere göre halife başlangıçta insanlar tarafından seçildiği gibi, yanlış yola saptığında da yine insanlar tarafından azledilebilmelidir. Aksi halde, haklı bir sebebe dayanan isyan hareketinin bagy kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Dolayısıyla bagy ile ilgili hükümler tarihsel olduğu gibi, devlet başkanının haklı-haksız her türlü tasarrufları karşısındaki teslimiyetçi yaklaşım da uydurma rivayetlere ve yanlış bir kader anlayışına dayanan gayr-i İslami bir tavidir. Bu yaklaşıma göre, mesela, “ümme Hz. Osman’ı yasal yollarla azledemediği için ihtilal yapılmak ve halife de öldürülmek zorunda kalmıştır. Hz. Osman kendisini azletmeye gelen insanlara “Allah’ın kendisine giydirdiği hilafet gömleğini çıkarmayacağını” söylemiştir. Halbuki ona hilafet gömleğini Allah giydirmemiş, onu halk seçmişti. Halifenin bu tavrının doğru olduğunu göstermek adına Hz. Peygamber’in ağzından bunu destekleyen rivayetler üretilmiştir. Buna göre, “Hz. Peygamber “Ya Osman! Eğer Allah sana bir gün bu (halifelik) işi verir de münafıklar Allah’ın sana giydirdiği (halifelik) gömleğini soymaya kalkışarlarsa sakın sen o gömleği soyma, (halifelikten çekilme)” buyurmuş ve bu sözü üç defa tekrarlamıştır.”⁵⁷¹ Bu rivayeti uyduranlar diğer sahabilerin bu hadisi niye aktarmadığı şeklindeki muhtemel bir soruya karşı da şu sözü ilave etmişlerdir. “Ravi Numan dedi ki: Ben Ayşe’ye “Resul-i Ekrem’in bu sözlerini (zamanında) halka bildirmeden seni engelleyen şey neydi?” diye sordum. O da “Bu hadis bana unutturuldu” diye cevap verdi.”⁵⁷²

Her ayetin özel bir sebebe binaen ve sadece o olaya mahsus olarak nazil olduğunu savunan tarihselci yaklaşıma göre bagy cezasını içeren Hucürât suresinin 9. Ayetinin sebab-i nüzulü hakkında kaynaklarda çeşitli rivayetler bulmak mümkündür. Mesela, Enes’ten şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “Nebî Aleyhisselâm binitine bindi, Abdullah b. Übeyy’e geldi. Abdullah “Benden uzak dur, vallahi eşeğinin kokusu bana eziyet veriyor” dedi. Ensar’dan biri “Vallahi onun eşeğinin kokusu senin kokundan daha temizdir” dedi. Abdullah ve onun kavminden biri öfkeleni. Onlar arasında ellerinde cerîd (budağı ve yaprağı gitmiş hurma ağacı) olduğu halde yaka paça birbirine girdiler. Onlar hakkında *وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا* “Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin” (el-Hucürat, 49/9) ayeti nazil oldu.”⁵⁷³

⁵⁷⁰ Müslim, *Sahih*, “İmare”, 82.

⁵⁷¹ İbn Mace, *Sünen*, “Mukaddime”, 112.

⁵⁷² Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak – 3, Hz. Osman* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 159.

⁵⁷³ Bu ayetin sebab-i nüzulüyle ilgili farklı olay ve rivayetler için bk. Suyutî, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), II, 614.

2.1.5.5. Evrensellik ve Tarihselliği Tespit Konusunda Yöntem Öneren Yaklaşım Göre Hükmün Evrenselliği veya Tarihselliği

2.1.5.5.1. Hükmün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin evrensel ve tarihsel olanlarını birbirinden ayırt etmek için Ferhat Koca'nın önerdiği yonteme göre, öncelikle bagy ile alakalı ayete/hükme mahiyetinin ne olduğu sorulur. Bu soruya "İki mümin grup (tâife) birbiriyle savaşırsa önce aralarını düzeltmeye (sulh) çalışmanın gerekli olduğu; şayet bu mümkün olmazsa, saldırgan tarafla -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- savaşılmaması; döndükleri takdirde ise aralarındaki anlaşmazlığın adaletle çözüme bağlanması ve herkese hakkının verilmesi gerektiği" şeklinde bir cevap alınır.

Bu cevap/mahiyet "müminler", "iki grup (طائفتان)", "savaşmak (اقتتل)", "aralarını ıslah etmek", "saldırgan taraf (تبغى)", "Allah'ın emrine geri dönünceye kadar", "aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlamak" ve "herkese hakkını vermek" şeklinde birçok unsurdan (nitelik ve niceliklerden) meydana gelmektedir.

Bu unsurlardan "müminler", kelime-i şehadetin muhtevasına inanan kişileri ifade eder.⁵⁷⁴

İlk müfessir alimlerden Mücâhid "Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin" ayetinde geçen "tâife" kelimesinin "birden bine kadar olan kişi" anlamına geldiğini söylese⁵⁷⁵ de bu kelimeyi belirli bir rakamla sınırlandırmadan "bir grup" olarak tanımlamak daha isabetli gözükmemektedir.

"اقتتل"nin asıl anlamı "cesetten ruhun çıkması" demektir, ancak burada "savaşmak" manasına kullanılmıştır.⁵⁷⁶

"Islah etmek" insanlar arasında nefreti gidermek, barıştırmak, anlaştırmak, arayı düzeltmek demektir.⁵⁷⁷

"بغى = Bagy" istenen bir işte orta yolu aşmaktır; mesela, fitne çıkarmayı arzu etmek⁵⁷⁸, azgınlık etmek⁵⁷⁹, taşkınlık yapmak⁵⁸⁰ ve saldırmak⁵⁸¹ gibi.⁵⁸²

⁵⁷⁴ Mustafa Sinanoğlu, "İman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 214.

⁵⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996, XVI, 245-247; Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, çev. Z. Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), XIII, 523.

⁵⁷⁶ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), "قتل" md, II, 363-364.

⁵⁷⁷ Râgıb el-İsfehânî, *a.g.e.*, "صلح" md, II, 74.

⁵⁷⁸ Bk. et-Tevbe 9/47-48.

⁵⁷⁹ Bk. el-Kasas 28/76.

⁵⁸⁰ Bk. eş-Şura 42/42; Yunus 10/23.

⁵⁸¹ Bk. el-Hac 22/60; el-Bakara 2/173.

Ayette geçen “Allah’ın emrin”den maksat “sulh ve barış”tır.⁵⁸³

“Geri dönünceye kadar” unsurunda geçen “teffe” kelimesi “dönmek” manasına gelen fey’den türemiştir. Güneşin gölgesi ve ganimet de “fey” diye isimlendirilmiştir; çünkü gölge, güneşin onu izale etmesiyle ortadan kalkar, ancak daha sonra geri döner; ganimet de kâfirlerin mallarından Müslümanlara dönen kısımdır.⁵⁸⁴

“Her birine adil davranın/herkese hakkını verin” ifadesindeki iksât “zulmü gidermek, adaletle davranmak” demektir.⁵⁸⁵

2.1.5.5.2. Hükümün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

Burada “İki mümin grup (tâife) birbiriyle savaşırsa önce aralarını düzeltmeye (sulh) çalışmanın gerekli olduğu; şayet bu mümkün olmazsa, saldırgan tarafla -Allah’ın emrine geri dönünceye kadar- savaşılmaması; döndükleri takdirde ise aralarındaki anlaşmazlığın adaletle çözüme bağlanması ve herkese hakkının verilmesi gerektiği” hükmünü/mahiyetini meydana getiren ve yukarıdaki başlık altında açıklanan çeşitli unsurların (nitelik ve niceliklerin) söz konusu mahiyetle varlık ilişkileri sahih nakil ve sarih akıl çerçevesinde düşünüldüğü zaman, bu mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için söz konusu unsurlara muhtaç olduğu, dolayısıyla onlar arasında zorunlu bir varlık ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılır.

2.1.5.5.3. Hükümün ilgili olduğu temel amacın tespiti

“İki mümin grup (tâife) birbiriyle savaşırsa önce aralarını düzeltmeye (sulh) çalışmanın gerekli olduğu; şayet bu mümkün olmazsa, saldırgan tarafla -Allah’ın emrine geri dönünceye kadar- savaşılmaması; döndükleri takdirde ise aralarındaki anlaşmazlığın adaletle çözüme bağlanması ve herkese hakkının verilmesi gerektiği” hükmününün dinin hangi temel amacı veya amaçlarıyla ilgili olduğunu tespit için hükme/ayete “Niçin?” sorusu sorulur ve verilen cevaplar sahih nakil ve sarih akılla mukabele edildiği zaman bu hükümün dinin temel amaçlarından “canı/hayatı muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

⁵⁸² Râgıb el-İsfehânî, *a.g.e.*, “بغى” md, I, 158-159.

⁵⁸³ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l Kebir*, çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç ve C. S. Doğru (Ankara: Huzur Yayınevi, 1990), XX, 220.

⁵⁸⁴ Zemaşerî, *Keşşaf*, çev. M. Çoşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), VI, 306.

⁵⁸⁵ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l Kebir*, XX, 221.

2.1.5.5.4. Hükümün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “canı muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri’ kılınan “İki mümin grup (tâife) birbiriyle savaşırsa önce aralarını düzeltmeye (sulh) çalışmanın gerekli olduğu; şayet bu mümkün olmazsa, saldırgan tarafla -Allah’ın emrine geri dönünceye kadar-savaşılmaması; döndükleri takdirde ise aralarındaki anlaşmazlığın adaletle çözüme bağlanması ve herkese hakkının verilmesi gerektiği” hükmüne (mahiyetine) bu temel amaçla zaman ilişkisini tespit için “Ne zamana kadar bu temel amacı gerçekleştireceği?” sorusu sorulur. Hüküm bu soruya “Bu temel amacı belirli/geçici bir süre gerçekleştireceği” ya da “Bu temel amacı sürekli/ebedi olarak gerçekleştireceği” şeklinde iki tür cevap verebilir. Verilen bu cevaplar, sahih naklin ve sarih aklın ilkeleri ışığında dinin temel amaçlarıyla mukabele edilir.

Bu hususta sahih nakle baktığımızda, Kur’ân-ı Kerim’de insanların barış ve huzur içerisinde yaşamalarının genel bir prensip (asıl) olarak kabul edildiği görülür.⁵⁸⁶ Nitekim Hucürât suresinin 9. ayetinde bu barış çizgisinden saparak insanların ve toplumun güvenliğini tehdit edenler hakkında “Allah’ın emrine” yani tekrar barış ortamına dönünceye kadar savaşılması istenmiştir. Ayrıca, aynı ayetin devamında Allah’ın yeryüzünde adaleti temin etmek için çabalayanları (hakkı yerine getirenleri/muksıtın) sevdiği vurgulanmaktadır. Öte yandan, Kur’ân-ı Kerim’de insanların kendilerine karşı yapılan haksız saldırılara cevap vermeleri “meşru müdafaa” hakkı olarak kabul edilmiştir. Mesela, Bedir⁵⁸⁷, Uhud⁵⁸⁸ ve Hendek⁵⁸⁹ savaşlarında olduğu gibi, Müslümanları öldürmek için gelen kafirlere karşı onlar savaştan vazgeçene kadar Yüce Allah Müslümanlara kendilerini savunma hakkı tanımıştır.⁵⁹⁰ Sahih nakilde bulunan bu ifade ve işaretler bagy (devlete isyan) suçuna karşı verilen cezanın ebedî ve evrensel bir hüküm olduğuna delâlet eden karinelerdir. Sarih akıl da varılan bu sonucu akla aykırı görmez. Nitekim insanlık tarihinde de dini, dili, ırkı, tarihi ve coğrafyası ne olursa olsun bütün insanlar ve devletler kendi can ve mal güvenliklerine saldıranlara karşı meşru müdafaa haklarını kullanmışlardır.

⁵⁸⁶ Barış ve huzuru isteyen ayetler için bk. el-Bakara 2/208, 224, en-Nisa 4/90, 114, el-Enfal 8/61, en-Nahl 16/125, el-Furkan 25/63, el-Ankebut 29/46, el-Hucurat 49/10.

⁵⁸⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. M. Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 190 vd.

⁵⁸⁸ Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 111 vd.

⁵⁸⁹ İbn Şihab ez-Zührî, *el-Meğazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, çev. M. N. Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 69 vd.

⁵⁹⁰ “Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa saptmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez. Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir! Eğer onlar vazgeçerlerse, artık Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.” el-Bakara 2/190-192.

2.2. Kıyas

Kıyas, sözlükte “mukâbele bi'l-misl, herhangi bir hakkı misliyle takas etmek” demektir.⁵⁹¹ Kıyas kelimesinin sözlük manalarından birisi de “araştırmak, izlemek”tir. Bu anlamda Araplar قص اثره “Birisinin izini takip etti” derler. Yine Arapçada kullanılan قص السابقين terkibi “Daha önce geçmiş olan milletlerin haberleri” manasına gelir.

Kıyas fikhî bir terim olarak ise “cürüm ile onun cezası arasında eşitlik” manasında kullanılır. Kıyas kelimesinin sözlük anlamı ile terim anlamı arasında bir uyumluluk görülmektedir. Çünkü kıyas adeta cürmü işleyen caninin peşine takılır ve onu caydırıcı bir ceza almadan bırakmaz; mağduru da içindeki intikam ve kin ateşini söndürmeden bırakmaz. Şu hâlde kıyas caniyi ceza vermek, mağduru da içindeki ateşi söndürmek için takip eder.⁵⁹²

İslam hukukunda kıyas gerektiren suçlar şahsî hak ihlâlinin ön plana çıktığı suçlar arasında yer aldığından takibi şikâyete bağlı suçlardır ve bu yüzden de mağdurun cezayı af yetkisi bulunmaktadır. Kıyas talep etme yahut affetme yetkisi adam öldürmede ise maktulün kıyas hakkına sahip mirasçılara aittir.

Kıyas bölünemeyen cezalar kategorisine girdiği için onu talep etme hakkına sahip olanlardan bir kişinin dahi affetmesiyle veya diyet talebinde bulunmasıyla diğer tüm hak sahiplerinin de kıyas hakkı düşer.

Kan davalarını önlemek için kıyas yetkili mahkemenin kararı ve kamu görevlilerinin sorumluluğunda infaz edilmesi gereken bir cezadır. Bunun dışında kıyasın uygulanabilmesi için hak ihlalinin kasten (amden) işlenmiş olması gerekir. Kastın bulunmadığı ya da kıyasın uygulanmasının mümkün olmadığı veya düştüğü durumlarda diyet ödetme zorunluluğu vardır. Mesela, failin infazdan önce ölmesi kıyasın uygulanmasına engel teşkil ederken meşru emri icra, meşru müdafaa, zaruret hali gibi hukuka uygunluk sebeplerinin bulunması halinde ise fiil hukuka aykırı olarak işlenmiş olmadığından kıyas düşer. Mağdurun öldürmeye rızası ise o fiili suç olmaktan çıkarmamakla birlikte kıyas cezasını düşürüp düşürmeyeceği alimler arasında ihtilafıdır.⁵⁹³

Arapçada “ödemek, vermek” anlamındaki “vedy” kökünden gelen diyet ise terim olarak “adam öldürme ve müessir fiillerde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya para”yı ifade eder. Klasik fıkıh kaynaklarında adam öldürmede ödenen bedele diyet, müessir fiillerde ödenen ve miktarı belirlenmiş olan bedele erş, erşin dışında kalan ve miktarı yetkili mercilerce takdir edilecek olan cinayet bedeline ise hükûmet-i adl denilerek kavramlar arasında ayırım yapılmaya çalışılır.

⁵⁹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), I, 683.

⁵⁹² Muhammed Ebu Zehra, *Suç ve Ceza*, çev. İ. Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi, 1994), II, 305.

⁵⁹³ Şamil Dağcı, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 493.

Diyet miktarını Hz. Peygamber (s.a.v.) 100 deve olarak ifade etmişken, “bazı rivayetlerde 1000 dinar altın, 12.000 dirhem gümüş hatta 200 sığır, 2000 koyun veya 200 elbise olarak da geçmektedir.⁵⁹⁴ Müessir fiillerde ise “yaralamanın derecesi, suçun işleniş tarzı, müessir fiilin yol açtığı kayıp, organın hayatî fonksiyonu ve organın tek-çift oluşu gibi hususlar ayrı ayrı göz önünde bulundurulup tam diyete göre belli oranlar veya miktarlar belirlenir.”⁵⁹⁵

Fakihlerin çoğunluğuna göre kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı olmakla birlikte, eşit olduğu görüşü de mevcuttur. Gayri müslimin diyetine gelince miktarı konusunda ihtilaf edilmiş ve hür Müslüman erkeğin diyetinin yarısı, üçte biri veya aynısı olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır.

İslam fıkında diyet ceza olmakla beraber aynı zamanda tazminat olarak da değerlendirildiği için cinayeti işleyen cezaî ehliyetinin bulunmaması kisasın uygulanmasına engel olduğu halde diyet yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz yani cinayeti işleyen çocuk veya deli olması diyeti etkilemez. Zira diyetin sebebi fâilin kusuru değil, maktulün hukuken koruma altında olmasıdır. Kasten adam öldürmede diyeti tek başına katil üstlenirken hataen öldürmede çoğunluğa göre kefâreti katil, diyeti ise âkilesi üstlenir. Diyet ödeme yükümlülüğünün paylaşılması kasâmede yani bir bölgede işlenen fâili meçhul cinayet sonrasında, o bölge halkından elli kişinin suçu kimin işlediğini bilmediklerine dair yemin ettiklerinde maktulün diyeti o bölge halkına ödettirilir. Âkile kavramı zamanla genişletilerek asabeyi aşır belli meslek grupları, askerî birlik ve sosyal organizasyonlar da birer âkile sayılmaya başlanmış, failin ve âkilenin diyeti ödeyemez durumda olması halinde diyetin beytûlmalden ödenmesi imkânı getirilmiştir.⁵⁹⁶

Kisas ve diyet cezalarını gerektirici suçlar şunlardır: Kasten öldürme, kasta benzer şekilde (olası kasıtle) öldürme, taksirle (hataen) öldürme, kasten ve taksirle (hataen) yaralama.

Bu fiillerden kişinin hayatına mal olmayan, ölümüne yol açmayan ancak şahsında birtakım acı ve sıkıntılara neden olan kasten ve taksirle (hataen) yaralama eylemlerine “müessir fiil” adı verilir. Bu tür fiillerin içerisine her türlü saldırı şekli girer: dövmek, yaralamak, itmek, çekmek, sıkmak, sıkıştırmak, saçı yolmak, kesmek gibi.⁵⁹⁷

Kur’ân-ı Kerim’de İsrailoğullarının şeriatı bağlamında müessir fiillerden bahsedilmiş ve bunlar söz konusu şeriatta kisas kavramı içerisinde değerlendirilmiş ve şöyle denmiştir: *“Tevrat’ta İsrâiloğulları’na, “Cana can, göze göz, burna burn, kulağa kulak, dişe diş.. Yaralamalarda da kisas vardır. Kim kisası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir. Ve her kim*

⁵⁹⁴ Ebu Davud, “Diyet”, 18, 20.

⁵⁹⁵ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 476.

⁵⁹⁶ Bk. Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 473-479.

⁵⁹⁷ Abdulkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012), II, 243.

Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir” diye yazdık.”⁵⁹⁸ Ancak, müessir fiiller Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği İslam şeriatında “kisas” kapsamında zikredilmemiş ve Kur'ân-ı Kerim'de kisasın kapsamı sadece öldürmelerle sınırlı tutularak şöyle denmiştir: “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kisas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey başlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır. Kisasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”⁵⁹⁹ Bu durumda müessir fiillerin kisas kapsamına alınıp alınmaması ancak şer'u men kablenâ (bizden önceki ilahi şeriatlar) bağlamında tartışılabilir. Bilindiği gibi, şer'u men kablenâ'dan maksat, daha önceki ilahi dinlerin -bizim şeriatımız tarafından neshedildiği açıklanmayan- hükümleridir.⁶⁰⁰ Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanlar için geçerli veya geçersiz olduğu hususunda açık bir bildirimde bulunulmadan zikredilen bizden önceki ilahi şeriatlara ait hükümlerin bizim şeriatımızdan sayılıp sayılmıyacağı konusunda Usul bilginleri ihtilâf etmişlerdir.⁶⁰¹ Ne var ki, müessir fiilleri İsrailoğullarının şeriatında kisas kapsamında zikreden Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatına gelince yalnızca adam öldürmede kısına değinmesi ve müessir fiillerden bahsetmemesi son şeriatın bu konuda önceki şeriatların hükmünü nesh/iptal ettiğine bir işaret olabilir. Çünkü şayet Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de müessir fiiller için özel bir ceza öngörmek isteseydi eski şeriatlardaki cezalardan bahsetmek yerine asıl Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatı bağlamında bunu açıkça belirtirdi.

Kur'ân-ı Kerim'de müessir fiillerin (yaralamalar) hükümleri özel olarak geçmediği için söz konusu fiiller bu çalışmada kisas kapsamında ele alınmayacaktır. Aynı şekilde, Kur'ân-ı Kerim'de “kasta benzer şekilde” (olası kasıtle) öldürme suçu geçmediği için mezkûr konuya da burada değinilmeyecektir.

Kisas ve diyet hakkındaki bu kısa girişten sonra şimdi Kur'ân-ı Kerim'deki “kasten öldürme” ve “taksirle (hataen) öldürme” konularındaki hükümlerin evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili tartışmalara geçebiliriz:

⁵⁹⁸ el-Maide 5/45.

⁵⁹⁹ el-Bakara 2/178-179.

⁶⁰⁰ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, çev. Y. Apaydın (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994), I, 313.

⁶⁰¹ Zekiyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkh)*, çev. İ. K. Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, 210-211.

2.2.1. Amden katl (kasten adam öldürme)

2.2.1.1. Tanımı

Amden katl (kasten adam öldürme) mağdurun vücudunu ortadan kaldırmaya, ruhunu gidermeye müsait bir fiilin kasten işlenmesi sonucu meydana gelen öldürmedir.⁶⁰²

2.2.1.2. Kur'ân-ı Kerim'de Amden Katl Hakkındaki Ayetler Kümesi

Kur'ân-ı Kerim'de kasten adam öldürme suç ve cezası hakkında şu ayetler bulunmaktadır:

“Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, “Ant olsun seni öldüreceğim!” dedi. O da dedi ki: “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder. Ant olsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım. Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur.” Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu...0 İşte bundan dolayı İsrailoğulları’na şöyle yazmıştık: “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.”⁶⁰³

“Tevrat’ta İsrailoğulları’na, “Cana can, göze göz, burna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaralamalarda da kısas vardır. Kim kısası başlırsa bu kendisi için bir kefarettir ve her kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir” diye yazdık.”⁶⁰⁴

“Yine yola koyuldular. Nihayet bir gence rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: “Masum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!”⁶⁰⁵

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır. Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bir kimse

⁶⁰² Abdulkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2012), II, 30.

⁶⁰³ el-Maide 5/27-32.

⁶⁰⁴ el-Maide 5/45.

⁶⁰⁵ el-Kehf 18/74.

haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda sınırı aşmasın; çünkü o, yeterince yardıma mazhar olmuştur.”⁶⁰⁶

“Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah’ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak. Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır. Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir.”⁶⁰⁷

“De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin... Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız.”⁶⁰⁸

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın.⁶⁰⁹ Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey başlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır. Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”⁶¹⁰

“Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”⁶¹¹

Bu ayetlerden bazılarının bizden önceki şeriatlara (şer’u men kablenâ) mensup oldukları ve bizim şeriatımız tarafından neshedilip edilmedikleri hususlarındaki tartışmalar bir yana, onların tamamından çıkan netice (hüküm) haram olan kasten adam öldürme suçunu işleyen katilin kısas edilmesi veya kısasa engel bir durum ortaya çıkarsa diyet ödemesi veya affedilmesi gerektiğidir.

⁶⁰⁶ el-İsra 17/31-33.

⁶⁰⁷ el-Furkan 25/68-70.

⁶⁰⁸ el-En’am 6/151.

⁶⁰⁹ Burada “hür için hür, köle için köle, kadın için kadın” ifadesinden köle karşılığında hürrün, kadın karşılığında erkeğin kısas edilemeyeceği şeklinde bir anlam çıkarılmamalıdır. Söz konusu ayet “Eğer hür bir adam cinayet işlerse, o hür adam cezasını görmeli; eğer bir köle cinayet işlerse o köle cezasını görmeli...” şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü suçlunun sosyal, siyasal veya cinsel statüsü ne olursa suça uygun düşen ceza ile cezalandırılacaktır. Dolayısıyla bu ayetten maksat kısasta cinayeti işleyenin yani suçlunun dışına taşmamaktır (suç ve cezanın şahsiliği). Katilin erkek, kadın, köle veya hür olması sonucu değiştirmedeği gibi, öldürülenin bunlardan biri olması da değiştirmez. Bk. Taberî, *Tefsir*, 1996, I, 416.

⁶¹⁰ el-Bakara 2/178-179.

⁶¹¹ en-Nisa 4/93.

2.2.1.3. Evrenselci Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin tümünün evrensel olduğunu kabul edenler doğal olarak kasten (amden) adam öldürme suçuna karşı kısas cezasının verilmesi gerektiği hükmünü de ebedi ve evrensel olarak kabul etmişlerdir.

İlk defa Hammurabi kanunlarında yer aldığı söylenen kısas cezası⁶¹² ilahi kitaplardan Tevrat'ta geçmektedir. Tevrat'ta adam öldürme suçuna karşı katilin kısas edilmesi veya maktulün katili affetmesi hükmü getirilmiştir.⁶¹³ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatında ise bu konuda daha hayırlısıyla bir nesih gerçekleşerek⁶¹⁴ söz konusu iki şıkkın yanına üçüncü bir imkân sunularak diyet ödeme imkânı yürürlüğe sokulmuştur.⁶¹⁵ Yüce Allah Bakara suresinin 178. Ayetinde diyeti *"Bu, Rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir"* diye nitelemiştir.⁶¹⁶

İslam alimlerinin çoğunluğu şartları olduğu zaman kasten öldürmede kısasın vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü onlara göre, ayet ve hadisler umumi olarak buna işaret etmektedir.⁶¹⁷

2.2.1.4. Tarihselci Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin tümünün tarihsel olduğunu kabul eden kimseler bu genel yaklaşımlarının tabii sonucu olarak kısasla ilgili hükümlerin de sebep-i nüzulleriyle kayıtlı tarihsel hükümler olduklarını ileri sürmüşlerdir.

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın..." diyen Bakara suresinin 178. sebep-i nüzulüyle ilgili iki rivayet dile getirilmiştir:

Bu rivayetlerden birine göre, Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasında kan davaları olurdu; iki kabileden birinin diğerine karşı güç ve üstünlüğü söz konusu olması hasebiyle *"Vallahi bizim kölemize bedel sizin hür olanınızı, kadınımıza bedel erkeğinizi, bir kişimize bedel iki kişinizi... kısas edeceğiz!"* diye yemin ederlerdi. Yüce Allah İslâm'ı gönderince onlar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hakemliğine başvurmuşlardı da nihayet Bakara suresinin 178. ayeti nazil olup Allah kendilerine öldürmede eşit davranmalarını emretmiş oldu.⁶¹⁸

⁶¹² Mehmet Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 125.

⁶¹³ el-Mâide 5/45.

⁶¹⁴ *"Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir."* el-Bakara 2/106.

⁶¹⁵ *"Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey başlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır."* el-Bakara 2/178.

⁶¹⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsar*, çev. M.B. Eryarsoy (İstanbul: Kitabı Yayınları, 2009), V, 111.

⁶¹⁷ İbn Kudâme el-Makdisi, *el-Muğni*, çev. A. A. Tuncer (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015), IV, 284.

⁶¹⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, çev. M. Çoşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), II, 598.

Said b. Cübeyr'den (r. a.) gelen bir rivayet ise şöyledir: “İslam'dan biraz önce, Araplardan iki kabile Cahiliyet döneminde savaştılar; aralarında öldürme ve yaralama vardı. Onlar Müslüman oluncaya kadar köleyi ve kadınları öldürürler, bazısı bazısından bir şey almazdı. İki kableden biri diğerinden mal ve adet bakımından çoktu. Onlar 'Bizden bir köle ölünce onlardan bir hür, bizden bir kadın ölünce onlardan bir erkek ölmedikçe razı olmayız' diye yemin ettiler. Onlar hakkında بِالْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى (Hüre hür, köleye köle, kadına kadın...-el-Bakara 2/178) ayeti nazil oldu.”⁶¹⁹

2.2.1.5. Evrensellik ve Tarihselliği Tespit Konusunda Yöntem Öneren Yaklaşım Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

2.2.1.5.1. Hükümün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin evrensellik veya tarihselliğini tespit konusunda bir yöntem öneren Ferhat Koca'nın yöntemine göre, başta yukarıdaki el-Bakara 2/178-179. ayetleri olmak üzere konuyla ilgili ayetler bütününe/kümesine hükümün mahiyetinin ne olduğu sorusu sorulur. Mezkûr soruya karşılık ilgili ayetlerden “Kasten adam öldürenin öldürülmesi veya diyet ödemesi veya maktulün velisi tarafından affedilmesi gerektiği” şeklinde bir cevap alınır.

Bu mahiyet “kasıt”, “öldürmek”, “diyet ödemek” “affedilmek” şeklinde dört temel unsurdan (nitelik ve niceliklerden) meydana gelmektedir. Söz konusu yukarıdaki hükümün mahiyetinin tanımlanabilmesi adı geçen bu unsurların tanımlanmasına bağlıdır.

Adı geçen unsurlardan sözlükte “yönelmek, azmetmek; orta ve doğru yolu tutmak” gibi anlamlara gelen kasıt (kast), terim olarak “bir kimsenin istek ve iradesinin bir fiile ait sonuca yönelmesi”ni ifade eder ve çok defa “niyet, azim, irade, ihtiyar, amd (taammüt), rıza” gibi insanın iç dünyasına ait sübjektif durumu tanımlamaya yönelik kavramlarla belli bir mana ilişkisi taşır.⁶²⁰

Öldürmek ise “bir canlının hayatına son vermek”⁶²¹ anlamına gelir.

Arapçada “ödemek, vermek” anlamındaki vedy kökünden türeyen diyet daha önce de geçtiği üzere İslâm hukukunda “bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya para”yı ifade eder.⁶²²

⁶¹⁹ Suyutî, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), I, 70.

⁶²⁰ Ali Şafak, “Kasıt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 559.

⁶²¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁶²² Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 473.

Sözlükte “yok etmek, silip süpürmek; fazlalık, artık” gibi manalara gelen afv (af), bir ahlâk ve hukuk terimi olarak genellikle “kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” anlamlarında kullanılır.⁶²³

2.2.1.5.2. Hükmün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

Yöntemin bu basamağında “Kasten adam öldürenin öldürülmesi veya diyet ödemesi veya maktulün velisi tarafından affedilmesi gerektiği” mahiyetini meydana getiren yukarıda zikredilen unsurlar (nitelik ve nicelikler) ile söz konusu mahiyetin varlık ilişkileri sahih nakil ve sarih akıl çerçevesinde incelenir. Bu inceleme sonunda mezkûr mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için adı geçen unsurlara ihtiyacı olduğu, onlar olmadan mezkûr mahiyetin de var olamayacağı dolayısıyla aralarında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır.

2.2.1.5.3. Hükmün ilgili olduğu temel amacın tespiti

“Kasten adam öldürenin öldürülmesi veya diyet ödemesi veya maktulün velisi tarafından affedilmesi gerektiği” mahiyetinin dinin hangi temel amacıyla ilgili olduğunu tespit için bu hükme/ayete “Niçin?” sorusu sorulur. Bu soruya karşılık olarak verilen cevaplar sahih nakil ve aklın ilkeleri çerçevesinde mukabele edildiği zaman mezkûr hükmün dinin temel amaçlarından “canı/hayatı muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

2.2.1.5.4. Hükmün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “canı muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri’ kılınan “Kasten adam öldürenin öldürülmesi veya diyet ödemesi veya maktulün velisi tarafından affedilmesi gerektiği” hükmüne/mahiyetine bu temel amaçla zaman ilişkisini tespit edebilmek için “Ne zamana kadar bu temel amacı gerçekleştireceği?” sorusu sorulur. Hüküm bu soruya “Bu temel amacı belirli/geçici bir süre gerçekleştireceği” ya da “Bu temel amacı sürekli/ebedi olarak gerçekleştireceği” şeklinde iki tür cevap verebilir. Verilen bu cevaplar, sahih naklin ve sarih aklın ilkeleri ışığında dinin temel amaçlarıyla mukabele edilir.

Kur’ân-ı Kerim’de Maide suresinin 45. ayetinde İsrail oğullarının şeriatında adam öldürme suçunda diyet ödeme imkânının bulunmaması⁶²⁴ bu suçun farklı şeriatlarda farklı birtakım cezalarla tecziye edildiğini göstermektedir. Ancak, Kur’ân-ı Kerim’de Bakara suresinin 178. ayetinde “Kisas size yazıldı (kütibe aleyküm, farz kılındı)” denmesi ve bu hükümlerin

⁶²³ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), “عفا” md, II, 225-226; Mustafa Çağrıncı, “Af”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 394.

⁶²⁴ “Tevrat’ta İsrâiloğulları’na, “Cana can, göze göz, burna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaralamalarda da kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir olur.” el-Maide 5/45.

“Rabbinizden bir rahmet” olarak nitelenmesi, 179. Ayetinde ise “Kısasta sizin için hayat var” tespitinde bulunulması kasten adam öldürme fiiline karşı öngörülen kısas, diyet ve afla ilgili hükümlerin “canı muhafaza” temel amacıyla evrensel bir ilişki içerisinde olduğunu gösteren karinelerdir.⁶²⁵ Nitekim Yüce Allah kısasın farzietini ifade ederken kullandığı kalıbı oruç hakkında da kullanmış ve “Oruç size yazıldı (kütibe aleyküm, farz kılındı)”⁶²⁶ buyurmuştur. Bu ayetten hareketle orucun farzietini ve evrenselliği tartışılıp sorgulanmadığı gibi, kısasın da farzietini ve evrenselliği tartışılmamalıdır.

Sahih nakilden (Kur’ân-ı Kerim) getirilen çeşitli delillerle varılan kasten (amden) adam öldürme fiiline verilen “katilin kısas edilmesi veya diyet vermesi veya maktulün velisinin katili affetmesi” hükümlerinin ebedi ve evrensel olduğuna dair sonucun sarih akla yani aklın ilkelerine aykırı bir yönü de yoktur.

2.2.2. Hataen katl (taksirle öldürme)

2.2.2.1. Tanımı

Taksirle adam öldürme (hataen katl) “suçludan hatalı şekilde sadır olan bir fiilin mağdurun ölümüne neden olması” demektir.⁶²⁷ Her türden fiil veya ihmâl (ihmâlî hareket) fâilin dikkatsizliği, tedbirsizliği, özensizliği, meslek ve sanatta acemiliği, doğacak sonuçtan bir ölçüde kaçınmazlığı, ileri görüşsüzlüğü, dinin ya da kanunların emirlerine (evâmîr ve nizâmâta) muhalefet sonunda medyan gelmiş ve ölüme sebep olmuşsa fail işte bu neticeden sorumludur.⁶²⁸

2.2.2.2. Kur’ân-ı Kerim’de Hataen Katl Hakkındaki Ayetler Kümesi

Kur’ân-ı Kerim’de hataen katl ile ilgili yer alan ayetler şunlardır:

“Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölünün ailesi diyeti başımlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından

⁶²⁵ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996), II, 493; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), I, 169.

⁶²⁶ “Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı.” el-Bakara 2/183.

⁶²⁷ Abdulkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2012), II, 141.

⁶²⁸ Udeh, *a.g.e.*, II, 137.

tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”⁶²⁹

“Musa ahalisinin fark edemeyeceği bir vakitte şehre girdi. Orada biri kendi halkından, diğeri düşmanı olan taraftan iki adamın birbirleriyle kavga ettiğini gördü. Kendi halkından olan kişi düşman taraftan olana karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Musa ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu; sonra şöyle dedi: “Bu şeytanın işidir; o gerçekten ayartıcı ve apaçık bir düşman! Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim; beni bağışla!” Allah da onu bağışladı. Çünkü O, gerçekten çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir. Musa, “Rabbim! Bana lütfettiğin nimetler hakkı için suçlulara asla arka çıkmayacağım” dedi.”⁶³⁰

Bu ayetlerden taksirle (hataen) adam öldürme suçunu işleyen failin öldürdüğü kişi eğer bir mümin veya mümin olmadığı halde aralarında anlaşma bulunan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmesi ve diyet ödemesi; şayet ölen kişi mümin olduğu halde, düşman bir topluluktansa sadece mümin bir köle azat etmesi, bunları (diyet ve mümin köle) bulamadığı takdirde ise iki ay peş peşe oruç tutması gerektiği hükmü ortaya çıkar.

2.2.2.3. Evrenselci Yaklaşımına Göre Hükmün Evrenselliği veya Tarihselliği

Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin bütününe evrensel olduğunu kabul eden İslam alimlerinin çoğunluğu bu kabullerinin doğal bir sonucu olarak hataen adam öldürme suçunu işleyen failin de öldürdüğü kişi eğer bir mümin veya mümin olmadığı halde aralarında anlaşma bulunan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmesi ve diyet ödemesi; şayet ölen kişi mümin olduğu halde düşman bir topluluktansa sadece mümin bir köle azat etmesi, bunları (diyet ve mümin köle) bulamadığı takdirde ise iki ay peş peşe oruç tutması gerektiği hükmünü ebedi ve evrensel bir hüküm olarak kabul etmişlerdir.⁶³¹

Fakihlerin bu konuda ilave olarak söyledikleri husus, hataen adam öldürmede (ve kasta benzeyen öldürmede) katilin ödeyeceği diyetin katilin âkilesine ait olduğudur.⁶³²

Âkile, “akl”i yani diyeti yüklenen kimsedir. Diyetin “akl” olarak isimlendirilmesinin sebebi maktulün velisinin dilini bağlaması ve konuşmasına ihtiyaç bırakmamasıdır. Diyeti ödeme yükümlüsünün de “âkile” diye adlandırılmasının sebebi, aynı şekilde kanın dökülmesini engellemeye çalışmasıdır. Âkilenin asabeden (tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla beraber bulunduğu zaman ise onlardan arta kalanı alan mirasçılar), asabe dışında ise anne bir kardeşlerden, diğer yakın akrabalarından ve eşten olacağı hususunda

⁶²⁹ en-Nisa 4/92.

⁶³⁰ el-Kasas 28/15-17.

⁶³¹ İbn Kudame el Makdisî, *el-Muğni*, çev. A. A. Tuncer (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015), IV, 286; Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an*, çev. B. Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1996, V, 394.

⁶³² Serahsî, *Mebcut*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), XXVII, 165-167.

bilginler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur.⁶³³ Hataen katilde âkilenin diyet ödeme sorumluluğunun bulunması, insanların toplumun huzur ve güvenliğinden sorumlu tutulmaları anlamına gelir. Zira âkile yakın akrabasına sahip çıkmaz, onun hal ve hareketlerini takip etmez ve hataen dahi olsa adam öldürmesine engel olmazsa, diyet cezasını ödemek zorunda kalır.

2.2.2.4. Tarihselci Yaklaşımına Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

Genel bir prensip olarak Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin bütünüyle tarihsel olduğunu kabul eden yaklaşıma göre, doğal olarak hataen katlin hükmü de tarihseldir. Hataen katlin hükmünü açıklayan en-Nisâ 4/92. ayetin sebab-i nüzulü İkrime'den rivayet edilen şu olaydır: “Benî Âmir İbn Lüey kabilesinden olan Hâris İbn Zeyd, Ebu Cehil'le birlikte Ayyaş İbn Ebî Rebîa'ya zulmederdi. Hâris Nebî Aleyhisselam'a hicret etmek üzere yola çıktı. Hâris Hurre'de Ayyaş'a rastladı. Onun kâfir olduğunu zannederek kılıçla ona saldırdı ve öldürdü. Sonra Nebî Aleyhisselam'a gelerek yaptığını haber verdi. Bunun üzerine ^{مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً} (Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz -en-Nisa 4/92) ayeti nazil oldu.”⁶³⁴ Bu sebab-i nüzulden hareketle tarihselci yaklaşım sahipleri söz konusu ayetin hükmünün İslam'ın ilk muhataplarına ait tarihsel bir hüküm olduğunu ileri sürmüşlerdir.

2.2.2.5. Evrensellik ve Tarihselliği Tespit Konusunda Yöntem Öneren Yaklaşıma Göre Hükümün Evrenselliği veya Tarihselliği

2.2.2.5.1. Hükümün tanımlanması: mahiyeti, nitelik ve niceliklerinin tespiti

Kur'ân-ı Kerim'de bulunan fikhî hükümlerin tümüyle tarihsel veya tümüyle evrensel olmadığını, bunlar arasında evrensel olanlar olduğu gibi tarihsel olanların da bulunduğunu savunan ve söz konusu evrensel ve tarihsel hükümleri birbirinden ayırt etmek için bir yöntem önerisinde bulunan Ferhat Koca'nın önerdiği yönetime göre, yukarıdaki en-Nisâ 4/92. ayete/hükme mahiyetinin ne olduğu sorulur. Ayet bu soruya “Hataen mümin bir kişiyi öldürenin mümin bir köle azat etmesi ve bir diyet ödemesi gerektiğini veya maktulün velisi tarafından katilin affedilebileceğini, hataen düşman olan bir topluluktan bir mümini öldürenin mümin bir köle azat etmesi gerektiğini ve hataen kendileriyle antlaşma bulunan bir topluluktan bir kişiyi öldürenin ise diyet ödemesi ve mümin bir köle azat etmek gerektiği, bunları bulamayan kimsenin ise iki ay peş peşe oruç tutması gerektiği” şeklinde bir cevap verir.

Bu mahiyet “hata”, “mümin”, “öldürmek”, “köle azat etmek”, “diyet ödemek” “affedilmek”, “düşman”, “aralarında anlaşma bulunan topluluk”, “peşpeşine iki ay” ve “oruç tutmak”

⁶³³ İbn Kudame el-Makdisî, *el-Muğni*, çev. A. A. Tuncer, IV, 327.

⁶³⁴ Suyutî, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), I, 214.

şeklinde birçok unsurdan meydana gelmektedir. Söz konusu mahiyetin belirlenebilmesi öncelikle kendisini meydana getiren mezkûr unsurların tanımlanmasına bağlıdır.

Sözlükte kısaca “sevabın zıddı” demek olan hata fikhî bir terim olarak “düşünürken, konuşurken veya bir iş yaparken vuku bulan yanlışlık, hedefleneni ve doğruyu tutturamama” anlamına gelir. Buna göre bilgi alanındaki hata istenilmeden yapılan yanlış ve yanlıgı, eylem alanındaki hata ise amacın gerçekleşmemesi ve sonucu önceden görememe durumu şeklinde açıklanabilir.⁶³⁵

Mümin “inanan, din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi doğrulayan kişidir.”⁶³⁶

Öldürmek, “bir canlının hayatına son vermek” demektir.⁶³⁷

Köle (rakabe), “savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan, birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse, kul, esir”⁶³⁸ manalarına gelir. Aslında rakabe kelimesi sözlükte “boyun” demektir. Bir varlığa cüzlerinin en şereflişinin ismini vermek kabilinden olarak insana da “rakabe” denilmiştir. Nitekim “yüz, baş” kelimeleriyle de “şahsiyet” kastedilir. Burada “rakabe” kelimesiyle “mamluk ve memluke maksuttur ki erkek, dişi, büyük, küçük ve mümin, gayr-i mümin kölelere, cariyelere” rakabe denilmiştir.⁶³⁹

“Azat etmek”, “serbest bırakmak, koyuvermek, salıvermek, hürriyetine kavuşturmak” demektir.⁶⁴⁰

Arapçada “ödemek, vermek” anlamındaki vedy kökünden türeyen diyet, İslâm hukukunda “bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya para”yı ifade eder.⁶⁴¹

Sözlükte “yok etmek, silip süpürmek; fazlalık, artık” gibi manalara gelen “afv” (af) bir ahlâk ve hukuk terimi olarak genellikle “kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” anlamlarında kullanılır. ⁶⁴²

⁶³⁵ H. Yunus Apaydın, “Hata”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 437.

⁶³⁶ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 212.

⁶³⁷ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁶³⁸ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 09 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁶³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), II, 644-645.

⁶⁴⁰ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 10 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁶⁴¹ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 473.

⁶⁴² Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), “عفا” md, II, 225-226; Mustafa Çağrııcı, “Af”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 394.

“Düşman”, “birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse; hasım, dost karşıtı” manalarına gelir.⁶⁴³

“Anlaşma”, çeşitli devletler veya topluluklar arasında siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda yapılan uzlaşma ve bu uzlaşmanın tespit edildiği belge, uyuşma, itilaf, konvansiyon demektir.

Oruç kelimesi, Arapça “savm”ın (sıyâm) Farsça karşılığı olan “rûze” kelimesinin Türkçesidir. Sözlükte “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamına gelen oruç (savm/sıyam) terim olarak “tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer’an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma”yı ifade eder.⁶⁴⁴ Bir ay “otuz gün”e, iki ay ise “altmış gün”e tekabül eder.⁶⁴⁵ Burada tutulacak olan oruç ise, ara vermeden yani araya bir fasıla girmeden peşpeşe iki ay oruç tutmaktır.

2.2.2.5.2. Hükümün unsurlarının birbiriyle varlık ilişkisinin tespiti

Yukarıda tespit edilen “Hataen mümin bir kişiyi öldürenin mümin bir köle azat etmesi ve bir diyet ödemesi gerektiğini veya maktulün velisi tarafından katilin affedilebileceğini, hataen düşman olan bir topluluktan bir mümini öldürenin mümin bir köle azat etmesi gerektiğini ve hataen kendileriyle antlaşma bulunan bir topluluktan bir kişiyi öldürenin ise diyet ödemesi ve mümin bir köle azat etmek gerektiği, bunları bulamayan kimsenin ise iki ay peş peşe oruç tutması gerektiği” hükmü/mahiyeti ile bu mahiyeti meydana getiren ve yukarıda ayrı ayrı tanımlanmaya çalışılan unsurların (nitelik ve nicelikler) varlık ilişkisi sahih nakil ve sarih akıl çerçevesinde düşünüldüğü zaman, söz konusu mahiyetin var olabilmesi ve hayatiyetini devam ettirebilmesi için zikredilen unsurlara muhtaç olduğu, şayet sayılan bu unsurlar olmaza zikredilen mahiyetin ortadan kalkacağı görülür ve bu sebeple de onlar arasında zorunlu bir varlık ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır.

2.2.2.5.3. Hükümün ilgili olduğu temel amacın tespiti

“Hataen mümin bir kişiyi öldürenin mümin bir köle azat etmesi ve bir diyet ödemesi gerektiğini veya maktulün velisi tarafından katilin affedilebileceğini, hataen düşman olan bir topluluktan bir mümini öldürenin mümin bir köle azat etmesi gerektiğini ve hataen kendileriyle antlaşma bulunan bir topluluktan bir kişiyi öldürenin ise diyet ödemesi ve mümin bir köle azat etmek gerektiği, bunları bulamayan kimsenin ise iki ay peş peşe oruç tutması gerektiği” mahiyetinin dinin temel amaçlarından hangisiyle ilgili olduğunu tespit için ayete/mahiyete “Niçin?” sorusu sorulur. Ayetin/hükümün mahiyetinin verdiği cevaplar sahih

⁶⁴³ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 10 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

⁶⁴⁴ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 414.

⁶⁴⁵ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 10 Eylül 2022, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

nakil ve sarih akıl çerçevesinde değerlendirildiği zaman bu mahiyetin dinin temel amaçlarından “canı muhafaza” amacını koruma ve geliştirmeye yönelik olduğu görülür.

2.2.2.5.4. Hükümün ilgili olduğu temel amaç ile zaman ilişkisinin tespiti

Dinin temel amaçlarından “canı muhafaza” amacını gerçekleştirmek için teşri’ kılınan “Hataen mümin bir kişiyi öldürenin mümin bir köle azat etmesi ve bir diyet ödemesi gerektiğini veya maktulün velisi tarafından katilin affedilebileceğini, hataen düşman olan bir topluluktan bir mümini öldürenin mümin bir köle azat etmesi gerektiğini ve hataen kendileriyle antlaşma bulunan bir topluluktan bir kişiyi öldürenin ise diyet ödemesi ve mümin bir köle azat etmek gerektiği, bunları bulamayan kimsenin ise iki ay peş peşe oruç tutması gerektiği” mahiyetine (hükümüne), bu temel amaçla zaman ilişkisini tespit için “Ne zamana kadar bu amacı gerçekleştireceği?” sorusu sorulur. Hüküm/hükümün mahiyeti bu soruya ya “Bu temel amacı belirli/geçici bir süre gerçekleştireceğim” ya da “Bu temel amacı sürekli/ebedi olarak gerçekleştireceğim” şeklinde sadece iki tür cevap verebilir. Verilen bu cevaplar, sahih naklin ve sarih aklın ilkeleri ışığında dinin temel amaçlarıyla mukabele edilir.

Burada hataen katlin hükmünü vazedenden en-Nisa suresi 92. Ayetin sonunda bu hükmün Allah’a nispet edilerek Allah’ın da “*Her şeyi bilen, hikmet sahibi*” (alîmen hakîmen) olduğunun vurgulanması, sanki teşri kılınan bir yasanın altına yasa koyucuyunun imza ve mührünün basılması gibidir. Dolayısıyla, söz konusu hükmün sahih nakilde (Kur’ân-ı Kerim) ilmi ve hikmeti ezel ve ebedde herşeyi kapsayan (âlim-hakîm olan) Yüce Allah’a nispet edilmiş olması onun ebedî ve evrensel olduğuna dair bir karinedir. İmam Mâturîdî’nin dediği gibi “Allah her şeyi bilmektedir ve hikmet sahibidir. O kasıt olmaksızın hata ile öldüreni de kasten öldüreni de bilir yani katilin bunu kasıtlı mı yoksa kasıtsız mı yaptığını çok iyi bilendir yahut sizin hakkınızda verdiği diyet ve kefarete hükmünü çok iyi bilendir veya sizden birinin ecelini çok iyi bilendir. O verdiği hükümde ve kararda hikmet sahibidir, bu sebeple de her şeyi yerli yerine koymuştur. Allah Teâlâ kullarından sadır olan işleri ve aralarındaki yaşam için uygun olan hususları çok iyi bilendir. Dolayısıyla ortaya çıkacağını bildiği cinayetler hakkında da en uygun olan müeyyideye hükmetmiştir.”⁶⁴⁶

Hataen katlin hükmünün ebedi ve evrensel olduğuna dair sahih nakilden ulaşılan bu sonuç sarih akıl tarafından reddedilebilecek yani aklın ilkelerine aykırı düşen bir sonuç değildir.

Kur’ân-ı Kerim’deki had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin evrensellik veya tarihselliklerinin tespitiyle ilgili bu bölümü tamamlarken konuyla ilgili temel yaklaşımları tekrar hatırlatmak istiyoruz:

Kur’ân-ı Kerim’de bulunan bütün şer’î hükümlerin evrensel olduğu düşüncesini savunan yaklaşıma göre başta sünnet ve hadis külliyatında geçen irtidat, içki (hamr) ve sarhoşluk

⁶⁴⁶ Maturidî, *Tevilâtu'l-Kur'an*, çev. B. Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), III, 366.

(sekr) haddi ile zina yapan evli erkek (muhsan) ve kadınlara (muhsana) verildiği rivayet edilen recm cezaları dahil olmak üzere, Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin tamamı evrenseldir. İslam hukukçularının (fukahâ) kahir ekseriyetini teşkil eden bu görüş sahipleri mensup oldukları mezheplerin metodolojik tercihleri doğrultusunda suçların ve suçluların şartları ile ispat vasıtalarının katiyet durumlarını da dikkate alarak ilgili şer'î hükümleri klasik fıkıh kitaplarının ukûbât veya cinâyât (ceza hukuku) bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde incelemişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'in esasında ebedi ve evrensel bir hukuk kodu olmayıp sadece bir "hidayet rehberi" olduğunu savunan tarihselci yaklaşıma göre Kur'ân'ın içerdiği had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümler miladi VII. Yüzyılda Arap Yarımadası'nda yaşayan İslam'ın ilk muhataplarının güncel siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik ve kültürel sorunlarına verilmiş güncel ve tarihsel cevaplardır ve bu sebeple de başta sünnette bulunan had cezaları olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarıyla ilgili bütün hükümler onların sebab-i nüzulleriyle kayıtlı tarihsel hükümlerdir.

Evrensellik ve tarihsellik tartışmalarında iki zıt kutbu temsil eden bu yaklaşım mensupları daha tartışmanın başında kendi konumlarını belirleyip Kur'ân-ı Kerim'deki bütün fikhî hükümlere "genellemeci" ve "bütünlükçü" yaklaştıkları için daha çok kendi görüşlerinin doğruluğu/isabeti hakkında yoğunlaşmış ve bu konuda deliller getirmeye çalışmışlar; her bir had ve kısas cezasının evrensellik veya tarihselliği konusunda ayrı ayrı deliller getirmemişlerdir. Dolayısıyla, bu bölümde incelenen her bir had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin evrensellik veya tarihselliği konusunda adı geçen iki ucun görüşleri, onların Birinci Bölümde ileriye sürdükleri delillere ve yaklaşımlara dayandırılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümler içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin bulunduğunu kabul eden ve bu hükümleri birbirinden ayırt edebilmek için de özel bir yöntem/ölçüt öneren Ferhat Koca'ya göre ise, öncelikle sünnet ve hadis külliyyatında geçen irtidat, içki (hamr) ve sarhoşluk (sekr) haddi ile zina yapan evli erkek (muhsan) ve kadınlara (muhsana) verildiği rivayet edilen recm cezaları sübut bakımından katiyet taşımadıkları ve ilahi koruma altında bulunmadıkları için evrensel olmayıp tamamıyla tarihsel hükümlerdir. Kur'ân-ı Kerim'deki hırsızlık cezası (el kesme) bütün hırsızlık türleri için verilen tek ve yegâne ceza olmayıp çeşitli hırsızlık türlerinden sadece bir tür için yani "belirli bir hırsız kategorisi"ne verilmesi gereken "hırsızlık cezalarından bir ceza" olarak evrenseldir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de geçen diğer had ve kısas cezaları ise evrensel olduklarına dair Kur'ân-ı Kerim'de bulunan çeşitli ifade ve karineler sebebiyle evrenseldir. Bu yöntemle göre "tarihsel" niteliği verilen hükümlerin aynısı uygulanabileceği gibi farklı, karşıtı, daha şiddetlisi veya daha hafifi bir hüküm de kabul edilip uygulanabilir. İşbu hususta karar da yetki de toplumun maslahat ve mefsedetini dikkate alacak olan devlete (devlet başkanına, müçtehitlere veya yasama meclislerine) aittir. Söz konusu yöntemle göre "evrensel" niteliği verilen hüküm ise

Müslümanlar için bütün zamanlarda ve mekânlarda aynen inanılması ve uygulanması zorunlu (farz) olan şer'î bir hükümdür.

Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin evrensellik veya tarihselliklerinin tespitiyle ilgili tartışmada Ferhat Koca'nın savunduğu "orta" görüş ile onun önerdiği ayrıntılı yöntem ve bu yöntemin uygulanmasıyla ortaya çıkan sonuçların bizce de tercihe şayan gözüktüğünü belirtmek istiyoruz.

Bu arada Kur'ân hükümlerinin evrensellik ve tarihselliğini tartışan taraflar zamanla aşırı uçlardan orta noktalara doğru geldikçe evrensel ve tarihsel hükümleri tayin ve tespit etmenin yollarını aramaya girişeceklerini ve böylece birtakım yeni yöntem önerileriyle karşılaşacağımızı ümit ediyoruz.

Şimdi artık evrensellik ve tarihsellik ile ilgili yapılan tartışmaların Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarının İslam hukuk tarihindeki uygulamalarına ne derece yansıyor yansımadığını araştırmaya geçebiliriz.

3. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DEKİ HAD ve KISAS CEZALARINA DAİR HÜKÜMLERİN EVRENSELLİK VEYA TARİHSELLİKLERİYLE İLGİLİ TARTIŞMALARIN HUKUK TATBİKATINA YANSIMALARI

Bu bölümde Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına dair hükümlerin evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili tartışmaların hukuk tatbikatında herhangi bir yansıması veya etkisinin olup olmadığı ya da söz konusu hükümlerin uygulanması sürecinde evrensellik ve tarihsellik tartışmaları kapsamında değerlendirilebilecek herhangi bir konunun gündeme gelip gelmediği hususları incelenmeye çalışılacaktır. Bu meseleler Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden başlayarak günümüze kadar Müslümanların kurduğu bazı devletler üzerinden incelenecektir.

3.1. Hz. Peygamber Dönemi (610-632)

İkinci bölümde geçtiği üzere, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı dönemde Kur'an-ı Kerim'de geçen bütün had ve kısas cezaları tatbik etmiştir. Mesela, Hz. Peygamber zina ettiğini itiraf eden bir adama celde (kırbaç/sopa) uyguladıktan sonra, bu tür çirkin fiillerde bulunanların tevbe edip suçlarını gizlemelerini tavsiye etmiş ve ancak ifşa edilmesi halinde ise zaniye Allah'ın kitabını (hükmünü) tatbik edeceğini belirtmiştir.⁶⁴⁷

Zina eden evlilere uygulanan recm cezası hakkında ikinci bölümde verdiğimiz bilgilerle yetinerek burada sadece Mâiz'in recmedilme olayına değinmek istiyoruz. M. Ahmed ez-Zerka'ya göre, Mâiz'e uygulanan recm cezası zinadan dolayı uygulanan bir recim cezası değil, siyaseten uygulanmış bir yaptırımdır. Zira Mâiz b. Malik Müslüman askerler savaşa gitmek için ailelerini Medine'de yalnız bıraktığında bir kadınla zina etmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ağır cezayı askerlerin savaşa odaklanıp Medine'de kalan eşleri hakkında tedirgin olmamalarını temin maksadıyla ve bu tür bir ihanete engel olmak amacıyla ibret verici bir ceza olarak uygulamıştır.⁶⁴⁸ Mâiz'in recmedilirken kaçtığını duyan Hz. Peygamber'in "Onu bıraksaydınız belki tövbe eder, Allah da tövbesini kabul ederdi" demesi, recmin bir had cezası olarak değil taziren uygulanan bir ceza olduğunu teyit etmektedir. Çünkü tevbenin had cezalarını düşürme ihtimali yoktur.

⁶⁴⁷ Malik, *Muvatta'*, çev. A. M. Büyükçınar, V. Akyüz, A. Arpa, D. Pasmaz ve A. Yücel (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), IV, 113.

⁶⁴⁸ "Biz her gazaya gittiğimizde biriniz kalır, teke melemesi gibi meler, kadına bir şeyler verir. Allah bunlardan biri hakkında bana imkân vermez mi ki? Yoksa onu ibret(lik) (tenkil) ederdim." Bk. Müslim, *Sahih*, "Hudud", 27.

Netice olarak Hz. Peygamber zina için Kur'an'da geçen 100 kırbaç cezasını tatbik etmiş, recmi ise -Cahiliye döneminde hür kadınların zina yaptığında uygulanan bir ceza türü olarak- nadir de olsa kamu düzeni ve suçların önlenmesi ilkeleri gereği Kur'an-ı Kerim'de celde cezası nazil olana kadar uygulamıştır.⁶⁴⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyguladığı başka bir had kazf cezasıdır. Hz. Peygamber'in Hz. Ayşe'ye (r.a.) iftira atmaları sebebiyle Hassan b. Sâbit, Mıstah ve Hamne bint Cahş'a kazf cezası uyguladığı kaynaklarda nakledilmektedir.⁶⁵⁰

Hırsızlık suçuna gelince; Hz. Peygamber (s.a.v.) bu suçun ispatında ve cezanın infazında suçlu lehine son derece titiz davranmış ve mal sahibi şikâyette bulunmadığı sürece ya da kamu önünde ifşa edilmediği sürece hırsızlık zanlıları üzerine gitmemiştir. O engin merhametiyle daima affetmeyi ve sulhu tavsiye etmiş⁶⁵¹, yolculuk ve savaş esnasında işlenen hırsızlık suçlarına had cezası uygulanmasını doğru bulmamıştır.⁶⁵² Ancak bütün bunlara rağmen "son çare" (ultima ratio) olarak Hz. Peygamber'in hırsızlık suçlarına karşı hırsızlık haddini uyguladığı da olmuştur. Mesela, onun Hıyâr b. Adî b. Nevfel ve Benî Mahzûm kabilesinden Mürre bint Ebû Süfyân b. Abdülesed'e hırsızlık haddi olarak el kesme cezasını uyguladığı rivayet edilmiştir. Bu bağlamda hırsızlık yapan soylu bir kadının affedilmesi için kadının yakınları Hz. Peygamber'e öz torunu gibi sevdiği Üsâme'yi (r.a.) aracı olarak gönderdiklerinde, Hz. Peygamber kızmış ve geçmişte çeşitli kavimlerin sosyal statü açısından aşağı/zayıf durumda olan insanlara cezaları (kanunları) uygulayıp, güçlü olanlara dokunmadıkları için helak olduklarını belirtmiş ve "Allah'a yemin ederim ki, eğer hırsızlık yapan Muhammed'in kızı Fâtıma olsaydı onun da elini keserdim"⁶⁵³ diyerek kanun önünde herkesin eşit olduğu ilkesine vurgu yapmıştır.

Ukül ve Ureyne kabilelerinden Müslüman olan bir grubun dinden çıkarak bir çobanı işkenceyle öldürmeleri ve zekât develerini çalmaları sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara hirabe cezasını uygulamıştır.⁶⁵⁴

Bağy cezası hakkında ise şöyle bir olay nakledilmektedir: Abdullah b. Übeyy'in Hz. Peygamber'e (s.a.v) "Benden uzak dur, vallahi eşeğinin kokusu bana eziyet veriyor" demesi üzerine Ensar'dan birisi sinirlenmiş ve İbn Übeyy'in adamları ile kavgaya tutuşmuş, ancak olay büyümeden sona ermiştir.⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku, Özel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınları, 2014), 255-256.

⁶⁵⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. M. B. Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), III, 151.

⁶⁵¹ eş-Şûra 42/40.

⁶⁵² Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih*, "Hudud", 33.

⁶⁵³ Buhârî, *Sahih*, "Hudud", 17.

⁶⁵⁴ Suyuti, *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.), I, 261.

⁶⁵⁵ Suyuti, *a.g.e.*, II, 614.

Hız. Peygamber (s.a.v.) Müslüman bir kadının başını taşla ezen bir Yahudi'ye kısas cezasını uygulamış ve katili aynı şekilde cezalandırmıştır.⁶⁵⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.) Bi'r-i Mâûna olayı sonrası yanlışlıkta (hataen) iki kişiyi öldüren Amr b. Ümeyye'ye diyet ödeme cezası vermiş ve hatta diyeti bizzat tahsil etmek üzere Beni Nadir kabilesine gitmiştir.⁶⁵⁷ Ayrıca, Hız. Peygamber'in bir insanın diyeti olarak 8.000 dirhemi belirlediği rivayet edilmiştir.⁶⁵⁸

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de geçen tüm had ve kısas cezalarını Hız. Peygamber (s.a.v.) uygulamıştır. Tefsir, hadis, fıkıh ve İslam tarihi kaynaklarında onun döneminde bu hükümlerin geçici veya sürekli oldukları ya da sadece ilgili ayetlerin nüzzellerine sebep olan olay veya kişilerle kayıtlı olup olmadıklarına (yani evrensellik veya tarihselliklerine) dair herhangi bir bilgi ya da tartışmaya rastlanılamamıştır.

3.2. Hulefâ-yi Raşîdîn Dönemi (632-661)

Kur'an-ı Kerim'de geçen had ve kısas cezalarının uygulanması konusunda Râşid halifeler dönemine baktığımızda bu dönemde Kur'an-ı Kerim'de geçen cezalar yanında Hız. Peygamber (s.a.v.) uyguladığı recm, irtidad ve içki (hamr) cezalarının da uygulandığını müşahede ediyoruz.

Mesela kaynaklarda recm cezasının Hız. Ömer (r.a.) tarafından iki⁶⁵⁹, Hız. Osman (r.a.)⁶⁶⁰ ve Hız. Ali (r.a.)⁶⁶¹ tarafından da birer defa tatbik ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, Hız. Ali'ye (r.a.) zina ettiğini itiraf eden hamile bir kadın gelmiş, Hız. Ali (r.a.) ona itirafından dönmesi için erkeğin belki uyurken ona yaklaştığı, belki onu zorladığı yahut efendisinin onu söz konusu erkekle evlendirdiği yönünde birtakım telkinlerde bulunmuş, kadının itirafında ısrar etmesi üzerine, doğumundan sonra kadına 100 celde vurulup recmedilmiştir.⁶⁶²

Yine, Hız. Ebu Bekir (r.a.) döneminde bekâr bir adamın bekâr bir cariyeye zina yaparak onu hamile bıraktığını itiraf etmesi üzerine halife söz konusu adama yüz celde vurdurmuş ve onu Fedek'e sürgün etmiştir.⁶⁶³ Hız. Ebu Bekir'in yaptığı bu uygulamayı diğer üç halifenin de

⁶⁵⁶ Buhari, *Sahih*, "Husumet", 4.

⁶⁵⁷ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, Hız. Peygamber ve Halifeler, çev. H. Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 177-178.

⁶⁵⁸ Ebu Davud, *Sünen*, "Diyet", 49.

⁶⁵⁹ Malik, *Muvatta*, "Hudud", 1511.

⁶⁶⁰ Malik, *Muvatta*, "Hudud", 1513.

⁶⁶¹ Buhari, *Sahih*, "Hudud", 41.

⁶⁶² Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku, Özel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınları, 2014), 257.

⁶⁶³ Malik, *Muvatta*, çev. A. M. Büyükçınar, V. Akyüz, A. Arpa, D. Puzmaz ve A. Yücel (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), IV, 114.

devam ettirdiği nakledilmektedir.⁶⁶⁴ Ayrıca, Hz. Ömer'in (r.a.) zina eden cariyelere elli celde cezası uyguladığı da rivayet edilmiştir.⁶⁶⁵

Kazf haddiyle ilgili olarak Hz. Ömer'in (r.a.) Basra Valisi Muğire b. Şu'be hakkında zina isnadında bulunan ancak getirdiği şahitlerden biri tanıklıktan kaçınan adama kazf haddini uyguladığı söylenmektedir.⁶⁶⁶

Hırsızlık suçu karşılığında verilen el kesme cezasının da Râşid halifeler döneminde Hz. Peygamber döneminde uygulandığı şekliyle yürürlükte olduğu görülmektedir.⁶⁶⁷ Hz. Ömer döneminde, Hatib b. Ebu Beltea'nın köleleri bir deveyi çalarak kesip yemişler, Halife Ömer onların bu suçu aklıktan dolayı işlediklerini anlayınca, zaruret durumunda haddin düşeceğini belirterek kölelerin elini kestirmek yerine Hatib'e malın bedelinin iki katını tazmin ettirmiştir. Bu somut olayda her ne kadar farklı bir ceza uygulansa da aslında bu olay hırsızlık suçunda asli cezanın yine el kesme cezası olarak varlığı devam ettirdiğini göstermektedir.⁶⁶⁸

Hirabe kapsamında nakledilen bir hadiseye göre, Hz. Ömer devrinde Sana'lı bir kadın dostu ile anlaşarak kocasının oğlunu birlikte öldürmüşlerdi. Vali Ya'lâ b. Ümeyye davayı Halife Ömer'e iletince, halife kadın ve dostunun kısas edilmesini emretti. Bu duruma itiraz edenlere karşı ise "Eğer bu cinayete bütün San'a halkı katılmış olsaydı onların hepsini de öldürürdüm" diye cevap verdi.⁶⁶⁹

Öte yandan, Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) hilafeti döneminde ortaya çıkan dinden dönme (irtidat) olayları ve bu uğurda yapılan ridde savaşları hem irtidat suçu hem de bagy suçu kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim Hz. Ebu Bekir dinden çıkanlara karşı savaştığı gibi Müslüman kaldıkları halde devlete isyan edip (Medine'ye) zekatlarını ödemek istemeyenlere karşı da savaş yaparak isyanları bastırmıştır.⁶⁷⁰

Ayrıca, Hz. Ömer (r.a.) kendi döneminde deve fiyatlarının artması sebebiyle diyetin (kan parası) bedelini yükselterek 100 deve veya ona tekabül eden 1000 dinar altın veya 12.000 dirhem gümüş veya 200 sığır veya 200 kat elbise veya 1000 koyuna çıkarmıştır.⁶⁷¹

⁶⁶⁴ Mustafa Avcı, *a.g.e.*, 254.

⁶⁶⁵ Malik, *Muvatta'*, IV, 116.

⁶⁶⁶ Ebu Zehra, *Suç ve Ceza*, çev. İ. Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi, 1994), II, 210.

⁶⁶⁷ Mâlik, *Muvatta*, "Hudud", 1528, 1529.

⁶⁶⁸ Malik, *Muwatta*, "Akdiye", 38.

⁶⁶⁹ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkıh)*, çev. İ. K. Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, 117-118; Ahmet Özdemir, *Tefsiru'l Menar'ın Had Cezalarına Yaklaşımı* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012), 164-165.

⁶⁷⁰ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası, Alevi Sünni Ayrışmanın Arka Planı* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 123-124.

⁶⁷¹ Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 70.

Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına dair hükümlerin evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili tartışmalar çerçevesinde Râşid halifeler dönemindeki uygulamalara bakıldığı zaman bu dönemde söz konusu cezaların evrensellik ve tarihsellikleriyle ilgili bir tartışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bunun sebebi de muhtemelen henüz bu dönemin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) döneminin devamı niteliğinde olması ve sosyal hayatta görülen çeşitlilik, değişim ve farklılaşma hızının henüz çok yavaş seyretmesidir.

3.3. Emevîler Dönemi (661-750)

Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına ilişkin hükümlerin uygulanması ve onların evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili hususları çağrıştıracak birtakım tartışmaların olup olmaması açısından Emevîler dönemine bakıldığında, bu dönemde bazı had ve kısas suçlarının meydana geldiği ve söz konusu suçlara karşı ilgili cezaların uygulandığı görülür.

Bu bağlamda İbnü'z-Zübeyr'e (ö. 73/692) mescitte İbn Ömer (ö. 73/693) ve İbn Abbas'la (ö. 68/687-88) birlikte bulunurken livata ithamıyla yedi kişinin getirildiği, bunlardan muhsan (evli) olan dört kişinin mescit dışında recmedildiği, muhsan olmayan (bekar) üç kişinin ise celde (sopa/kırbaç) cezasına çarptırıldığı nakledilmiştir.⁶⁷²

Kazf cezasının uygulanması hakkında Halife Ömer b. Abdulaziz'in (ö. 101/720) bir köleye kazf haddi olarak seksen celde uyguladığı rivayet edilmiştir.⁶⁷³

Emevîler döneminde hırsızlık suçuna karşı el kesme cezası yürürlükte olmuş, ancak Halife Ömer b. Abdülazîz el kesme cezalarının kendisinden izin alınmadan infaz edilmesini yasaklamıştır.⁶⁷⁴

Bu dönemde hirabe suçunu işleyen kişilerin önce hapse atılıp sonra çarımha gerilerek idam edildikleri nakledilmektedir.⁶⁷⁵

Emevîler döneminde Râşid halifelerin uyguladıkları had, kısas, recim ve irtidad gibi cezaların tatbikine devam edilirken özellikle bagy (devlete isyan) cezasının uygulanması hususunda aşırıya kaçıldığı ve isyan edenlerin taleplerine bakılmadan ya da haklı olup olmadıkları sorgulanmadan devlet başkanlarının/temsilcilerinin bagy cezasını uyguladıkları görülmektedir. Mesela, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sevgili torunu Hz. Hüseyin (r.a.) devlete isyan (bagy) ithamıyla Kerbela'da Yezid b. Muaviye'nin ordusu tarafından hunharca şehit

⁶⁷² Betül Acar, "İslam Hukukunun Erken Döneminde Ceza Yargılamasında Alenilik", *Marifetname (Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi) VIII, sy. 2 (2021): 650.*

⁶⁷³ Malik, *Muvatta'*, IV, 118.

⁶⁷⁴ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 77, 151)

⁶⁷⁵ Lucian Reinfandt, "Law and Order in einer frühen islamischen Gesellschaft? Strafverfolgung in Agypten und Palästina nach der arabischen Eroberung (7-9. Jahrhundert)", *Interkulturalität in der Alten Welt Vorderasien, Hellas, Ägypten und die vielfältigen Ebenen des Kontakts*, Ed. Robert Rollinger, Birgit Gufler, Martin Lang und Irene Madreiter (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010), 673.

edilmiştir.⁶⁷⁶ Aynı şekilde, cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Zübeyr b. Avvam'ın oğlu olan Abdullah (r.a.) da Abdumelik bin Mervan'ın emriyle Haccac bin Yusuf tarafından Mekke'de kuşatılarak şehit edilmiştir.⁶⁷⁷

Öte yandan, Emevîler döneminde sıkça başvurulan cezalardan biri de sürgün cezası olmuştur. Kaynaklarda özellikle siyasi muhaliflerin, idareye karşı isyan edenlerin ve bazı mezhep mensuplarının Kudüs'e sürgün edildikleri söylenmektedir.⁶⁷⁸ Ayrıca, bu dönemde ceza hukuku alanında ortaya çıkan uygulamalardan biri de siyasi suçların hapis cezası kapsamına alınmasıdır. Nitekim Vali Haccac 50 bin erkek ile 30 bin kadın mahkûmu çatısı olmayan bir alanda (açık cezaevi) hapsedmiştir.⁶⁷⁹

Emevîler döneminde Ziyâd ve Haccâc gibi bazı valiler yaptıkları konuşmalarda/hutbelerde halka işlemiş oldukları suçların aynısının (kisas) kendilerine tatbik edileceği uyarısında bulunmuşlardır. Bu çerçevede insanları boğanları boğacaklarını, yakmaya çalışanları yakacaklarını söylemişlerdir. Ayrıca bu dönemde evlere zorla girmeye çalışanlar, kabir soyanlar ve sokağa çıkma yasağını ihlal edenler için ölüm cezası verileceği ilan edilmiştir.⁶⁸⁰

Sonuç olarak ceza hukuku alanıyla ilgili olarak Emevîler dönemine bakıldığı zaman bu dönemde suç ve ceza alanında büyük değişim ve gelişmeler yaşanmaya başladığı, özellikle bu dönemde yönetim tarzının bir nevi yetkinin babadan oğula geçtiği saltanat rejimine evrildiği ve yönetim karşıtı muhaliflere karşı çok sert tedbirler alındığı görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki had ve kisas cezalarına ilişkin hükümler bu dönemde Kur'an'da geçtiği gibi aynen uygulanmış, bu arada söz konusu had ve kisas alanlarında livataya recm cezası verilmiş, hırsızlık cezasının infazı halifenin iznine bağlanmış ve devlete isyan (bagy) suçunun kapsamı aşırı bir şekilde genişletilmiştir. Bu işlemler ise Kur'an-ı Kerim'deki had ve kisas cezalarına ilişkin hükümlerin yavaş yavaş esnetilmesi/genişletilmesi veya daraltılması anlamına gelmektedir. Emevîler dönemindeki had ve kisas cezalarıyla ilgili bu süreç, günümüzde "Kur'an hükümlerinin evrensellik ve tarihsellikleri" adı verilen fikhî hükümlerin geçici veya ebedi oluşlarıyla ilgili tartışmaların uygulamaya yansımaları olarak değerlendirilebilir.

3.4. Abbasiler Dönemi (750-1258)

Abbasiler dönemi (750-1258) başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere şer'î delillerle ilgili tartışmaların yaygınlaşarak fikh mezheplerinin teşekkül ettiği ve fikhin tedvin edildiği bir

⁶⁷⁶ Şaban Öz, *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 71 vd.

⁶⁷⁷ Şaban Öz, *a.g.e.* 227 vd.

⁶⁷⁸ Memet Zeki Uyanık, *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015), 22.

⁶⁷⁹ Memet Zeki Uyanık, *a.g.e.*, 36.

⁶⁸⁰ Metin Yılmaz, "İslam Tarihinde (Emevi-Abasi Dönemi) Saltana Bağlı Yargı Siyasallaşması", *İstem* 2, sy. 3 (2004): 142.

dönemdir.⁶⁸¹ Abbasîlerin büyük halifelerinden Harun er-Reşîd (ö. 193/809) yargıyı daha bağımsız bir kurum hâline getirmek, hukuki istikrarı ve hukuk güvenliğini sağlamak ve merkezîyetçi bir sistem kurmak amacıyla kâdılkudâtlık kurumunu ihdas ederek bu göreve ilk olarak Ebu Hanife'nin ilim halkasının önemli simalarından Ebu Yusuf'u⁶⁸² getirmiştir. Bu tarihten sonra kadılar başşehirde oturan kâdılkudât tarafından tayin edilmeye başlamıştır. Abbasiler döneminde Irak kadısı Hanefî mezhebine göre hüküm verirken, Suriye ve Kuzey Afrika kadısı Mâlikî mezhebine, Mısır'daki kadı da Şâfiî mezhebine göre hüküm vermiş, ancak zamanla her vilâyete dört mezhebi temsilen kadılar tayin edilmiştir.⁶⁸³

Kadıların başlıca vazifeleri davalara bakmak, yetimleri, mecnunları ve henüz ergenlik çağına ulaşmamış çocukları koruyup gözetmek, bunlara veli ve vasi tayin etmek; vakıflarla ilgilenmek ve şer'î kanunları ihlâl edenleri cezalandırmaktır. Başlangıçta davalara mescitte bakılırken Halife Mu'tazîd'dan⁶⁸⁴ (289/902) sonra başkentte ve büyük şehirlerde "dârü'l-kazâ" adında mahkemeler kurulmuş, kâdılkudâtlar yargı faaliyetlerini bu mahkemelerde yürütmüş; küçük yerlerde ise kâdılar mescit gibi kamuya açık diğer mekânlarda yargılama yapmaya devam etmişlerdir.⁶⁸⁵

Abbasiler döneminde Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezaları mezheplerin klasik fıkıh kitaplarında söz konusu mezheplerin başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere şer'î delilleri anlama ve onlardan hüküm çıkarma konularındaki yöntem farklılıkları çerçevesinde açıklandığı şekliyle uygulanmıştır.

Abbasiler döneminde Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına ilişkin hükümlerin uygulanması ve onların evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili hususları çağrıştıracak birtakım tartışmaların olup olmaması açısından bakıldığında şunlar söylenebilir:

Abbasiler döneminde Hanefî, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre muhsan (evli) şartını taşıyan zina edenlerin cezası recm, muhsan olmayanların (bekar) cezası ise yüz celde olarak uygulanmıştır.⁶⁸⁶

Yine bu dönemde dört Sünnî fıkıh mezhebine göre kazf suçunun cezası seksen celde olmuştur.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, 42.

⁶⁸² Salim Öğüt, "Ebu Yusuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 261 260-265.

⁶⁸³ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 40.

⁶⁸⁴ 892-902 yılları arasında Abbasi halifesi olan Mutazîd Billah hk. bk. Ali Aktan, "Mu'tazîd-Billah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 383.

⁶⁸⁵ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, 40; Betül Acar, "İslam Hukukunun Erken Döneminde Ceza Yargılamasında Alenilik", *Marifetname (Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi) VIII, sy. 2* (2021), 655-656.

⁶⁸⁶ Hüseyin Esen, "Zina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 443.

Abbâsîlerin devrinde hırsızlık suçu için eskiden olduğu gibi el kesme cezası yürürlükte olmakla beraber, Ebû Yusuf'un Baş kadılığı döneminde el kesme yerine hapis cezasının takdir edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁸⁸

Hirabe suçunun cezası Mâide suresinin 33.üncü ayetinde öldürülme, asılma, el ve ayağın çaprazlama kesilmesi ve sürgün olup bu ceza türlerinin birbirine "veya, yahut" anlamına gelen bir edatla bağlanmasından ve buna ilaveten eşkıyalığın basit ve tek bir suç olmayıp farklı ağırlıktaki cezalara denk farklı seviyede suçlardan meydana gelen karma bir suç olmasından dolayı Abbasiler döneminde "İmam Malik hakim veya devlet başkanının eşkiya için bu cezalardan birini takdir ve seçme hakkına sahip olduğunu prensip olarak kabul etmekle birlikte bunun mağdur kişi ve toplum hakkının korunması yönünde sınırlı tutulmasına, şahıs ve mal aleyhine işlenen suçlar için dengi cezadan aşağı inilmemesine özen göstermiştir. Dolayısıyla devlet adam öldüren eşkiyaya ölüm, yağma edene el ve ayağın çaprazlama kesilmesi, sadece yol keserek kamu düzenini ve yol emniyetini ihlal edene ise sürgün cezası vermek zorundadır ve daha hafif bir ceza verme veya affetme yönünde takdir yetkisi yoktur. Aksine, gerekli gördüğü durumlarda suçluya daha ağır bir ceza verebilir."⁶⁸⁹

Abbasiler döneminde bagy suçunu işleyen isyancılar Emevîler döneminde olduğu gibi acımasızca bastırılmaya ve suçun kapsamı genişletilmeye devam etmiştir.⁶⁹⁰

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına ilişkin hükümler Abbasiler döneminde Kur'an'da geçtiği gibi aynen uygulanmaya devam etmiş, ancak hırsızlık suçuna el kesme yerine hapis cezası verilmesi gibi ceza alanında bazı genişlemeler de başlamıştır. Ayrıca, devlete isyan (bagy) suçunun kapsamı Emevîler döneminde olduğu gibi genişlemeye devam etmiştir. Yine, bu dönemde çeşitli mezheplere mensup fakihler kendi usul anlayışları çerçevesinde başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere şer'i delillerdeki had ve kısas suç ve cezalarıyla ilgili verileri yazdıkları fıkıh kitaplarının ukûbât veya cinâyât (ceza hukuku) bölümlerinde yorumlamaya ve ortaya gelişmiş bir ceza hukuku teorisi ve doktrini koymaya çalışmışlardır. Onların ortaya koydukları bu teorik altyapı günümüzdeki had ve kısas cezalarının evrensellik ve tarihsellikleriyle ilgili tartışmaların da temel kaynakları niteliğindedir.

⁶⁸⁷ Hamza Aktan, "Kazf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 149.

⁶⁸⁸ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 393.

⁶⁸⁹ Ali Bardakoğlu, "Eşkiya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 465.

⁶⁹⁰ Bk. Mehmet Azimli, *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı* (Ankara: İlahiyat, 2004), 89 vd.

3.5. Selçuklular Dönemi (1040-1308)

Selçuklular bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıktıkları Dandanakan meydan savaşından (8 Ramazan 431/23 Mayıs 1040) son Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyâseddin II. Mesud'un (ö. 708/1308) ölümüne kadar geçen yaklaşık iki buçuk asırlık bir süre içerisinde hüküm sürmüş büyük bir Türk devletidir.

Selçuklular inanç alanında Ehl-i sünnet düşüncesini benimsemiş ve bu inancı koruyabilmek için başta Bâtınlık olmak üzere, diğer Ehl-i sünnet dışı unsurlara karşı siyasî, sosyal ve dinî bir mücadele vermişlerdir. Selçuklular, inanç alanındaki bu temel tercihlerinin tabîi sonucu olarak, hukukî (fikhî) sahada da sadece Ehl-i sünnet içerisinde kabul edilen hukuk mezheplerine hoşgörüyle bakmışlardır." Ancak bu devlet halk unsuru (tebea), dil ve kültür bakımından olduğu gibi, hukukî mezhep bakımından da heterojen bir yapıya sahipti. Selçuklular bir yandan Oğuz geleneklerine (örf) bağlı kalırken bir yandan da Hanefî ve Şafî mezheplerinin hukuk anlayışlarını (şer'î hukuk) ağırlıklı olarak tercih etmişlerdir.⁶⁹¹ Bu durum zamanla hukuk alanında İslam hukuk mezheplerinin doktrinlerinden meydana gelen "şer'î hukuk" ile Türk geleneklerini yansıtan kurallardan ve hükümdar buyruklarından meydana gelen "örfî hukuk" şeklinde ikili hukuk anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶⁹²

Selçuklular döneminde şer'î mahkemelerde davalara kadılar (ve müftüler) bakmaktaydı. "Mirdad" adı verilen adliye başkanı mahkeme kararlarını uygulamaktaydı.⁶⁹³

Bu dönemde ceza hukuku alanında yapılan iş ve işlemlere bakıldığı zaman şunlar tespit edilebilir:

Selçuklular döneminde mahkûmlar hapishanelerde tutulmaktaydı ve yeni sultanın tahta çıkışı nedeniyle tutukluların serbest bırakıldığı oluyordu. Bu bir genel af veya siyasal amaçlar güden bir önlem olarak değerlendirilebilir.⁶⁹⁴ Ayrıca, suçluların kale yöneticilerine ve komutanlara (dizdar) emanet edildiği de oluyordu. Mahpusların kaçması veya kaybolması hallerinde, mahkûma verilen ceza sorumlu komutana veriliyordu.⁶⁹⁵

Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarının uygulanmasıyla ilgili şu örnek dönemin hukuk anlayışını yansıtmaya niteliktedir: Sultan Melikşah'a (ö. 485/1092) evine zorla giren bir adam tarafından darp edilip tecavüze uğradığını, adamı sultana şikâyet edeceğini söylediğinde ise

⁶⁹¹ Selçukluların İslam hukuk mezheplerine bakışları hk. bk. Ferhat Koca, "Selçukluların İslam Hukuk Mezheplerine Bakışları", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler 2*, (2001):29.

⁶⁹² Necla Şıklı, *Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularında Örnek Uygulamalar)*, (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2018), 15.

⁶⁹³ Vladimir Aleksandroviç Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 266.

⁶⁹⁴ Gordlevski, *a.g.e*, 268.

⁶⁹⁵ Gordlevski, *a.g.e*, 282.

adamın sultana küfrettiğini iddia eden bir kadının şikayeti üzerine faile zina suçu olarak hadım edilmesi, eve zorla girmesi yüzünden elinin ve ayağının kesilmesi, sultana hakarettten ise dilinin kesilmesi cezası verilmiş, suçlu cezası tatbik edildikten üç gün sonra vefat etmiştir. Aynı sultan döneminde kızıyla zina eden bir genci öldürmek isteyen babaya idam cezası yerine genci kızıyla evlendirmesi emredilmiştir.⁶⁹⁶

Selçuklular döneminde hırsızlık suçuna, suçun büyüklüğe göre idam cezasına kadar varan çeşitli cezalar uygulanmıştır. Bir köle bir kıyafet çaldığı için halkın önünde teşhir edilirken, başka bir davada bir kölenin karpuz çalması üzerine köle mağdura hediye olarak verilmiştir. Ayrıca, bu dönemde bir etek çalan hırsızın veya yoğurt çalan bir kölenin idam edildiği de kaynaklarda aktarılmaktadır. Yine, silah çalan bir askerin eli kesildikten sonra çalınan mızrağın ucuna takılarak mağdura teslim edildiği kaynaklarda nakledilmektedir.⁶⁹⁷ Bu dönemde haksız olarak alınan mallar sahiplerine iade edildiği gibi, suçlu da ağır bir nakdi cezaya mahkûm edilebilmekteydi.⁶⁹⁸

Anadolu'da ticaret yapan Venediklilere verilen haklar arasında İmparatorluğun herhangi bir yerinde konaklamış olan kervanların bir hırsızlığa veya zarara maruz kalması halinde hükümet ve memurları çalınan şeyi bulmakla mükellef olup vaki zararın tazmin edilmesi hususu bulunmaktadır.⁶⁹⁹

Hirabe suçunu Selçuklular ağır bir suç olarak kabul etmişler ve faileri ölüm cezasına çarptırmışlardır.⁷⁰⁰

Sultan Alâeddin'in 8 Mart 1220'de Venediklilerle yaptığı ticaret anlaşması gereğince Lâtinler arasında korsan ve eşkiya tecavüzleriyle zarar gören tüccarların malları hazineden tazmin edilmek suretiyle bir nevi devlet sigortası meydana gelmiş; kervan yollarının emniyeti ve yolcuların istirahati için pek çok tedbirler alınmış ve tesisler kurulmuştur.⁷⁰¹

Selçuklular döneminde kasten adam öldürenlere karşı kısas cezası tatbik edilmiştir.⁷⁰² Ancak, araçların aileler arasında sulh yapması üzerine bu cezanın diyet veya hapis cezasına çevrildiği, hatta böyle bir arabuluculuğun Mevlana Celaleddin er-Rumi tarafından yapılarak bir Müslümanı katleden bir Rum'un ölüm cezasından kurtulduğu rivayet edilmektedir.⁷⁰³ Yine, uygulanan kısas cezalarına Fahreddin Abdülaziz el-Kufi adındaki meşhur bir imamın

⁶⁹⁶ Necla Şıklı, *Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu Ve Anadolu Selçuklularında Örnek Uygulamalar)*, 52-53.

⁶⁹⁷ Şıklı, *a.g.e.*, 51.

⁶⁹⁸ Ergin Ayan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı* (İstanbul: Kitapevi, 2007), 162-163.

⁶⁹⁹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (Ankara: Türkiye Tarih Kurumu Basımevi, 1958), 129.

⁷⁰⁰ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet* (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980), 227-228.

⁷⁰¹ Turan, *a.g.e.*, (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980), 227-228.

⁷⁰² Necla Şıklı, *a.g.e.*, 67.

⁷⁰³ Şıklı, *a.g.e.*, 67.

oğlunu öldüren Mengli-Tegin'in idamı da örnek gösterilebilir.⁷⁰⁴ Hatta bu dönemdeki kısas uygulamalarında hataen öldürmelerde bile kısasın uygulandığına dair bazı rivayetler bulunmaktadır.⁷⁰⁵

Öte yandan, daha önceki dönemlerde görüldüğü gibi, Selçuklular döneminde de siyaseten katil uygulamalarına rastlanmaktadır. Onların siyaseten ölüm cezası vermelerinin nedenleri arasında şunlar sayılabilir: Hayatlarına ve saltanatlarına karşı tehlikeler, devlete isyan, ihanet, düşmanla iş birliği yapma, halka zulümde bulunma, yetkisini kötüye kullanma, hanedan üyelerine saldırı, eşkıyalık, hırsızlık, başkaları aleyhinde iftirada bulunma, emirlerin dinlenmemesi ve koydukları yasaklara uyulmaması.⁷⁰⁶

Selçuklu sultanları kendileri adına geniş yetkilerle mücehhez olan vezirlerini azil, idam veya başka bir mansıba tayin edebilirlerdi. Mahkemeye de sevk edilebilen vezirler, sultanın başkanlık ettiği mahkeme huzuruna çıkarılırdı. Sadü'l-mülk Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihinde bazı divan üyeleriyle birlikte mahkemeye sevk edilip ölüm cezasına çarptırılan tek vezirdir.⁷⁰⁷ O, bazılarının göre Bâtını olduğu için, bazılarının göre de sultana ihanet ettiği için idam edilmiştir; ayrıca iftiraya kurban gittiği de rivayetler arasında yer almaktadır.⁷⁰⁸ Yine idam edilenler arasında I. Alâeddin Keykûbad devrinde Seyfeddin Ayaba ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde meşhur vezir Sadeddin Köpek de bulunmaktadır.⁷⁰⁹

II. Gıyasettin'in veziri olan Sadettin Köpek ise devlet adamlarından Tacettin Pervani'yi kendisine rakip gördüğü için zina bahanesiyle recmettirmiştir.⁷¹⁰

Bu dönemde birisinin ihanetinden kuşkulandığı zaman önce taşınır ve taşınmaz mallarına el konulur, sonra da (boğma, asma, ya da baş kesme şeklinde) idam cezası tatbik edilirdi. Devlete karşı isyan edenler (kendisini Sultan II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olarak gösteren) Sahte Siyavuş'a yapıldığı gibi, canlı canlı derileri yüzülerek samanla doldurulur, düşmanlara ibret olsun diye kentlerde dolaştırılarak teşhir edilirdi.⁷¹¹

Bu dönemdeki acımasız bir ceza türü ise suçlunun eve kapatılıp evin ateşe verilmesiydi. Halep üzerine başarısız bir sefer gerçekleştiren Sultan I. İzzeddin Keykavus kabahatli oldukları

⁷⁰⁴ Ergin Ayan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı* (İstanbul: Kitapevi, 2007), 162-163.

⁷⁰⁵ Şıklı, *a.g.e.*, 68.

⁷⁰⁶ Feda Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katil", *Belleten Türk tarih Kurumu* 63, sy. 236 (1999):53, erişim tarihi: 03 Kasım 2022, <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/2496/tur>

⁷⁰⁷ Al Bondari, *Irak ve Horasan Selçuklular Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943), 94.

⁷⁰⁸ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 30-31.

⁷⁰⁹ Turan, *a.g.e.*, 102.

⁷¹⁰ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınları, 2014), 257.

⁷¹¹ Vladimir Aleksandroviç Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 266.

varsayılan birlik komutanlarını elleri ve ayakları bağlı bir şekilde bir eve kapattırılmış; daha sonra ateşe verilen evden dışarı çıkmaya çalışanlar sırtlarıyla tekrar içeriye itilmişlerdir.⁷¹²

Behaeddin Kutluca'nın çıplak olarak bindirildiği bir katırla Kayseri'den Tokat'a sürgüne gönderilmesinde olduğu gibi bazen yüksek görevliler, tehlikeli şehzade kardeşler ve yeğenler sultan tarafından uzak yerlere sürülüyor ve orada bir kale içinde yaşıyorlardı. Suçlunun mal varlığına el koyulduktan sonra sultan geçici olarak hapsedmekle yetinip ona gündelik bir tayın belirleyebiliyordu; böyle bir durumda yarım "mena" yani "batman" et, iki ya da üç "mena" ekmek veriliyordu.⁷¹³

Değnek (çevgan) vurmak gibi daha hafif cezalar bile emirlere uygulanıyordu. Mesela, yüksek görevlilerin silahlı muhafızlarının saraya girmelerine izin vermesi yüzünden perdedarlar emirine 50 değnek vurulduğu kaynaklarda nakledilmektedir.⁷¹⁴

Bu dönemde birisinin şefaati sayesinde af talep etme ve affedildiği takdirde taat ve ibadetle günahlarının telâfi edileceği vaadinde bulunma cezadan kurtulma yöntemleri arasında zikredilmektedir.⁷¹⁵

Bu dönemle ilgili ilginç bir husus da Sultanın Venediklilere tek tarafı olarak hukukî imtiyaz bahşetmiş olmasıdır. Venediklilerle yapılan anlaşmaya (muahedename) göre Selçuklu Anadolu'sunda ticaret yapan Venedikli, Pızalı vesaire Latinler arasında herhangi bir ihtilâf meydana geldiğinde bu ihtilâfın çözülmesi hakkı Venedikliler tarafından teşkil edilecek hususî bir mahkemeye (jury) tevdi olunacaktır. Sadece hırsızlık ve adam öldürme suçları Sultanın mahkemelerinde görülecektir.⁷¹⁶

Sonuç olarak Selçuklular döneminde Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezaları bir yandan bağlı olunan mezhebin fıkıh doktrini çerçevesinde uygulanmaya devam ederken, diğer yandan da bu cezalar örfî uygulamalar yoluyla çeşitlenmeye başlamıştır. Bu durum ise günümüzdeki had ve kısas cezalarının evrensellik ve tarihsellikleriyle ilgili tartışmalarda tartışan tarafların yaklaşımlarına ilham kaynağı olmuştur.

3.6. Osmanlılar Dönemi (1300-1922)

600 küsur yıl kadar uzun bir dönemde geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti'nin ceza hukuku alanındaki uygulamaları kısaca şöyle özetlenebilir:

⁷¹² Gordlevski, *a.g.e.*, 268.

⁷¹³ Gordlevski, *a.g.e.*, 268.

⁷¹⁴ Gordlevski, *a.g.e.*, 266.

⁷¹⁵ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (Ankara: Türkiye Tarih Kurumu Basımevi, 1958), 154.

⁷¹⁶ Turan, *a.g.e.*, 131.

Osmanlılar döneminde had ve kısas cezaları klasik fıkıh kitaplarında anlatılan şartlar çerçevesinde uygulanmaya devam etmiştir. Ancak, Selçuklular döneminde ortaya çıkan örfî ve şer'î hukuk ayırımı Osmanlılar döneminde daha belirgin bir hale gelmiş ve “örfî hukuk” adı altında ceza türlerinde birtakım genişlemeler olmuştur. Bu genişlemeler daha çok suçun unsurlarında veya ispat şartlarında herhangi bir eksikliğin bulunması sebebiyle hadlerin düşmesi veya herhangi bir sebeple cezanın uygulanamadığı hallerde farklı bir cezanın (tazir) yürürlüğe sokulması şeklinde gerçekleşmiştir.

Osmanlılar döneminde şer'î ceza hukuku fıkıh kitaplarına havale edilirken, örfî ceza hukuku kuralları kanunnamelerde yer almış, tazir alanında kadıya geniş bir takdir hakkı tanınmak yerine, cezaların kanunnamelerle düzenlenmesi yolu tercih edilmiştir.⁷¹⁷ Mesela, zinayı evlinin, bekarın ve dulun zinası olarak üç kategoriye ayıran Kanuni Kanunnamesi dulun zinasını bekarın zinasına eşitleyerek⁷¹⁸ muhsan olmayanlara (bekarlara) ait olan 100 değnek cezasına⁷¹⁹ çarptırmıştır.

Osmanlılar önemi uzun bir dönem olduğu için imparatorluğun bütün hayatı boyunca had ve kısas cezalarının tamamen Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere uygulandığını söylemek biraz zordur. Çünkü bu alanlarda bazı farklı uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Bu farklı uygulamalara örnek olarak tecavüz suçunda cinsel organının kesilmesi, zina eden kadının fercinin dağlanması, fuhşa aracılık yapanın burun ve kulaklarının kesilmesi, zina suçunda had cezası düştüğü takdirde siyaseten katl cezasının verilmesi, fahişelerden ikisinin kızgın demirle dağlanması, birinin de çuvala konulup denize atılmak suretiyle idam edilmesi ve fahişenin teşhiri gibi cezalar zikredilebilir. Ayrıca, bir kızı evlenmek vaadiyle kaçırana altı ay hapis cezası ve kıza nikâh kıymanın yasaklanması da tazir olarak uygulanmıştır. Bunun dışında zina cezası olarak hapis, kürek ve para cezaları da öngörülmüştür.⁷²⁰ Ayrıca burun ve cinsel organın kesilmesi, zorla nikah ettirenin zorla boşattırdıktan sonra idam cezasına çarptırılması, zorla nikahı kıyanın da sakalının kesilmesi gibi farklı cezalar da tatbik edilmiştir.⁷²¹

Osmanlılar döneminde kazf cezası olarak Kur'ân-ı Kerim'de takdir edilen seksen sopa cezasının uygulandığı belgelerde yer alırken, bu bağlamda suçun oluşması için “zina iftirası” olarak mağdura “kafir ve kızılbaş ve zani ve avret kapatırsın” denmesi yeterli görülmüştür.⁷²²

Bu dönemde İslâm hukukuna göre sabit olan hırsızlıklarda “Şer'an zahir olan yerde emr-i şer' nice ise öyle ola”, “Şer'e göre”, “şer' mucibince”, “Şer' ile ne lazım gelirse”, “marifet-i Şer'i

⁷¹⁷ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2014), 199.

⁷¹⁸ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınları, 2014), 253.

⁷¹⁹ Avcı, *a.g.e.*, 254-255.

⁷²⁰ Avcı, *a.g.e.*, 265-266.

⁷²¹ Avcı, *a.g.e.*, 255.

⁷²² Avcı, *a.g.e.*, 296.

Şerife”, “icra-i şer'in” uygulanması, “emr-i şer' nice ise” onun uygulanması, örf ile sabit olan hırsızlık suçlarının ise siyasetname gereği cezalandırılması hükmü yer alır. Mesela, Fatih Kanunnâmesi'nde kaz, ördek, koyun ve kovan çalana tazir cezasının verilmesi bu sebeptir.⁷²³ Yani haddin unsurlarının yerine gelmesi halinde elin kesileceği, ancak haddin düşmesi durumunda tazir olarak para cezasının tatbik edileceği emredilmektedir. Örfi ceza kapsamında hırsızlık suçunu işleyenlere ise ölüm, hapis, para cezası, küreğe mahkûm olma, kalebentlik ve sürgün cezası da uygulandığı olmuştur.⁷²⁴

Osmanlılarda eşkıyalık suçu için verilmesi gereken cezalar Kur'ân-ı Kerim ile uyum içindedir. Mesela, Yavuz Sultan Selim dönemine ait Niğbolu Kanunnâmesi'nde yer alan ifadeye göre “asılmağa müstahak olanın asılması gerektiği, kat'-ı uzv olması gerekenin kat' edilmesi” yer almaktadır. Yine Kanuni dönemine ait Bozok Sancağı Kanunnâmesi'nde “Her kim yol kesüb harâmîlik etse boğazından asub ziyade zecr edeler” şeklindeki hüküm, eşkıyalık suçuna verilecek cezanın Kur'ân'da ön görülen had cezasına uygun olduğunu göstermektedir. Şeyhülislâm fetvalarında da eşkıyalık suçunun öncelikle had cezaları ile cezalandırılması, suçun unsurlarında ya da ispat şartlarında birtakım eksiklikler varsa taziren cezalandırılması gerektiği geçmektedir.⁷²⁵

Osmanlılar döneminde bağı ve isyana davet edenlerin idam edildiği ve ölüm cezasına çarptırılmayanların ise müebbet küreğe mahkûm edildiği kaynaklarda geçmektedir.⁷²⁶

Bu dönemde kasten adam öldürme ve müessir fillerde faile İslâm hukukunda öngörülen kısas ve diyet cezaları verilmekte, ancak kısasın düşmesi halinde ise taziren para cezası, kürek veya kalebentlik cezalarına hükmedildiği belirtilmektedir. Ancak zannedildiğinin aksine örfi cezalar şer'i cezalardan daha ağır olabildiği gibi, ispat şartları konusunda da şer'i cezalara nispetle örfî hukukta daha az titiz davranılmıştır.⁷²⁷ Maktulün yakınları ve padişah katili affederse cezası müebbeden yahut 15 seneden az olmamak üzere küreğe çevrilmiştir.⁷²⁸ Kısasın uygulanamaması halinde -ister şartlar oluşmadığından isterse hak sahipleri affettiğinden- diyete hükmedilmekle birlikte, devletin tazir cezası verme hakkı saklı kalmaktadır.⁷²⁹

Hataen öldürme ve müessir fillerde diyet veya erşin yanında tazir cezası verilmiş, tazir olarak da uzun süreli hapis cezası, kürek, pranga cezası, failin ağır işlerde çalıştırılması ve

⁷²³ Bazı belgelerde de kat'ı yed ve eli kesilmek şeklinde ceza açıkça belirlenmiştir. Bk. Avcı, *a.g.e.*, 341-342.

⁷²⁴ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 395.

⁷²⁵ Esra Yakut, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç (İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi)*, (2012): 22, 21-34.

⁷²⁶ Avcı, *a.g.e.*, 90.

⁷²⁷ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2014), 203.

⁷²⁸ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınları, 2014), 89.

⁷²⁹ Avcı, *a.g.e.*, 90.

kazancından maktulün diyetinin ödettirilmesi uygulamaları yapılmıştır.⁷³⁰ Osmanlı hukukunda uygulanan diğer tazir cezaları ise idam, dayak, sürgün, mahalleden ihraç, teşhir, para cezası ve tazmindir. Ayrıca şürb (içki içme) suçunun cezası olarak da dayak (celde/sopa/kırbaç) öngörülmüştür.⁷³¹

Sonuç olarak Osmanlılar çok geniş coğrafyalara uzun asırlar boyu hükmettikleri için onların dönemindeki had ve kısas uygulamaları hakkında çok farklı örnekleri bulmak mümkündür. Bu sebeple genellemeci yaklaşımlardan kaçınarak söz konusu dönemde bir yandan had ve kısas cezalarının bağlı olunan Hanefî mezhebinin fıkıh doktrini çerçevesinde uygulanmaya devam ettiği, diğer yandan da bu cezaların örfî hukuk yoluyla çeşitlendiği söylenebilir. Bu farklı uygulama örnekleri de günümüzdeki had ve kısas cezalarının evrensellik ve tarihsellikleriyle ilgili tartışmalarda tartışan taraflar için birer delil niteliğindedir.

3.7. Günümüzdeki Müslüman Ülkeler (1922-2022)

Günümüzde çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği ülkelerde bulunan devletleri ceza hukukları açısından iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi ceza hukuku alanında Batı hukukunu iktibas yoluyla kanunlaştıran devletler, ikincisi İslâm hukukunun klasik doktrinini genel anlamda takip eden devletler.

Birinci kategoride yer alan Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs, Bosna-Hersek ve Arnavutluk gibi ülkeler günümüzde had ve kısas suçlarına tekabül eden suçlar hakkında hapis ve para cezaları verirken Suudi Arabistan, İran, Pakistan, Libya ve Sudan gibi devletlerden meydana gelen ikinci grup devletler söz konusu had ve kısas cezalarını Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği üzere uygulamaya çalışmaktadırlar.

Şimdi biz bu ikinci grupta yer alan ülkelerin ceza hukuku uygulamaları hakkında bazı örnekleri sunmak ve bu örnekleri konumuz açısından değerlendirmek istiyoruz.

3.7.1. Suudi Arabistan Krallığı (1932-2022)

Suudi Arabistan Krallığı hukuk sisteminin şeriat üzerine kurulu olduğunu ve uygulamalarının Kur'ân ve sünnete dayandığını iddia eden bir devlettir. Ne var ki, Suudi Arabistan'da -diğer İslam ülkelerinin aksine- şer'i kurallar kodifiye edilmemiştir. Nüfusunun çoğunluğunu Hanbeli mezhebi mensuplarının oluşturduğu Suudi Arabistan'da⁷³² kadılar Hanbeli mezhebi

⁷³⁰ Avcı, *a.g.e.*, 116.

⁷³¹ Mustafa Avcı, "Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi", *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, (2016):650, 655-656.

⁷³² Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Beispielhafte Steinigungsfälle*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>

doğrultusunda hüküm verirler, bu mezhebin kaynaklarında hüküm bulamadıkları hallerde diğer üç Sünni mezhebe göre hüküm verirler veya yeni bir içtihatla bulunurlar.⁷³³

Bu ülkede ceza yasalarının kodifiye edilmemiş olması suç ve cezayı belirlemede kadınlara geniş takdir yetkisi tanınmasına sebep olmuştur.⁷³⁴

Suudi Arabistan devleti zina cezasının uygulanmasında failin muhsan olup olmamasına bakar; failer evli (muhsan) ise recimle (ölümle), bekar (gayr-i muhsan) ise 100 celde (kırbaç) ve bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.⁷³⁵

Zina suçunun ispatlanması için failin itirafı veya en az dört tanığın ifadesi gerekir; ancak itiraf her zaman geri alınabilir.⁷³⁶

Zina suçunun işlendiğine tanıklık yapanlar şahitlik sırasında bir hataya düştüklerinde 80 kırbaç olan kazf cezasına çarptırılır.

Suudi Arabistan'daki zina cezasının uygulanmasına Kasım 2006'da kocasının ölümünden altı yıl sonra çocuk doğuran dul bir kadının recm cezasına çarptırılması gösterilebilir. Suçunu itiraf eden 39 yaşındaki dul kadın ahirette cennete girebilmek için bu dünyada ceza ile temizlenmesi gerektiğini söylemiştir.⁷³⁷

Suudi Arabistan'da eşcinsellik yasaklanmış olup bu suç sopa, hapis veya idamla cezalandırılmaktadır.⁷³⁸ Mesela, 2007 yılında iki erkek livata suçu nedeniyle belli aralıklarla uygulanmak üzere toplam 7.000'er kırbaç cezasına çarptırılmıştır.⁷³⁹ Bu ilkede lezbiyen, gay, biseksüel, transseksüel ve interseks (LGBTI) hakları için kampanya yürüten Yemen vatandaşı Mohamed al-Bokari Temmuz 2020'de on ay hapis cezasına çarptırılmış, ardından da ülkesi Yemen'e sınır dışı edilmiştir. Savcılar onu kamu ahlakını ihlal etmek, internet üzerinden eşcinselliği teşvik etmek ve kadın taklidi yapmakla suçlamışlardır.⁷⁴⁰

⁷³³ Hüseyin Sevinç, "Üç Din Üç Devlet (Suudi Arabistan-Vatikan ve İsrail'in Siyasal Sistem Analizi), *Social Science Studies* 5, sy. 10 (2017):176.

⁷³⁴ Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 148.

⁷³⁵ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Beispielhafte Steinigungsfälle*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>

⁷³⁶ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Beispielhafte Steinigungsfälle*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>

⁷³⁷ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Beispielhafte Steinigungsfälle*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>

⁷³⁸ The Guardian, *Saudis' tough line on gays*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.theguardian.com/world/2005/apr/09/saudi-arabia.brianwhitaker>

⁷³⁹ Queer.de, *7.000 Peitschenhiebe für zwei Schwule*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, https://www.queer.de/detail.php?article_id=7716

⁷⁴⁰ Amnesty International, *Saudi-Arabien 2020*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/amnesty-report/saudi-arabien-2020#section-18866218>

Suudi Arabistan hırsızlık suçunu işleyenlere el kesme cezasını uygulamaktadır.⁷⁴¹

Suudi Arabistan'da silahlı soygun (mesela, banka soygunu), devlet düzenine saldırı olarak kabul edilen kat'u't-tarîk (yol kesme, hirabe), isyan, vatana ihanet ve yolsuzluk suçları ölümle cezalandırılır.⁷⁴² Yine terör örgütlerine üyelik ve silah kaçakçılığı da idam sebebi olarak kabul edilir.⁷⁴³ Bu çerçevede, araba çaldıkları ve taksi şoförlerini tehdit ettikleri ileri sürülen altı Somalili "ülkede yolsuzluğu teşvik etmek ve güvenliği tehlikeye atmak" suçundan 4 Nisan 2005 tarihinde idam edilmişlerdir.⁷⁴⁴

İdam cezasını kılıçla kafa keserek infaz eden Suudi Arabistan devleti cinayet, tecavüz, irtidat, büyüçlük veya uyuşturucu ticareti gibi suçlar karşılığında da idam cezası verebilmektedir.⁷⁴⁵ İnfazlar genellikle Cuma namazını takiben kalabalık bir topluluğun önünde gerçekleştirilmektedir.⁷⁴⁶

Suudi Arabistan'da adam öldürme suçu bağlamında suç ortaklığı, suça teşvik ve ihmal karşılığında da ölüm cezası verilebilir. Mesela, 2010 yılında yedi yaşındaki üvey kızını süpürge sopasıyla döverek öldüren bir kadın ile kızını kurtarmadığı gibi eşini öldürmeye de teşvik eden kızın babası mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırılmışlardır.⁷⁴⁷

Suudi Arabistan'da öldürme suçunda her zaman kısas tatbik edilmeyip cinayet kurbanının en yakın akrabası faili affedebileceği gibi, diyet de talep edebilir.⁷⁴⁸

Suudi Arabistan'da idam edilenlerin oldukça yüksek sayıya ulaştığı söylenebilir. Mesela, devlet medyasında verilen bilgilere göre 2022 yılında 92 kişi idam edilmiş olup bunlardan 81'i sadece bir günde infaz edilmiştir.⁷⁴⁹

Nisan 2020'de yayımlanan bir kraliyet kararnamesinde suç işlediği sırada 18 yaşın altında olan kişiler için ölüm cezasının kaldırıldığı, bunun yerine en fazla on yıl hapis cezasının

⁷⁴¹ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 395.

⁷⁴² Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 148.

⁷⁴³ Amnesty International, *Saudi-Arabien: 81 Menschen an nur einem Tag hingerichtet*, erişim tarihi: 06 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/aktuell/saudi-arabien-81-menschen-an-einem-tag-hingerichtet>

⁷⁴⁴ TAZ, *Sechs Diebe enthauptet*, erişim tarihi: <https://taz.de/!629670/>

⁷⁴⁵ Watson, *Das sind die härtesten Strafen der Welt*, erişim tarihi: 03 Ekim 2022, <https://www.watson.ch/wissen/international/710052262-die-haertesten-strafen-der-welt-todesstrafe-und-koerperverletzung>

⁷⁴⁶ Münteha Maşalı, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Emin Yayınları, 2011), 82.

⁷⁴⁷ Süddeutsche Zeitung, *Siebenjährige zu Tode misshandelt*, erişim tarihi: 5 Kasım 2022, <https://www.sueddeutsche.de/panorama/saudi-arabien-siebenjaehrige-zu-tode-misshandelt-1.39475>

⁷⁴⁸ Amnesty International, *Iraker Hingerichtet*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/urgent-action/ua-021-2009-3/iraker-hingerichtet?destination=node%2F3005%3Fpage%3D3>

⁷⁴⁹ Amnesty International, *Saudi-Arabien: 81 Menschen an nur einem Tag hingerichtet*, erişim tarihi: 06 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/aktuell/saudi-arabien-81-menschen-an-einem-tag-hingerichtet>

getirildiği, ancak bunun had ve kısas suçları için değil sadece tazir gerektiren suçlar için geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu karar mahkemelerin 15 yaşın altındaki kişilere takdire bağlı ölüm cezaları vermesini yasaklayan 2018 Çocuk Kanunu'nun ardından geldiği halde, şer'i hukukun ağır cezalar öngördüğü had veya kısas ile cezalandırılacak suçlar için bu yaş grubundaki çocuklara ölüm cezası verilmesini engellemediği gibi birçok kişi için de bu kararname çok geç gelmiştir. Mesela, Abdulkareem al-Hawaj 23 Nisan 2019 tarihinde 36 kişiyle birlikte toplu idam edilenler arasında yer almıştır. Abdulkareem Suudi Arabistan'ın ağırlıklı olarak Şiilerin yaşadığı Doğu bölgesinde hükümet karşıtı protestolara katıldığı iddia edildiğinde henüz 16 yaşında bulunmaktaydı. Ona sorgulamalar sırasında suçunu itiraf etmediği takdirde ailesini öldürecekleri tehdidinde bulunulduğu iddia edilmiştir.⁷⁵⁰

Suudi Arabistan'da irtidat ve dine hakaret suçları karşılığında da ölüm cezası verilmektedir. İslam dinine ve dini kurumlara hakaret etmek irtidat suçu kapsamında değerlendirilir.⁷⁵¹ Mesela, İslam'ın katı yorumunu eleştiren blog yazarı Raif Badavi 2012 yılında tutuklanıp "İslam'a hakaret" suçlamasıyla on yıl hapis, bin kırbaç ve bir milyon riyal para cezasına (bugün yaklaşık 244.000 avroya) mahkûm edilmiştir. Bu karar uluslararası düzeyde şiddetli protestolara yol açsa da ilk 50 kırbaç cezası Ocak 2015'te vurulmuş; geri kalan kırbaçların infazı önce tıbbi nedenlerle, daha sonra da başka bir gerekçe gösterilmeksizin ertelenmiştir.⁷⁵²

Suudi Arabistan'da alkol uyuşturucu kapsamında değerlendirilerek söz konusu maddelerin satışı, bulundurulması ve kullanılması yasaklanmıştır. Bunlardan az miktarlar kırbaç cezasına çarptırılırken uyuşturucu kaçakçılığı kılıçla idam edilmeyi gerektirir. Mesela, 1999 yılında Faustino Salazar alkolle doldurulmuş çikolata ithal etmeye çalıştığı için gümrük tarafından 650 Euro'ya eşdeğer para cezasına çarptırılmış, para cezasını ödeyemediği için de 75 kırbaç ve dört ay hapis cezası verilmiştir.⁷⁵³

⁷⁵⁰ Amnesty International, Abschaffung der Todesstrafe für Minderjährige ist nur ein erster Schritt, erişim tarihi: 06 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/allgemein/pressemitteilung/saudi-arabien-abschaffung-der-todesstrafe-fuer-minderjaehrige-ist-nur#:~:text=Abschaffung%20der%20Todesstrafe%20f%C3%BCr%20Minderj%C3%A4hrige%20ist%20nur%20ein%20erster%20Schritt,-%C2%A9%20Mishaal%20Zahed&text=Saudi-Arabien%20hat%20angek%C3%BCndigt%2C%20die,den%20Bereich%20des%20Antiterrorgesetzes%20fallen.>

⁷⁵¹ Amnesty International, *Drohendes Todesurteil wegen Twitter-Machrichten*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, https://www.amnesty.de/urgent-action/ua-048-2012/drohendes-todesurteil-wegen-twitter-nachrichten?destination=suche%3Fwords-advanced%3DAbfall%26search_x%3D0%26search_y%3D0%26country%3D63%26topic%3D%26node_type%3D%26from_month%3D0%26from_year%3D%26to_month%3D0%26to_year%3D%26form_id%3Dai_search_form

⁷⁵² Tagesschau, *Badawi nach zehn Jahren Haft freigelassen*, erişim tarihi: 06 Ekim 2022, <https://www.tagesschau.de/ausland/asien/saudi-arabien-badawi-101.html>

⁷⁵³ Amnesty International, *Drohende Prügelstrafe*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, https://web.archive.org/web/20160304075345/http://www.amnesty.de/umleitung/1999/mde23/026?lang=de&mimetype=text%2Fhtml&destination=suche%3Fwords%3DAlkohol%26search_x%3D0%26search_y%3D0%26form_id%3Dai_search_form_block

Nisan 2020'de Adalet bakanlığı bir genelge yayımlayarak takdire bağlı bedensel cezaların kaldırıldığını ve bunların yerine hapis cezası veya para cezası verileceğini, ancak şer'i hukukun bedensel cezayı zorunlu kıldığı durumlarda bu cezaların uygulanmaya devam edileceğini bildirmiştir.

1981-1992 tarihleri arasında kapsayan 11 yılda Suudi Arabistan'da toplam 177 infaz gerçekleşmiş, bunların çoğu kılıçla başı kesildikten sonra çarpmıha germe şeklinde, bir tanesi silahla vurularak, dördü el ve ayakları kesilerek, dördü de recm suretiyle infaz edilmiştir. Had, tazir ve siyaseten verilen ölüm cezalarının toplamı 1992'de 66, 1993'te 88, 1994'te 53, 1995'te 192, 1996'da 69, 1998'de 117, 2000 yılında 113'dür. Ancak İslâm ceza hukukunun had suçlarının ispatı aşamasında öngördüğü zorlaştırıcı şartlar nedeniyle bu ölüm cezalarının daha çok taziren ya da siyaseten verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1982 yılında zina, tecavüz gibi gayri meşru cinsel ilişki nedeniyle 659 kişi suçlu bulunduğu halde, bunlar recm yerine kırbaç ya da hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır.⁷⁵⁴

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına ilişkin hükümlerin evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili tartışmalar açısından Suudi Arabistan devletine bakıldığı zaman şunlar söylenebilir:

Günümüzde Suudi Arabistan Krallığı bütün yasama faaliyetlerini ilhamını İslam düşüncesinin katı muhafazakâr ve gelenekselci kanadına mensup Hanbelî mezhebinden alan Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö. 1792) Vehhâbî ideolojisine bağlı olarak gerçekleştirmektedir. Bu ideolojinin amacı İslam'ın ilk muhatapları olan Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe döneminin dini, hukuki, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatını bir form olarak bütün zaman ve mekanlarda aynen gerçekleştirmeye yani ebedi ve evrensel kılmaya çalışmaktır. Böyle bir ideolojiye dayanan Suudi Arabistan Krallığı'nda başta had ve kısas cezalarıyla ilgili olanlar olmak üzere Kur'ân-ı Kerim ve sünnette bulunan fikhî hükümlerin tarihselliğini tartışmak en büyük sapma/zındıklık olacaktır. Dolayısıyla, bu devlette had ve kısas cezaları Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde uygulandığı şekliyle uygulanmaya devam etmekte, ancak ispat delillerinin eksikliği veya suçun oluşmasındaki herhangi bir eksiklik gibi çeşitli sebeplerle söz konusu cezaların uygulanmadığı hallerde onlardan daha sert ve şiddetli birtakım cezaların uygulandığı görülmektedir.

3.7.2. Pakistan İslam Cumhuriyeti (1947-2022)

1947 yılında Hint Müslümanları için vatan olmak üzere kurulan Pakistan devleti 1956'da kabul edilen anayasayla İslam cumhuriyetine dönüşmüştür. Ayrıca, Pakistan'da 1973 yılında

⁷⁵⁴ Münteha Maşalı, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Emin Yayınları, 2011), 82.

bütün yasaların Kur'an ve Sünnet'e uygun olmasını şart koşan yeni bir anayasa kabul edilmiştir.

Pakistan İslam Cumhuriyeti'ndeki ceza hukukuyla ilgili Hudud Kararnameleri (Hudood Ordinances) 1979 yılında Ziyaül Hak tarafından ceza hukukunun İslamileştirilmesi amacıyla çıkarılan dört kararnamedir.

Bu kararnameye göre had cezalarını gerektiren suçlar hırsızlık ve hirabe⁷⁵⁵, zina ve tecavüz⁷⁵⁶, kazf⁷⁵⁷, alkol veya uyuşturucu madde tüketimi suçlarıdır.⁷⁵⁸

2006 yılında Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in girişimiyle Hudud Emirlerini kısıtlamak ve kadınların mahkemelerdeki haklarını iyileştirmek için bir yasa çıkarılmıştır. Yasanın amacı özellikle tecavüzü Hudud Emirnamelerinden çıkarmak ve Ceza Kanununa yeniden dahil etmektir. Böylece bir kadın şeriat mahkemesi önünde Hudud mahkemesi önünde olduğundan daha iyi bir konuma sahip olacaktır. Çünkü genel ceza hukukunda tecavüz suçu daha az tanıkla da cezalandırılabilir. ⁷⁵⁹

Hudud Kararnamelerine yöneltilen başlıca eleştirilerden biri, zina ve tecavüz suçlarını birbirine karıştırmalarıdır. Mesela, tecavüze uğradığını ileri süren bir kadın tecavüzü kanıtlayamadığı takdirde zina yaptığını itiraf etmiş sayılarak zina ile suçlanacaktır.⁷⁶⁰

Bu kararname hükümlerine göre, zina yapan muhsan (evli) ise kamuya açık bir yerde taşlanarak öldürülür (recm); muhsan değilse (bekar) kamuya açık bir yerde 100 kırbaça (celde) cezalandırılır.⁷⁶¹

Zina suçunun ispatı için sanığın yetkili bir mahkeme önünde suçunu itiraf etmesi veya mahkemenin doğru kişiler olduklarına ve büyük günahlardan (kebâir) uzak durduklarına inandığı en az dört yetişkin Müslüman erkeğin zina fiilini gördüklerine dair şahitlik etmesi gerekir.⁷⁶²

⁷⁵⁵ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁵⁶ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁵⁷ Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁵⁸ Refworld, *The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

⁷⁵⁹ Refworld, *Protection of Women (Criminal Laws Amendment) Act*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db992cd2.html>

⁷⁶⁰ Pakistani, *Proof of zina liable to hadd*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, https://pakistan.org/pakistan/legislation/zia_po_1979/ord7_1979.html#f8

⁷⁶¹ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶² Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

Suçlunun itirafı ile sabit olan bir zina davasında had cezası ikrar sahibinin itirafından vazgeçmesiyle sakit olur. Aynı şekilde, suçun şahitlerle kanıtlandığı bir davada herhangi bir şahidin tanıklıktan vazgeçmesi halinde şahitlerin sayısı dördün altına düştüğü için had cezası uygulanmaz.⁷⁶³

Recm cezasının infazına önce tanıklar başlar ve suçlu ölene kadar taşlama devam eder.⁷⁶⁴

Tecavüz suçunu kendisiyle evli olmadığı bir kadınla -mağdurun iradesi veya rızası dışında veya mağdurun ölüm ya da yaralanma korkusu içinde- cinsel ilişkiye giren kişi işlemiş sayılır.⁷⁶⁵

Her kim bu fiili mağdurun rızasıyla veya mağdurla meşru bir evlilik içerisinde veya mağduru birlikte olması helal bir kişi zannederek veya geçerli bir şekilde evlenmiş olduğu kanısıyla işlerse tecavüz suçu işlemiş sayılmaz.⁷⁶⁶

Tecavüz suçunun cezası fail muhsan ise kamuya açık bir yerde taşlanarak öldürülmesi; muhsan değilse kamuya açık bir yerde soyularak yüz kırbaç vurulmasıdır.⁷⁶⁷

Her kim bir kadını iradesi dışında herhangi bir kişiyle evlendirmek veya gayrimeşru ilişkiye zorlamak veya baştan çıkarmak amacıyla kaçırmak veya alıkoyarsa ömür boyu hapis, otuzu geçmeyen kırbaç cezası ve para cezasına çarptırılır.⁷⁶⁸

Pakistan Ceza Kanunu kapsamında eşcinsellik "doğal olmayan bir eylem" olarak kabul edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Kural olarak eşcinselliğin cezası iki-on yıla kadar hapis cezasıdır; ağırlaştırıcı bazı sebeplerin bulunması halinde bu ceza ömür boyu hapse de çevrilebilir.⁷⁶⁹

Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin Hudud Kararnamelerine göre her kim söylenen ya da okunması amaçlanan sözlerle ya da işaretlerle ya da görünür temsillerle herhangi bir kişiye zarar vermek niyetiyle ya da bu tür bir isnadın o kişinin itibarına zarar vereceğini ya da

⁷⁶³ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶⁴ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶⁵ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶⁶ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶⁷ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶⁸ Refworld, *The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

⁷⁶⁹ Auswärtiges Amt, *Pakistan: Reise- und Sicherheitshinweise*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/ReiseUndSicherheit/pakistansicherheit/204974>

duygularını inciteceğini bilerek o kişi hakkında zina isnadında bulunur ya da bunu yayınlarsa kazf suçu işlemiş sayılır.⁷⁷⁰

Aynı şekilde, ölen bir kişiye zina isnat etmek eğer o kişinin yaşaması halinde itibarına zarar verecek veya duygularını incitecek olsa veya ailesinin ya da diğer yakın akrabalarının duygularını incitici olması halinde kazf suçuna girer.⁷⁷¹

Alaya almak (ironik) amacıyla yapılan zina ithamı da kazf anlamına gelir.⁷⁷²

Eğer bir kişi başka bir kişiyle ilgili olarak bu kişi başka bir kişinin gayrimeşru çocuğu derse veya bu kişiyi meşru bir çocuk olarak tanımayı reddederse çocuğun annesine karşı had cezası gerektiren kazf suçunu işlemiş olur.⁷⁷³

Şikâyette bulunabilecek olan kişiler hakkında kazf suçu işlenen kişi veya yetkilendirdiği herhangi bir kişi veya hakkında kazf suçu işlenen kişi ölmüşse, bu kişinin altsoyundan veya üstsoyundan herhangi biridir.⁷⁷⁴

Haddi gerektiren kazf suçunun cezası seksen kırbaştır.⁷⁷⁵

Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin Hudud Kararnamelerine göre hırsızlık cezasına reşit olduğu halde gizlice nisap miktarına ulaşmış (çalıntı olmayan) bir malı alan kişi çarptırılır. Burada nisap miktarı 4.457 gram altın veya hırsızlık anındaki eşdeğer başka bir mülktür.⁷⁷⁶

Haddi gerektiren hırsızlığın ispatı için ya sanığın hırsızlık suçunu işlediğini itiraf etmesi ya da mahkemenin güvendiği en az iki Müslüman, yetişkin, doğru sözlü ve büyük günahlardan uzak duran erkek görgü tanığının şahitlik etmesi gerekir.⁷⁷⁷

Hırsızlık cezası ilk hırsızlıkta sağ elinin eklem yerinden kesilmesi; ikinci defa hırsızlık suçunun işlenmesi halinde kişinin sol ayağının bileğinden kesilmesi gerekir. Her kim üçüncü

⁷⁷⁰ Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁷¹ Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁷² Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁷³ Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁷⁴ Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁷⁵ Refworld, *The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance*, erişim tarihi 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

⁷⁷⁶ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁷⁷ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

kez veya üç defadan fazla haddi gerektiren hırsızlık suçunu işlerse ömür boyu hapis cezasıyla cezalandırılır.⁷⁷⁸

Elin kesilmesi (ampütasyon) yetkili bir sağlık görevlisi tarafından gerçekleştirilmelidir. Haddin uygulanması sırasında yetkili sağlık görevlisi el veya ayağın kesilmesinin hükümlünün ölümüne neden olabileceği kanaatine varması halinde had cezasının infazı ölüm tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar ertelenir.⁷⁷⁹

Haddin uygulanmasına engel olan sebepler arasında failin ve mağdurunun birbiriyle yakın akraba veya evli olmaları veya bir misafirin ev sahibinin evinden hırsızlık yapmış olması veya bir hizmetçi veya çalışanın efendisinden veya işvereninden bir şey çalması halleri zikredilebilir. Ayrıca şu durumlar da haddin düşmesine sebep olabilir: Suçlunun çalınan malda pay sahibi olması halinde (çalınan malın değerinin kendi payı düşüldükten sonraki kıymeti nisaptan az olması durumunda); bir alacaklının borçlusunun malını çalması halinde bu malın değeri kendisine ödenmesi gereken miktar malın kıymetinden düşüldükten sonra geriye kalan malın değerinin nisaptan az olması halinde; suçlu ikrah altında yani şahsına, malına veya namusuna zarar gelmesinden korktuğu için suçu işlediğinde veya ıztırar nedeniyle yani açlık veya susuzluktan dolayı ölüm tehlikesinden dolayı hırsızlık suçunu işlediğinde veya suçlunun yakalanmadan önce pişmanlık duyması nedeniyle çalıntı malı mağdura iade edip kendisi de polise teslim olduğunda.⁷⁸⁰ Yine, hırsızlığın yalnızca failin itirafı ile kanıtlandığı halde failin itirafını geri aldığı durumlarda veya hırsızlık şahitlerle kanıtlandığında had uygulanmadan önce görgü tanıklarının sayısı ikiden aza inmesi halinde veya haddin infazından önce mağdurun hırsızlık şikayetinden vazgeçmesi halinde veya sol el veya sol başparmak ya da sol el veya sağ elin en az iki parmağı ayaklarından eksik ya da tamamen kullanılamaz durumda olması halinde de hırsızlık haddi düşer. Bu gibi durumlarda mahkeme yargılamanın yenilenmesine karar verebilir ve had yerine eldeki kanıtlara dayanarak tazir cezasına hükmedebilir.⁷⁸¹

Çalınan malın ya aslı ya da değerinin mağdura iade edilmesi gerekir. Ancak mal suçlunun elindeyken kaybolur veya tüketilirse ve had de uygulanırsa, suçlunun tazminat ödemesi gerekmez.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁷⁹ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸⁰ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸¹ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸² Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

Hırsızlık haddinde aranan şartlara ulaşmayan miktarda bir malı çalar kişi tazir cezasına çarptırılır.⁷⁸³

Hirabe bir veya daha fazla kişinin silahlı olsun ya da olmasın başkasının mülkünü elinden almak amacıyla güç gösterisinde bulunarak ona saldırması veya onu öldürmekle korkutmasıdır.⁷⁸⁴

Adam öldürülmemiş, ancak değeri nisap miktarına ulaşan veya aşan bir malın çalındığı bir hirabe suçu işleyen kişi sağ eli bileğinden ve sol ayağı bileğinden kesilir. Hirabe suçu birden fazla kişi tarafından birlikte işlendiğinde kesme cezası her birinin payının değeri nisap miktarından az değilse uygulanır. Suçlunun sol eli veya sağ ayağı eksiğe veya tamamen kullanılamaz hale gelirse, diğer elin veya ayağın kesilmesi cezası uygulanmaz; bunun yerine suçlu on dört yıla kadar hapis ve otuz kırbaç cezası ile cezalandırılır.⁷⁸⁵

Hirabe suçunu işlerken cinayet işleyen suçlu had cezası olarak idamla cezalandırılır.⁷⁸⁶

Hirabe suçunda mağdurlarını sadece korkutan kimsenin cezası, klasik fıkıh kitaplarında belirtildiği gibi sürgün değil; en fazla otuz kırbaç ve samimi bir şekilde tövbe ettiğinden mahkeme emin oluncaya kadar, en az üç yıl hapsedilmektir.⁷⁸⁷

Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin Hudud Kararnamelerine göre ölüm cezası aşağıdaki suçlar için verilebilir: Cinayet, cinayete teşvik, vatana ihanet, casusluk, zina, dine küfür, 1 kg'dan fazla uyuşturucu madde bulundurmak ve ticaretini yapmak, birden fazla kişiyle birlikte işlenen tecavüz suçu, ölümle sonuçlanan terörist saldırı. Ölüm cezası asılarak infaz edilir.⁷⁸⁸

Her kim sarhoş edici bir madde ithal veya ihraç eder, nakleder, imal eder veya işlerse veya herhangi bir sarhoş edici madde satmak veya servis etmek veya kendisine ait olan veya doğrudan tasarrufunda bulunan mülklerde yukarıda belirtilen eylemlerden herhangi birine

⁷⁸³ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸⁴ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸⁵ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸⁶ Refworld, *The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

⁷⁸⁷ Rudolph Peters, "Ceza Hukukunun İslamleştirilmesi (Kararlaştrmalı Bir Tahlil)", Çev.: Abdullah Karaman, *Marife* 1, sy. 1 (2001):216.

⁷⁸⁸ Rechtsinformationssystem des Bundes, Unabhängiger Bundesasylsenat 249.259/0-XIV/08/04, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, https://www.ris.bka.gv.at/JudikaturEntscheidung.wxe?Abfrage=Ubas&Dokumentnummer=UBAST_20051206_249_259_0_XIV_08_04_00

izin verirse beş yıla kadar hapis cezası, en fazla otuz celde kırbaç cezası ve ayrıca para cezasına çarptırılır.⁷⁸⁹

Her kim afyon veya koka yaprağı ya da afyon ithal eder, ihraç eder, nakleder, imal eder veya ticaretini yapar veya koka türevleri veya afyon veya koka ithalatını, ihracatını, nakliyesini, üretimini veya kaçakçılığını finanse ederse ömür boyu hapis cezası, otuz celde kırbaç cezası ve ayrıca para cezasına çarptırılır.⁷⁹⁰

Her kim herhangi bir sarhoş edici maddeye sahip olur, bulundurur ya da gözetiminde tutarsa, iki yıla kadar hapis cezası ya da otuz celde kırbaç cezasına ve ayrıca para cezasına çarptırılır.⁷⁹¹

Her kim yetişkin bir Müslüman olarak sarhoş edici içki içerse seksen kırbaçla cezalandırılır.⁷⁹²

İçki içme suçu sanığın yetkili bir mahkeme huzurunda itiraf etmesi veya mahkemenin haklarında doğru kişiler olduklarına ve büyük günahlardan (kebair) kaçındıklarına inandığı en az iki Müslüman yetişkin erkeğin şahitliğiyle sabit olur.⁷⁹³

Amnesty International'ın verilerine göre 2020 yılında Pakistan'da 49 kişi idam edilmiş, 2021 yılında 3800'den fazla kişi idam cezasıyla yargılanmış ve bunlardan en az 129 kişi idam cezasına çarptırılmıştır.⁷⁹⁴

Pakistan İslam Cumhuriyeti'nde idam cezaları asılarak infaz edildiği gibi recm cezası da uygulanmaktadır.⁷⁹⁵ Ancak recm cezalarının resmi devlet mahkemeleri tarafından değil de "Jirga" adı verilen aşiret konseyleri tarafından uygulandığı, jirgalar tarafından uygulanan cezalara da devletin müdahale etmediği söylenmektedir.⁷⁹⁶ Mesela, 28 Ocak 2007 tarihinde Pakistan'ın Pencap eyaletinin güneyindeki Multan şehrinde bir erkek ve bir kadın zina yaptıkları gerekçesiyle ağaçlara bağlanarak ve taşlanarak öldürülmüştür. Multan polisine

⁷⁸⁹ Refworld, *The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

⁷⁹⁰ Refworld, *The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

⁷⁹¹ Refworld, *The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

⁷⁹² Refworld, *The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

⁷⁹³ Refworld, *The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order*, erişim tarihi: 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

⁷⁹⁴ Amnesty International Global Report, *Death Sentences and Executions 2021*, (London: Amnesty International Ltd, 2022), 12-13.

⁷⁹⁵ Watson, *Das sind die härtesten Strafen der Welt*, erişim tarihi: 03 Ekim 2022, <https://www.watson.ch/wissen/international/710052262-die-haertesten-strafen-der-welt-todesstrafe-und-koerperverletzung>

⁷⁹⁶ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Beispielhafte Steinigungsfälle*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>

göre, aynı köyden olan iki sevgili, kadının yakın akrabaları tarafından atılan taş yağmurunda hayatını kaybetmiş; kadının iki erkek kardeşi daha sonra "namus cinayeti" nedeniyle tutuklanmıştır.⁷⁹⁷

Sonuç olarak günümüz Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin kanunlarında yer alan Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarının klasik Hanefi fıkıh doktrini çerçevesinde hazırlandığı görülmektedir. Asrımızdaki tarihselci söylemin en önemli temsilcilerinden biri olan Fazlur Rahman ile muhafazakarlığın ve evrenselciliğin savunucuları olan Ehl-i hadis mensuplarının yaşadığı Pakistan'da hazırlanan Hudud Kararnamelerinde Kur'ân-ı Kerim'de geçen had ve kısas suçlarıyla ilgili cezaların hemen hemen aynen korunduğu, bu suçların tam olarak ispatlanmadığı veya şartlarının tam gerçekleşmediği hallerde ise çeşitli tazir cezaları verildiği görülmektedir. Bu durumda mezkûr ceza kararnamelerini hazırlayanların had ve kısas cezalarını Kur'ân ve sünnette geçtiği şekliyle korumaya çalıştıkları yani onları ebedi ve evrensel kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına dair hükümlerin evrensellik veya tarihsellikleriyle ilgili tartışmaların hukuk tatbikatında herhangi bir yansıması veya etkisinin olup olmadığı ya da söz konusu hükümlerin uygulanma süreçlerinde evrensellik ve tarihsellik tartışmaları kapsamında değerlendirilebilecek herhangi bir konunun gündeme gelip gelmediği hususlarını incelediğimiz üçüncü bölümde Hz. Peygamberden (s.a.v.) günümüze kadar gelen bütün İslam devletlerinde Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına dair hükümlerin özenle korunmaya çalışıldığı yani bunların ebedi ve evrensel hükümler olarak algılandığı, ancak başta hirabe (eşkıyalık) ve bağı (devlete isyan) olmak üzere bazı had ve kısas suçlarının kapsamlarının gittikçe genişlediği; ayrıca söz konusu suçların tam olarak ispatlanmadığı veya tam olarak teşekkül etmediği hallerde de tazir adı altında geniş bir ceza alanının ortaya çıktığı söylenebilir.

3.7.3. İran İslam Cumhuriyeti (1979-2022)

Günümüzde Şii İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'nda had suçu olarak zina, livata, eşcinsellik, fuhuş ticareti, uyuşturucu kullanmak, hırsızlık, Allah'a karşı düşmanlık ve bagy geçmekte ve bu suçlara öngörülen cezalar arasında kırbaçlama, kör etme, el kesme, çarpmıha germe ve taşlama (recm) gibi bedensel cezalar bulunmaktadır.⁷⁹⁸

Bu devletin ceza kanununa göre zina, aralarında nikâh bağı bulunmayan bir erkekle bir kadın arasında tesadüfi olmamak şartıyla yapılan cinsel ilişkidir. Zina eden ve ihsan şartlarını

⁷⁹⁷ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Beispielhafte Steinigungsfälle*, erişim tarihi: 05 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>

⁷⁹⁸ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Strafgesetz Iran*, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/auszuege-aus-den-straftgesetzen-der-islamischen-republik-iran/>

taşıyan erkek ve kadının had cezası taşlanarak öldürülmeleri, ihsan şartlarını yerine getirmeyen failin had cezası ise yüz kırbaçtır.⁷⁹⁹

Tecavüz vakalarında fail öngörülen cezaya ek olarak mihr-i misil ödemeye mahkûm edilir; kadın bakire ise fail ayrıca bekaret tazminatı da ödemekle yükümlüdür.⁸⁰⁰

Livatanın cezası ihsan şartlarını haiz olduğu halde irtikap eden kimse hakkında ölüm, haddin düştüğü durumlarda ise yüz kırbaç cezasıdır. Bir erkek tarafından yapılan öpmek ve şehvetle dokunmak gibi homoseksüel hareketler otuz bir kırbaçtan yetmiş dört kırbaça kadar tazir cezasıyla cezalandırılır. Musahahe'nin (lezbiyenliğin) had cezası ise yüz kırbaçtır.⁸⁰¹

İran Ceza Hukukuna göre zinadan suçlu bulunan bir erkeğe kırbaç cezası ayakta ve avret yerleri hariç çıplak olarak uygulanmalıdır; kırbaçlar baş, yüz ve avret yerleri hariç tüm vücuduna vurulur. Zinadan suçlu bulunan bir kadın ise oturur vaziyette ve giyinik olarak kırbaçlanır. Muhsan (evli) olan bir kimsenin zina ettiği kendi ikrarıyla sabit olursa recm esnasında ilk taşı kadı, ondan sonra da hazır bulunanlar atmalıdır. Şayet zina şahitler yoluyla ispat edilmişse taşları önce şahitler, sonra kadı ve daha sonra da orada bulunan diğer kişiler atmalıdır. Kadı ve şahitlerin hazır bulunmamaları veya ilk taşı atmamaları had cezasının uygulanmasına engel değildir. Kadının (hâkim) had cezasının infaz zamanını halka bildirmesi, bu cezanın infazında üçten az olmamak üzere birkaç müminin hazır bulunması gerekir. İran İslam Cumhuriyeti'nde suçlular infazdan önce tamamen beyaz bezlere sarılır. Bu durum onları büyük ölçüde hareketsiz hale getirir. İşbu sebeple de onlar birkaç kişi tarafından bir branda üzerinde infaz alanına taşınır ya da sürüklenir. Bu ve özellikle mahkûmların ek olarak gömülmesi pratikte kaçışı imkânsız hale getirmektedir. Recm cezasına çarptırılan kişi konulduğu çukurdan kaçarsa, zina tanıklarla kanıtlanmışsa infaz için geri getirilir. Ancak, itirafla kanıtlanmışsa geri getirilmez. Recm cezasının infazı sırasında şahitlerin hazır bulunması gerekir. Eğer gaip iseler had cezası iptal edilmez, ancak kaçarlarsa iptal edilir. Recm için erkek kuşağına kadar, kadın göğsüne kadar bir çukura gömülür. Daha sonra taşlama gerçekleştirilir. Taşlama sırasında kullanılan taşlar bir ya da iki tanesi isabet ettiğinde kişiyi öldürecek kadar büyük ya da artık taş olarak kabul edilemeyecek kadar küçük olmamalıdır. Taşın boyutunun sınırlandırılması mahkûmun ölüm sancılarının olabildiğince uzun ve acı verici olmasını sağlar. Aynı zamanda, asgari boyut hiçbir mahkûmun prosedürden canlı çıkmamasını ve yaralanmalara yenik düşmesini garanti etmek içindir.⁸⁰²

Fuhuş ticareti zina veya livata yapmak için iki veya daha fazla kimseyi bir araya getirmek demektir. Fuhuş ticaretinin cezası erkekler için yetmiş beş kırbaçtır; eğer bu suç ikinci kez

⁷⁹⁹ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸⁰⁰ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸⁰¹ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸⁰² Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, Steinigung im Iran, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-ein-beispiel-aus-dem-iran/>

işlenirse, yetmiş beş kırbaçlık cezaya ek olarak suçluya -hâkimin takdirine göre- bir yıla kadar kendi memleketinden sürgün cezası verilir; bu ceza kadınlar içinse sadece yetmiş beş kırbaçtır.⁸⁰³

İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'na göre zınayı ispat yalnızca failin dört kez tekrarlamak zorunda olduğu itirafı veya dört erkek şahidin tek tek sorgulandıklarında eylemi tüm açıklığıyla anlatmalarıyla mümkündür. Şahitlerin sayısı dörtten az olduğunda veya ifadeleri birbirini tutmadığında veya şahitler doğru tanıklık etmediklerinde kazf suçundan yargılanır ve bunun için öngörülen had cezasına çarptırılır.⁸⁰⁴

Kazf suçunu işlemek için bu kanuna göre bir başkasını zina veya livata ile suçlamak gerekir. Öngörülen had cezası, cinsiyet ayırımı yapılmadan 80 kırbaçtır. Ancak, failin bir başkasına zinadan veya livatadan başka bir cinsel faaliyette bulunduğunu veya bir başkasıyla lezbiyen ilişkiye girdiğini iddia etmesi halinde ceza 74 kırbaça kadar düşebilir.⁸⁰⁵

Ahlaka aykırı suçlarda kabul edilebilir yasal kanıtların bulunmaması ve sanığın reddetmesi halinde, gizli hususları ve halktan gizlenen şeyleri ortaya çıkarmak için her türlü araştırma ve sorgulama yasaktır. Cebir, baskı, saldırı, kaçırma ya da aldatma içeren bir suçun işlenmesi olasılığının bulunduğu ya da cebir kullanımını içeren (bir suçun) işlendiği düşünülen durumlarda bu kural uygulanmayacaktır.⁸⁰⁶

Ağustos 2010'da İran'da yedisi kadın olmak üzere on bir kişi recim cezasına çarptırılmıştır.⁸⁰⁷ Uluslararası Af Örgütü'ne göre 2002'den bu yana İran'da en az yedi⁸⁰⁸, 2006 yılında bir erkek ve bir kadın olmak üzere iki⁸⁰⁹, Aralık 2008'de iki recm cezası uygulanmıştır.⁸¹⁰

Temmuz 2010 başlarında iki İranlı genç anneleri Sakineh Mohammadi Ashtiani'nin taşlanarak öldürülmesini engellemek için uluslararası kamuoyuna başvurmuş⁸¹¹, İranlı yetkililer Kasım 2010 başlarında Ashtiani'nin (en azından taşlanmadan) idam edilmesinin

⁸⁰³ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Strafgesetz Iran*, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/auszuege-aus-den-strafgesetzen-der-islamischen-republik-iran/>

⁸⁰⁴ Christoph Zehetgruber, "Islamisches Strafrecht versus kontinentaleuropäische Werteordnung – ein Strafrechtsvergleich unter Berücksichtigung ausgewählter zivilrechtlicher Aspekte (Doktora Tezi, Karl-Franzens-Universität Graz, 2010), 280-281.

⁸⁰⁵ Christoph Zehetgruber, *a.g.e.*, 285-286.

⁸⁰⁶ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸⁰⁷ Zeit Online, *İran setzt Steinigung Ashtianis vorerst aus*, erişim tarihi 25 Mayıs 2022, <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2010-07/iran-steinigung>

⁸⁰⁸ Spiegel Online, *Der erste Stein*, erişim tarihi: 25 Mayıs 2022, <https://www.spiegel.de/spiegel/a-712272.html>

⁸⁰⁹ Amnesty International, *Report 2007*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/001/2007/en/>

⁸¹⁰ Amnesty International, *Iran Report 2009*, erişim tarihi: 28 Mayıs 2022, <https://www.amnesty.de/jahresbericht/2009/iran#todesstrafe>

⁸¹¹ Stern Online, *Drohende Steinigung von Ashtiani*, erişim tarihi: 25 Mayıs 2022, <https://www.stern.de/politik/ausland/drohende-steinigung-von-ashtiani--helft-uns--unsere-mutter-zu-retten--3537616.html>

önünü açmış⁸¹² Fransa Dışişleri Bakanı'nın da dahil olduğu uluslararası diplomatik girişimlerin ardından İran resmi basın ajansı 3 Kasım 2010'da "Batı medyasında çıkan haberleri" yalanlayarak Ashtiani'nin "sağlık durumunun iyi" olduğunu duyurmuş⁸¹³ ve cezası 2011 yılının başlarında on yıl hapis cezasına çevrilmiştir.⁸¹⁴

İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'na göre hırsızlık haddinin uygulanabilmesi için şu şartların bulunması gerekir: Çalınan malın yasal bir değerinin olması, çalınan malın güvenli bir yerde muhafaza edilmiş olması, hırsızın hırsız olan yeri (korunaklı yeri) kırıp açması, hırsızın malı hırsız olan yerden çıkarması, hırsızlığın ve hırsız olan yerden çıkarmanın gizlice yapılması, hırsızın mal sahibinin babası veya büyükbabası olmaması, çalınan malın değerinin hırsız olan yerden çıkarıldığı sırada 0,87 gr. altın değerinde olması, çalınan malın devletin malı veya bir kamu malı veya bir kamu tröstü veya bir kamu malı için bir tröst olmaması, hırsızlığın kıtlık zamanında yapılmaması, mülk sahibinin hırsız adli bir makama şikayet etmesi, mülk sahibinin hırsızlığın kanıtlanmasından önce hırsız affetmemiş olması, çalınan malın hırsızlığın kanıtı sağlanmadan önce sahibine iade edilmemesi, çalınan malın suçun ispatından önce hırsızın mülkiyetine geçmemiş olması ve çalınan malın hırsızlık veya gasp yoluyla elde edilmemiş olması.⁸¹⁵

İşlenen ilk hırsızlık suçunda hırsızın sağ elinin dört parmağı, başparmak ve avuç içi kalacak şekilde kesilir, ikinci hırsızlıkta sol ayağın tabanının yarısı ve mesh edilen yerin bir kısmı kalacak şekilde (ayaktaki) kulpun ucundan itibaren kesilir; üçüncü hırsızlıkta ise hırsız müebbet hapis cezası verilir. Hırsızlık suçu cezaevinde işlenmiş olsa bile, dördüncü hırsızlıkta hırsız ölüm cezasına çarptırılır.⁸¹⁶

Hirabe İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'na göre güvensizlik ortamı yaratarak kişilerin canına, malına veya ırzına kastetmek ya da terör estirmek amacıyla silah kullanmak şeklinde tanımlanmıştır. Elleri silah olarak halkın ve kamunun emniyetini veya sokakların huzurunu bozan soyguncular, hırsızlar veya kaçakçılar hirabe suçunu işlemiş (muharib)

⁸¹² CNN International, *Report: Iranian authorities give go-ahead to execute woman*, erişim tarihi 23 Mayıs 2022, <https://web.archive.org/web/20101105032639/http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/11/02/iran.woman.execution/index.html?hpt=T2>

⁸¹³ CNN International, *Iranian woman has not been executed, official says*, erişim tarihi 21 Mayıs 2022, <https://web.archive.org/web/20101103213359/http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/11/03/iran.woman.execution/index.html?hpt=T2>

⁸¹⁴ WELT Online, *Iran setzt Todesstrafe gegen Ashtiani aus*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2022, <https://www.welt.de/politik/ausland/article12201802/Iran-setzt-Todesstrafe-gegen-Ashtiani-aus.html>

⁸¹⁵ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Strafgesetz Iran*, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/auszuege-aus-den-straftgesetzen-der-islamischen-republik-iran/>

⁸¹⁶ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Strafgesetz Iran*, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/auszuege-aus-den-straftgesetzen-der-islamischen-republik-iran/>

sayılırlar.⁸¹⁷ Ayrıca, İran İslam Cumhuriyetine karşı silahlı bir isyana öncülük eden kişi ve gruplar da muharib olarak kabul edilir.⁸¹⁸

Hirabe suçlusunun cezası (had) idam, çarımha gerilme, sağ el ve sol ayağın kesilmesi veya sürgündür; hâkim bu dört cezadan birini seçme konusunda takdir yetkisine sahiptir. Suçlunun sürgün süresi, tutuklandıktan sonra pişmanlık göstermiş olsa bile bir yıldan az olamazken pişmanlık göstermezse sürgün edilmeye devam edilir. Sürgün halindeyken de suçlu gözetim altında bulundurulur ve başkalarıyla ilişki kurması ve görüşmesi yasaklanır.⁸¹⁹

İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'na göre bagy (isyana) ve fesad fi'l-arz (yeryüzünde fesat çıkarma) suçları kapsamına şu eylemleri işleyen kişiler girer ve onlara had cezası olarak ölüm cezası verilir: Kişilerin fiziksel bütünlüğüne karşı işlenen suçların kapsamlı bir şekilde işlenmesine neden olmak; devletin iç veya uluslararası güvenliğine karşı suçlar, yalan haber yaymak; devletin ekonomik sistemini bozmak; kamu veya özel mülkiyete ciddi zarar vermek; kundaklama ve mülke zarar vermek; zehirli, bakteriyel ve tehlikeli maddeleri dağıtmak; devletin kamu düzenini ciddi şekilde bozacak ve güvensizliğe yol açacak ölçüde fuhuş ve yolsuzluk yapılan yerleri kurmak veya bunlara yardım ve yataklık etmek, yolsuzluk ve fuhşun geniş çapta yayılmasına neden olmak.⁸²⁰

İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'na göre bir kişi birden fazla had cezasına çarptırılırsa, bunlardan her biri diğerinin uygulanmasını engellemeyecek tarzda infaz edilmelidir; mesela, bir kişi kırbaçlama ve recm cezasına çarptırılırsa, önce kırbaçlama sonra recm cezası infaz edilmelidir. Öte yandan, kırbaç cezasına çarptırılan kişi kaçarsa, her durumda kırbaç haddinin uygulanması için geri getirilir.⁸²¹

Kasten adam öldürme suçunda kısas cezasının uygulanabilmesi için ölenin ailesinin bunu talep etmesi gerekir; ancak, kendi soyundan birini öldüren babalar ya da dedeler hiçbir koşulda kısas cezasına çarptırılmaz, sadece diyet ve ek bir tazir cezasına tabi tutulurlar.⁸²²

Kisas cezasını ölenin ailesi ya da atadıkları bir temsilci gerçekleştirebilir. İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu kısas cezasının infazı için uygun, kör olmayan bir aletten bahsettiği halde infaz için kesin bir yöntemi şart koşmaz, yalnızca kısas uygulanırken faile

⁸¹⁷ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸¹⁸ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸¹⁹ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *a.g.s.*

⁸²⁰ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Strafgesetz Iran*, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/auszuege-aus-den-straftgesetzen-der-islamischen-republik-iran/>

⁸²¹ Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, *Steinigung im Iran*, erişim tarihi: 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-ein-beispiel-aus-dem-iran/>

⁸²² Christoph Zehetgruber, *a.g.e.*, 304.

herhangi bir acı vermemesi talep edilir. İran'da kısas cezaları genellikle asılarak infaz edilmektedir.⁸²³

Ölenin ailesinden kısasa karşı çıkan olduğu takdirde kısas yerine diyet ödenebileceği gibi, karşı çıkan kişilere paylarına düşen diyet bedeli kısasta ısrar eden aile fertleri tarafından ödenerek kısas uygulanabilir.⁸²⁴

Hataen adam öldürmenin cezası diyet ödemektir.⁸²⁵

Müslüman bir erkeğin diyeti 100 sağlıklı, kusursuz ve çok zayıf olmayan deve veya çok zayıf olmayan aynı türden 200 sığır veya aynı türden 1000 koyun veya 200 Yemen giysisi, altından bin dinar veya gümüşten on bin dirhemdir. Bu sayılanlardan biriyle ödeme yapma zor olduğu takdirde, karşı tarafla anlaşma sağlanması şartıyla bu kalemlerden birinin karşılığı olarak para ile ödeme de yapılabilir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu'na göre Müslüman bir kadının kasten veya hataen öldürülmesi halinde diyeti Müslüman bir erkeğin diyetinin yarısına tekabül eder.⁸²⁶

Abdorrahman Boroumand Center adlı sivil toplum kuruluşuna göre 2020 yılında en az 160 kişi hem hırsızlık hem de barışçıl protestolara katılım, evlilik dışı veya rızaya dayalı eşcinsel ilişkiler ve hem erkek ve kadınların karışık olarak birlikte katıldıkları kutlamalar nedeniyle kırbaç cezasına çarptırılmıştır. İdam cezası kısas dışında göstericilere, muhaliflere ve azınlık gruplara karşı giderek artan bir şekilde siyasi baskı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çok sayıda protestocu "Allah'a düşmanlık" ya da "yeryüzünde bozgunculuğu teşvik etmek" gibi ölümlerle cezalandırılacak suçlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda hükümet karşıtı Telegram kanalı Amad News'i yöneten muhalif gazeteci Ruhollah Zam'ı idam edilmiştir.⁸²⁷

İran'da irtidat eden erkekler müebbet hapis ve nadiren ölümlerle cezalandırılmaktadır; kadınların ise ömür boyu hapis cezasına çarptırılma ihtimali daha yüksektir.⁸²⁸ İranlı Hossein Soodmand 1964 yılında Hıristiyanlığa geçmiş, Evanjelik bir Hıristiyan kilisesinde papaz ve evanjelist olduktan sonra bir kitapevi açmıştır. Hossein Soodmand irtidat ve misyonerlik suçuyla yargılandıktan sonra 3 Aralık 1990'da Meşhed'de idam edilmiştir.⁸²⁹ Yine Mehdi

⁸²³ Christoph Zehetgruber, *a.g.e.*, 304.

⁸²⁴ Christoph Zehetgruber, *a.g.e.*, 303-304.

⁸²⁵ Christoph Zehetgruber, *a.g.e.*, 304.

⁸²⁶ Christoph Zehetgruber, *a.g.e.*, 306-307.

⁸²⁷ Amnesty International, *Iran Report*, erişim tarihi: 25 Mayıs 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/amnesty-report/iran-2020>

⁸²⁸ Spiegel Online, *Wie die Mullahs Andersgläubige drangsalieren*, erişim tarihi: 23 Mayıs 2022, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/iran-wie-die-mullahs-andersglaeubige-drangsalieren-a-419647.html>

⁸²⁹ Johannes Schwartländer ve Heiner Bielefeldt, *Christen und Muslime vor der Herausforderung der Menschenrechte*, (Bonn: Zentralstelle Weltkirche der Deutschen Bischofskonferenz, 1992), 50.

Dibaj 1983 yılında Hıristiyanlığa geçtiği gerekçesiyle İran'da ölüm cezasına çarptırılmış, on bir yıl hapis yattıktan sonra 1994 yılında serbest bırakılmıştır.⁸³⁰ 2002 yılında üniversite öğretim görevlisi Hashem Aghadscheri Müslümanların “maymunlar gibi” din adamlarını takip etmemeleri gerektiğini söylediği için dinden dönmekle suçlanmış ve idam cezasına çarptırılmış⁸³¹, ancak bu ceza Yüksek Mahkeme tarafından beş yıl hapis cezasına çevrilmiş, ayrıca sanığın sivil hakları da beş yıl süreyle iptal edilmiştir.

2019-2020 yıllarında tecavüz suçundan 22 kişi idam cezasına çarptırılırken, livatadan dolayı bir, hirabe suçundan 21, silahlı soygundan 3, silah kaçakçılığında 4, yeryüzünde fesat çıkarmaktan 4, uyuşturucu bulundurmaktan 51, içki içmekten bir, casusluktan 2, terör örgütüne üyelikten 2 ve açıklanmayan nedenlerden dolayı 6 kişi yani toplam 116 kişi idam edilmiştir.⁸³² Adam öldürme suçundan dolayı ise 2019 yılında 204 kişi, 2020'de 194 kişi kısas cezasına çarptırılmıştır.⁸³³

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarının günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nin kanunlarına yansımalarına bakıldığında, söz konusu cezaların klasik Şii fıkıh doktrini çerçevesinde uygulandığı, özellikle bu devletin ceza kanununun modern kanun yapma tekniklerine göre ve ayrıntılı bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Söz konusu kanunun hazırlık safhasında had ve kısas cezalarının evrensellik veya tarihselliklerinin tartışılıp tartışılmadığı hususunu belgeleriyle tespit edebilmiş değiliz. Ancak mezkûr ceza kanununun yukarıda verilen içeriğinden, onu hazırlayanların had ve kısas cezalarını Kur'ân ve sünnette olduğu şekliyle korumaya çalıştıkları yani onları ebedi ve evrensel kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

⁸³⁰ Amnesty International, *Jahresbericht 2007*, (Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2007), 191.

⁸³¹ BBC NEWS, *Profile: Aghajari*, erişim tarihi: 28 Mayıs 2022, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3053075.stm

⁸³² BaMF, “Länderreport 35 Iran“, (2021): 11-12, erişim tarihi: 02 Kasım 2022, https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Behoerde/Informationszentrum/Laenderreporte/2021/laenderreport-35-Iran.pdf?__blob=publicationFile&v=214

⁸³³ BaMF, *a.g.s.*, 14.

SONUÇ

Tarihsellik ve tarihselcilik terimleri Batı'da XVII. ve XIX. yüzyıllarda tabiat ilimleri ile beşerî ilimler arasındaki çelişkiler epistemolojik bir çatışmaya dönüştüğü zaman ortaya çıkmışlardır. Tarihsellik kavramı, giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, en genel anlamıyla “bir olayı, olguyu veya durumu ortaya çıktığı zamana, mekâna ya da şartlara atfetmek, o zamanla kayıtlamak” demektir. Tarihselcilik (historicism, historicism) ise durumları ve olayları anlamının doğru yolunun onların tarihlerini veya gerçekleştikleri bağlamın tarihini anlamaktan geçtiğini, tarihî fenomenlerin tekrar edilemezliğini, geçmişin bugüne ait inanç, prensip ve motifler çerçevesinde açıklanamayacağını savunan akımdır. Bazı filozoflar tarihselciliğin zıt anlamının “evrensellik” olduğu söylemişlerdir. Elinizdeki çalışmanın giriş kısmında Batı düşünce tarihinde tarihsel-eleştirel yöntem ve bu yöntemin gelişme süreci ile onun İslam kaynaklarına uygulanışı anlatılmıştır.

Tezin birinci bölümünde İslam düşüncesinde evrensellik ve tarihsellik tartışmaları incelenmiş ve burada evrensel “hukuki bir norm veya hükmün herhangi bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamla sınırlı olmaksızın bütün zamanları ve mekânları kapsamı ve herkesi bağlaması”, tarihsel ise “bir hükmün belirli bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamda mevcut olması, onun varlığı ve devamının bu şartların varlığı ve devamına bağlı bulunması” şeklinde tanımlanmıştır. Bu bölümde İslam düşünce tarihinde evrensellik ve tarihsellik tartışmalarıyla ilgili üç temel yaklaşım olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu yaklaşımların birincisi Kur’ân-ı Kerim’de bulunan fikhî/hukukî hükümler de dahil bütün hükümleri tamamen evrensel olarak gören anlayış, ikincisi Kur’ân-ı Kerim’deki fikhî hükümlerin tümünün tarihsel olduğunu ileri süren anlayış, üçüncüsü ise Allah’ın insanlığa son mesajı olan Kur’ân-ı Kerim içerisinde ilk muhataplarının sorunlarına cevap teşkil eden fikhî hükümler olduğu gibi, kıyamete kadar bütün insanlara hitap eden evrensel hükümlerin de bulunduğunu kabul eden ve bu iki tür hükümlerin tespitiyle ilgili özel ölçüt öneren bakıştır.

Adı geçen bu yaklaşımların farklılaşmalarının temelinde bize göre fikhî/hukukî hükümlerin bizzat kendilerinden kaynaklanan bir ihtilaftan daha ziyade tarafların farklı Kur’ân tasavvurlarına sahip olmaları yatmaktadır. Bu çerçevede Kur’ân-ı Kerim’deki bütün hükümlerin evrenselliğini savunanlar onun zamandan ve mekândan münezze olan Yüce Allah’ın hem mana hem de lafız itibarıyla gayr-i mahluk kelamı olduğunu, Cenabı Hakk’ın geçmişte ve gelecekte olacak her hadiseyi bildiği ve öngördüğü için kitabında bulunan bütün hükümlerin kıyamete kadar geçerli evrensel çözümler sunduğuna inanmaktadırlar. Bununla birlikte onlar “nesih” adı altında veya Hz. Ömer (r.a.) gibi bazı sahabilerin uygulamalarını öne sürerek Kur’ân’da bulunan bazı hükümleri yürürlükten kaldırabildikleri gibi sünnet, icma veya gâî (makâsîdî) yorum gibi çeşitli yollarla da Kur’ân’da bulunmayan çeşitli hükümler koymaktadırlar.

Kur’ân-ı Kerim’deki bütün hükümlerin tarihselliğini savunan yaklaşım sahiplerine göre ise Kur’ân’ın mesajı her ne kadar Allah’a ait olsa da lafzı 1400 yıl önce yaşayan bir beşer ve Arap

olan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aittir. Kur'ân vahyine bu şekilde bakıldığı zaman onun hükümleri -bugünkü şartlarda küçük bir kasaba kadar olan- Mekke ve daha sonra Medine şehirlerinde ortaya çıkan çeşitli güncel soru ve sorunlara karşı verilmiş tarihsel çözümler olarak değerlendirilmekte ve Kur'ân-ı Kerim'in ortaya koyduğu çözüm formlarının evrensel "ilahi din" olarak kabul edilip günümüze taşınması da Kur'ân'ın vermek istediği ilahi mesajı yaşamak değil, 1400 yıl geriye gidip tarihi yaşamak olarak algılanmaktadır. Bu durumda tarihselcilere göre "İslam hukuku" olarak kabul edilen hukuk sadece Kur'ân'a dayanan değil, aynı zamanda tarihî süreçte oluşmuş bulunan mezheplerin hukukudur. Onlara göre, artık Kur'ân'ın vermek istediği ilahi mesajlara aykırı hale gelen aile hukuku, devletler hukuku ve ceza hukuku alanındaki söz konusu tarihsel mezhep içtihatları/görüşleri günümüz modern hayatının gereklerine uygun hale getirilmelidir.

Teorik olarak birbirine karşıt olan bu iki yaklaşımın vardığı pratik sonuçlara bakıldığı zaman aslında onların birbirlerinden çok farklı sonuçlara varmadıkları görülecektir. Çünkü tarihselcilere göre maslahat gereği tarihsel bir hüküm günümüzde yeniden yürürlüğe konulabildiği gibi, evrenselcilere göre de mesela, nesih ve icma ile bir hüküm iptal edilmişse o hüküm artık bir daha uygulanamaz. Yani bu iki yaklaşım da bize göre nasları zayi ve iptal etme noktasında birbiriyle hemen hemen aynı seviyede bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in içerisinde hem evrensel hem de tarihsel hükümlerin olduğunu kabul eden ve bunları birbirinden ayırt etmek için özel bir yöntem öneren yaklaşıma göre ise, Kur'ân-ı Kerim zamandan ve mekândan münezze olan Yüce Allah'ın hem mana hem de lafız itibarıyla kelimelerinin bir tezahürü ve tarihe müdahalesidir. Onda hem ilk muhatapların sorunlarına cevap verilmiş hem de daha sonra gelecek nesillere hitap edilmiştir. Bu sebeple de söz konusu hükümlerin arasını ayırt edecek birtakım yöntemlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde yukarıda zikredilen yaklaşımların iddiaları ve yöntemleri Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına uygulandığında hangi sonuçların ortaya çıkacağı araştırılmıştır. Buna göre, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bütün fikhî hükümlerin evrensel olduğu düşüncesini savunan yaklaşım doğal olarak -tezimizde ele almadığımız sünnet ve hadis külliyatında geçen irtidat, içki (hamr) ve sarhoşluk (sekr) haddi ile zina yapan evli erkek (muhsan) ve kadınlara (muhsana) verildiği rivayet edilen recm cezaları dahil olmak üzere- Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin tamamının evrensel olduğunu kabul etmektedir. İslam hukukçularının (fukahâ) kahir ekseriyetini teşkil eden bu görüş sahipleri mensup oldukları mezheplerin metodolojik tercihleri doğrultusunda suçların ve suçluların şartları ile ispat vasıtalarının katiyet durumlarını da dikkate alarak ilgili şer'î hükümleri klasik fıkıh kitaplarının ukûbât veya cinâyât (ceza hukuku) bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde incelemişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'i ebedi ve evrensel bir hukuk kodu olarak değil de sadece bir "hidayet rehberi" olarak kabul eden ve tarihselciliği savunan yaklaşıma göre doğal olarak Kur'ân'ın içerdiği had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümler miladi VII. Yüzyılda Arap Yarımadası'nda yaşayan İslam'ın

ilk muhataplarının güncel siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik ve kültürel sorunlarına verilmiş güncel ve tarihsel cevaplardan ibarettir ve bu sebeple de başta sünnette bulunan had cezaları olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarıyla ilgili bütün hükümler sebab-i nüzulleriyle kayıtlı tarihsel hükümlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümlerin evrensellik ve tarihselliğini tespit konusunda özel bir yöntem/ölçüt öneren Ferhat Koca'ya göre ise, öncelikle sünnet ve hadis külliyyatında geçen irtidat, içki (hamr) ve sarhoşluk (sekr) haddi ile zina yapan evli erkek (muhsan) ve kadınlara (muhsana) verildiği rivayet edilen recm cezaları sübut bakımından katiyet taşımadıkları ve ilahi koruma altında bulunmadıkları için evrensel olmayıp tamamıyla tarihsel hükümlerdir; Kur'ân-ı Kerim'deki hırsızlık cezası (el kesme) bütün hırsızlık türleri için verilen tek ve yegâne ceza olmayıp çeşitli hırsızlık türlerinden sadece bir tür için tanımlanan yani belirli bir hırsız kategorisine verilmesi gereken "hırsızlık cezalarından bir ceza" olarak evrenseldir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de geçen diğer had ve kısas cezaları ise evrensel olduklarına dair Kur'ân'da bulunan çeşitli ifade ve karineler sebebiyle evrenseldir.

Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarıyla ilgili hükümlerin evrensellik veya tarihselliklerinin tespitiyle ilgili bu tartışmada Ferhat Koca'nın ortaya koyduğu ayrıntılı ve dakik yöntem ile bu yöntemin uygulanmasıyla ortaya çıkan sonuçların bizce de tercihe şayan gözüktüğünü belirtmek istiyoruz. Çünkü Yüce Allah'ın kendi ilahi kelamı ve kitabı olarak vahyettiği Kur'ân-ı Kerim'in içeriğini sadece Mekke ve Medine'de yaşanmış birtakım hadiselerle kayıtlamak onun son ilahi kitap ve Allah'ın koyduğu kurallar (hududullah) olma özelliğine aykırıdır. Diğer yandan, Kur'ân-ı Kerim'de mevcut bulunan ve özellikle birtakım tarihsel olaylara atıf yapan ayetleri görmezden gelerek bunları sebab-i nüzullerinden bağımsız değerlendirip evrensel kabul etmek de teorik ve pratik hayatta birtakım çatışma ve çelişkilere sebep olacaktır. Kıyamete kadar bütün insanlığa ilahi bir rahmet olarak gönderilen son mesaja -hangi yaklaşımla olursa olsun- toptancı ve genellemeci bir gözle bakmak onu isabetli anlamamanın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bize göre yapılması gereken iş yöntem öneren bu yaklaşımın yaptığı gibi, Kur'ân hükümlerinin ne zamana kadar hitap ettiğini yani geçerlilik sürelerini (evrensellik ve tarihselliklerini) anlamaya ve araştırmaya çalışmaktır.

Kur'ân-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına dair hükümlerin evrensellik ve tarihselliklerini tespit ile ilgili tartışmaların söz konusu cezaların İslam hukuk tarihindeki uygulamalarına yansıyor yansımadağı hususunu incelediğimiz üçüncü bölümde; Hz. Peygamberden (s.a.v.) günümüze kadar gelen bütün İslam devletlerinde Kur'an-ı Kerim'deki had ve kısas cezalarına dair hükümlerin özenle korunmaya çalışıldığını yani bunların ebedi ve evrensel hükümler olarak algılandığı, ancak başta hirabe (eşkıyalık) ve bağı (devlete isyan) olmak üzere bazı suçların kapsamlarının gittikçe genişlediğini; ayrıca söz konusu suçların tam olarak ispatlanamadığı veya tam olarak teşekkül etmediği hallerde tazir adı altında geniş bir ceza alanının ortaya çıktığını tespit ettik.

Bu tespitlerden Kur'ân-ı Kerim'de bulunan fikhî hükümlerin tümüyle ebedî veya tümüyle evrensel olduğuna dair aşırı ve genellemeci yaklaşımlardan sarfı nazar ederek Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de belirlemiş olduğu suçlara karşı takdir ettiği cezalar hususunda son derece titiz davranmamız ve onları ne ihmal ederek ne de uygulamada aşırıya giderek hududullah'ı (Allah'ın koyduğu sınırları) aşmamamız gerektiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülcebbar, Kâdî. *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İ. Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Acar, Betül. "İslam Hukukunun Erken Döneminde Ceza Yargılamasında Alenilik". *Marifetname (Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi) VIII, sy. 2* (2021): 641-666.

Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası, Alevi Sünni Ayrışmanın Arka Planı*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.

Akdemir, Hikmet. "Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, sy. 20 (2008): 8-9.

Aktan, Ali. "Mu'tazid-Billah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31:383-384. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Aktan, Hamza. "Kazf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25:148-149. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Al Bondari. *İrak ve Horasan Selçuklular Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943.

Alper, Ömer Mahir. "Mahmud Muhammed Taha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27:370-371. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Altıntaş, Fatma Betül. "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.

Altıntaş, Fatma Betül. "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin İslami Rivayetlere Uygulanma İmkânına Dair Bazı Mülâhazalar", *Milel ve Nihal* 16, sy. 2 (2019): 279-304.

Amnesty International. "Abschaffung der Todesstrafe für Minderjährige ist nur ein erster Schritt". Erişim 06 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/allgemein/pressemitteilung/saudi-arabien-abschaffung-der-todesstrafe-fuer-minderjaehrige-ist-nur#:~:text=Abschaffung%20der%20Todesstrafe%20f%C3%BCr%20Minderj%C3%A4hrige%20ist%20nur%20ein%20erster%20Schritt,-%C2%A9%20Mishaal%20Zahed&text=Saudi-Arabien%20hat%20angek%C3%BCndigt%2C%20die.den%20Bereich%20des%20Antiterrorgesetzes%20fallen.>

Amnesty International. "Drohende Prügelstrafe". Erişim 05 Ekim 2022, https://web.archive.org/web/20160304075345/http://www.amnesty.de/umleitung/1999/mde23/026?lang=de&mimetype=text%2Fhtml&destination=suche%3Fwords%3DAkohol%26search_x%3D0%26search_y%3D0%26form_id%3Dai_search_form_block

Amnesty International. "Drohendes Todesurteil wegen Twitter-Machrichten". Erişim 05 Ekim 2022, https://www.amnesty.de/urgent-action/ua-048-2012/drohendes-todesurteil-wegen-twitter-nachrichten?destination=suche%3Fwords-advanced%3DAbfall%26search_x%3D0%26search_y%3D0%26country%3D63%26topic%3D%26nod

e type%3D%26from month%3D0%26from year%3D%26to month%3D0%26to year%3D%26form id%3Dai search form

Amnesty International Global Report. *Death Sentences and Executions 2021*. London: Amnesty International Ltd, 2022.

Amnesty International. "Iraker Hingerichtet". Erişim 05 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/urgent-action/ua-021-2009-3/iraker-hingerichtet?destination=node%2F3005%3Fpage%3D3>

Amnesty International. "Iran Report". Erişim 25 Mayıs 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/amnesty-report/iran-2020>

Amnesty International. "Iran Report 2009". Erişim 28 Mayıs 2022, <https://www.amnesty.de/jahresbericht/2009/iran#todesstrafe>

Amnesty International. *Jahresbericht 2007*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2007.

Amnesty International. "Report 2007". Erişim 26 Mayıs 2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/001/2007/en/>

Amnesty International. "Saudi-Arabien: 81 Menschen an nur einem Tag hingerichtet". Erişim 06 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/aktuell/saudi-arabien-81-menschen-an-einem-tag-hingerichtet>

Amnesty International. "Saudi-Arabien 2020". Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.amnesty.de/informieren/amnesty-report/saudi-arabien-2020#section-18866218>

Apaydın, H. Yunus. "Hata". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16:437-442. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Arık, Fedâ Şamil. "Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katli". *Bellekten Türk tarih Kurumu* 63, sy. 236 (1999):53. Erişim 03 Kasım 2022. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/2496/tur>

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.

Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınevi, 1996.

Auswärtiges Amt, *Pakistan: Reise- und Sicherheitshinweise*. Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/ReiseUndSicherheit/pakistansicherheit/204974>

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku, Özel Hükümler*. Konya: Mimoza Yayınları, 2014.

Avcı, Mustafa. "Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi", *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, (2016):639-656.

Ayan, Ergin. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*. İstanbul: Kitapevi, 2007.

Aycan, İrfan. "Ebu Sufyan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10:230-232. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2014.

Azimli, Mehmet. *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*. Ankara: İlahiyat, 2004.

Azimli, Mehmet. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak – 3, Hz. Osman*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

BaMF. “Länderreport 35 Iran”, (2021):11-12. Erişim 02 Kasım 2022, https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Behoerde/Informationszentrum/Laenderreporte/2021/laenderreport-35-Iran.pdf?__blob=publicationFile&v=214

Bardakoğlu, Ali. “Diyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 473-479. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Bardakoğlu, Ali. “Eşkiya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11:463-466. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Bardakoğlu, Ali. “Had”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14:547-551. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Bardakoğlu, Ali. “Hırsızlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17:384-386. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Başoğlu, Tuncay. “Ta'zir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40:198-202. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Baum, Armin Daniel. *Jesus, die Evangelien und der christliche Glaube*. Nürnberg: VTR Verlag, 2008.

BBC NEWS. “Profile: Aghajari”. Erişim 28 Mayıs 2022, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3053075.stm

Berger, Klaus. *Widerworte. Wieviel Modernisierung verträgt Religion?*. Frankfurt/Main: Insel Verlag, 2005.

Beşer, Faruk. *İslâm'da Sosyal Güvenlik*. Ankara: Bilge Yayınevi, 2004.

Beyzavi. *Envaru't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, çev. Ş. Eren. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2017.

Bigiyef, Musa Carullah. *Kitabu's-Sünne, Kur'ân Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım*, çev. M. Görmez. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ânı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Birişik, Abdulhamit. *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tesfir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

Bucaille, Maurice. *Bibel, Koran und Wissenschaft. Die Heiligen Schriften im Licht moderner Erkenntnis*. München: SKD Bavaria Verlag, 1992.

Buhari. *Sahih*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/buhari>

Buhari. *Sahih-i Buhari Muhtasarı*, çev. A. Naim ve K. Miras. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Bulut, Halil İbrahim. “Hz. Peygamber'in Hidayet Mucizesinin Evrensel Boyutu”. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007* (2007): 125-136.

Büyükbaş, Nazım. "İslam Ceza Hukukunda Keffaret İlkesi". *Gaziosmanpasa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, Cilt: IV, sy. 1 (2016): 37-62.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

CNN International. "Iranian woman has not been executed, official says. Erişim 21 Mayıs 2022, <https://web.archive.org/web/20101103213359/http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/11/03/iran.woman.execution/index.html?hpt=T2>

CNN International. "Report: Iranian authorities give go-ahead to execute woman. Erişim 23 Mayıs 2022, <https://web.archive.org/web/20101105032639/http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/11/02/iran.woman.execution/index.html?hpt=T2>

Crane, Robert D. "Hirabah versus Jihad". Erişim 22 Eylül 2022, https://www.irfi.org/articles/articles_301_350/hirabah_versus_jihad.htm

Çağrı, Mustafa. "Af". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1:394-395. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Çelik Hüseyin. *Kur'ân Ahkâmının Değişmesi*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Çolak, Abdullah. *İslam Hukuku (Ceza ve Borçlar)*. Çorum: Öncü Basımevi, 2017.

Dağcı, Şamil. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25:488-494. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Demir, Recep. "Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004.

Demir, Recep. "Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 1 (2012):33-105.

Demir, Recep. "Tarihsellik ve Evrensellik Tartışmalarında Hz. Peygamber'in Şahsiyle İlgili Ayetlerin Anlaşılması Sorunu". *Ekev Akademisi Dergisi* 15, sy. 49 (2011): 31-49.

Derveze, İzzet. *Kur'ân'ı Anlamada Usul (el-Kur'ân'u'l-Mecid)*, çev. V. İnce. İstanbul: Ekin Yayınları, 2008.

Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. M. Yolcu. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

Dönmez, İbrahim Kâfi, *Fıkıh Usulü İncelemeleri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.

Durmuş, İsmail. "Hasr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16:392-393. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Ebu Davud. *Sünen*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/abudawud>

Ebu Zehra, Muhammed. *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. A. Şener, H. Karakaya ve K. Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, t.y.

Ebu Zehra, Muhammed. *Suç ve Ceza*, çev. İ. Tüfekçi. İstanbul: Kitabevi, 1994.

el-Fasi, Allal. *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. S. Duman ve O. Güman. İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, 2014.

- el-İsfahani, Rağıb, *el-Müfredat*, çev. A. Güneş, M. Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2006.
- el-Mavsili. *el-İhtiyar*, çev. C. Yeniçeri. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2015.
- Elmalılı. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Erdoğan, Mehmet. *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Erdoğan, Suat. *Suç-Ceza Uygunluğu (Mümaselet)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak ve A. Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Esen, Hüseyin. "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44:440-444. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Fayda, Mustafa. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34:44-51. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*, çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1992.
- Fuchs, Ernst. *Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1996.
- Garaudy, Roger. *Entegrizm*, çev. K. B. Çileçöp. İstanbul: Pınar Yayınları 2005.
- Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, çev. Y. Apaydın. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994.
- Geçit, Bekir. "Erich Rothacker ve Karl R. Popper'de Tarihselcilik Problemi". Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, 2015.
- Gordlevski, Vladimir Aleksandroviç. *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran. Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Graf-Stuhlhofer, Franz. *Auf der Suche nach dem historischen Jesus. Über die Glaubwürdigkeit der Evangelien und die Zweifel der Skeptiker*. Leun: Heroldverlag, 2013.
- Graf-Stuhlhofer, Franz. "Elf Merkmale des historisch-kritischen Umgangs mit der Bibel". *Jahrbuch für Evangelikale Theologie*. 30: 196-208. Witten: SCM R. Brockhaus, 2016.
- Güler, İlhami. *Din'e Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Güler, İlhami. "Hasan Hanefî'nin Tecdid Projesi -Tanıtım ve Bir Değerlendirme". *İslâmî Araştırmalar* 7, sy. 2 (1994): 149-170.
- Güler, İlhami. *Sabit Din Dinamik Şeriat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslam Öncesi Arap Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

- Hamidullah, Muhammed. *H. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, çev. M. Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.
- Hansu, Hüseyin. *Mutezile ve Hadis*, Ankara: OTTO Yayınları, 2012.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. *H. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*. Ankara: Otto Yayınları, 2009.
- Hüseyin, Taha. *Cahiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- İbn Hacer el-Askalani. *Buluğu'l-Meram*. Erişim 23 Eylül 2022, <https://sunnah.com/bulugh>
- İbn Hibban. *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa, H. Peygamber ve Halifeler*, çev. H. Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Kayyim. *Bedai'ut-tefsir*, çev. H. Ögmüş ve A. Ağırakça. İstanbul: Polen Yayınları, 2011.
- İbn Kesir. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*. Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1990.
- İbn Mace. *Sünen*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/ibnmajah>
- İbn Rüşd. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesit*, çev. A. Meylani. İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- İbn Teymiyye. *Tefsir Usulüne Giriş*, çev. Y. Işıcık. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Internationale Gesellschaft für Menschenrechte. "Beispielhafte Steinigungsfälle". Erişim 05 Ekim 2022. <https://www.igfm.de/steinigung-beispielhafte-faelle/>
- Internationale Gesellschaft für Menschenrechte. "Steinigung im İnan". Erişim 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/steinigung-ein-beispiel-aus-dem-iran/>
- Internationale Gesellschaft für Menschenrechte. "Strafgesetz İnan". Erişim 25 Ekim 2022, <https://www.igfm.de/auszuege-aus-den-strafgesetzen-der-islamischen-republik-iran/>
- İslamoğlu, Mustafa. *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kuran, Gereççeli Meal*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Karaağaç, Hilmi. "Hasan Hanefi'nin Kelam İlmini Yenileme Projesi". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Kavak, Özgür. "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 8, sy 14 (2003): 137-164.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2013.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *Müslüman Kalarak Yenilenmek*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Koca, Ferhat. *Fıkıh Usulü*. Çorum: y.e.y., 2016.

- Koca, Ferhat. *Hakikat Peşinde Yalın Kalem*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Koca, Ferhat. *İslam Düşüncesinde Selefilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Koca, Ferhat, İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve Kaynaklar Hiyerarşisi Üzerine Bazı Düşünceler. *İlahiyat Fakülteleri I. İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Eğitimi-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı ve "İslam Hukuk Usulünün Problemleri" Sempozyumu (2005): 21-36.*
- Koca, Ferhat. "İslâm Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tûfî'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi". *İLAM Araştırma Dergisi 1, sy. 1 (1996): 93-122.*
- Koca, Ferhat. "Kur'ân-ı Kerim'deki Fıkhî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tespit Konusunda Bir Deneme", *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I*, ed. İlyas Çelebi, 73-173. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Koca, Ferhat. "Kur'ân-i Kerim'deki Fikhi Hükümlerin Evrensellik ve Tarihselliğini Tesbit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi". *Kur'ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi 1, sy. 10, 11, 12 (1998):71-103.*
- Koca, Ferhat. "Selçukluların İslam Hukuk Mezheplerine Bakışları". *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler 2 (2001): 29-52.*
- Koca, Ferhat. *Tahsis*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Kotan, Şevket. *Kur'ân ve Tarihselcilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.
- Köse, Saffet. "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 7 (2006): 13-50.*
- Kur'ân-ı Kerim.
- Kur'ân Yolu Tefsiri. Hayreddin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez, Mustafa Çağrırcı ve Sabrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020. Erişim 22 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>
- Kurtubi, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, çev. B. Eryarsoy. İstanbul: Buruç Yayınları, 1996.
- Kurtubî, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Cami'li Ahkami'l Kur'ân*. Lübnan: Darü İhyai't-Türasi'l Arabî, 1405/1985.
- Kutlu, Sönmez. "Abbasiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1:31-88. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Kutsal Kitab. Erişim 22 Eylül 2022. <https://kutsalkitap.info.tr>
- Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'ân*, çev. S. Uçan ve V. İnce. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Kümmel, Werner Georg. *Einleitung in das Neue Testament*. Heidelberg: Quelle + Meyer, 1980.
- Lessing, Gotthold Ephraim. *Die Erziehung des Menschengeschlechts*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag Verlagsgesellschaft, 1997.
- Lohse, Bernhard. *Martin Luther: Eine Einführung in sein Leben und sein Werk*. München: Beck, 1997.

- Mahmudov, Elşad. *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Maier, Gerhard. *Das Ende der historisch-kritischen Methode*. Wuppertal: Theologischer Verlag R. Brockhaus, 1975.
- Makdisi, Abdulgani. *Umdetu'l Ahkam*, çev. M. B. Eryarsoy. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınevi, 1984.
- Makdisi, İbn Kudame. *el-Muğni*, çev. A. A. Tuncer. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015.
- Malik, b. Enes. *Muvatta'*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/malik>
- Malik, b. Enes. *Muvatta'*, çev. A. M. Büyükçınar, V. Akyüz, A. Arpa, D. Puzmaz ve A. Yücel. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Maron, Gottfried. *Die römisch-katholische Kirche von 1870 bis 1970*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1972.
- Maturidi. *Tevilatu'l-Kur'ân*, çev. B. Topaloğlu. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Meiser, Martin ve Kühneweg, Uwe. *Proseminar II Neues Testament – Kirchengeschichte: ein Arbeitsbuch*. Köln: Kohlhammer, 2000.
- Mevdudi. *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. M. H. Kayani, Y. Karaca, N. Şişman, İ. Bosnalı, A. Ünal ve H. Altaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. M. B. Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Münteha Maşalı. *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Emin Yayınları, 2011.
- Müslim. *Sahih*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/muslim>
- Nesâî. *Sünen*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/nasai>
- Nikolakopoulos, Konstantinos. *Das Neue Testament in der Orthodoxen Kirche. Grundlegende Fragen einer Einführung in das Neue Testament*. Berlin: Lit Verlag, 2014.
- Okur, Kaşif Hamdi. "İslam Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2002): 344-364.
- Okuyan, Mehmed. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Öğüt, Salim. "Sihak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37:169. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Öz, Şaban. *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Özdemir, Ahmet. *Tefsiru'l Menar'ın Had Cezalarına Yaklaşımı*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012.
- Özen, Şükrü. "İstislah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23:383-388. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

- Özsoy, Ömer. "Müslümanlar'ın 'Yenilenme' Sorunları ve Kur'ân, Değişim Sürecinde İslam". *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Kutlu Doğum Haftası (1996): 7-14.
- Özsoy, Ömer. *Kur'ân ve Tarihsellik Yazıları*. Ankara: Kitabiyat, 2004.
- Özsoy, Ömer. "Kur'ân ve Tarihsellik Tartışmalarında Gözden Kaçırılanlar". *Tezkire*, sy. 11-12 (1997): 69-85.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân ve Tarihsellik Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Öztürk, Mustafa. "Kur'ân'ı Anlamada Tarihselciliğin İmkan, Sınır ve Sorunları". *Kur'ân'ı Anlama Yolunda: Kuramer Konferansları 1* (2017): s. 231-266.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân'ı Kendi Tarihinde Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Öztürk, Mustafa. "Kur'ân'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti". *İslâmî İlimler Dergisi 1*, sy. 2 (2006): 59-78.
- Paçacı, Mehmet. "Fazlur Rahman ve Orientalizm, İslam ve Modernizm, Fazlur Rahman Tecrübesi". *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları* (1997): 251-260.
- Paçacı, Mehmet. "Kur'ân ve Tarâhselci Yorum". *Kur'ân ve Dil, Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu 17-18 Mayıs 2001, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* (2002) 75-80.
- Pakistani. "Proof of zina liable to hadd". Erişim 02 Ekim 2022, https://pakistani.org/pakistan/legislation/zia_po_1979/ord7_1979.html#f8
- Peters, Rudolph. "Ceza Hukukunun İslamleştirilmesi (Kararlaştırılmalı Bir Tahlil)", çev.: Abdullah Karaman, *Marife I*, sy. 1 (2001):207-224.
- Peters, Rudolph. *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Polat, Fethi Ahmet. "Kur'ân'a Yaklaşımlar". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.
- Queer.de. "7.000 Peitschenhiebe für zwei Schwule". Erişim 05 Ekim 2022. https://www.queer.de/detail.php?article_id=7716
- Rahman, Afzalur. *Siret Ansiklopedisi*, çev. Y. Balcı, H. Bayrak, B. Biberici, K. Dönmez, T. Özkök, S. Şener, E. Taşer ve S. Top. İstanbul: İnkilab Yayınları, 1996.
- Rahman, Fazlur. *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. A. Açıkgenç ve M. H. Kırbaşoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Rahman, Fazlur. "İslâmî Çağdaşlaşma: Alanı, Metodu ve Alternatifleri", çev. Bekir. Demirkol. *İslami Araştırmalar (Fazlur Rahman Özel Sayısı)*, 4, sy. 4 (1990): 227-231.
- Rahman, Fazlur. *İslami Yenilenme Makaleler II*, çev. A. Çiftçi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Rahman, Fazlur. *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, çev. S. Akdemir. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Razi, Muhammed b. Ömer Ebi Abdillallah Fahrüddin. *et-Tefsiru'l Kebir*. Beyrut: Daru İhyai't Türesi'l Arabî, 1997.

Razi, Muhammed b. Ömer Ebi Abdillallah Fahrüddin. *et-Tefsiru'l Kebir*, çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç ve C. S. Doğru. Ankara: Huzur Yayınevi, 1990.

Rechtsinformationssystem des Bundes. "Unabhängiger Bundesasylsenat 249.259/0-XIV/08/04". Erişim 02 Ekim 2022, https://www.ris.bka.gv.at/JudikaturEntscheidung.wxe?Abfrage=Ubas&Dokumentnummer=UBAST_20051206_249_259_0_XIV_08_04_00

Refworld. "Protection of Women (Criminal Laws Amendment) Act". Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db992cd2.html>

Refworld. "The Offence of Qazf (Enforcement Of Hadd) Ordinance". Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db99a162.html>

Refworld. "The Offence of Zina (Enforcement Of Hudood) Ordinance". Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db999952.html>

Refworld. "The Offences Against Property (Enforcement of Hudood) Ordinance". Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4dd101512.html>

Refworld. "The Prohibition (Enforcement of Hadd) Order". Erişim 02 Ekim 2022, <https://www.refworld.org/docid/4db9988a2.html>

Reinfandt, Lucian. "Law and Order in einer frühen islamischen Gesellschaft? Strafverfolgung in Ägypten und Palästina nach der arabischen Eroberung (7-9. Jahrhundert)", *Interkulturalität in der Alten Welt Vorderasien, Hellas, Ägypten und die vielfältigen Ebenen des Kontakts*, ed. Robert Rollinger, Birgit Gufler, Martin Lang ve Irene Madreiter. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010.

Rıza, M. Reşid. *Tefsiru'l Menâr*, Daru'l Fikr, 2. Baskı, yy. trs..

Rochus, Leonhardt. *Grundinformation Dogmatik*. Stuttgart: Uni-Taschenbücher, 2009.

Rogerson, John William. "Bibelwissenschaft I/2: Geschichte und Methoden". *Theologische Realenzyklopädie*. 6: 346-361. Berlin: De Gruyter, 1993

Sabuni, Muhammed Ali. *Et -Tibyân fi Ulümi'l- Kur'ân*, çev. Y. Güngör. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2015.

Sabık, Seyyid. *Fikhu's-Sünne*, çev. A. Sarioğlu ve T. Tekin. İstanbul: Pınar Yayınları, 2004.

Said, Edward. *Oryantalizm*, çev. S. Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, ty.

Scheffczyk, Leo. *Auferstehung Prinzip christlichen Glaubens*. Einsiedeln: Johannes Verlag, 1976.

Schneider, Theodor ve Pannenberg, Wolfhart. *Verbindliches Zeugnis III - Schriftverständnis und Schriftgebrauch*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1998.

Schröter, Jens. *Von Jesus zum Neuen Testament. Studien zur urchristlichen Theologiegeschichte und zur Entstehung des neutestamentlichen Kanons*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007.

Schwartländer, Johannes ve Bielefeldt, Heiner. *Christen und Muslime vor der Herausforderung der Menschenrechte*. Bonn: Zentralstelle Weltkirche der Deutschen Bischofskonferenz, 1992.

Semler, Johann Salomo. *Abhandlung von freier Untersuchung des Canons (1771)*. Berlin: Nabu Press, 2011.

Serahsi. *Mebcut*, ed: Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.

Serinsu, Ahmet Nedim. *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzul*. İstanbul: Şule Yayınları, 1996.

Sevinç, Hüseyin. "Üç Din Üç Devlet (Suudi Arabistan-Vatikan ve İsrail'in Siyasal Sistem Analizi)". *Social Science Studies* 5, sy. 10 (2017):169-199.

Sierszyn, Armin. *Christologische Hermeneutik: eine Studie über Historisch-kritische, Kanonische und Biblische Theologie mit besonderer Berücksichtigung der philosophischen Hermeneutik von Hans-Georg Gadamer*. Münster: Lit Verlag, 2010.

Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22:212-214. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Spiegel Online. "Der erste Stein". Erişim 25 Mayıs 2022, <https://www.spiegel.de/spiegel/a-712272.html>

Spiegel Online. "Wie die Mullahs Andersgläubige drangsalieren". Erişim 23 Mayıs 2022, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/iran-wie-die-mullahs-andersglaeubige-drangsalieren-a-419647.html>

Stadelmann, Helge. "Stellungnahme zum Schriftverständnis". *Präsidium des Bundes Evangelisch-Freikirchlicher Gemeinden in Deutschland: So! Oder auch anders?*, ed. BEFG, 89-100. Kassel: Oncken Verlag, 2008.

Stern Online. "Drohende Steinigung von Ashtiani". Erişim 25 Mayıs 2022, <https://www.stern.de/politik/ausland/drohende-steinigung-von-ashtiani--helft-uns--unsere-mutter-zu-retten--3537616.html>

Suyuti. *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, çev. Z. Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.

Suyuti. *Esbab-ı Nüzul*, çev. İ. S. Oymalı. İstanbul: Fatih Yayınevi, t.y.

Süddeutsche Zeitung. "Siebenjährige zu Tode misshandelt". Erişim 5 Kasım 2022, <https://www.sueddeutsche.de/panorama/saudi-arabien-siebenjaehrige-zu-tode-misshandelt-1.39475>

Şa'ban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*, çev. İ. K. Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Şafak, Ali. "Kasıt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24:559-561. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Şafii. *el-Ümm*, çev. M. Özdemir. İstanbul: Buruc Yayınları, 2015.

- Şafii. *er-Risale*, çev. A. Şener ve İ. Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, çev. M. Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Şıklı, Necla. “Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularında Örnek Uygulamalar)”. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2018.
- Şimsek, M. Said. “Kur’ân Ahkâmının Evrenselliği”. *Kur’ân ve Sünnet Sempozyumu Bildiriler*, (1997): 19-24.
- Taberi. *Camî’-l-beyan ‘an te’vîli ayî’l-Kur’ân*. Beyrut 1999.
- Taberi. *Tefsiri*, çev. H. Karakaya ve K. Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tagesschau. “Badawi nach zehn Jahren Haft freigelassen”. Erişim 06 Ekim 2022, <https://www.tagesschau.de/ausland/asien/saudi-arabien-badawi-101.html>
- Taha, Mahmoud Mohamed. *İslam’ın İkinci Mesajı*, çev. B. Baysal. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2008.
- Tahavi. *Şerhu Meani’l-Âsar*, çev. M.B. Eryarsoy. İstanbul: Kitabı Yayınları, 2009.
- TAZ. “Sechs Diebe enthauptet”. Erişim 23 Mayıs 2022, <https://taz.de/!629670/>
- TDK. *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim 23 Mayıs 2022, <https://sozluk.gov.tr>
- The Guardian. “Saudis' tough line on gays”. Erişim 05 Ekim 2022. <https://www.theguardian.com/world/2005/apr/09/saudi-arabia.brianwhitaker>
- Tirmizi. *el-Camî’-s-Salih*. Erişim 30 Eylül 2022, <https://sunnah.com/tirmidhi>
- Toplaoğlu, Bekir. “Tövbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41:279-283. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Toroslu, Nevzat. *Ceza Hukukunda Zaruret Hali*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: Türkiye Tarih Kurumu Basımevi, 1958.
- Turan, Refik. *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Tümer, Günay. “Fuhuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13:209-211. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Udeh, Abdulkadir. *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. A. Şafak. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.
- Uyanık, Memet Zeki. “İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane”. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015.
- Vette, Joachim. “Bibelauslegung, historisch-kritische (AT)”. *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet* (2008). Erişim 20 Mayıs 2022.

https://www.bibelwissenschaft.de/fileadmin/buh_bibelmodul/media/wibi/pdf/Bibelauslegung_historisch_kritische_AT_2018-09-20_06_20.pdf

Watson. "Das sind die härtesten Strafen der Welt". Erişim 03 Ekim 2022, <https://www.watson.ch/wissen/international/710052262-die-haertesten-strafen-der-welt-todesstrafe-und-koerperverletzung>

WELT Online. "Iran setzt Todesstrafe gegen Ashtiani aus". Erişim 26 Mayıs 2022, <https://www.welt.de/politik/ausland/article12201802/Iran-setzt-Todesstrafe-gegen-Ashtiani-aus.html>

Yakut, Esra. "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", *Kebikeç (İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi)* (2012):21-34.

Yaman, Ahmet. "İstihsan Ne Değildir?". *Makasid ve İctihad, İslam Hukuk Felsefesi Araştırmaları*, ed. Ahmet Yaman, 127-131. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.

Yaşaroğlu, Kamil. "Livata". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27:198-200. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Yaşaroğlu, Kamil. "Pakistan'da İslam Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Kelam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25:196-203. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Yavuz, Yusuf Şevki, Çetin, Abdurahman. "Ayet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4:242-244. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Yıldırım, Adem. "İslam Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.

Yıldırım, Adem. "İslam Hukukunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz (Tecavüz) Suçunun Cezası ve Kur'ân Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 47 (2018): 225-261.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbasiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1:31-48. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Yılmaz, Metin. "İslam Tarihinde (Emevi-Abasi Dönemi) Saltana Bağlı Yargı Siyasallaşması". *İstem* 2, sy. 3 (2004): 135-152.

Yitik, Ali İhsan. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33:414-416. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Zehetgruber, Christoph. "Islamisches Strafrecht versus kontinentaleuropäische Werteordnung – ein Strafrechtsvergleich unter Berücksichtigung ausgewählter zivilrechtlicher Aspekte. Doktora Tezi, Karl-Franzens-Universität Graz, 2010.

Zeit Online. "İran setzt Steinigung Ashtianis vorerst aus". Erişim 25 Mayıs 2022, <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2010-07/iran-steinigung>

Zemahşeri. *Keşşaf*, çev. M. Çoşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

Zeydan, Abdulkerim. *İslam Hukukuna Giriş*, çev. A. Şafak. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.

Zühri, İbn Şihab. *el-Meğazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, çev. M. N. Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

